Norut Alta-Áltá Rapport 2013:7

Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge

Elisabeth Angell, Marit Aure, Ivar Lie, Vigdis Nygaard og Toril Ringholm

Kunnskapsinnhenting - verdiskaping i nord

Sónia Arrepia Photography – Visitnorway.com

NÆRINGS- OG HANDELSDEPARTEMENTET
KOMMUNAL- OG REGIONALDEPARTEMENTET
FISKERI- OG KYSTDEPARTEMENTET
MILJØVERNDEPARTEMENTET

RAPPORT
2013:7

ATTRAKTIVE LOKALSAMFUNN OG ARBEIDSMARKEDSREGIONER I NORD-NORGE

Elisabeth Angell, Marit Aure, Ivar Lie, Vigdis Nygaard og Toril Ringholm

Tittel: **«Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge»**

Forfattere: Elisabeth Angell, Marit Aure, Ivar Lie, Vigdis Nygaard og Toril Ringholm

Norut Alta RAPPORT: 2013:7

ISBN: 978-82-7571--232-3

Oppdragsgiver: Nærings- og handelsdepartementet

Prosjektleder: Elisabeth Angell

Oppsummering: Det har vært stor sysselsettingsvekst i Nord-Norge fra 2000 og framover, men veksten er ujevnt fordelt. Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark har hatt sterkest vekst. Demografisk stiller Nord-Norge svakt de neste 20 -30 årene, om det ikke skjer klare trendskifter. Aldrende befolkning, lav andel unge, og kun få regioner med fødselsoverskudd gir et utfordrende utgangspunkt. Det er gjort anslag for vekst i sysselsettingen i flere næringer (helse- og sosialtjenester, undervisning, varehandel, reiseliv, bygg- og anlegg og marin sektor) fram til 2030. Samtidig vil det bli stor avgang fra arbeidslivet pga aldring. Det er et betydelig gap mellom forventet behov for arbeidskraft og forventet tilgjengelig på arbeidskraft. Det blir også foreslått tiltak for å redusere dette gapet – om en fortsatt ønsker lokalsamfunn der arbeidstakerne har en lokal tilknytning. Gode jobber for både kvinner og menn er viktig for bosetting, men det er også andre faktorer, slik som botilbud, kommunikasjoner, fritidstilbud mv. Steder med brede og dype arbeidsmarkeder stiller sterkest.

Emneord: Attraktivitet, lokal samfunnsutvikling, sysselsetting, befolkningsendring, Nord-Norge, regionforstørring

Dato: 11. juni 2013

Forsidebilde: Barn på anleggsbefaring: E. Kongsbakk.

Utgiver: Norut Alta AS, Kunskapsparken, Markedsgata 3, 9506 ALTA
Telefon: 78457100
Epost: post@finnmark.norut.no
www.norut.no/alta

Forord ved departementene

Bakgrunnen for denne kunnskapsinnhentingen er Meld. St. 10 (2010 – 2011) *Oppdatering av forvaltningsplan for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten.* Her besluttet regjeringen å gjennomføre to kunnskapsinnhentinger:

> *Nærings- og handelsdepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet gjennomfører kunnskapsinnhenting om virkninger og ringvirkninger av økt satsing på verdiskaping som reiseliv og fiskerirelaterte virksomheter. Kunnskapen som samles inn, skal kunne brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen. [……]*
>
> *Olje- og energidepartementet gjennomfører kunnskapsinnhenting om virkninger av petroleumsvirksomhet i uåpnede deler av Nordland IV, V, VI, VII og Troms II. Kunnskapen som samles inn, skal kunne brukes i en eventuell konsekvensutredning om petroleumsvirksomhet. Kunnskapen som samles inn, skal kunne brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen. [……]*

Kunnskapsinnhenting - verdiskaping i nord omfatter de tre nordligste fylkene (Nordland, Troms og Finnmark), og har et særlig fokus på kystområdene. Temaene for kunnskapsinnhentingen er fastsatt i samspill med lokale og regionale myndigheter, samt sektormyndigheter, fagmiljøer, næringsaktører og andre berørte parter. Det er utarbeidet et program for kunnskapsinnhentingen som er tilgjengelig på Nærings- og handels-departementets hjemmeside.

Målet med kunnskapsinnhentingen er å synliggjøre mulighetene for økt bærekraftig verdi-skaping i en ressursrik region og tegne et kunnskapsbasert framtidsbilde av Nord-Norge fram mot 2030 og 2050, med særlig vekt på *fiskeri, havbruk, nye marine næringer, reiseliv, fornybar energi og mineraler.* Kunnskapsinnhentingen skal bidra til å gi et bedre beslutnings-grunnlag for de veivalg som kan tas og vise hvilke virkemidler og tiltak som kan påvirke utviklingen og bidra til å utløse landsdelens verdiskapingspotensial.

Status og potensial i de utvalgte sektorene kartlegges i egne sektoranalyser. I tillegg adresseres grunnleggende forutsetninger og virkemidler for økt verdiskaping gjennom tverrgående utredninger som omhandler bruken av økosystemtjenester, etablering av attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner, styrking av infrastruktur, kompetanse og innovasjon, samt hvordan kulturminner kan brukes for å fremme verdiskaping. For å vurdere samlet verdiskaping utvikles det en regionaløkonomisk modell. De faglige utredningene kompletteres med en scenarieprosess hvor en bredt sammensatt gruppe av aktører i regionen er engasjert, og som skal resultere i kvalitative framtidsbilder for Nord-Norge i 2030.

Denne rapporten er en av de faglige utredningsrapportene i kunnskapsinnhentingen. Rapporten er laget på oppdrag for de berørte departementene, men utrederen står selv ansvarlig for det faglige innholdet.

Departementene vil legge frem resultatene fra kunnskapsinnhentingen i en sluttrapport. Det vil bli gitt anledning til å kommentere på sluttrapporten i en høringsprosess høsten 2013.

Fiskeri- og kystdepartementet
Miljøverndepartementet
Kommunal- og regionaldepartementet
Nærings- og handelsdepartementet

Forord

Prosjektet «Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge» er en av de tverrgående studiene i «Kunnskapsinnhenting – verdiskaping i nord». Det har vært spennende å jobbe med disse temaene for det har gitt oss muligheter til å sammenstille noe av vår kunnskap om landsdelen på et bredere felt. Samtidig har vi innhentet nye data som kompletterer bildet og analysene av dagens Nord-Norge.

«Det er vanskelig å spå – særlig om framtida» heter det. I dette prosjektet ble vi utfordret til å vurdere framtidige behov, med utgangspunkt i 2030, 2050 og 2100. Dette er løst gjennom framskrivninger og prognoser, basert på ulike forutsetninger – både om sysselsettingsutvikling og befolkningsutvikling. Dette er ingen eksakt vitenskap, men gir et riss av hva som kan komme til å bli utviklingen, gitt ulike situasjoner. Samtidig vet vi jo at plutselige hendelser eller typiske trendbrudd kan gi helt andre utviklingstrekk.

Vi har vært så heldig å få knyttet til oss dyktige ressurspersoner som sitter inne med viktig kunnskap om disse temaene. Våre ressurspersoner har gått gjennom et rapportutkast og gitt meget verdifulle kommentarer som på ulike måter er forsøkt innbakt i denne endelige versjonen. Ressurspersonene er: Regiondirektør i NHO Finnmark, Marit Helene Pedersen, Leder for Distriktssenterets avdeling i Sandnessjøen, Ingvild Dahl, Seniorkonsulent i Nordland fylkeskommune, Ole Bernt Skarstein og professor ved Høgskolen i Lillehammer, Håvard Teigen. Tusen takk til disse for viktige og matnyttige innspill.

Takk til oppdragsgiver Nærings- og handelsdepartementet, representert ved våre kontaktpersoner: Karin Ibenholt og Gaute Wahl, for godt samarbeid og en fleksibel og løsningsorientert holdning.

Det er likevel forfattere som er ansvarlig for innholdet, det kan ikke gode hjelpere lastes for. Elisabeth Angell har vært prosjektleder, og hun har hatt med seg Marit Aure, Ivar Lie, Vigdis Nygaard og Toril Ringholm.

Prosjektet ble gjennomført fra januar og ut mai 2013, og endelig ferdigstilt i første halvdel av juni.

Alta 11.juni 2013
Birgit Abelsen

Adm. dir. Norut Alta

Innhold

SAMMENDRAG 1

STATUS FOR DAGENS NORD-NORGE 1
Vekst i landsdelen, men store variasjoner mellom regioner 1
Økt innvandring har gjort veksten mulig 2
Aldrende befolkning 2
Sentralisering innad i landsdelen 2
EKSEMPELSTUDIER I TRE REGIONER 3
FORSKNINGEN OM ATTRAKTIVE LOKALSAMFUNN 5
HVA MED FRAMTIDEN, MED VEKT PÅ 2030 – HVORDAN NÅ TAK I FLERE FOLK? 6
HVA KAN GJØRES? 7

1 INNLEDNING 9

1.1 AVGRENSNING AV PROSJEKTET; NORD-NORGE, LOKALSAMFUNN OG ATTRAKTIVITET 9
1.2 PROBLEMSTILLINGER 12
1.3 METODE OG DATAGRUNNLAG 13
1.4 REGIONINNDELING 14
1.5 LESERVEILEDNING 17

2 DAGENS SITUASJON 18

2.1 NÆRINGSSTRUKTUR, NÆRINGS- OG SYSSELSETTINGSUTVIKLING 18
2.1.1 Hovedtrekk for Nord-Norge 18
2.1.2 Størst vekst i Finnmark 21
2.1.3 Utviklingstrekk i regionene 22
2.2 SYSSELSETTINGS- OG ARBEIDSMARKEDSUTVIKLING I LANDSDELEN OG REGIONER I NORD-NORGE 25
2.2.1 Økning i sysselsetting og arbeidskraft utenfra i Nord-Norge 25
2.2.2 Økning i sysselsetting i de fleste regioner i Nord-Norge 28
2.3 ARBEIDSKRAFTSITUASJONEN I NÆRINGER OG REGIONER I NORD 32
2.3.1 Landbruk og fiskeri 32
2.3.2 Petroleumsutvinning, mineralutvinning og industri 33
2.3.3 Bygg og anlegg, fornybar energi og vannforsyning 34
2.3.4 Varehandel, transport og reiseliv 35
2.3.5 Forretningsmessig og personlig tjenesteyting 36
2.3.6 Offentlig tjenesteyting 36
2.4 PENDLING, ARBEIDSMARKEDSINTEGRASJON OG BA-REGIONER 37
2.4.1 Økende pendling mellom kommuner i landsdelen, i hovedsak økt innpendling 37
2.4.2 Pendlingen har økt mest i områder med små avstander til sentra 37
2.4.3 Bo- og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge pr. i dag 38
2.5 YRKESDELTAKELSEN VISER KONJUNKTURENE I NORD-NORGE 41
2.5.1 Økt yrkesdeltakelse og nedgang i arbeidsledighet i Nord-Norge 41
2.5.2 Utjevning i yrkesdeltakelse, arbeidsledighet og etterspørsel etter arbeidskraft mellom regioner i Nord-Norge 43
2.6 BEFOLKNINGSUTVIKLING, FLYTTEMØNSTER OG BEFOLKNINGSSTRUKTUR 45
2.6.1 Folketallsutvikling og flytting til og fra Nord-Norge 45
2.6.2 Endringer i befolkningsstruktur i Nord-Norge – aldring av befolkningen 46
2.6.3 Sentraliseringen innad i Nord-Norge går sin gang 48
2.6.4 Flyttetap og flyttegevinster gjennom livsfaser i regionene i Nord 50
2.6.5 Befolkningsstruktur og potensiale for egenvekst i regionene i Nord-Norge 51
2.7 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING 53

3 LITTERATURGJENNOMGANG 55

3.1 HVA SLAGS KUNNSKAP HAR VI OM ATTRAKTIVE LOKALSAMFUNN OG ARBEIDSMARKEDSREGIONER OG DE UTFORDRINGER DE STÅR OVERFOR? 55
3.1.1 Næringsanalyser og omstilling i lokal og regional utvikling 55
3.2 LOKAL SAMFUNNSUTVIKLING 61
3.2.1 Tema med mange forgreininger 61
3.2.2 Kunnskapstilfang 62
3.2.3 Hvilke effekter? 62
3.2.4 Kunnskap for framtidig satsing på lokal samfunnsutvikling 64
3.3 REKRUTTERING OG INTEGRERING AV INNBYGGERE OG ARBEIDSTAKERE 65
3.3.1 Kompleksitet og turbulens 65
3.3.2 Bo- og flyttemønster 66
3.3.3 Arbeidsmarked og flytting 68
3.3.4 Internasjonal arbeidsmigrasjon 69
3.4 ATTRAKTIVITET 71
3.4.1 Stedsopplevelser og flytting 72
3.5 UNDERSØKELSER OM BOLIGMARKEDER 77
3.6 UNDERSØKELSER AV KULTUR OG FRIVILLIG SEKTOR 79
3.7 OPPSUMMERING 80

4 TRE EKSEMPELSTUDIER 82

4.1 SANDNESSJØEN-REGIONEN 82
4.1.1 Demografi 83
4.1.2 Sysselsetting og arbeidsmarked 83
4.1.3 Konkurransen om arbeidskraft 85
4.1.4 Rekruttering av arbeidskraft 86
4.1.5 Kvaliteter ved lokalsamfunnet 90
4.1.6 Framtidige utfordringer 91
4.1.7 Hvordan kan utfordringene møtes? 93
4.2 NORDREISA-SKJERVØY-REGIONEN 94
4.2.1 Demografi 95
4.2.2 Sysselsetting og arbeidsmarked 95
4.2.3 Konkurransen om arbeidskraft 97
4.2.4 Rekruttering av arbeidskraft 98
4.2.5 Kvaliteter ved lokalsamfunnet 101
4.2.6 Framtidige utfordringer 103
4.2.7 Hvordan kan utfordringene møtes? 104
4.3 SØR-VARANGER 105
4.3.1 Demografi 106
4.3.2 Sysselsetting og arbeidsmarked 107
4.3.3 Rekruttering av arbeidskraft 108
4.3.4 Utdanning 111
4.3.5 Boligutfordringer 112
4.3.6 Prosjektrettet arbeid – kommunens rolle 113
4.3.7 Kvaliteter ved lokalsamfunnet 114
4.3.8 Hva savnes? 116
4.3.9 Framtidige utfordringer 116
4.3.10 Hvordan kan utfordringene møtes? 117
4.4 OPPSUMMERING, CASE-STUDIENE 118
4.4.1 Lokal bevissthet om utfordringene 118
4.4.2 Hvordan møter regionene og lokalsamfunnene utfordringene? 119
4.4.3 Framtidig satsing 121

5 FRAMSKRIVNINGER MED VEKT PÅ 2030 123

5.1 SYSSELSETTINGSBEHOV FRAMOVER I DE FEM PRIORITERTE SEKTORENE 123
5.1.1 Sammenstilling av sektorstudiene 125
5.2 FRAMTIDIG ARBEIDSKRAFTBEHOV 127

5.2.1 Forutsetninger for utvikling i næringer og sektorer ... 127
5.2.2 Prognoser for endringer i arbeidskraftbehov i primærnæringer, industri og bygg og anlegg mot 2030 ... 128
5.2.3 Prognoser for endringer i arbeidskraftbehov i tjenestenæringer og offentlig sektor mot 2030 130
5.3 AVGANG I NÆRINGER OG SEKTORER MOT 2030 ØKER ARBEIDSKRAFTBEHOVET ... 131
5.3.1 Avgang og arbeidskraftbehov i primærnæringer, industri og bygg og anlegg mot 2030 ... 131
5.3.2 Avgang og arbeidskraftbehov i tjenestenæringer mot 2030 ... 133
5.4 FRAMSKRIVNINGER AV BEFOLKNING OG PERSONER I YRKESAKTIV ALDER ... 135
5.4.1 Utvikling i antall personer i yrkesaktiv alder i Nord-Norge i ulike framskrivningsalternativ – ikke nok til å dekke framtidig arbeidskraftbehov ... 136
5.4.2 Framskrivning av befolkningsutvikling og befolkningsstruktur i Nord-Norge ... 139
5.4.3 Framskrivning av befolkningsutviklingen i regionene i Nord-Norge ... 141
5.5 POTENSIAL FOR REGIONFORSTØRRING AV BO- OG ARBEIDSMARKEDSREGIONER I NORD-NORGE? ... 145
5.5.1 Ikke potensiale for regionforstørring i Finnmark ... 146
5.5.2 Potensialet for regionforstørring i Troms ... 147
5.5.3 Potensialet for regionforstørring i Nordland ... 148
5.5.4 Begrenset potensiale for regionforstørring i Nord-Norge ... 150
5.6 OPPSUMMERING ... 151

6 FRAMTIDIGE TILTAK ... 153

6.1 NATURGITTE FORUTSETNINGER ... 153
6.2 GENERELLE UTVIKLINGSTREKK ... 154
6.3 HVA VISER UNDERSØKELSEN? ... 155
6.4 VIRKEMIDLER ... 162

LITTERATUR ... 165

7 VEDLEGG ... 175

7.1 ANTALL SYSSELSATTE I DE NORD-NORSKE FYLKENE I 2011 (4.KVARTAL) FORDELT PÅ NÆRING OG ENDRING FRA 2003-2011 SAMT LOKALISERINGSKOEFFISIENT (LQ) ... 175
7.2 ANTALL SYSSELSATTE I DE NORD-NORSKE REGIONENE I 2011 (4.KVARTAL) FORDELT PÅ NÆRING OG ENDRING FRA 2003-2011 SAMT LOKALISERINGSKOEFFISIENT (LQ) ... 176

Sammendrag

Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge,
Norut Alta-Áltá rapport 2013:7
Av Elisabeth Angell, Marit Aure, Ivar Lie, Vigdis Nygaard og Toril Ringholm.

Denne studien bygger på to hovedspørsmål:

- Hvordan kan nordnorske lokalsamfunn og regioner gjøres attraktive for innbyggere og tilflyttere, og for bedrifter og virksomheter?
- Hvordan kan arbeidsmarkedsregioner og sektorer utvikles for å dra nytte av den forventede veksten landsdelen står overfor?

Undersøkelsen viser at selv om det er økonomisk vekst og sysselsettingsvekst i landsdelen, er det store variasjoner mellom regionene. Den viser også betydelige utfordringer med å rekruttere arbeidskraft, både nå og på lang sikt. Gapet mellom forventet avgang og forventet påfyll i arbeidsmarkedet er stort. Hvis innvandringen ikke blir så stor som ventet, kan gapet bli større, og konkurransen om arbeidskraften vil øke ytterligere. De regionene og lokalsamfunnene som lykkes med å forankre rekrutteringen bredt, blant både offentlige aktører, næringsliv, sivilsamfunn og i det sosiale miljøet, vil vinne denne konkurransen. Vår undersøkelse tyder på at mange lokalsamfunn har store utfordringer med å få dette til.

Status for dagens Nord-Norge

Vekst i landsdelen, men store variasjoner mellom regioner

Nord-Norge opplevde en vekst i sysselsettingen på 7 prosent i perioden 2003-2011. Dette er en betydelig lavere vekst enn i landet som helhet, som har hatt en vekst på 13 prosent. Konjunktursvingningene har vært mindre enn landsgjennomsnittet. Størst sysselsettingsvekst har det vært innenfor helse- og sosialtjenester, bygg og anlegg, varehandel, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og undervisning, målt i absolutte tall. Marine næringer (fiske, fiskeindustri, oppdrett og nye arter) er fortsatt den sektoren som relativt sett er sterkest representert i Nord-Norge, sammenlignet med landsgjennomsnittet. Dette gjelder selv om sysselsettingen her er redusert med 11 prosent fra 2003. Også mineralutvinning er sterkt til stede i landsdelen. Offentlig administrasjon, forsvar m.v, undervisning samt helse- og sosialtjenester er også større i Nord-Norge en i landet for øvrig.

Sysselsettingsutviklingen varierer mye innad i landsdelen. Vest-Finnmark, Øst-Finnmark, Lofoten, Tromsø, Indre-Helgeland og Bodø har hatt størst vekst (8-12 prosent) etter 2003. Ofoten, Salten ellers og Ytre Helgeland har hatt noe vekst (5 prosent), mens Indre-Finnmark, Nord-Troms, Midt-Troms, Sør-Troms og Vesterålen så vidt har hatt vekst (2-3 prosent). Det er særlig aktiviteten rundt petroleumsnæringen i Hammerfest og gjenoppstart av gruvedrift i Sør-Varanger som har bidratt til den sterke veksten i deler av Finnmark. Fiskeri og reiseliv er viktig for Lofoten. Industri er viktig på Indre Helgeland mens veksten i Tromsø og Bodø omfatter et bredt og variert spekter av næringer.

Økt innvandring har gjort veksten mulig

Sysselsettingsveksten er i stor grad gjort mulig ved økt innvandring. Dette kommer dels som følge av vekst i yrkesdeltakelsen blant innvandrere og dels gjennom økningen i antall arbeidsinnvandrere, særlig fra Øst-Europa. Det har også vært en klar økning i antallet utlendinger på korttidsopphold, der størsteparten av disse er å finne i bygg og anlegg, marine næringer (særlig fiskeindustri), annen forretningsmessig tjenesteyting og helse- og sosialtjenester.

Flere pendler ut fra nordnorske kommuner enn inn. Andelen som pendler inn har økt på 2000-tallet. For pendlingen innad i landsdelen har naturlig nok økningen vært størst i områdene med kortest avstand til sentra med høy arbeidsmarkedsintegrasjon. Dette gjelder i hele landsdelen. Pendlerne er i denne sammenhengen i stor grad menn og det har betydning både for de samfunnene de pendler til og fra.

Arbeidsledigheten i nord er på vei ned mot landsgjennomsnittet. Blant menn er den fortsatt litt høyere enn ellers i landet, mens ledigheten og yrkesdeltakingen blant kvinnene er nær landsgjennomsnittet. Samtidig er de regionale forskjellene innad i landsdelen også redusert, selv om noen regioner fortsatt har noe høyere ledighet, særlig blant menn.

Aldrende befolkning

Befolkningen er blitt eldre de siste 20 årene, og det er grunn til uro for egenveksten. Aldersgruppen 20-39 år er en kritisk faktor for tilveksten i framtida. Denne andelen har gått tilbake, og særlig andelen kvinner i denne aldersgruppen er redusert. Samtidig har antallet fødsler gått ned. Den største endringen i befolkningssammensetningen er økningen i antallet middelaldrende og eldre i Nord-Norge, og befolkningspyramiden i nord er mer «topptung» enn i Sør-Norge.

Bosettingsmønsteret i Nord-Norge er generelt mer spredt og fordelt på mindre steder enn i Sør-Norge, og de største byene i nord er langt mindre enn storbyene ellers i landet. Nord-Norge har i dag 475 000 innbyggere (9,4 prosent av landets folketall). Folketallsutviklingen har vært positiv fra 2007, med en årlig vekst på 0,6 prosent, noe som er bare halve veksttakten av landsgjennomsnittet. Hovedårsaken til denne veksten er økt innvandring.

Befolkningsstrukturen varierer mellom regionene. Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark er de regionene som har størst andel unge voksne (20-39 år). Tromsø og Bodø har også en god kjønnsbalanse i denne aldergruppen. Demografien viser altså at Tromsø og Bodø, og til en viss grad Vest-Finnmark, har et stort potensial for vekst. I de øvrige regionene er andelen unge voksne lav. Kjønnsbalansen er god i flere regioner, men aldersstrukturen opphever potensialet for egenvekst i disse regionene. Kun i de tre nevnte vekstregionene bidrar fødselsoverskuddet til folketallsvekst.

Sentralisering innad i landsdelen

Tromsø og Bodø har hatt sammenhengende befolkningsvekst de siste 20 årene og har nesten en tredjedel av befolkningen i nord. Det siste tiåret har også Vest-Finnmark (Alta og Hammerfest) hatt betydelig vekst i folketallet. Indre Helgeland har hatt stabil folketallsutvikling og befolkningsveksten her er kommet i Mo i Rana. Stabilitet eller nedgang

i folketallet preger de andre regionene i de siste 20 årene, selv om utviklingen i noen av disse regionene har vært mer positiv etter 2007.

Eksempelstudier i tre regioner

For å trenge inn bak statistikken og se hvordan regionene håndterer utviklingen, er det gjennomført eksempelstudier i tre regioner: Sør-Varanger, Nordreisa og Skjervøy og Sandnessjøen-regionen (som består av kommunene Herøy, Alstahaug, Leirfjord og Dønna). Alle tre regionene har opplevd sysselsettingsvekst i viktige sektorer (fiskeri, mineral, petroleumsrelaterte næringer og dels reiseliv) og har hatt stabilt eller voksende folketall. Dette er altså middels store bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner) som har greid seg bra det siste tiåret og har forventning om fortsatt vekst framover.

I alle tre regionene er det en tydelig bevissthet om at de står overfor nye utfordringer som krever nye og gode løsninger. Lokalsamfunnene opplever utfordringer i form av vesentlig større behov for å rekruttere arbeidskraft, både ufaglært, faglært og mer spesialisert, økte boligpriser og etterspørsel etter mer differensierte boliger. Videre vektlegges behovet for bedre infrastruktur og kommunikasjoner sterkt. Det gjelder både i forbindelse med arbeid, utdanning og et aktivt sosialt liv i tillegg kommer behovet for å transportere varer. Innpendling oppfattes generelt som lite ønskelig, mens utpendling oppfattes mer positivt. Lokalsamfunnene ønsker seg naboer og skattebetalere, framfor gjester. Samtidig er det trekk ved måten det sosiale livet i lokalsamfunnene er innrettet på som peker i retning av at de er svakt rustet for å ta imot tilflyttere på en slik måte at disse opplever tilhørighet og vil ønske å bo på stedet mer permanent. Lokalsamfunnene ønsker seg flere innbyggere, av begge kjønn og i ulike aldersgrupper, men både i institusjonelle informasjons- og inkluderingsordninger, og i mønstrene for sosial omgang er det store rom for forbedringer. Særlig synes dette å gjelde for tilflyttere fra andre land. Ulike omdømmeprosjekt pågår i alle tre regionene, og utgjør et potensial for forbedringer.

Konkurranse om arbeidskraften

Etterspørselen etter faglært og spesialisert kompetanse, særlig til petroleumsrelaterte næringer, stiller det lokale næringslivet i en uvant konkurransesituasjon som oppfattes som krevende. Lønninger og arbeidstidsordringer fra petroleumsnæringen og gruveindustrien påvirker konkurranseforholdet. Hvorvidt dette er negativt eller positivt for det lokale næringslivet og offentlig sektor, er det ulike oppfatninger om. En del av næringslivet ser mørkt på den økte konkurransen om arbeidskraft, en situasjon flere opplever at de ikke har økonomiske muskler til å delta i. Andre trekker fram det positive ved at lokalt næringsliv kan få nye (krevende) kunder og vil vokse kompetansemessig på det. Mange ser det videre som positivt at det blir et mer variert tilfang av arbeidsplasser, med mulighet til høyere lønn og nye karrieremuligheter gjennom å komme inn i store selskap. Det kan gi flere muligheter både for kvinner og menn, og for folk med ulik grad av utdanning og kompetanse. Arbeidsmarkedet kan på denne måte bli både ”dypere og bredere”. Dette betraktes også som ansporende for nytenkning og for å øke attraktiviteten til regionen som helhet.

Vi må regne med at konkurransen om arbeidskraft øker både i privat og offentlig sektor de neste to tiårene, gitt en aldrende befolkning og trekk ved utviklinga i næringslivet. Petroleumsnæringen og bergverksindustrien vil ventelig fortsette å trekke til seg teknologisk

kompetanse. Eldrebølgen, forventet aldersavgang og samhandlingsreformen vil forsterke etterspørselen etter helsefaglig kompetanse, og forventet aldersavgang i læreryrket gjør at det må tas grep for rekruttering i flere sektorer.

Verken næringslivet eller det offentlige sitter på gjerdet i denne situasjonen. Rekruttering står høyt på dagsorden, men den planmessige, kreative og systematiske innsatsen på feltet varierer.

Andre utfordringer

Aktiv rekruttering fra utlandet stiller bedrifter og lokalsamfunn overfor nye utfordringer, særlig når det gjelder språk og integrering. Utdanningstilbudet regionalt oppleves i noen grad som en barriere for tilgang på kompetanse lokalt. Beskjedne tilbud innen høyere utdanning og årvisse diskusjoner om hvorvidt videregående utdanningsprogram skal opprettholdes preger bildet og er utfordrende for flere små kommuner.

Det må arbeides hardere for å bygge andre typer boliger enn eneboliger, som er den dominerende boligtypen. Både tilflyttere og unge folk fra regionen etterspør mindre leiligheter, og mange vil heller leie enn eie. Private utbyggere er tilbakeholdende med å bygge utleieenheter, og kommunene har begrenset vilje og økonomi til å gå tungt inn, selv om det jobbes aktivt med boligutfordringer i flere kommuner. I Herøy samarbeider for eksempel kommunen og næringslivet om boligbygging.

Gamle og etablerte motsetninger mellom steder/kommuner trekkes fram som hindre for en sterkere regiontenkning og sterkere samarbeid på tvers av kommuner. Planberedskap framstår som et grep for å møte utfordringene. I Nord-Troms er det etablert et felles plankontor, mens det for Ytre Helgeland er startet opp et arbeid med en felles næringsplan for regionen, men det gjenstår en del før etterslepet på plansida er innhentet. Et poeng som kom fram er at den lokale planleggingen må en i større grad enn før innarbeide grep for at folk vil bo på stedet for en periode. Det må «planlegges for midlertidighet», selv om informantene ikke så lett så for seg hva dette konkret kan innebære.

Selv om pendling, sesongarbeid og mobilitet er en del av den lange historien til nordnorske kystsamfunn, er det trekk ved den nye mobiliteten som synes krevende for lokalsamfunnene å absorbere. Flere av de som kommer er utlendinger, og en god del har et kortere tidsperspektiv for oppholdet. Tilflyttere opplever jevnt over folk i lokalsamfunnene som lite interesserte i å bli kjent med og inkludere de nye i sitt sosiale liv. Det meste foregår i familien og mer lukkede vennekretser. Lite sosial omgang skjer i det offentlige rom, og sentrumsområdene er «øde» etter at butikkene er stengt. Der det finnes et aktivt organisasjonsliv, er dette en inngang til inkludering i lokalsamfunnet. Dette er komplekse utfordringer, som må løses i et finmasket samspill mellom offentlige aktører, særlig kommunen, frivillig organisasjoner, enkeltpersoner og næringsliv.

Fire nøkkelord trer fram som viktige satsinger på framtiden: Kompetanse, kommunikasjon/infrastruktur, boliger og samarbeid. Disse kan dels løses lokalt, men det krever også innsats fra, og samarbeid med regionale myndigheter (fylkeskommunen) og statlige myndigheter.

Forskningen om attraktive lokalsamfunn

Attraktivitet omfatter en rekke tema, med porøse avgrensninger, slik som: Næringsanalyser og omstilling, lokal samfunnsutvikling, bo-, flytte-, og rekrutteringsundersøkelser, undersøkelser om boligmarked, og kultur og frivillig sektor.
Både i det praktiske utviklingsarbeidet og i den vitenskapelige litteraturen om attraktivitet ser vi de siste årene en overgang fra tiltaksarbeid og næringsutvikling til stedsutvikling og omdømmearbeid. Det kan også formuleres som en overgang fra ”business climate” til ”peoples climate”. I noen arbeider innebærer det at fokus går vekk fra arbeidsplasser og næringsutvikling i tradisjonell forstand og over til andre faktorer. Andre holder derimot fast ved at arbeidsplasser fortsatt er viktig for bo- og flytteprosesser. Mange distriktssamfunn er ensidige og ressursbaserte. Det gjør dem sårbare, selv om omstillingsprosjekter har ført til mer robust næringsliv i kommuner som har deltatt i slike.

Kort tidshorisont på evalueringer

Evalueringer av offentlige utviklingsprogrammer for lokal samfunnsutvikling handler i stor grad om betydningen av prosesser og godt prosjekthåndverk og mindre om de praktiske resultatene og effektene av innsatsen. Konklusjonene er ofte at tiltak må ta utgangspunkt i konkrete og lokale utfordringer, lokale styrker og svakheter og utarbeide prosjekt og tiltak som treffer disse. I tilflyttings- og rekrutteringsarbeid må målgruppe, budskap, tiltak og mål henge sammen. Vi etterspør vesentlig grundigere dokumentasjon om resultater og effekter. Svært få evalueringer er utformet med tanke på å dokumentere resultater, først og fremst på grunn av sin korte tidshorisont. Det er behov for mer substansielle resultater fra ulike typer utviklings og tiltaksarbeid, dersom evalueringene skal være grunnlag for anbefalinger om innholdet i framtidige satsinger.

Inkludering i arbeidsmarkedet og lokalsamfunn

Både innvandringen fra utlandet og innenlandsk tilflytting stiller krav om velkomst og inkludering både i arbeidsmarkedets ulike segmenter og i lokalsamfunn. Å se innvandrere uten mye formell kompetanse, så vel som andre personer i arbeidsmarkedets randsoner som ressurser er også en side av dette. Samarbeid mellom private og offentlige aktører for å kartlegge og tilpasse kompetanse og bidra med utdanning og arbeidspraksis, ser ut til å være underutnyttede måter å rekruttere arbeidskraft på. Åpenhet, toleranse og ønske om mangfold synes å være nøkkelord her. Her har også frivillig sektor og kultursektoren en oppgave. Samtidig kan frivillig sektor, på samme måte som arbeidsmarked og kommuner, få ny tilgang på ressurser (medlemmer) gjennom innvandring og annen tilflytting.

I boligmarkedet er det i stor grad brå og store endringer som skaper problemer, samtidig som stagnasjon i små markeder gjør at de fungerer dårlig. Det betyr også at store, og kanskje kortvarige næringsprosjekter (f.eks. mineral og petroleumsbaserte næringsprosjekter og andre) kan være en utfordring for boligmarkeder i distriktskommuner. Dette ble også påpekt i alle eksempelstudiene.

På bakgrunn av litteraturgjennomgangen slutter vi oss imidlertid til de som har konkludert med at kunnskapen om hva som skaper bolyst og stedsattraktivitet fortsatt er begrenset

Hva med framtiden, med vekt på 2030 – hvordan nå tak i flere folk?

I sektoranalysene er det gjort anslag for framtidig sysselsetting i marine næringer, reiseliv, mineralnæringen og andre næringer. Forventet sysselsetting i 2030 er knyttet til et referansealternativ og viser at det forventes noe vekst i varehandel, bygg og anlegg, og transport; svak vekst i reiseliv og mineralutvinning og en liten nedgang i marin sektor. Dette gir en svak økning i sysselsettingen fram til 2030. Det er utarbeidet et «maksimums-alternativ» for marin sektor og mineralnæringene. Om disse legges til grunn vil det være behov for hhv. 6000 og 2200 flere sysselsatte i 2030 i disse næringene.

I denne studien er det gjort anslag for arbeidskraftbehov for ulike tjenestenæringer, inkludert offentlig administrasjon m.v, undervisning og helse- og sosialtjenester; det som i dag utgjør offentlig sektor. Særlig stort vil arbeidskraftsbehovet være innenfor helse- og sosialtjenester, på grunn av aldrende befolkning og samhandlingsreformen. Selv med et forsiktig anslag her er veksten beregnet til 11 000. Tilsvarende for undervisning og offentlig administrasjon er hhv 2000 og ingen vekst.

En vel så viktig faktor med tanke på framtidig behov for arbeidskraft er hvor mange som forventes å gå ut av arbeidslivet. Totalt sett vil nærmere 40 prosent av dagens arbeidsstokk i landsdelen være gått av i 2030, og det ligger en klar utfordring i å sørge for at disse blir erstattet. Særlig innen primærnæringene, både i landbruk, reindrift og fiskeri, vil det være stor avgang. Det samme gjelder for de største private næringene i dag, varehandel og bygg og anlegg. I tillegg blir det stor avgang fra helse- og sosialtjenester, med hele 22 000 fram til 2030, og tilsvarende fra undervisning er avgangen anslått til å være 11 000. Også innenfor offentlig administrasjon, politi og forsvar ventes det stor avgang (10 000). Behovet for helse- og sosialtjenester vil øke framover, uavhengig av om det organiseres i offentlig eller privat regi. Det samme gjelder for undervisning. Ny arbeidskraft skal altså både dekke ekspansjon i næringene og avgang av personer som går ut av arbeidslivet. Helse- og sosialtjenester er den største enkeltsektoren, og vil anslagsvis ha behov for omkring 33 000 nye hoder de neste knappe 20 årene. 13 000 trengs til undervisning og 10 000 til offentlig administrasjon. I privat sektor er det tjenestenæringene som forventes å ha størst arbeidskraftsbehov, særlig innen varehandel (10 000) og bygg og anlegg (10 000), og om marin sektor får en vekst etter maksimumsalternativet vil de ha et arbeidskraftsbehov på linje med varehandel og bygg og anlegg. Dette viser behov for mange nye som kan gå inn i jobbene i Nord-Norge. Det er altså et stort gap mellom forventet behov for ny arbeidskraft og forventet befolkningsutvikling. Et viktig spørsmål blir dermed hvordan dette gapet dekkes.

Innvandring er det allerede tatt høyde for i befolkningsframskrivningene. Høy innvandring vil likevel ikke være tilstrekkelig for å ”fylle” gapet. De *innenlandske flyttemønstrene* kan også påvirkes. Mer variert arbeidsmarked, gode tjenestetilbud, bedre kommunikasjon m.m. vil måtte inngå i dette arbeidet, som har vist seg krevende og komplisert. Mulighetene til *regionforstørring* i Nord-Norge er begrenset pga de store avstandene, og forutsetter økning i hva som oppleves som akseptabel pendlingsavstand. Dette kan selvsagt tenkes endret, men gitt at det i større grad vil være ”selgers marked” på arbeidsmarkedet, kan det ikke betraktes som særlig sannsynlig. En annen mulighet er at organiseringen av arbeidsplassene endres vesentlig, f.eks. gjennom mer bruk av digitale løsninger og «fjernarbeid». Selvsagt kan en storstilt satsing på ny infrastruktur få betydning, men ut fra forslagene i NTP ligger det an til

kun mindre endringer, som vil gi liten virkning for regionforstørring. Utbygging rundt hovedstadsområdet vil kreve mye ressurser, noe som gjør ei storstilt nysatsing i nord ut over det som går fram av NTP lite sannsynlig, selv i en periode med nordområdesatsing. Analysen tyder samlet sett på at det vil være lite å hente på regionforstørring de nærmeste 10-20 årene.

Det er videre store forskjeller mellom de ulike regionene i landsdelen. Befolkningsmessig framskrivning viser at det i første rekke er de største byene i landsdelen, Tromsø, Bodø, Alta og Hammerfest som har hatt kraftig vekst på 2000-tallet (og de tre første også i 20-årsperioden tidligere) som i kan forvente positiv befolkningsvekst framover til 2030. De minste regionene har de største problemene, og disse må forventes å bli forverret framover.

Hva kan gjøres?

Dersom en skal kompensere for ulikhetene og for de alarmerende utviklingstrekkene, må det arbeides svært aktivt med å utvikle flere sider ved mange lokalsamfunn og regioner i landsdelen. Selv om kunnskapen om hva som virker, er fragmentert og mindre kumulativ en hva en kunne ønske, er det en del overordnede tema som peker seg ut, på bakgrunn av denne og tidligere studier:

- Systematisk jobbing med stedskvaliteter og utfordringer. Steders identitet kan endres. Hva som er attraktivt oppleves ulikt mellom ulike grupper og ulike aktører. Det gjelder kvinner og menn, ulike aldersgrupper, etnisk bakgrunn, utdanningsnivå med mer.
- Om det er ønskelig å få flere til å bosette seg i landsdelen, kan personrettede virkemidler være en vei å gå. Nedskrivning av studielån, høyere barnetrygd og skattelette er eksempler på personrettede tiltak som allerede i bruk i Finnmark og Nord-Troms. Nye kan utvikles for hele landsdelen eller for utvalgte regioner.
- Støtte opp om «ildsjeler» og «samfunnsentreprenører» i lokalsamfunnene.
- Sørge for en god velkomst og god integrering av nye innbyggere. Dette er en innsats som må gjøres på alle nivå, fra statlig til lokalsamfunn og individ.
- Målrettet arbeid med kompetanse og innovasjon, både i privat og offentlig sektor. Her er det viktig å sørge for at utdanning på både videregående og høyere nivå skjer i et samspill mellom næringsliv, offentlige institusjoner og utdanningssektoren.
- Skape gode koblinger mellom næringslivet og lokalsamfunnet, blant annet gjennom institusjonelle grep for å styrke samfunnskontrakten.
- Satsing på infrastruktur og kommunikasjon, både for næringsliv, arbeidstakere av begge kjønn og med ulike oppgaver og behov samt ungdom under utdanning. Her er det viktig både å tenke på at dagens arbeidsmarkedsregioner skal fungere best mulig, og samtidig være strategisk med hensyn på å utvide arbeidsmarkedsregionene.
- Vurdere strategiske grep (modeller) for bedre samarbeid, mellom kommuner, mellom nivå (kommuner, fylkeskommuner og stat) og mellom næringsliv og kommuner.

1 Innledning

Dette prosjektet inngår i «Kunnskapsinnhenting- verdiskapning i nord» der det skal hentes inn kunnskap om virkninger og ringvirkninger av en økt satsing på økonomisk verdiskaping i utvalgte næringer i Nord-Norge. Denne kunnskapen skal brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen for Barentshavet-Lofoten. Kunnskapsinnhentningen omfatter sektoranalyser av marine næringer, reiseliv, fornybar energi, mineralnæringen og annen industri og næringsvirksomhet. I tillegg gjennomføres det såkalte tverrgående utredninger innenfor ulike tema, slik som bruken av økosystemtjenester, om infrastruktur, logistikk og kommunikasjon, om kompetanse, forskning og innovasjon, om kulturminner og verdiskapning. Dette delprosjektet om attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner er ett av disse tverrgående temaene. Sektorstudiene startet opp først og var i gang da de tverrgående studiene startet opp. Delvis har arbeidene pågått parallelt, og vi har fått tilgang til utkastene til sektorstudiene og de øvrige tverrgående studiene etter hvert som de har vært klar, og endelig versjon av sektorstudiene forelå før vårt arbeid var sluttført.

1.1 Avgrensning av prosjektet; Nord-Norge, lokalsamfunn og attraktivitet

Vi har som utgangspunkt at Nord-Norge er mangfoldig, og vil derfor benytte samfunnsvitenskapelige perspektiver som fremhever forskjeller og mangfold i sosiale og kulturelle endringsprosesser. Store geografiske avstander og historiske prosesser innebærer at ulike deler av landsdelen har forskjellige utviklingstrekk. De største byene (Mo, Bodø, Tromsø og Alta) har hatt stor vekst både i sysselsetting og folketall, mens det i andre regioner er kraftig tilbakegang i sysselsetting og folketall (f.eks. i Kyst-Finnmark). Slik vi ser det legger kunnskapsinnhentingen vekt på å studere næringer eller sektorer hvor det forventes økt verdiskapning og vekst, eller hvor det er politisk ønskelig med vekst (petroleumsrelaterte næringer er likevel lite fokusert). Det betyr at det har stor betydning hvilke steder en velger å studere. Denne studien fokuserer på mellomstore steder og arbeidsmarkedsregioner i landsdelen.

Utviklingen i Nord-Norge fra 1970-tallet og framover har gjort Nord-Norge mer lik resten av landet langs de fleste dimensjoner (Arbo 1997, Eriksen 1996). De siste årenes utvikling gjør videre at Niemi (2010) stiller spørsmål om landsdelen er blitt truet av forvitring og av splittende krefter både innenfra og utenfra. Kan for eksempel nedleggelsen av Landsdelsutvalget ses som et symbol på at landsdelen ikke lengre greier å «stå sammen»? Røvik, Jentoft og Nergård (2011) peker på at de landsdelsinterne fragmenterende krefter er sterkere enn noen gang, samtidig som de sammenbindende krefter har mistet styrke. Slik framstår landsdelen som mindre homogen, både i økonomi og næringsliv, i politikken og på kulturfeltet i følge disse forfatterne. Nye folkegrupper og innvandring, et mer diversifisert næringsliv, ulike og kryssene interesser samt flere og motstridende stemmer utgjør noe av denne heterogeniteten. Dette mangfoldet kan bidra til redusert sårbarhet men kan også være kime til oppsplitting og disintegrasjon. Imidlertid reiser det spørsmålet om Nord-Norge fortsatt er så homogen og har så mange sammenfallende interesser at det er relevant å behandle landsdelen som en enhet. I den grad landsdelens interesser fremstilles med «en stemme» - kan det være betimelig å spørre om hvem sin stemme det i så fall er.

Nordområdene er utpekt av nasjonale myndigheter som et satsingsområde, eller slik det ble formulert i Regjeringserklæringen til Stoltenberg-regjeringen (Soria Moria erklæringen 2005), … «Nordområdene [er] Norges viktigste strategiske satsingsområde…». Etter de første årenes satsinger kan det stilles spørsmål med i hvor stor grad denne satsingen har truffet Nord-Norge på land (Angell et al. 2010, Pedersen 2011). De statlige bevilgningene er i stor grad en videreføring av eksisterende politikk under en ny paraply, dog med noen nye satsinger. Det som har generert størst aktivitet på land er åpningen av Barentshavet for petroleumsvirksomhet. Aktiviteten og ringvirkningene har så langt i første rekke foregått rundt Melkøya i Hammerfest. Det er stor interesse for ressursene i nord, fra mange aktører. Satt på spissen, kan en si at det har vært mer interesse for ressursene i havet og på land enn for menneskene og lokalsamfunnene i landsdelen. Samtidig er det tydelig at det er en nyorientering mot nord, særlig blant nasjonale (og internasjonale) aktører og dette er viktig, kanskje særlig på sikt.

I en studie av distriktssamfunn i det sirkumpolare området pekte Bærenholdt og Aarsæther (2001) på at disse samfunnene står overfor utfordringer knyttet til endringer i den globale økonomien, et strengt klima, kostnader knyttet til transport, avhengighet av naturressurser, liten størrelse, moderniseringsprosesser i privat og offentlig sektor og at de alle trues av marginalisering knyttet til globale prosesser. Slike utfordringer står lokalsamfunn i nordnorske distrikter fortsatt overfor. Spørsmålet er hvordan de arter seg og oppleves i dag og hvordan de vil utvikle seg i fremtiden. Ikke minst spør vi hvordan de aktuelle utfordringene kan møtes og faktisk møtes.

Vi forstår begrepet «attraktive lokalsamfunn» slik at det omfatter lokalsamfunn som er attraktive med hensyn til bosetting og som lokaliseringssted for næring og næringsutvikling. Slik vi ser det inkluderer dette også andre aspekter ved lokalsamfunnet. Samfunn inkluderer samspillet mellom økonomiske, sosiale og kulturelle relasjoner og strukturer (Giddens 1984). Disse preges av og spiller seg ut på spesifikke måter på ulike steder som igjen er preget av geografisk beliggenhet, avstander, materielle og naturgitte betingelser og forbindelser med andre steder (Massey 1994). Det innebærer at sivilsamfunn, kulturliv, mangfoldet av tilbud og service, boligmarked, rekreasjonsmuligheter, kommunikasjon og infrastruktur virker sammen og skaper attraktivitet i form av bo- og utviklingslyst for personer og næringsliv.

Lokalsamfunns attraktivitet har fått økende oppmerksomhet i regionalpolitikk og regional utvikling de siste årene. I den nylig framlagte stortingsmeldingen om regional og distriktspolitikken (Meld. St. 13 2012-13) er et helt kapittel (kap 3) viet attraktive lokalsamfunn. Meldingen gir ingen presise definisjoner av attraktivitet, men kapitlet omfatter enkeltpersoners innsats, såkalte ildsjeler, lokal samfunns- og næringsutvikling og kommunenes rolle, boligutfordringer særlig der boligmarkedet fungerer dårlig, kommunens betydning i arbeidsmarkedet med mer. Sametinget har også hatt fokus på attraktive lokalsamfunn, og det er f.eks. et av fem innsatsområder i Sametingets næringsstrategi (Sametingets melding om næringsutvikling, 2011), samt viktig i de regionalpolitiske strategier[1].

[1] Regionalpolitiske strategier sak 25/12, http://innsyn2.e-kommune.no/innsyn_sametinget_norsk/wfdocument.aspx?journalpostid=2012014060&dokid=380961&versjon=12&variant=A&ct=RA-PDF

Begrepet attraktive lokalsamfunn går rett inn i en faglig debatt om hva steder er og hvordan vi kan forstå dem (Førde et al 2013). Attraktive lokalsamfunn fremhever at steder har egenskaper av ulike slag, og at de kan vurderes og rangeres ut fra hvor ønskverdige disse er. Attraktivitet beskriver eller sier på den måten noe om hva steder er og har, og hvordan de framstår (oppfattes og forstås). Det gjelder både for etablering og drift av bedrifter og bosetting av personer. Geografen Agnews (1987) tredeling av stedsbegrepet kan rydde litt i dette. Han skiller mellom sted som *location (*lokalitet: det vi vanligvis forbinder med et sted)*, sense of place* (mening og opplevelse knyttet til stedet) *og locale* (hvordan sted inngår i og skapes gjennom liv og relasjoner). Det siste er vanskeligst å få tak på, men handler om hvordan sted preger våre handlinger. Dette er dimensjoner ved steder i følge Agnew og stedsattraktivitet inkluderer alle disse.

Ulike tilnærminger til og analyser av stedsattraktivitet vektlegger, forstår og måler de ulike dimensjonene på ulike måter.

Telemarksforskning sin attraktivitetspyramide måler attraktivitet knyttet til de tre dimensjonene; bosetting, bedrifter og besøk gjennom bestemte indekser basert på utvalgte registerdata og rangerer regioner og kommuners attraktivitet ut fra det (Vareide og Storm 2010b, 2011a og b, 2012). En liten kommune med svakt arbeidsmarked og få arbeidsplasser i omlandet (svak arbeidsmarkedsintegrasjon) som trekker til seg få bedrifter, kan da beskrives som lite attraktiv. Stedsopplevelsen (sense of place) måles gjennom faktorer som antall besøk, inn- og utflytting i forhold til arbeidsplasser, bedriftsetableringer med mer. Denne stedsforståelsen inkluderer ikke handlinger og relasjoner eller prosesser, som mange mener er viktige ingredienser når steder skapes og endres (Massey 1994). Den legger også liten vekt på meningsaspektet og det subjektive i stedsopplevelse. Floridas tilnærming fokuserer på territorialitet (betydninger av sted, beliggenhet og avstander), talent, teknologi og toleranse (Florida 2002). Den inviterer på mange måter også til indekser og målinger, men fremhever at det er de stedskvalitetene som ligger bak indeksene som er viktig. Det er altså åpenhet og mangfold som skaper kreativitet og attraktivitet i hans tilnærming.

«Suksessrike kommuner» (Kobro et al. 2012) representerer en annen tilnærming. Her pekes det på at «Det er ikke slik at det er kommunens beliggenhet, stedets bransjemiks, det offentlige økonomiske handlingsrommet på stedet, eller turistenes reisemønster som avgjør stedenes suksess. Det er, viser det seg, først og fremst det adferdsmønsteret som preger folkene som bor der, som avgjør» (Kobro et.al 2012:9). Et relasjonelt stedsbegrep hvor fokus er like mye på prosesser som egenskaper og der handlinger og holdninger og oppfatninger inngår, er altså nødvendig for å forstå kommunenes attraktivitet. Forståelse av steder og attraktivitet diskuteres videre i litteraturgjennomgangen.

I denne studien ser vi stedsattraktivitet som et bredt begrep som inkluderer de tre dimensjonene Agnew (1987) presenterer; sted som lokalitet, opplevelse og inkludert i andre handlinger. Vi tar høyde for at det er forskjell i hva som er attraktivt for ulike personer og grupper, og at dette i stor grad handler om situasjoner og rammer en står overfor, men også hvilke strukturer og normer som styrer preferanser. Inn- og utflytting og bosetting på steder handler både om den konteksten denne dynamikken utgjør, og om hvilke arbeidsplasser og tjenester stedet tilbyr. Det handler om tilknytning og erfaringer av steder og det handler om

stedlige normer og oppfatninger som har betydning for hvordan livet der oppleves for ulike grupper, kvinner og menn i ulike livsfaser og livssituasjoner. På samme måte handler bedriftsetableringer og utvikling av næringsliv om rammebetingelser som lokaliteter og tilgang på ressurser og arbeidsplasser, men også om virkemidler, politikk, reguleringer og lovverk, transport, markeder mm.

Norut har i flere kvantitative studier fokusert på robusthet og utviklingspotensial i lokalsamfunn i nord, basert på indikatorer for status og utvikling langs seks dimensjoner; næring, arbeidsmarked, kompetanse, befolkning, velferd og kommuneøkonomi (Nilssen og Lie 2011, 2010, Lie og Nilssen 2010). Selv om vi mener at den siste metoden gir et bredere og bedre bilde av steders utvikling enn attraktivitets-pyramiden og Floridas fire T-er, vil det uansett være begrensninger i denne typen kvantitative analyser av registerdata. Indikatorene vil oftest favorisere store og/eller sentrale steder. Denne typen studier må derfor suppleres med mer kvalitative studier av ulike aspekter ved attraktivitet for bedrifter og personer. Det gjelder særlig i en landsdel som Nord-Norge med mange små regioner og svakt integrert arbeidsmarked på grunn av geografiske eller andre faktorer. Dette fremhever betydningen av kontekst i slike analyser.

Handlingsorientert kunnskap om attraktive lokalsamfunn krever slik vi ser det, kunnskap om *hvordan* et samfunn kan bli mer attraktivt for ulike grupper og typer aktører. Det betyr at vi også må forsøke å *forklare* hvorfor et sted fremstår som attraktivt for ulike typer innbyggere i ulik alder, livssituasjon, med ulik tilknytning, og for bedrifter og institusjoner med ulike behov og krav. Mer variert arbeidsmarked, bedre tjenestetilbud og kommunikasjoner, stedsforskjønning og sosiale og kulturelle tiltak har betydning for attraktivitet. Vi må også studere hva som gjør at bedrifter og innbyggere har flyttet eller vurderer relokalisering. Det vil være en måte å identifisere hva som kan gjøres og hvilke handlingsmuligheter som finnes. Det vil deretter være politiske spørsmål om dette er tiltak en ønsker, og om det er mulig å satse på.

I denne studien har vi ikke studert særskilt hvordan attraktivitet kan virke forskjellig mellom kvinner og menn ei heller hvordan det kan virke for ulike livsfaser. Dette er viktige tema som krever mer ressurser. Det tydeliggjør derimot at kjønn er et viktig aspekt i forståelsen av hva som er attraktivt med hensyn til bosteder, boliger, arbeidsplasser og utdanningsvalg og kompetansebygging med mer.

Hvorfor fremstår så noen steder og regioner som attraktive for innbyggere og bedrifter? Vi trenger kunnskap som viser handlingsmuligheter. Da trenger vi også kunnskap om prosesser.

1.2 Problemstillinger

De overordnede problemstillingene i dette prosjektet er:

A. *Hvordan kan nordnorske lokalsamfunn og regioner gjøres attraktive for innbyggere og tilflyttere og for bedrifter og virksomheter?*
B. *Hvordan kan arbeidsmarkedsregioner og sektorer utvikles for å dra nytte av den forventede veksten landsdelen står overfor?*

For å svare på disse problemstillingene har vi definert følgende delproblemstillinger:

1 Hva kjennetegner attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkeder i Nord-Norge?
2 I hvilken grad dekkes næringenes behov for arbeidskraft i dag?
3 Hva er utfordringene ved å rekruttere ulike typer personell?
4 Hvordan harmonerer de ulike næringenes behov for arbeidskraft i fremtiden med de utviklingstrekkene vi ser når det gjelder demografi og flytting?
5 Hva er potensialet for å utvikle mer velfungerende arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge og hvilke tiltak vil være viktige?
6 Hvilke strategiske valg trer fram som viktige når en politikk for mer attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner skal utformes?
7 Hva kan gjøres for å imøtekomme næringenes fremtidige behov for arbeidskraft?
8 Hvilken rolle kan kommunale og regionale myndigheter ta for å utvikle attraktive lokalsamfunn og velfungerende arbeidsmarkedsregioner?
9 Hvordan kan ulike næringer og lokalsamfunn samarbeide om å rekruttere og beholde kompetent og stabil arbeidskraft?

1.3 Metode og datagrunnlag

Denne studien benytter seg av tre typer datakilder.
For det første har vi gått gjennom relevant **litteratur** og trukket ut lærdom som har betydning for de problemstillingene som belyses. Dette ble en mer omfattende del enn hva vi først så for oss fordi det er mange spennende studier som har relevans for problemstillingene. I tillegg har vi trukket inn litteratur om ulike utviklingsprosjekt, for å trekke erfaringer fra disse.

For det andre har vi brukt **casestudier,** eller eksempelstudier, av tre utvalgte arbeidsmarkedsregioner, Sør-Varanger, Nordreisa-Skjervøy og Sandnessjøenregionen (bestående av kommunene Herøy, Alstahaug, Leirfjord og Dønna). Bakgrunnen for valget av disse casene er at en eller flere av næringene i sektorstudiene skulle være viktige næringer og ha en positiv sysselsettingsutvikling, et differensiert servicetilbud ble positivt vektlagt, folketallet har være stabilt eller i vekst siste tiårsperiode, og at ulike deler av landsdelen skulle være representert. Videre ble det prioritert å holde de største byene i landsdelen utenfor, selv om de har hatt kraftig vekst både i sysselsetting og befolkning, differensierte tilbud og arbeidsmarked. Disse har landsdelsfunksjoner og skiller seg vesentlig ut fra resten av landsdelen på viktige felt.

Datatilfanget i casestudiene er tilgjengelige kvantitative data (sysselsetting, næringsfordeling, folketallsutvikling, demografi, pendling), litteraturstudier og dokumentstudier (f.eks. forskningslitteratur og offentlige dokument) supplert med intervjuer. Det er gjennomført i alt 13 individuelle intervjuer og 4 gruppeintervjuer. Totalt har vi intervjuet 33 personer. Dette er personer fra næringslivet, kommunen, politikere, representanter for frivillige organisasjoner, personer som jobber med utdanning m.v. Det ble spurt om utfordringer generelt i lokalsamfunnet, hva de mener er attraktive lokalsamfunn, utfordringer med rekruttering, hva skal til for å skape vekst lokalt, synet på samarbeid m.v. I

tillegg er alle disse regionene tidligere studert av forskere i gruppen slik at det forelå allerede inngående kunnskap om disse områdene før denne studien.

For det tredje benyttes **kvantitative analyser**. Disse er basert på tilgjengelig registerbasert statistikk fra Statistisk sentralbyrå. I noen grad er dette statistikk som er videre bearbeidet av Norut. Det siste dreier seg om sysselsettingsstatistikk fordelt på næring, mens det ellers er gjort analyser med grunnlag i tilgjengelig statistikk, men tilrettelagt spesifikt for dette prosjektet. Det er benyttet prognoser og framskrivninger etter modeller for befolkningsutvikling fra SSB. I prosjektet er det også gjennomført egne framskrivninger som det redegjøres for (i kap 5).

I tillegg benyttes data som er frambrakt gjennom sektorstudiene, dette dreier seg i første rekke om data over framskrivning og prognoser for sysselsetting framover.

1.4 Regioninndeling

Hvis en legger til grunn dagens arbeidssteder og bosted inkludert pendling (Juvkam og Gundersen 2013) er det i praksis snakk om ca. 50 bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner) i Nord-Norge. Dette viser at det er mange små arbeidsmarkeder, og begrenset med pendling i store deler av landsdelen. Dette skyldes primært store avstander, men også i noen grad dårlig utbygd infrastruktur. Dette fører igjen til utfordringer i forhold til rekruttering av arbeidskraft med riktig kompetanse.

Da sektorstudiene i kunnskapsinnhentingen startet opp ble det gjort en regioninndeling i 11 regioner i Nord-Norge. Denne var allerede besluttet da vårt prosjekt startet opp. I stor grad kommer denne studien til å benytte samme inndeling, men til vårt formål ser vi behov for noen justeringer i Nordland. Den detaljerte inndelingen som er benyttet i denne studien framkommer i tabell 1.1. og i figur 1.1., der forskjellene mellom denne studien og sektorstudiene også framkommer (jfr. tabell 1.1).

Våre vurderinger er at det gir best sammenligningsgrunnlag dersom de største byene i landsdelen (Tromsø og Bodø) er mer likt avgrenset slik at begge regionene består av faktisk bo- og arbeidsmarkedsregionen rundt byene. Derfor er «Salten» fra sektorstudien her delt i Bodø-regionen og Salten ellers, der Bodøregionen er den faktiske bo- og arbeidsmarkedsregion tilhørende Bodø. Å ha hele Salten i en felles region vil framstille veksten som har vært i Bodøregionen mer dempet, i og med at så mange av små-kommunene i Salten har hatt svak utvikling. Ved vår inndeling vil framstillingen av Bodø og Tromsø bli mer direkte sammenlignbar. Salten ellers består av de mange småkommunene rundt Bodø som har for lang avstand til Bodø til at de inngår i BA-regionen.

Tabell 1.1: Regioninndelingen som benyttes I denne studien, sammenlignet med inndelingen i sektorstudiene

Attraktive lokalsamf	Kommuner	Sektorstudien	Kommuner
Ytre Helgeland	Bindal, Sømna, Brønnøy, Vega, Vevelstad, Herøy (Nordl), Alstahaug, Leirfjord, Dønna, Lurøy, Træna	Helgeland	Bindal, Sømna, Brønnøy, Vega, Vevelstad, Herøy (Nordl), Alstahaug, Leirfjord, Vefsn, Grane, Hattfjelldal, Dønna, Nesna, Hemnes, Rana, Lurøy, Træna
Indre Helgeland	Vefsn, Grane, Hattfjelldal, Nesna, Hemnes, Rana,		
Bodø	Bodø (inkl Skjerstad fra 2004), Gildeskål, Saltdal, Fauske, Sørfold,	Salten	Bodø, Rødøy, Meløy, Gildeskål, Beiarn, Saltdal, Fauske, Sørfold, Steigen, Hamarøy
Salten ellers	Rødøy, Meløy, Beiarn, Steigen, Hamarøy		
Ofoten	Narvik, Tysfjord, Lødingen, Tjeldsund, Evenes, Ballangen		
Lofoten	Røst, Værøy, Flakstad, Vestvågøy, Vågan, Moskenes	Lofoten/ Vesterålen	Røst, Værøy, Flakstad, Vestvågøy, Vågan, Hadsel, Bø (Nordl), Øksnes, Sortland, Andøy, Moskenes
Vesterålen	Hadsel, Bø (Nordl), Øksnes, Sortland, Andøy		
Sør-Troms	Harstad (inkl. Bjarkøy fra 2013), Kvæfjord, Skånland, Ibestad, Gratangen, Lavangen, Salangen		
Tromsø	Tromsø, Balsfjord, Karlsøy		
Midt-Troms	Bardu, Målselv, Sørreisa, Dyrøy, Tranøy, Torsken, Berg, Lenvik		
Nord-Troms	Lyngen, Storfjord, Gáivuotna Kåfjord, Skjervøy, Nordreisa, Kvænangen		
Vest-Finnmark	Hammerfest, Alta, Loppa, Hasvik, Kvalsund, Måsøy, Nordkapp		
Indre-Finnmark	Guovdageaidnu Kautokeino, Porsanger Porsángu Porsanki, Kárásjohka Karasjok		
Øst-Finnmark	Lebesby, Gamvik, Berlevåg, Deatnu Tana, Unjárga Nesseby, Båtsfjord, Sør-Varanger		

Helgeland er i denne studien splittet i to: Ytre Helgeland og Indre Helgeland, for å få fram en noe ulik utvikling mellom disse regionene, og den klare kyst-innlandsdimensjonen på Helgeland. Vi vil samtidig gjøre oppmerksom på at dette er en annen inndeling enn den politiske inndelingen i regionråd som er på Helgeland (Sør-Helgeland, Indre Helgeland og Helgeland regionråd). Lofoten/Vesterålen er også splittet i to regioner i denne studien, da vi ser interessante forskjeller både i næringsstruktur, næringsutvikling og regional integrasjon i disse to regionene.

Figur 1.1. Regioner i Nord-Norge i denne studien

Det er også verdt å kommentere at denne inndelingen blir noe kunstig ettersom inndelingen følger fylkesgrensene, og fylkesgrensen mellom Troms og Nordland skjærer gjennom funksjonelle regioner. Harstad og Narvik danner hver sin funksjonelle BA-region, og har godt integrerte omlandskommuner på andre siden av fylkesgrensen. Dette kommer ikke fram ved denne inndelingen. Imidlertid har vi valgt å følge sektorstudiene her, da dette slår mindre ut når vi ser på hele regioner, og for sammenlignbarheten med bl.a. sektorstudiene.

Når det gjelder Indre Finnmark har sektorstudien kun tatt med Kautokeino, Karasjok og Porsanger. I svært mange sammenhenger er Tana og Nesseby også inkludert i Indre Finnmark, her er disse lagt til Øst-Finnmark. Disse fem kommunene inngår i forvaltningsområdet for samisk språk (der samelovens språkregler gjelder) i Finnmark. Her har vi imidlertid også valgt å følge samme inndeling som sektorstudiene, for sammenligningens skyld.
I denne studien er det ellers ikke gjort noe forsøk på å få fram viktige utviklingstrekk for samiske områder mer generelt. Området som dekker Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling (STN-området)[2] kunne være en mulig slik avgrensning. Samiske områder

[2] STN-området omfatter alle innlandskommunene i Finnmark, utkantområder i Alta og Sør-Varanger (ikke selve Alta og Kirkenes), fjordområder i kystkommunene Lebesby, Nordkapp og Måsøy, hele Loppa, Kvalsund og Gamvik som også er kystkommuner i Finnmark. Hele Indre Finnmark er altså i STN-området, mens det gjelder utkantområder av Øst-Finnmark og Vest-Finnmark. Videre omfatter STN-området Kvænangen, Gaivuotna-

inngår dermed i BA-regionene uten at dette kommenteres. Alle regioner har et visst samisk innslag, men det er i første rekke i Indre Finnmark, og dernest i Nord-Troms, at innslaget er størst.

I analysene er det i hovedsak på dette regionale nivå vi har analysert regionale forskjeller, i tillegg til at det i noen tilfeller er brukt tall for utviklingstrekk og status på fylkesnivå, der det ikke foreligger gode data på kommunenivå som kan aggregeres til regionnivå.

I analysene av bo- og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge har vi nødvendigvis gått mer detaljert geografisk til verks, basert på kommunedata om pendling m.m. Noen hovedtrekk som sysselsettingsutvikling og befolkningsutvikling er også presentert på kommunenivå i form av kart.

1.5 Leserveiledning

Rapporten er bygd opp slik at det skal gå an å søke etter de avsnittene en er mest interessert i. Det vil ikke være nødvendig å lese hele rapporten for å få et innblikk. **Sammendraget** gir hovedpunktene i rapporten.

I kapittel 2 presenteres dagens situasjon innenfor næringsstruktur og sysselsettingsutvikling, pendling og arbeidsmarkedsintegrasjon, arbeidsmarkedsutvikling og arbeidskraftsituasjonen samt demografi og flyttemønster. **Kapittel 3** gir en omfattende oversikt over relevant litteratur om temaet og er delt inn etter: Næringsanalyser og omstilling, lokal samfunnsutvikling, bo-, flytte-, og rekrutteringsundersøkelser, undersøkelser om boligmarked, og til slutt studier om kultur og frivillig sektor med hensyn til attraktivitet. Temaene er delvis overlappende og avgrensningen av hva som er plassert hvor er mer porøs.

I kapittel 4 har vi studert tre eksempelregioner: Sandnessjøen-regionen, (med kommunene Alstahaug, Leirfjord, Herøy og Dønna), Nordreisa-Skjervøy og Sør-Varanger. Her kommer det fram hva som er både dagens og framtidens utfordringer. **Kapittel 5** har fokus på framtid, med vekt på 2030. Det presenteres framskrivninger av sysselsettingsbehovet i de prioriterte sektorene fra sektorstudiene (marin sektor, reiseliv, mineralnæringen, annen industri) i tillegg har Norut framskrevet flere tjenestesektorer inkludert helse- og omsorgstjenester og undervisning. De demografiske framskrivninger av den yrkesaktive befolkningen (20-69 år) viser at det kun er alternativene med høy innvandring som gir sysselsettingsvekst fram mot 2030. Med økt behov for arbeidskraft vil det derfor oppstå et gap mellom behovet for arbeidskraft og det regionen selv har. Det blir utfordrende hvordan dette skal løses.

Kapittel 6 drøfter funnene og avslutningsvis drøftes det noen virkemidler.

Kåfjord, Storfjord og Lyngen i Nord-Troms, Sørreisa i Midt-Troms, og Lavangen, Gratangen og Skånland i Sør-Troms. I Nordland er det Tysfjord og deler av Hamarøy og Narvik som er med i STN-området. Videre er STN-området avgrenset nord for Saltfjellet, så de sørsamiske områdene er ikke omfattet, selv om det er noe innslag av samisk befolkning også på Helgeland.

2 Dagens situasjon

I dette kapitlet er formålet å gi en situasjonsbeskrivelse av utviklingstrekk og status i Nord-Norge og regionene i landsdelen, for på den måten å ha et grunnlag for å drøfte attraktivitet i nordnorske regioner. Vi fokuserer på næringsutvikling, arbeidsmarked, pendling og befolkningsutvikling. I alle delkapitlene er strukturen at en først ser på hovedtrekk for hele Nord-Norge, til dels i en nasjonal kontekst, for deretter å drøfte regionale forskjeller innad i landsdelen.

2.1 Næringsstruktur, nærings- og sysselsettingsutvikling

2.1.1 Hovedtrekk for Nord-Norge

I perioden 2003-2011 (tall fra 4. kvartal) økte sysselsettingen[3] i Nord-Norge med 7 prosent. Dette var en betydelig lavere økning enn på landsplan der økningen var på hele 13 prosent. Tabell 2.1 nedenfor viser at det ved utgangen av 2011 var flest sysselsatte i Nord-Norge innen de offentlig dominerte helse- og sosialtjenester (med 24 prosent) og i næringen varehandel (12 prosent). Dette er også de største sektorene/næringene på landsplan (hhv 20 prosent i helse- og sosial og 14 prosent innen varehandel). Imidlertid er *andelen* i helse- og sosialtjenestene i Nord-Norge over landsgjennomsnittet (LQ 1,2) mens andelen som jobber i varehandelen er litt lavere enn landsgjennomsnittet (LQ 0,9). Helse- og sosialtjenester er en svært kvinnedominert sektor, og 40 prosent av de yrkesaktive kvinnene i nord arbeider i denne sektoren. Varehandelen sysselsetter også mange kvinner, og selv om den er mer kjønnsbalansert er det den største næringen blant kvinner i nord, med 13 prosent av de yrkesaktive kvinnene. Den største næringen for menn i nord er bygg og anlegg, og der arbeider 14 prosent av de yrkesaktive mennene i landsdelen.

Lokaliseringskoeffisient (LQ)
LQ forklarer forholdet mellom hvor sterkt den aktuelle næringen er representert i regionen sammenlignet med landet. Næringer som sysselsetter like mange i en region som gjennomsnittet for landet har LQ=1. Desto høyer LQ desto viktigere er denne næringen i denne regionen fordi næringen er «overrepresentert» i regionen sammenlignet med landsgjennomsnittet. Tilsvarende viser en LQ nær 0 at denne næringen har svært liten betydning i denne regionen.

Sektorene undervisning (9,9 prosent) og offentlig administrasjon, forsvar, politi mv (9,4 prosent) er større enn de fleste næringer i Nord-Norge, og begge disse utgjør høyere andel i landsdelen enn i landet (LQ på hhv 1,3 og 1,4). Sammen med helse- og sosialtjenester utgjør disse tre offentlig sektor, og alle de tre offentlige sektorene, er altså overrepresentert i Nord-Norge. Det er mange grunner til det. Mange små kommuner, spredt bosetting og store

[3] Dette er tall fra Statistisk sentralbyrås (SSB) registerbasert sysselsettingsstatistikk (REGSYS), etter arbeidssted. Tallene inkluderer alle bosatt i Norge med arbeidssted i Nord-Norge. Utlendinger på korttidsopphold er ikke medregnet i denne sysselsettingsstatistikken, men omtales seinere i gjennomgangen av arbeidskraftsituasjonen.

avstander gir småskalaulemper i offentlig administrasjon og tjenesteyting. Videre har landsdelen en stor andel av Forsvarets virksomhet, og store helse- og utdanningsinstitusjoner sett i forhold til landsdelens størrelse.

Bygg- og anlegg er den nest største næringen etter varehandel, og sysselsetter 7,6 prosent, som er samme nivå som på landsplan (LQ 1,0). Reiseliv bidrar med 5,6 prosent av sysselsettingen og utgjør større andel i Nord-Norge enn i landet som helhet (LQ 1,3). Fiske, fiskeindustri, oppdrett og nye marine arter bidrar med 5 prosent av sysselsettingen (i 2011), og er den næringen som er mest «overrepresentert» i landsdelen (LQ 3,7). Fiskerinæringen i nord har imidlertid på samme måte som i landet ellers hatt en reduksjon i sysselsettingen i perioden 2003-2011, med hele 11 prosent. Det samme gjelder landbruksnæringen i nord, men i motsetning til i andre landsdeler er fiskerinæringen større enn landbruksnæringen i Nord-Norge.

Tabell 2.1: Antall sysselsatte i Nord-Norge 2011 (4. kvartal), fordelt på næring, endring fra 2003 til 2011, og næringenes andel og lokaliseringskvotient (LQ[4])

Næring	**Status 2011 (4 kvartal)**			**Endring 2003-2011**		
	antall	**andel**	**LQ landet**	**antall**	**prosent**	**+/- landet**
Landbruk, reindrift inkl. industri	7 282	3,1 %	0,9	-1 864	-20 %	-3 %
Fiske, industri, oppdrett, nye arter	11 756	5,0 %	3,7	-1 404	-11 %	0 %
Petroleumsutvinning	715	0,3 %	0,3	527	280 %	236 %
Mineralutvinning	1 138	0,5 %	2,5	586	106 %	82 %
Prosessindustri	3 288	1,4 %	1,0	45	1 %	14 %
Mekanisk industri	3 340	1,4 %	0,3	352	12 %	-10 %
Annen industri	2 436	1,0 %	0,5	-19	-1 %	14 %
Fornybar energi	2 566	1,1 %	1,5	90	4 %	-4 %
Vann, avfall, miljø	1 417	0,6 %	1,1	437	45 %	-4 %
Bygg og anlegg	17 894	7,6 %	1,0	2 783	18 %	-10 %
Varehandel	29 131	12,4 %	0,9	1 803	7 %	-1 %
Transport	10 900	4,7 %	1,0	368	3 %	0 %
Reiseliv	13 027	5,6 %	1,3	-405	-3 %	-7 %
Media, kulturnæring	6 914	3,0 %	0,5	771	13 %	-5 %
Finans, forsikring, eiendom	4 509	1,9 %	0,6	93	2 %	-16 %
Faglig, vitensk. og teknisk	6 155	2,6 %	0,6	1 157	23 %	-13 %
Annen for.tj.yting	5 462	2,3 %	0,6	639	13 %	-23 %
Offentlig adm., forsvar, politi mv	21 952	9,4 %	1,4	60	0 %	-5 %
Undervisning	23 142	9,9 %	1,3	1 131	5 %	-4 %
Helse- og sosialtjenester	55 526	23,7 %	1,2	7 785	16 %	-6 %
Annen pers. tj.yting	4 773	2,0 %	0,8	600	14 %	-6 %
Uoppgitt næring	1 018	0,4 %	0,9	-282	-22 %	-11 %
Total	**234 341**	**100,0 %**	**1,0**	**15 253**	**7 %**	**-6 %**

Den kraftigste økningen fra 2003 i Nord-Norge finner vi innenfor petroleumsutvinning (280 prosent) og mineralutvinning (106 prosent). Åpningen av Barentshavet for

[4] Se forklaring i boksen foran.

Næringsinndelingen

I dette prosjektet er næringsinndelingen tilpasset sektorstudiene, de næringene som ikke inngår i sektorstudiene er forsøkt avgrenset på samme måte som lignende næringer.
Fiskeri følger en bred inndeling slik sektorstudien benytter, og omfatter fiskeri, fiskeindustri, oppdrett og virksomhet i forbindelse med nye marine arter.
Landbruk er på tilsvarende måte definert bredt og omfatter også landbruksbasert industri som slakteri og meieri.
Mineralutvinning er i sektorstudien smalt definert og omfatter direkte mineralutvinning, mens tilgrensende industri ikke er inkludert. Dette er fulgt opp her.
Petroleumsutvinning har tilsvarende smal avgrensning og omfatter bare utvinningsvirksomheten, petroleumsrettet industri er ikke inkludert her.
Industri er delt i tre:
Prosessindustri, metall, mineral og kjemisk, altså «den gamle tungindustrien»
Mekanisk industri, omfatter verft/offshore og kan knyttes til petroleumsutvinning og maritime næringer.
Annen industri er en restkategori for den industrien som står igjen.
Fornybar energi er avgrenset på samme måte som i sektoranalysen, og omfatter i første rekke vannkraftanlegg og distribusjon av elektrisitet.
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding er i stor grad offentlig/halvoffentlig virksomhet, og renovasjon utgjør den største delen av denne næringen.
Tjenestenæringene er også delt inn i flere:
Reiseliv er avgrenset på samme måte som sektorstudien, her inngår overnatting, servering, persontransport, underholdning og opplevelser.
Media/informasjon/kulturnæringer er i stor grad den samme som er benyttet i Noruts studier av kulturnæringer (Lie 2012, Karlstad 2005), med unntak av at noen kulturinstitusjoner som også er attraksjoner (f.eks. museer) er lagt til reiseliv. Media og kultur utgjør størst del av denne næringen, men telekommunikasjon og databehandling inngår også.
Bygg og anlegg er en innarbeidet næring, og omfatter både anleggsvirksomhet og byggevirksomhet.
Varehandel er en innarbeidet næring, og omfatter et bredt spekter av engros- og butikkhandel.
Transport og kommunikasjon består stort sett av godstransport og lokal persontransport (bybuss, drosje m.m.), mens all persontransport som er reiselivsrelatert er lagt dit (f.eks. turbil, passasjerbåttransport, m.m.).
Finans/forsikring/eiendom dekker altså bank- og forsikringsvirksomhet, samt eiendomsutleie og –forvaltning.
Faglig og vitenskapelig tjenesteyting består av kunnskapsintensiv forretningsmessig tjenesteyting, innen bl.a. økonomi/regnskap, jus og tekniske tjenester og omfatter også forskning i frittstående forskningsinstitutt.
"Annen forretningsmessig tjenesteyting" er en restkategori, men domineres av reinhold, vakttjenester og andre lite kompetansebaserte tjenester.
Personlig tjenesteyting inneholder mye forskjellig og spenner fra frisør til kirke!
Offentlig sektor er ikke samlet i en egen kategori, men de tre sektorene nedenfor er skilt ut. Det kan framkomme noe privat virksomhet f.eks. innen helse og utdanning, men de private innslagene i disse sektorene i Nord-Norge er minimale.
Offentlig administrasjon, trygdeordninger, forsvar, politi og rettsvesen omfatter altså disse elementene, hvorav offentlig administrasjon (i kommune, fylke og stat) er størst, og dernest av forsvarets virksomhet
Undervisning på alle nivå fra grunnskole til høgskole/universitet. Omfatter i praksis også forskning ved universitet og høgskoler.
Helse- og sosialtjenester omfatter helsetjenester på alle nivå fra kommunehelsetjeneste til spesialisthelsetjeneste (sykehus), samt omsorgstjenester og sosiale tjenester. Barnehager og skolefritidsordninger er en del av denne sektoren.
Uoppgitt næring der vi ikke vet hva slags næringer det er snakk om.

petroleumsaktivitet er en viktig forklaring på økningen. Imidlertid er petroleums- og mineralutvinning fortsatt svært små næringer i Nord-Norge og de står for totalt hhv 715 og 1138 personer. En skal da huske på at begge næringer her er smalt avgrenset og omfatter bare utvinningsleddet i verdikjeden. Nord-Norge er i petroleumssammenheng en lillebror (LQ 0,3), selv om den er klart til stede i to regioner, noe vi kommer tilbake til. For

mineralutvinning er det annerledes, her er Nord-Norge svært viktig i landssammenheng (LQ 2,5).

Av industrien i nord er det bare mekanisk industri som har hatt noe vekst i sysselsettingen, men veksten er lavere enn for landet. Prosessindustri og annen industri har i Nord-Norge totalt hatt stabil sysselsetting, mens disse industrigreinene nasjonalt har hatt nedgang i sysselsettingen etter 2003. Men industrien er generelt ikke sterkt representert i landsdelen, når vi ser bort fra fiskeindustrien som her er lagt sammen med de øvrige marine næringene. Generelt har tjenestenæringene i nord hatt vekst, men stort sett mindre vekst enn på landsbasis. Og de er i hovedsak klart underrepresentert i nord. Av de offentlige sektorene, er det helse- og sosialtjenester som har hatt størst vekst, mens undervisning har hatt litt vekst, og offentlig administrasjon og forsvar har hatt stabil sysselsetting i nord. Veksten har imidlertid for alle tre sektorene vært klart større i sør enn i nord, noe som trolig i stor grad kan relateres til at befolkningsveksten i sør har vært større enn den i nord.

2.1.2 Størst vekst i Finnmark

Det er også klare forskjeller mellom de nordnorske fylkene (se vedleggstabell 7.1.1-7.1.3). I perioden 2003-2011 har Finnmark hatt størst vekst i sysselsettingen med 10 prosent, deretter Nordland med 7 prosent og Troms med 6 prosent. Helse og sosiale tjenester og varehandel er viktige næringer i alle regioner, og særlig helse- og sosialtjenester står for en stor del av sysselsettingsveksten i alle regioner. Dette er imidlertid felles for hele landsdelen og samtlige regioner og disse sektorene/næringene omtales derfor ikke spesifikt når vi ser nærmere på regioner.

Når en ser på hvilke næringer som dominerer i de forskjellige fylkene sammenlignet med landsgjennomsnittet skiller **Finnmark** seg ut. For det første ved at fiske, fiskeindustri, oppdrett og nye marine arter er viktig for Finnmark (LQ 5,2), og tilbakegangen i fiskeindustrien har nesten blitt oppveid av vekst i oppdrettsnæringen. Mineralutvinning er også viktig i Finnmark (LQ 7,3), og har hatt stor vekst i hovedsak på grunn av gjenoppstart av AS Sydvaranger. For det tredje viser tallene den store veksten som er kommet i petroleumsutvinning etter at Barentshavet ble åpnet. Et annet poeng er at industrien (utenom fiskeindustrien) er svært liten i Finnmark.

Troms fylke ligger mer på gjennomsnittet for Nord-Norge, men sammenlignet med landsgjennomsnittet er fiskeri (inkludert industri og oppdrett) sterkere til stede her (LQ 2,9). I nordnorsk sammenheng skiller dette fylket seg mest ut ved at mineralutvinning og prosessindustri er mindre til stede her. Troms er også et fylke med jevnt over større andel tjenesteytende næringer sammenlignet med de to andre nordnorske fylkene, bl.a. faglig/teknisk og annen forretningsmessig tjenesteyting. Harstad har et viktig olje-miljø, bl.a. er Statoil lokalisert der med flere funksjoner.

Også **Nordland** ligger mer jevnt på gjennomsnittet for Nord-Norge, men noen punkt er verdt å trekke fram. For det første er Nordland det største industrifylket i Nord-Norge der særlig prosessindustrien er viktig. For det andre er betydningen av bygg og anlegg og fornybar energi stor i dette fylket, og begge næringer har hatt vekst. Etter denne næringsinndelingen er ikke petroleumsutvinning til stede i Nordland. Selv om det har vært drevet virksomhet i

Norskehavet med base på Helgeland er dette registrert innen relaterte tjenester som næringsmessig er plassert under tjenestenæringer og mekanisk industri.

2.1.3 Utviklingstrekk i regionene

Når vi går inn i tallene for den enkelte region kommer de ulike særtrekkene klart til syne. I vedleggstabellene 7.2.1-7.2.14 gjengis tabeller med detaljerte bransjetall for status i 2011 og utviklingstrekk fra 2003 til 2011. I teksten under er altså helse- og sosialtjenester og varehandel lite omtalt, selv om det for alle regionene er de næringene som står for største andelen sysselsatte, og stor del av sysselsettingsveksten. Vi starter i nordøst og går sørover:

Øst-Finnmark er blant de regionene i Nord-Norge som har hatt sterkest vekst i sysselsettingen i perioden 2003-11, med 10 prosent, og har i dag knapt 14.000 sysselsatte. Her holder fiskerinæringen stand, etter at det omkring år 2000 var kraftig nedgang som følge av omstrukturering i fiskeindustrien i kyst Finnmark. Mineralutvinning er igjen blitt viktig etter at AS Sydvaranger gjenoppstartet driften (i 2009). Offentlig administrasjon, forsvar m.v er stor i denne regionen og skyldes at Vadsø som Finnmarks administrasjonsby med både fylkeskommunen og fylkesmannens hovedsete inngår i regionen. Videre har forsvaret viktig aktivitet, i første rekke i Sør-Varanger og Vadsø, og det er opprettet nasjonale statlige forvaltningsenheter, bl.a. NAVs innkrevning (Sør-Varanger), Kontoret for voldsoffererstatning i Vardø. To av disse kommunene (Deatnu Tana og Unjárga Nesseby) inngår i forvaltningsområdet for samisk språk. Her finnes også viktige samiske institusjoner slik som Indre Finnmark tingrett og Sametinget har en avdeling i Unjárga Nesseby.

Indre Finnmark er en liten region i antall sysselsatte (knapt 5000), og har hatt liten sysselsettingsvekst fra 2003 (3 prosent). Alle disse tre av kommunene inngår i forvaltningsområdet for samisk språk, og her er det «samiske hovedstadsområdet» hvor den samiske forvaltningen er tungt til stede. I denne regionen utgjør landbruk, reindrift og landbruksbasert industri (slakteri) viktige arbeidsplasser, og har i motsetning til de fleste andre regioner hatt stabil sysselsetting, primært på grunn av reindriften. At media, informasjon og kulturnæringer utgjør over 6 prosent skyldes bl.a. at Nrk Sápmi er lokalisert her, sammen med andre sentrale samiske kulturinstitusjoner. Sentrale samiske institusjoner som Sametinget, Samisk høgskole og samiske videregående skoler, samt forsvaret (Porsanger), er forklaring på at offentlig administrasjon og forsvar, og undervisning utgjør såpass stor del av sysselsettingen. Det kan sies at det var betydelig vekst fra 2000 i denne regionen som ikke kommer med når utgangspunktåret er 2003, dette skyldes bl.a. nye stillinger innen samisk forvaltning (jfr. kap. 2.2 og figur 2.3).

Vest-Finnmark er den regionen i Nord-Norge som har hatt kraftigst vekst i perioden 2003-11, med hele 12 prosent, og har vel 19.000 sysselsatte. Vekstkommunene Hammerfest og Alta utgjør størsteparten av denne regionen, og det må understrekes at dette historisk er en spesiell periode etter at Barentshavet ble åpnet for petroleumsaktivitet (i 2002). I disse årene ble utbyggingen av LNG-anlegget på Melkøya gjennomført, og utbyggingen ga vekst i mange næringer, bl.a. bygg og anlegg og forretningsmessig tjenesteyting (Eikeland m.fl. 2009). Selve petroleumsutvinningen har fått over 400 sysselsatte, og dette er nytt i regionen. Om en regner petroleum bredere og tar med relatert industri jobber over 1000 personer i Hammerfest i petroleumsrelatert aktivitet i 2012 (Nilssen m.fl. 2012). I samme periode har det vært mye byggeaktivitet i Hammerfest og Alta, og det er også medvirkende forklaringer

til denne veksten. Fiskeri og særlig oppdrett er viktig, både i Hammerfest og Alta, og fiskeri og fiskeindustri er fortsatt viktig for kystkommunene som inngår i denne regionen. Mineralutvinning er sterkere representert i denne regionen enn ellers i landsdelen og landet, på grunn av gruver og uttak i Alta (Stjernøya og skiferdrift). Det gjelder også fornybar energi som i første rekke omfatter lokale kraftselskap og Statkraft/Statnetts anlegg i Alta. Et siste punkt som skal trekkes fram her er en kraftigere økning i annen forretningsmessig tjenesteyting, (utleie av arbeidskraft, vakttjenester, renhold m.v.), som er større i Vest-Finnmark enn ellers i Nord-Norge, og er sterkt relatert til petroleumsvirksomheten.

Nord-Troms har hatt kun 3 prosent sysselsettingsvekst fra 2003, og hadde ved utgangen av 2011 knapt 7000 sysselsatte. Fiske, fiskeindustri og oppdrett (9 prosent) er viktig, selv om sysselsettingen er redusert mer her enn i landsdelen og landet. Også landbruk og landbruksbasert industri er relativt sett viktigere her enn i resten av landet og landsdelen. Det gjelder også fornybar energi, på grunn av vannkraftanlegg. Industrien utover fiskeindustri er lite til stede i denne regionen.

Tromsø er med sine 43.000 sysselsatte den største regionen i landsdelen målt i sysselsetting, og den steg 9 prosent i perioden 2003-11. Landbruk og fiske og industri knyttet til disse næringene har liten betydning, og har mindre relativ betydning i denne regionen enn ellers i landsdelen. Imidlertid er fiskeri (inkludert oppdrett og fiskeindustri og nye marine arter) sterkere representert her om en sammenligner med landet. Annen industri er i liten grad til stede. Tromsø preges av å være universitets- og forskningsbyen i landsdelen og 13 prosent jobber i undervisning og 4 prosent jobber innen faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, disse har også økt mer enn ellers i landsdelen fra 2003. Sammenlignet med landsdelen har Tromsø også høyere andel sysselsatte i de fleste tjenestenæringer, både forretningsmessig og privat tjenesteyting, og har f.eks. hatt klar vekst innen næringen media/informasjon/kultur.

Midt-Troms, som omfatter både Senja, Finnsnesområdet og indre Troms, har kun hatt 2 prosent sysselsettingsvekst fra 2003. Ved utgangen av 2011 var det 14.000 sysselsatte i denne regionen. Dette er forsvarsregionen og det viser seg i tallene ved at 17 prosent i 2011 var sysselsatt i offentlig administrasjon, forsvar, politi og rettsvesen. Riktignok ble sysselsettingen noe redusert fra 2003 til 2005, men deretter har den økt litt igjen, og forsvaret har konsolidert sin posisjon i indre Troms. Også landbruk inkludert industri og fiske (inkludert fiskeindustri, oppdrett og nye arter) er viktigere for denne regionen enn det både er for landsdelen og landet.

Sør-Troms, hvor Harstad er det naturlige senteret, har også hatt svak vekst de siste årene, kun 2 prosent i perioden 2003-11, og denne regionen hadde i 2011 knapt 17.000 sysselsatte. I Harstad er det bygd opp et viktig petroleumsmiljø med driftsorganisasjonen til Nornefeltet (i Norskehavet) og Statoil har sitt kontor for Nord-Norge der. I tillegg er det en rekke andre oljeselskap og petroleumsforvaltning i byen. Mekanisk industri som også retter seg mot petroleumssektoren er sterkere til stede i denne regionen enn ellers i landsdelen, utover det er det lite industri. Det er videre et rimelig differensiert tjenestetilbud i Sør-Troms, men de fleste tjenestenæringer har hatt stagnasjon eller nedgang i sysselsetting i denne regionen. Det skal her også minnes om den regioninndelingen her som følger fylkesgrensene og slik

sett ikke tar hensyn til at Sør-Troms og Ofoten, på tvers av fylkesgrensene, er tett innvevd i hverandre.

Vesterålen har hatt svak vekst (kun 2 prosent fra 2003), og har vel 14.000 sysselsatte. I regionen er fiskeri (inkludert fiskeindustri, oppdrett og nye arter) svært viktig (12 prosent av sysselsettingen, samme andel som varehandel), men også her er sysselsettingen i fiskeriene redusert. Bygg- og anlegg er sterkere til stede her enn i resten av landsdelen (9 prosent), og har hatt samme vekst som næringen i landsdelen fra 2003. De fleste tjenestenæringene er derimot underrepresentert i Vesterålen.

Lofoten er blant regionene i Nord-Norge med høyest vekst, og sysselsettingen har økt med 10 prosent etter 2003, til vel 11.000 sysselsatte. Fiskeri (inkludert industri, oppdrett og nye arter) er svært viktig og står for 16 prosent av sysselsettingen, selv om fiskerinæringen også i denne regionen har hatt en reduksjon i sysselsettingen på linje med landsdelen. Bygg- og anlegg er en viktig næring i regionen (9 prosent) og har vokst langt mer enn gjennomsnittet i landsdelen fra 2003. Reiselivet sysselsetter 7 prosent og følgelig høyere andel i Lofoten enn landsdelen og landet, og har også vokst klart mer enn landsdelen etter 2003. Bortsett fra mekanisk industri som er relativt sett viktigere her enn for landsdelen, er det lite annen industrivirksomhet utover fiskeindustri.

Ofoten, med Narvik som det naturlige senteret, har hatt en vekst på 5 prosent til vel 13.000 sysselsatte. I denne regionen er bygg- og anlegg (10 prosent) og transport (7 prosent) de viktigste næringene (etter helse, varehandel og undervisning). Bygg og anlegg har vokst kraftig og langt mer enn landet og landsdelen på 2000-tallet, mens transport er redusert. Industrien har også hatt klar nedgang de siste årene, bl.a. knyttet til nedleggelsen av REC. Fornybar energi (2 prosent av sysselsettingen) og mineralutvinning (1 prosent) er små næringer, men de er sterkere til stede i denne regionen enn ellers i landsdelen og landet.

Bodøregionen er den nest største regionen med 35.000 sysselsatte og har hatt en vekst på 8 prosent i perioden 2003-11. Næringssammensetningen viser tydelig et sentrum hvor det er differensiert næringsstruktur, med stort innslag av tjenestenæringer. Primærnæringene og industri er lite til stede, og med unntak av annen industri er disse næringene svakere representert her enn ellers i landsdelen og i landet. Finans, forsikring og eiendom (står for 3 prosent av sysselsettingen) og er av de bransjene som er relativt sett sterkest til stede her.

Det er små kommuner som utgjør regionen **Salten ellers**, med vel 6000 sysselsatte, men det har vært noe vekst her, med 5 prosent siden 2003. Prosessindustrien er overrepresentert på grunn av industristedet Glomfjord i Meløy, og sysselsatte 9 prosent ved utgangen av 2011. Industrien har imidlertid hatt nedgang de siste årene, bl.a. knyttet til innskrenkninger. Landbruk (6 prosent) (inkludert industri) og fiskeri (8 prosent) (inkludert fiskeindustri, oppdrett og nye arter) er viktige næringer her, men disse har opplevd større nedgang enn landsdelen og landet siden 2003. Tjenestenæringene er lite til stede i denne regionen, som har Bodø som sitt naturlige senter, men ligger utenfor Bodø BA-region.

Helgeland har vi delt i to, Indre Helgeland og Ytre Helgeland. **Indre Helgeland,** har ca 23.000 sysselsatte ved utgangen av 2011, og en vekst på 9 prosent fra 2003. Med sentrene Mo i Rana og Mosjøen, er dette ”industriregionen” i nord med prosessindustrien sterkt til stede

som står for 6 prosent av sysselsettingen, mekanisk industri (3 prosent) og annen industri (2 prosent). Bortsett fra mekanisk industri er sysselsettingen redusert etter 2003. Mineralutvinning har økt sysselsettingen kraftig, selv om andelen sysselsatte her utgjør kun 1 prosent. Bygg- og anlegg (9 prosent) er også sterkere til stede her, og har hatt sterkere vekst enn landsdelen ellers. Landbruk står for 4 prosent av sysselsettingen, og er sterkere til stedet her enn både i landsdelen og på landsplan, men har som ellers i landsdelen og landet hatt nedgang i sysselsettingen. Tjenestenæringene er generelt ikke sterkt representert i regionen, men reiseliv og media/informasjon/kultur har hatt klar vekst på Indre Helgeland.

Ytre Helgeland har ca 13.000 sysselsatte, og 5 prosent vekst fra 2003. Petroleumsrelatert virksomhet framkommer nesten ikke i disse tallene, selv om det er en betydelig aktivitet i Norskehavet der sentrene Sandnessjøen og Brønnøysund har hhv. forsyningsbaser og helikopterbase. Dette skyldes avgrensningen av petroleumsnæringen slik at den kun omfatter utvinning. Disse basefunksjonene plasseres næringsmessig under mekanisk industri og tjenestenæringer. Som nevnt er driftsorganisasjonen til Norne lagt til Harstad. Skarvfeltet startet opp i 2012, og driftes delvis fra Sandnessjøen, og det vil ventelig gi litt økt sysselsetting i petroleumsutvinning. På Ytre Helgeland er primærnæringene med tilknyttet industri viktig, der landbruk og fiske (inkludert industri, oppdrett og nye arter) hver står for 8 prosent av sysselsettingen. Begge primærnæringene har gått tilbake og landbruket har hatt den sterkeste tilbakegangen, pga. nedleggelse av slakteri. Reiseliv sysselsetter 7 prosent, og følgelig flere i denne regionen enn i landsdelen, og sysselsettingen har økt fra 2003. Tjenestenæringene for øvrig er lite til stede her, men det har vært klar vekst innen faglig/teknisk og annen forretningsmessig tjenesteyting.

2.2 Sysselsettings- og arbeidsmarkedsutvikling i landsdelen og regioner i Nord-Norge

2.2.1 Økning i sysselsetting og arbeidskraft utenfra i Nord-Norge

Sysselsettingsveksten i landsdelen delvis basert på innvandring

I dette avsnittet har vi også inkludert utlendinger på korttidsopphold med arbeid i Nord-Norge[5]. Antallet sysselsatte i Nord-Norge (etter arbeidssted, inkl. utlendinger på korttidsopphold) lå stabilt på omkring 223.000 årene 2000-05, og steg så kraftig til 238.000 i 2008, jfr figur 2.1. Gjennom finanskriseårene gikk sysselsettingen i landsdelen litt ned, for igjen å stige de siste årene til en foreløpig topp på over 240.000 sysselsatte i 4. kvartal 2011. Etter tusenårsskiftet har vi altså hatt to tydelige vekstperioder i landsdelen, den kraftigste i perioden 2005-08, og så den siste pågående vekstperioden som startet i 2010. For å få med en lengst mulig tidsperiode tar vi med tall tilbake fra 2000, og denne er følgelig lengre enn tidsserien fra 2003-2011 som ble benyttet i forrige kapittel (kap. 2.1).

[5] Kilden er SSB's register over sysselsatte på korttidsopphold. Disse er ikke fordelt like detaljert på næring som sysselsatte bosatt i Norge, og er derfor ikke inkludert i forrige avsnitt.

Figur 2.1: Sysselsatte i Nord-Norge etter hvor de er bosatt og innvandrerstatus 2000-2011 (4. kvartal). Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk SSB, bearbeidet av Norut Alta.

En nærmere geografisk differensiering av sysselsettingsveksten kommer vi tilbake til når vi ser nærmere på de ulike nordnorske regionene. Hovedtrekk på fylkesnivå er at gjennom den første stagnasjonsperioden (2000-05) var det litt vekst i Troms, mens det i Nordland var litt nedgang i sysselsettingen. I den påfølgende vekstperioden frem til 2008 var veksten temmelig lik i de tre fylkene, så sysselsettingsveksten kom grovt sett i hele landsdelen. I den siste perioden (2008-11) har veksten vært større i Finnmark enn i de to andre fylkene, først og fremst fordi Finnmark ikke hadde sysselsettingsnedgang i 2009, noe resten av landsdelen og landet opplevde.

Den kraftige veksten i sysselsetting fra 2005 til 2008, kom delvis som følge av vekst i yrkesdeltakelsen, og da særlig blant innvandrere (definert som førstegenerasjons-innvandrere) i landsdelen, se figur 2.2. Antallet sysselsatte innvandrere økte også kraftig i denne perioden, som følge av arbeidsinnvandring fra Øst-Europa, en vekst vi så i alle de tre nordnorske fylkene. I tillegg fikk vi noe økende innpendling, og ikke minst klar økning i antallet utlendinger på korttidsopphold. Antallet utlendinger på korttidsopphold økte mest i Troms, men utgjorde størst andel i Finnmark, (jfr.figur 2.6 og 2.7 der fordelingen mellom næringer framkommer). Mens innvandringen har vært noenlunde likt fordelt på kjønn (men gjerne overvekt av menn og kvinner fra ulike land), er innpendlingen både fra Sør-Norge og fra utlandet dominert av menn. Omkring to tredjedeler av innpendlerne fra Sør-Norge er menn, mens menn utgjør tre fjerdedeler av de utenlandske innpendlerne.

I den siste vekstperioden som vi nå er inne i, er det først og fremst antallet sysselsatte innvandrere som har økt, noe som delvis kan skyldes at en del av de som tidligere var utlendinger på korttidsopphold har innvandret. Nord-Norge har, som landet, hatt mange

utlendinger på korttidsopphold fra Øst-Europa, Det er antallet sysselsatte innvandrere fra Øst-Europa som har økt mest i Nord-Norge. Veksten i antall sysselsatte innvandrere har kommet i alle tre fylkene, men i den siste perioden mest i Nordland. Nordland har også hatt vekst i antall utlendinger på korttidsopphold i denne siste perioden, mens antallet har gått ned i Troms og Finnmark.

Utpendlingen har gått ned og innpendlingen har økt

Utpendlingen fra Nord-Norge til Sør-Norge, er fortsatt større enn innpendlingen til landsdelen fra Sør-Norge. Antallet som pendler ut har imidlertid gått tilbake de siste årene,

Figur 2.2: Innpendling til og utpendling fra Nord-Norge etter bosted 2000-2011, og som andel av totalt sysselsatte (4. kvartal). Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk SSB, bearbeidet av Norut Alta.

og i 2011 var det vel 10.000 som pendlet fra Nord til Sør, herunder vel 1000 til arbeid i petroleumsutvinning på Kontinentalsokkelen (Nordsjøen/Norskehavet). Netto utpendling fra Nord-Norge til Sør-Norge er derfor redusert fra vel 7000 i 2006 til vel 5000 ved utgangen av 2011, altså omkring 2 prosent av sysselsettingen i landsdelen. Dette tyder altså på større egendekning av arbeid i landsdelen (jfr. figur 2.2). Av de tre fylkene er det størst netto utpendling fra Nordland, og minst fra Finnmark.

I tillegg kommer innpendlingen fra utlandet, og den har de siste årene vært på ca. 4000. Da utpendlingen til andre land er svært liten, kompenserer innpendlingen fra utlandet i stor grad for netto utpendling fra landsdelen til resten av landet, og for Finnmarks del blir det netto innpendling om disse regnes med.

2.2.2 Økning i sysselsetting i de fleste regioner i Nord-Norge

Størst vekst i Vest-Finnmark, Tromsø og Bodø

Vi har videre sett på sysselsettingsutviklingen i de ulike regionene i den samme perioden, og da sysselsatte som er bosatt i Norge, altså samme grunnlag som i første delkapittel[6]. Da kommer ulike regionale utviklingstrekk til syne, se figur 2.3 og det kommunefordelte kartet i figur 2.4. Ikke overraskende er de to største byene og senterregionene i Nord-Norge; Tromsø og Bodø, av de som har hatt størst sysselsettingsvekst, men aller størst har veksten likevel vært i Vest-Finnmark. Det er selvsagt veksten i de dominerende sentra Alta og Hammerfest som har gitt denne utviklingen, der Snøhvitutbyggingen er en viktig forklaring. Vi ser også at Indre Finnmark har hatt nesten like positiv utvikling som Tromsø og Bodø, bl.a. knyttet til vekst i samiske institusjoner, veksten kom i første rekke først på 2000-tallet og det forklarer hvorfor utslagene for denne regionen blir ulik mellom dette avsnittet og avsnitt 2.1.3. Det er altså disse fire regionene som har hatt større sysselsettingsvekst enn landsdelen. Selv om også disse regionene fikk mye av veksten i løpet av årene 2005-07, hadde de i motsetning til øvrige regioner også vekst i lavkonjunkturperioden tidlig på 2000-tallet. Og veksten i Vest-Finnmark, Tromsø og Bodø har også vært stor de siste årene.

Figur 2.3: Sysselsettingsutvikling i regioner Nord-Norge 2000-2011 (4. kvartal), 2000=100prosent. Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk SSB, bearbeidet av Norut Alta.

De øvrige regioner har hatt mindre vekst, og i større grad opplevd nedgangsperioder. Øst-Finnmark opplevde tidlig på 2000-tallet en klar nedgang i sysselsettingen som følge av rasjonalisering og nedlegging av fiskeindustrien på kysten. I den siste høgkonjunkturperioden

[6] Tall for sysselsatte på korttidsopphold finnes bare fra og med 2003, og det er også en viss usikkerhet forbundet til plassering av disse på arbeidssted.

er likevel Øst-Finnmark av de regionene som har hatt mest sysselsettingsvekst, de siste årene bl.a. knyttet til oppstarten av Syd-Varanger gruve i 2009, slik at det er ulike kommuner som har stått for nedgang og vekst i denne regionen. Midt-Troms, Sør-Troms, Vesterålen og Ofoten er de regionene som sett over hele perioden har opplevd minst sysselsettingsvekst. Nedgangen i sysselsetting i Forsvaret har slått inn i alle disse regionene, mens nedgang i landbruk og fiskeri også påvirker sysselsettingen negativt. I tillegg har Ofoten hatt nedgang i industri (bl.a. REC) og transport, mens Sør-Troms har hatt nedgang i varehandel og Vesterålen nedgang i sysselsettingen i reiselivsnæring og annen forretningsmessig tjenesteyting (jfr. også kap. 2.1.2).

Figur 2.4 Sysselsettingsutvikling i kommuner i Nord-Norge, årlig gjennomsnittlig endring 2003-2011

Regionene på Helgeland, samt Lofoten, Nord-Troms og Salten ellers har sett gjennom hele perioden hatt en sysselsettingsutvikling omtrent som gjennomsnittet for landsdelen. Lofoten og Ytre Helgeland har hatt noenlunde jevn vekst etter 2002, primært på grunn av vekst i bygg og anlegg, reiseliv og helse- og sosialtjenester. Indre Helgeland, med Rana i spissen, har hatt en breiere vekst, bl.a. innen mineralutvinning, reiseliv og media/informasjon, samt andre private og offentlige tjenester. De små regionene Nord-Troms og Salten ellers hadde først og fremst vekst i høgkonjunkturperioden, men har hatt litt nedgang de siste årene.

Kartet over (figur 2.4) viser mer detaljert de geografiske forskjellene i sysselsettingsutvikling på kommunenivå. I Øst-Finnmark er det Sør-Varanger som utmerker seg med høg vekst, og som har bidratt mest til den betydelige veksten i regionen de siste fem årene, selv om også Deatnu-Tana har hatt noe vekst. I Indre Finnmark er det Guovdageaidnu-Kautokeino som har hatt størst vekst, mens det er Alta og Hammerfest og den mellomliggende kommunen Kvalsund som har vokst, og de to sentrene har altså stått for det meste av veksten i Vest-Finnmark.

I Nord-Troms er det kommunene Storfjord og Gaivuotna-Kåfjord som har hatt noe sysselsettingsvekst. I Tromsøregionen er det byen som har hatt vekst, og i Midt-Troms senterkommunen Lenvik med Finnsnes. På "yttersida" har Berg hatt betydelig sysselsettingsvekst, men dette er oppveid av stor nedgang i nabokommunen Torsken. Sør-Troms har hatt lite vekst, men den lille sysselsettingsveksten vi har sett har kommet i Harstad.

Det har vært noe vekst i regionsentrene i Vesterålen og Lofoten, mens omlandskommunene ikke har hatt vekst. Det samme gjelder i hovedsak i Ofoten, der den lille veksten har kommet i Narvik. I Bodøregionen har det vært noe breiere sysselsettingsvekst, også i omlandskommunene Fauske og Sørfold, mens enkeltkommuner i Salten ellers også har hatt klar sysselsettingsvekst; det gjelder Beiarn og Hamarøy. Disse kommunene har imidlertid hatt folketallsnedgang i samme periode.

På Helgeland er det primært sentrene Mo i Rana, Alstahaug og Brønnøy som har hatt sysselsettingsvekst, men også kommunene Hemnes, Hattfjelldal og Træna har hatt klar vekst.

Ulik grad av egenforsyning av arbeidskraft i de ulike regioner i Nord-Norge

Vi så i avsnittet om hele landsdelen at en betydelig del av veksten i sysselsetting har kommet som en følge av økt arbeidsinnvandring, og noe økt innpendling, samt utlendinger på korttidsopphold. Innslaget av disse gruppene varierer imidlertid betydelig fra region til region i landsdelen.

Finnmark har tradisjonelt hatt høy andel innvandrere i arbeidsstyrken, og vi ser at dette fortsatt gjelder, særlig for Øst-Finnmark der 12prosent av de sysselsatte er innvandrere, mange fra nordiske eller østeuropeiske land, og denne regionen har høyest andel fra nabolandet Russland. Andelen innvandrere blant de sysselsatte er videre 10prosent i Vest-Finnmark, 9 prosent i Tromsø og 8 prosent i Ofoten og Lofoten. I alle regioner i landsdelen er det et betydelig innslag av innvandrere, men vi ser det altså særlig i disse regionene. Innpendlerne, altså de som pendler til regionen fra en annen region, utgjør høyest andel med 10 prosent i Tromsø og Ofoten[7]. Videre utgjør de 7-8 prosent i Indre Finnmark, Vest-Finnmark, Nord-Troms, Vesterålen, Bodø og Salten ellers.

[7] Internpendlere i regionen er her regnet på samme måte som de som bor og jobber i samme kommune, altså som del av øvrige sysselsatte. I og med at regionene på noe ulik måte er avgrenset etter BA-regioner, og altså i ulik grad inkluderer omland, kan dette påvirke innpendlingsprosenten noe.

Utlendinger på korttidsopphold utgjør den minste gruppen av de sysselsatte, men har i noen perioder, næringer og regioner hatt stor betydning for å ta toppene i sysselsettingsveksten. I dag er det særlig Øst-Finnmark, Vest-Finnmark, Nord-Troms og Ofoten som har et betydelig innslag av denne arbeidskraften, der de utgjør 3-4 prosent av de sysselsatte.

Andelen innvandrere, pendlere og utlendinger på korttidsopphold er i sum høyest i Øst-Finnmark, Vest-Finnmark, Tromsø og Ofoten, der de utgjør 21-22 prosent. Dette er også tre av de regionene som har hatt størst vekst, og dermed størst behov for å hente arbeidskraft utenfra. Indre Helgeland er den regionen som har lavest andel i de tre gruppene, der utgjør de bare til sammen 11 prosent. Mer moderat og jevn vekst har kanskje gjort det enklere å rekruttere innenfra. «Egenforsyningen» av arbeidskraft varierer altså betydelig mellom regionene i landsdelen.

Figur 2.5: Sysselsatte i regioner i Nord-Norge etter hvor de er bosatt og innvandrerstatus 2011 (4. kvartal). Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk SSB, bearbeidet av Norut Alta

Om vi ser på hvor stor andel av de sysselsatte i regionen som er bosatt der, altså unntatt innpendlere og utlendinger på korttidsopphold, ligger de fleste regioner på omkring 90 prosent, men noen merker seg ut. Høyest er Indre Helgeland hvor 94 prosent av de sysselsatte er bosatt i regionen, mens andelen i Midt-Troms er 93 prosent. Lavest andel har Ofoten med 87 prosent, mens Tromsøregionen har 88 prosent av de sysselsatte bosatt.

Noen regioner er ellers preget av større utpendling enn innpendling, og har flere sysselsatte som er bosatt i regionen enn som arbeider i regionen. De som pendler ut er i figuren over plassert som innpendlere i en annen region. Av regionene er det særlig Nord-Troms, og i noen grad Salten ellers, Sør-Troms og Midt-Troms som har en tydelig større utpendling enn innpendling. Nord-Troms og Midt-Troms har noe pendling til Tromsø, mens Salten ellers har

det til Bodø. Når det gjelder Sør-Troms kan dette ha med avgrensningen i forhold til Ofoten å gjøre[8].

2.3 Arbeidskraftsituasjonen i næringer og regioner i nord

Nærings- og arbeidslivet i Nord-Norge er som vi har sett i stor grad dekket av egen arbeidskraft bosatt i regionene, selv om det ved utgangen av 2011 fortsatt var litt større utpendling enn innpendling til landsdelen, og noen regioner har større ubalanse mellom utpendling og innpendling. I noen næringer og regioner er likevel aktiviteten i større grad basert på innpendling, mens det i andre næringer og regioner er større utpendling enn innpendling. Da det ikke foreligger data om pendling mellom regioner fordelt på næring[9], er disse analysene basert på tall for netto pendling i de aktuelle næringene, samt tall for utlendinger på korttidsopphold i Nord-Norge, se figur 2.6 og 2.7[10]. Som nevnt tidligere er det betydelig kjønnsubalanse ved at pendlere oftere er menn enn kvinner, og særlig gjelder dette for pendlere fra utlandet. For typisk mannsdominerte næringer bidrar pendlingen altså til å opprettholde mannsdominansen, mens pendlingen i typiske kvinnedominerte næringer og sektorer kan bidra til bredere sammensetning av arbeidsstokken. I de kvinnedominerte næringene og sektorene er imidlertid pendlingsomfanget generelt mer beskjedent.

2.3.1 Landbruk og fiskeri

Landbruket, her inkludert den landbruksbaserte industrien, er naturlig nok i stor grad basert på lokal arbeidskraft. De fleste bønder bor på bruket, mens avløsere og arbeidere i slakterier og meierier i noe større grad kan pendle. Reindriften er også mer mobil, men de fleste reindriftsutøvere er registrert bosatt og med arbeid i samme kommune. Pendlingen innen landbruksnæringen er derfor liten, og det er balanse mellom den beskjedne utpendlingen og innpendlingen i landsdelen, og de fleste regioner. Unntaket er Bodø, som har noe utpendling til naboregionen Salten ellers.

Fiskerinæringen, som inkluderer oppdrett, fiskeindustri og nye marine næringer, er i noe større grad basert på pendling av arbeidskraft. Det er omtrent balanse mellom innpendling og utpendling innenlands, men et betydelig innslag av utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold, særlig i fiskeindustrien, gir større innpendling enn utpendling av arbeidskraft i fiskerinæringen. Ser vi hele landsdelen under ett var det ved utgangen av 2011 nærmere 500 flere som arbeidet i fiskerinæringen i landsdelen, enn bosatte i landsdelen som

[8] Når regioner skal avgrenses slik at de ikke krysser fylkesgrenser, oppstår et problem på fylkesgrensen mellom Troms og Nordland, da både Harstad og Narvik BA-regioner har omlandskommuner på andre siden av fylkesgrensen. Da regionene i dette prosjektet ikke skulle krysse fylkesgrensene, ble noen omlandskommuner plassert i "feil" region; Evenes og Tjeldsund som har mest pendling i retning Harstad plassert i Ofoten, og Gratangen som har mest pendling i retning Narvik plassert i Sør-Troms.

[9] Det foreligger data om pendling ut og inn av kommuner fordelt på hovednæringer, men ikke så detaljert næringsinndeling som ellers er brukt i denne rapporten. Hovedproblemet er imidlertid at det ikke framgår hvor stor del av denne pendlingen som er internpendling innen regionene i Nord-Norge. Vi har derfor brukt sysselsettingstall etter bosted og arbeidssted fordelt på detaljert næring og region, og regnet netto pendlingstall. Tallene er de siste tilgjengelige fra 4. kvartal 2011.

[10] Tallene for utlendinger på korttidsopphold er også fra 4. kvartal 2011, noe som gjør at vi ikke får med sesongsvingninger i de næringene som har det. Det gjelder trolig reiselivsnæringen som har større aktivitet på sommeren, samt deler av fiskeindustrien som har lavsesong om høsten.

arbeidet i disse næringene, noe som utgjør 4 prosent av sysselsettingen i næringen i landsdelen. Nesten 400 av disse var utlendinger på korttidsopphold, noe som utgjør 3 prosent av sysselsettingen i næringen. Antallet utlendinger i fiskeindustrien svinger med sesongene, og kan være enda større andre deler av året. Lofoten, Tromsø, Vest-Finnmark, Ytre Helgeland og Vesterålen var de regionene som hadde størst netto innpendling i fiskerinæringen.

2.3.2 Petroleumsutvinning, mineralutvinning og industri

Petroleumsnæringen er relativt ny i nord, og med tyngdepunkt på Vestlandet er det ikke overraskende netto utpendling i denne næringen. Totalt arbeider det over 400 flere utenfor landsdelen enn i landsdelen, dette på grunn av utpendling til plattformer i Nordsjøen og Norskehavet. Totalt er det vel 1000 sysselsatte i Nord-Norge som arbeider på Sokkelen[11], men ikke alle innen petroleumsutvinning. I nord er det primært regionene Vest-Finnmark med Hammerfest, og Sør-Troms med Harstad, som har sysselsatte direkte i petroleumsutvinning. I disse to regionene er det nesten balanse mellom utpendling og innpendling innen petroleumsutvinning. Selv om det også fra disse regionene er noen som arbeider i Nordsjøen og Norskehavet, særlig fra Harstad, er den aktuelle aktiviteten i de to regionene i stor grad besatt av lokalt bosatt arbeidskraft.

Figur 2.6: Netto innpendling og utlendinger på korttidsopphold i primær- og sekundærnæringer i Nord-Norge, (tall fra 2011). Kilder: Registerbasert sysselsettingsstatistikk og sysselsatte på korttidsopphold, SSB.

[11] Sokkelen er registrert som arbeidssted i den registerbaserte sysselsettingsstatistikken. De fleste som arbeider på Sokkelen er registrert i næringen petroleumsutvinning, men noen også innen overnatting/servering, som her plasseres som annen personlig tjenesteyting. Vi kan ikke ut fra statistikken skille hvilken næring de fra Nord-Norge jobber i, men de fleste er nok innen petroleumsutvinning.

Innen mineralutvinning er det litt netto utpendling fra landsdelen, men dette kan i stor grad forklares med utpendling til Svalbard[12]. Inkluderes Svalbard som arbeidssted i landsdelen, er det trolig balanse mellom utpendling og innpendling innen mineralutvinning. Innen mineralutvinning er det imidlertid stor forskjell mellom regionene på fastlandet, og de tre regionene med størst mineralutvinningsaktivitet målt i sysselsetting er Øst-Finnmark, Vest-Finnmark og Indre Helgeland. Størst er Øst-Finnmark, hvor Syd-Varanger gruve dominerer, og denne virksomheten er i betydelig grad basert på innpendling. Omkring en tredel er registrerte pendlere, omtrent likt fordelt på innenlands og utenlands innpendling. I de to andre mineralregionene; Vest-Finnmark og Indre Helgeland er det balanse mellom utpendling og innpendling, og det meste av arbeidskraften er antakelig lokal. Det er regionene i Nord-Troms, Tromsø og Midt-Troms som har størst netto utpendling innen mineralutvinning, og det er disse som har størst utpendling til Svalbard.

I denne rapporten har vi skilt mellom prosessindustri (tungindustri), mekanisk industri (rettet mot offshore) og annen industri. Mens det i hovedsak er balanse mellom innpendling og utpendling innen prosessindustri og annen industri, er den mekaniske industrien preget av høyere pendlingsaktivitet og betydelig utpendling. Antallet bosatte i landsdelen med arbeid i denne næringen var ved utgangen av 2011 ca. 900 flere enn antallet som var sysselsatt i denne næringen med arbeidssted i landsdelen. En betydelig del av denne utpendlingen er trolig utpendling til selskap innen denne industrigrenen som arbeider på olje- og gassinstallasjoner i Nordsjøen og Norskehavet. De fleste regioner i nord har netto utpendling innen mekanisk industri, men ikke Øst-Finnmark, Vest- Finnmark og Indre Helgeland som har pendlingsbalanse, bl.a. på grunn av innpendling fra utlandet. Det meste av prosessindustrien i nord finner vi i Salten og på Helgeland, og disse regionene har noenlunde pendlingsbalanse innen denne industrigrenen, bortsett fra noe pendling fra Bodø til Salten ellers.

2.3.3 Bygg og anlegg, fornybar energi og vannforsyning

Bygg og anleggsnæringen, som er den nest største næringen i nord (etter varehandel), hadde ved slutten av 2011 nesten 600 flere sysselsatte i Nord-Norge, enn det var bosatte i landsdelen som arbeidet i denne næringen. Innenlands var det netto utpendling, men i overkant av 1000 utlendinger på korttidsopphold, ga netto innpendling. Sett i forhold til næringens størrelse er netto innpendling på 3 prosent, og utlendinger på korttidsopphold utgjør 5 prosent. Det er regionene Øst-Finnmark, Vest-Finnmark, Tromsø, Vesterålen, Lofoten og Ofoten som har slik netto innpendling, mens Bodø og Indre Helgeland har pendlingsbalanse i bygg- og anleggsnæringen.

Næringen fornybar energi, som i stor grad består av landsdelens kraftselskaper, og næringen vannforsyning, avfallshåndtering og miljøselskap, hvor interkommunale avfallshåndteringsselskaper dominerer, har stort sett pendlingsbalanse og er dekket av lokalt bosatt arbeidskraft.

[12] Svalbard er også bare registrert som arbeidssted i den registerbaserte sysselsettingsstatistikken, ikke som bosted. Mineralutvinning er den største næringen blant de med arbeidssted på Svalbard, men mange arbeider i andre næringer og sektorer. Vi kan ikke ut fra statistikken skille hvilken næring de fra Nord-Norge jobber i.

2.3.4 Varehandel, transport og reiseliv

Varehandel, transport og reiseliv er de største tjenestenæringene i Nord-Norge (utenom bygg og anlegg). Varehandelsnæringen, som er den aller største næringen, var ved utgangen av 2011 registrert med en netto utpendling på 900 personer innenlands, mens antallet utlendinger på korttidsopphold som var registrert i denne næringen var på vel 200. Alle regioner unntatt Tromsø og Bodø hadde netto utpendling i denne næringen[13]. Sett i forhold til næringens størrelse i landsdelen er utpendlingen ikke spesielt stor, den utgjør 2 prosent av de sysselsatte med arbeidssted i landsdelen.

Næringen transport har omtrent like mange sysselsatte etter bosted og arbeidssted i Nord-Norge, dersom vi tar med de knappe 200 utlendingene på korttidsopphold. Innen transportnæringen er det imidlertid noe forskjell mellom regionene, og Ofoten, Bodø og Tromsø har klar netto innpendling.

Figur 2.7: Netto innpendling og utlendinger på korttidsopphold i tjenestenæringer og offentlig sektor i Nord-Norge (tall fra 2011). Kilder: Registerbasert sysselsettingsstatistikk og sysselsatte på korttidsopphold, SSB.

Reiselivsnæringen er en næring med pendlingsbalanse landsdelen sett under ett. I tillegg kommer utlendinger på korttidsopphold, som ved utgangen av 2011 utgjorde knappe 300 personer, eller 2 prosent av de sysselsatte i landsdelen. Dette er altså tall for høsten, og trolig er antallet og andelen utlendinger i denne næringen større på sommeren. Størst netto

[13] En årsak til netto utpendling innen varehandelsnæringen kan være studenter som er registrert bosatt på hjemstedet, men som har deltidsjobb på studiestedet. Hvor stor del av utpendlingen som skyldes dette, er imidlertid vanskelig å anslå, men omfanget er nok betydelig.

innpendling i denne næringen, inkludert utlendinger på korttidsopphold, hadde Ofoten, Lofoten, Bodø, Tromsø og Vest-Finnmark.

2.3.5 Forretningsmessig og personlig tjenesteyting

De øvrige tjenestenæringene er media, informasjon og kulturnæringer, finans, forsikring og eiendom, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, og restkategoriene annen forretningsmessig tjenesteyting og annen personlig tjenesteyting. Næringene media, informasjon og kulturnæringer og faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting har noe netto utpendling på omkring 300 personer eller 4 prosent, mens finans, forsikring og eiendom i Nord-Norge er nær pendlingsbalanse. I disse næringene utgjør utlendinger på korttidsopphold bare en liten del av arbeidsstokken. Innen media, informasjon og kulturnæringer har Indre Finnmark og Tromsø noe netto innpendling. Innen faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting er det bare Vest-Finnmark og Tromsø som har litt netto innpendling.

Annen forretningsmessig tjenesteyting omfatter blant annet arbeidskraftutleie, renhold og vakttjenester. I denne næringen er det klar netto innpendling til Nord-Norge, på grunn av mange utlendinger på korttidsopphold. I landsdelen totalt utgjør disse 700 personer, og altså 11 prosent av de sysselsatte i denne næringen. På grunn av noe netto utpendling fra Nord-Norge til Sør-Norge i denne næringen, er netto innpendling på 6 prosent. Det er særlig Vest-Finnmark, Nord-Troms og Tromsø som har betydelig netto innpendling i denne næringen. Annen personlig tjenesteyting i Nord-Norge er derimot preget av netto utpendling, i størrelsesorden 300 personer eller 6 prosent av sysselsettingen i landsdelen. Eneste region med netto innpendling i denne næringen er Tromsø.

2.3.6 Offentlig tjenesteyting

Vi opererer med tre offentlige sektorer; offentlig administrasjon, forsvar m.m., undervisning og helse- og sosialtjenester. Alle tre er store sektorer målt i sysselsetting, men den absolutt største er den sistnevnte helse- og sosialsektoren med 56.000 sysselsatte, noe som utgjør nærmere en fjerdedel av sysselsettingen i Nord-Norge. Denne næringen har litt større innpendling enn utpendling, på grunn av utlendinger på korttidsopphold. Disse utgjorde ved utgangen av 2011 nesten 700 personer, men det utgjør likevel bare vel 1 prosent av sysselsettingen i sektoren. Sektoren er altså relativt godt dekket av arbeidskraft. Av regionene er det Tromsø som har størst innpendling i denne sektoren.

I undervisningssektoren er det pendlingsbalanse, og det gjelder også de fleste regioner, men Tromsø har litt netto innpendling. Også sektoren Offentlig administrasjon, trygdeordninger, forsvar, politi og rettsvesen har nærmest pendlingsbalanse, og det gjelder også mange av regionene. Bodø med betydelig forsvarsaktivitet, har litt netto innpendling i denne sektoren.

2.4 Pendling, arbeidsmarkedsintegrasjon og BA-regioner

2.4.1 Økende pendling mellom kommuner i landsdelen, i hovedsak økt innpendling

Pendlingen mellom kommuner i landsdelen har økt litt i løpet av det siste tiåret, figur 2.8 viser endringene fra 2001-2011. Antallet innpendlere som pendlet til en nordnorsk kommune, både innenfor og utenfra landsdelen, økte tidlig på 2000-tallet, for deretter å holde seg stabil til 2005. I høgkonjunkturperioden som fulgte økte innpendlingen igjen til 2007-08, for så å gå litt tilbake i finanskriseperioden. De siste årene har vi igjen sett en økning, og ved utgangen av 2011 var det nesten 33.000 innpendlere til kommuner i Nord-Norge. I 2000 var andelen innpendlere 12 prosent målt etter sysselsatte etter arbeidssted til kommuner i landsdelen. Denne andelen økte til 14 prosent i 2005 til og har siden ligget på dette nivået.

Utpendlingen fra kommuner i Nord-Norge har vært mer stabil og gjennom perioden utgjort 16 prosent av de sysselsatte bosatt i landsdelen. Antallet utpendlere, altså både internt i landsdelen og ut av landsdelen, økte fra 36.000 til 39.000 i høgkonjunkturperioden 2005-08, og gikk så litt tilbake og har siden ligget på omkring 38.000. Det er altså ca 5000 flere personer som pendler ut fra en kommune i Nord-Norge enn det er som pendler inn, her inkludert omkring 1000 som pendler til arbeid på kontinentalsokkelen, i Nordsjøen og Norskehavet.

Arbeidsmarkedsintegrasjonen, som er definert som summen av innpendlingandel og utpendlingsandel, har følgelig økt litt i perioden. Totalt for alle kommuner i landsdelen har arbeidsmarkedsintegrasjonen økt fra 28 prosent til 30 prosent. Arbeidsmarkeds-integrasjonen er likevel mye lavere i Nord-Norge enn i Sør-Norge, noe som først og fremst har sammenheng med store interne avstander mellom kommuner i landsdelen.

2.4.2 Pendlingen har økt mest i områder med små avstander til sentra

Det er ikke overraskende at det er i de områdene med korteste avstander til sentra, der det har vært høy arbeidsmarkedsintegrasjon, at det har vært størst økning i pendlingen. Det gjelder omkring sentra i hele landsdelen, selv om det også gjelder noen kommuner som ligger utenfor dagpendlingsavstand.

I Finnmark er det først og fremst Kvalsund kommune som det siste tiåret har hatt stor økning i arbeidsmarkedsintegrasjonen, mest på grunn av økt utpendling til Hammerfest, men også noe økt innpendling, primært fra Hammerfest. I tillegg har Unjárga-Nesseby nær Vadsø, og Kvænangen (i Troms) og Loppa nær Alta økt sin arbeidsmarkedsintegrasjon litt.

I Troms er det Karlsøy og Lyngen omkring Tromsø, og Tranøy og Sørreisa omkring Lenvik (Finnsnes) som har hatt størst økning i arbeidsmarkedsintegrasjonen. I grenseområdene Troms/Nordland er det Kvæfjord, Tjeldsund og Evenes omkring Harstad som har hatt størst økning i arbeidsmarkedsintegrasjonen. Også Skånland, Gratangen og Lavangen har hatt noe vekst i pendlingen, men i hver sin retning knyttet til henholdsvis Harstad, Narvik og Salangen. Det gjelder også Ballangen, Tysfjord og Hamarøy, i Ballangens tilfelle klart knyttet til Narvik.

I Nordland ellers ser vi økning i arbeidsmarkedsintegrasjonen i Andøy og Bø i Vesterålen og Flakstad og Moskenes i Vest-Lofoten, og videre Sørfold, Gildeskål og Beiarn omkring Bodø, Hemnes ved Mo i Rana, og Leirfjord og Dønna omkring Sandnessjøen. I tillegg gjelder det kommunene Rødøy og Bindal som ikke har noe senter tilordnet.

Figur 2.8: Endring i arbeidsmarkedsintegrasjon (andel utpendling + andel innpendling) i kommuner i Nord-Norge mellom 2001 og 2011. Kilde: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, SSB.

2.4.3 Bo- og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge pr. i dag

Selv om pendlingen i landsdelen har økt litt det siste tiåret, har dette i liten grad ført til vesentlig regionforstørring og endret antallet bo- og arbeidsmarkedsregioner. Dette er kartlagt av NIBR som både omkring tusenårsskiftet (Juvkam 2002) og nå nylig (Juvkam og Gundersen 2013), identifiserte 55 bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner) i landsdelen om vi legger til grunn den nåværende kommunestrukturen med 87 kommuner[14]. Dette skyldes først og fremst store avstander som begrenser mulighetene for dagpendling, og dermed pendling i stort omfang. Den økte pendlingen har altså først og fremst gitt sterkere integrasjon i allerede eksisterende BA-regioner.

[14] Skjerstad kommune ble slått sammen med Bodø kommune 1.1.2004, men var i 2002 allerede del av Bodø BA-region. Bjarkøy ble slått sammen med Harstad kommune 1.1.2013, og er derfor lagt til Harstad BA-region i den nye inndelingen i BA-regioner. Pendlingstall indikerer at den trolig ville blitt lagt til Harstad BA-region

Vi har sett nærmere på omfanget av pendling, og på avstandsforhold mellom kommuner i landsdelen. Ved i enkelte tilfeller å godta noe lavere utpendlingsnivå enn NIBR's avgrensning på 10 prosent, og dessuten også ta hensyn til de absolutte pendlingstallene, og i tillegg godta reisetid på inntil en time, har vi slått sammen ytterligere noen kommuner sammenlignet med NIBR's siste BA-regioner[15]. Vi mener da at det pr. i dag er 51 BA-regioner i Nord-Norge, i den forstand at dette er integrerte regioner med betydelig pendling mellom de inkluderte kommunene, eller evt. potensiale for pendling på grunn av små avstandsforhold, se kart i figur 2.9. 30 av disse regionene består av bare en kommune, mens de øvrige 57 kommuner danner 21 regioner.

I Finnmark utgjør de fleste kommuner egne bo- og arbeidsmarkedsregioner fordi avstandene mellom kommunene er store, noe som gjør dagpendling lite aktuelt. Unntakene er Unjárga-Nesseby som har betydelig pendling til Vadsø, og Kvalsund som har stor pendling til Hammerfest. I tillegg utgjør Lebesby og Gamvik en BA-region, pendlingen er ikke så stor, men avstanden mellom de to kommunesentrene er små. Dermed danner de 19 kommunene i Finnmark 16 funksjonelle BA-regioner, der bare Vadsø, Hammerfest og Lebesby-Gamvik består av mer enn en kommune.

I Troms er det større pendling over kommunegrenser og mindre avstand mellom kommuner, og flere kommuner utgjør i større grad BA-regioner. Totalt danner de 24 kommunene 11 BA regioner i Troms. I Nord-Troms er det de to BA-regionene Nordreisa-Skjervøy og Lyngen-Storfjord som består av to kommuner hver. Tromsø er i tillegg til å være den største kommunen i landsdelen i folketall, også en arealstor kommune med mye internpendling. I tillegg er det stor pendling fra Karlsøy og betydelig pendling fra Balsfjord. Selv om reiseavstanden fra store deler av disse to kommunene er i overkant av en time, er dagpendlingen så stor at de begge er lagt til Tromsø BA-region. I Midt-Troms er Lenvik med Finnsnes det naturlige innpendlingssenteret for nabokommunene Tranøy, Sørreisa og Dyrøy. Avstandene til yttersida av Senja er imidlertid så stor at pendlingen er begrenset, og Berg og Torsken danner derfor en egen liten BA-region. Videre utgjør Målselv-Bardu og Salangen-Lavangen to BA-regioner.

[15] I forhold til NIBR's BA-regioner (Juvkam og Gundersen 2013) har vi gjort følgende endringer:
- Vi har valgt å legge Lebesby og Gamvik til en BA-region, med grunnlag i noe pendling og små avstander mellom de to kommunesentrene Kjøllefjord og Mehamn på Nordkynhalvøya.
- Vi har lagt Balsfjord til Tromsø BA-region, dels med grunnlag i pendlingsomfang, og dels på grunn av ny tunnel (2011) (Ryaforbindelsen) som knytter Malangshalvøya til Kvaløya og Tromsø, som har redusert reisetiden noe fra denne delen av kommunen.
- Storfjord som tidligere ble lagt til Balsfjord (som vi altså har lagt til Tromsø BA-region), er lagt til samme BA-region som nabokommunen Lyngen med grunnlag i pendlingstall.
- Moskenes er lagt sammen med Flakstad til Vestvågøy BA-region pga. noe pendling og at avstanden til Leknes er under en time.
- Fauske har stor pendling til Bodø, og større absolutt utpendling derfra enn innpendling fra Sørfold og Saltdal. Togforbindelsen gir også noe kortere pendlingsavstand enn langs veg. I og med at pendlingen fra Sørfold og til dels Saltdal er betydelig til Fauske, og også noe til Bodø, er alle disse tre kommunene som av NIBR ble slått sammen til Fauske BA-region, av oss lagt til Bodø BA-region. Fra Saltdal er det god togforbindelse til Bodø. Denne avgrensningen er også begrunnet i at vi ville avgrense Bodø BA-region på samme måte som Tromsø BA-region, og har for disse to klart største byene akseptert noe lengre pendlingsavstand enn ellers i landsdelen.

I grenseområdene Troms-Nordland danner Harstad og Narvik hver sin BA-region (Berg Nilssen m.fl. 2012). Kvæfjord, Skånland, Tjeldsund og Evenes har størst pendling retning Harstad, mens Gratangen og Ballangen har størst pendling mot Narvik. Her krysser altså de funksjonelle BA-regionene fylkesgrensen.

Nordlands 44 kommuner danner til sammen 24 BA-regioner med senter i Nordland. I Vesterålen danner 4 av 5 kommuner en stor BA-region med senter i Sortland og til dels Hadsel (Stokmarknes), og omlandskommunene Øksnes og Bø. I Lofoten er det lite pendling mellom de to sentra, og Vågan og Vestvågøy utgjør hver sin BA-region. Vestvågøy har riktig nok Flakstad og Moskenes tilordnet som omlandskommuner.

Figur 2.9: Bo- og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge 2013. Norut Alta, endret basert på NIBR 2013. Kilder: Registerbasert sysselsettingsstatistikk, SSB; Visveg, Statens Vegvesen; NSB; m.m.

Bodø har betydelig pendling fra Fauske og Gildeskål, og disse kommunene er naturlig integrert i Bodø BA-region, dels basert på henholdsvis tog- og båtforbindelse. I og med at Fauske også er innpendlingssenter for Sørfold og Saltdal, og disse kommunene har noe pendling til Bodø, er også de innlemmet i Bodø BA-region. På Helgeland danner de fire sentra hver sin BA-region (Ringholm m.fl. 2012), og mens Rana (Mo i Rana) og Vefsn (Mosjøen) har hver sin omlandskommune i Hemnes og Grane, har Alstahaug og Brønnøy tre hver, dvs. Leirfjord, Dønna og Herøy omkring Alstahaug (Sandnessjøen) og Vevelstad, Vega og Sømna omkring Brønnøy (Brønnøysund).

2.5 Yrkesdeltakelsen viser konjunkturene i Nord-Norge

2.5.1 Økt yrkesdeltakelse og nedgang i arbeidsledighet i Nord-Norge

Økende yrkesdeltakelse i landsdelen, og yrkesaktiviteten nærmer seg landsgjennomsnittet
I lavkonjunkturperioden tidlig på 2000-tallet gikk andelen yrkesaktive tilbake både i Nord-Norge og nasjonalt, se figur 2.10. Nedgangen var større for menn enn kvinner. Og mens Nordland og Troms hadde nedgang, var yrkesaktiviteten stabil i Finnmark. Den store sysselsettingsveksten fra 2005 gav en kraftig stigning i yrkesaktiviteten både i landsdelen og landet, og for begge kjønn. Denne veksten i yrkesaktivitet var litt større i Nordland og Finnmark, enn i Troms. Finanskriseperioden (2008-10) gav igjen nedgang i yrkesaktiviteten, både nasjonalt og i nord. Det siste året ser vi antydning til vekst i yrkesaktivitet i nord, mens den er stabil på landsbasis.

Figur 2.10: Prosentandel yrkesaktive (15-74 år) i Nord-Norge og landet 2000-2011 (4. kvartal). Kilde: Registerbasert sysselsettings-statistikk SSB.

Totalt sett innebærer dette at yrkesaktiviteten i nord i løpet av det siste tiåret har nærmet seg landsgjennomsnittet, og for kvinner er yrkesdeltakelsen nå den samme i nord som ellers i landet. Det er blant menn at yrkesaktiviteten er noe lavere i nord, men differansen til landstallene var ved utgangen av 2011 den minste på 2000-tallet. Utviklingen har også resultert i at yrkesdeltakelsen har jevnet seg mer ut mellom de tre nordnorske fylkene, da Finnmark og Nordland nesten har "nådd igjen" nivået i Troms.

Nedgang i arbeidsledighet i nord, og den har nærmet seg landsgjennomsnittet
Kurvene for arbeidsledighet er som forventet motsatsen til kurvene for yrkesdeltakelse, med økning tidlig på 2000-tallet til et toppnivå i 2003-04, og så en kraftig nedgang i høykonjunkturperioden 2005-08, se figur 2.11. Nedgangen i nord kom litt seinere enn på landsbasis, men resultatet av nedgangen ble omtrent like stor både i nord og sør. Nedgangen var større blant menn enn kvinner både i landet og i landsdelen. Og nedgangen var størst i Finnmark som over tid har hatt det høyeste ledighetsnivået.

Finanskrisen gav klar økning i ledigheten nasjonalt i 2008-09, men i mye større grad blant menn enn kvinner. Finanskrisen gav også litt vekst i ledighet i nord, men klart mindre enn på

landsbasis, og bare for menn. Veksten i ledighet var minst i Finnmark, som fortsatt hadde høyest ledighet. Ledigheten for kvinner i nord var altså stabil i denne perioden, og har også vært stabil etter det, og lavere enn på landsbasis de siste årene. De siste årene har vi sett en nedgang i ledigheten, litt mer på landsbasis enn i nord, og bare for menn. Nordland har ikke hatt nevneverdig nedgang i arbeidsledigheten de siste årene, men ledighetsnivået er fortsatt litt høyere i Finnmark, mens det er lavest i Troms.

Figur 2.11: Prosent av arbeidsstyrken registrert helt ledige i Nord-Norge og landet 2000-2012, tolv måneders glidende gjennomsnitt. Kilde: Registrert arbeidsledige SSB/NAV.

Resultatet av denne utviklingen er at arbeidsledigheten i nord har nærmet seg landsgjennomsnittet, og da mest i det fylket som historisk har hatt den høyeste arbeidsledigheten; Finnmark. Ledigheten har faktisk de siste årene vært lavere blant kvinner i nord enn på landsbasis, mye på grunn av at ledigheten blant kvinner er særlig lav i Troms. Men ledighetsnivået for menn er altså fortsatt noe høyere i Nord-Norge, og for menn har vi de siste årene sett større nedgang i landstallene. Dette skyldes primært at ledigheten i Nordland ikke har gått ned, mens Troms og Finnmark har hatt en nedgang mer lik landet. Dette reflekterer bl.a. at Nordland har mer konkurranseutsatt industri som i større grad er påvirket av svingningene i verdensøkonomien.

2.5.2 Utjevning i yrkesdeltakelse, arbeidsledighet og etterspørsel etter arbeidskraft mellom regioner i Nord-Norge

Forskjellene i yrkesdeltakelse mellom regioner i landsdelen har avtatt

Ved årtusenskiftet var det større forskjeller i yrkesdeltakelse[16] mellom regionene i Nord-Norge enn det er i dag. Mens yrkesdeltakelsen spente fra 63 prosent til 73 prosent i 2000, var spennet ved utgangen av 2011 fra 65 prosent til 71 prosent, se figur 2.12.

De regionene som hadde lavest (registrert) yrkesdeltakelse var de små regionene Indre Finnmark (tall), Nord-Troms(tall) og Salten ellers (tall), samt Ofoten (tall). Av disse regionene har Indre Finnmark og Salten ellers fått økt yrkesdeltakelsen klart, mens den har økt mindre i Nord-Troms og Ofoten som i dag har den laveste yrkesdeltakelsen. Tromsø hadde klart høyest yrkesdeltakelse i år 2000 (tall), men har fått den redusert i løpet av siste tiåret, og Bodø som også hadde høyere yrkesdeltakelse enn øvrige regioner, har stått "på stedet hvil".

Figur 2.12: Andel yrkesaktive (15-74 år) i regioner i Nord-Norge 2000-2011 (4. kvartal). Kilde: Registerbasert sysselsettings-statistikk SSB.

De fleste regioner hadde svakt negativ utvikling i yrkesdeltakelse i lavkonjunkturperioden tidlig på 2000-tallet, men ikke Indre Finnmark som da hadde klar vekst i yrkesdeltakelsen. Alle regioner fikk så økt yrkesdeltakelsen kraftig i høykonjunkturperioden 2005-07, mens den ble noe redusert i "finanskriseårene" deretter. De fleste regioner hadde imidlertid høyere i yrkesdeltakelse ved utgangen av 2011 enn i 2005.

[16] Forskjellene i yrkesdeltakelse mellom regionene vil også kunne være påvirket av aldersstruktur, da yrkesdeltakelsen varierer med alder og er høyest i aldersgruppen 25-54 år. Regioner med høy andel av befolkningen i aldersgruppene 15-24 år og 55-74 år vil følgelig ha lavere yrkesdeltakelse enn regioner med høy andel i aldersgruppen 25-54 år.

Forskjellene i arbeidsledighet mellom regioner i landsdelen har også avtatt

Vi ser samme utvikling for ledigheten som for yrkesdeltakelsen; forskjellene mellom regionene har avtatt. Tidlig på 2000-tallet varierte andelen registrert helt ledige mellom 2 prosent og 7 prosent, mens alle regionene i dag ligger mellom 2 prosent og 4 prosent ledighet. I første halvdel av 2000-tallet var det Øst-Finnmark og Indre Finnmark som utmerket seg med høg arbeidsledighet, av ulike årsaker, knyttet til henholdsvis rasjonalisering innen fiskeindustrien og undersysselsetting i reindrift. Ledigheten gikk imidlertid kraftig ned også i disse regionene gjennom den påfølgende høgkonjunkturperioden 2005-08. Denne nedgangen kom altså i alle regioner og ledighetsnivået var i første halvdel av 2008 nede i omkring 2 prosent i flertallet av de nordnorske regionene. Bare de to førstnevnte regioner i Finnmark og Lofoten hadde noe høyere i ledighet i 2008.

Ledigheten steg så igjen det neste året i de fleste regioner, men ikke i Øst-Finnmark, og i liten grad i Lofoten. Ved utgangen av 2009 var det bare Indre Finnmark som hadde vesentlig høyere ledighet enn de andre regionene i landsdelen. De siste årene har ledigheten gått svakt ned i landsdelen, og de fleste regioner har hatt svak nedgang i ledigheten. Unntakene er Lofoten og Vesterålen som ikke har hatt nedgang, og Ofoten og Salten ellers som har hatt stigning i ledighetsnivået. Økningen kan bl.a. knyttes til problemer i industrien (bl.a. REC i Narvik og Glomfjord/Meløy), som da særlig har slått ut i høyere ledighetsnivå i regionen "Salten ellers", hvor Meløy er den største kommunen.

Figur 2.13: Andel av arbeidsstyrken registrert helt ledige i regioner i Nord-Norge 2001-2012, tolv måneders glidende gjennomsnitt. Kilde: Registrert arbeidsledige SSB/NAV.

I dag varierer altså ledighetsnivået fra under 2 prosent i Midt-Troms og Indre Helgeland, til nærmere 4 prosent i Indre Finnmark og Saltens ellers. Lofoten og Vesterålen har med et ledighetsnivå på omkring 3,5 prosent også noe høyere ledighet enn de øvrige regioner som

stort sett har mellom 2 prosent og 3 prosent ledighet. Med unntak av de fire regionene med høyest ledighet er ledighetsnivået i landsdelen lavt, og ligger omkring lands- og landsdelsgjennomsnittet. Utfordringen i de fleste regioner er snarere mangel på relevant arbeidskraft i mange sektorer og næringer.

2.6 Befolkningsutvikling, flyttemønster og befolkningsstruktur

2.6.1 Folketallsutvikling og flytting til og fra Nord-Norge

Landsdelen har i dag 475.000 innbyggere, (jfr. høyre akse i figur 2.14) og dette utgjør 9,4 prosent av landets folketall. Nord-Norges areal er på 113.000 km^2, og utgjør med det over en tredjedel av fastlands-Norge. Folketettheten er følgelig langt lavere enn i Sør-Norge, og landsdelen er preget av store avstander. Bosettingsmønsteret er generelt mer spredt og på mindre steder enn i Sør-Norge, og de største byene i nord er langt mindre enn storbyene i de øvrige landsdelene. Bosettingsmønsteret innebærer likevel at en stor andel er bosatt i tettsteder, og da mange små tettsteder (tradisjonelt fiskevær), og særlig Finnmark har lav andel spredtbygd bosetting. Men avstandene mellom tettstedene kan være stor, og da særlig i Finnmark.

Figur 2.14: Årlige folketallsendringer og folketall ved slutten av året i Nord-Norge 1997-2012.

Folketallsutviklingen i Nord-Norge har vært positiv de siste fem årene, med en vekst på 13.000 fra 462.000 innbyggere ved utgangen av 2007. Dette utgjør en gjennomsnittlig vekst på 0,6 prosent årlig i denne siste femårsperioden, som likevel bare er halve veksttakten av det landet har hatt i samme periode. Hovedårsaken til veksten, både i landsdelen og landet, er den store økningen i innvandring fra og med 2007. Folketallet i landsdelen var stabilt i perioden 2002-08, og i perioden 1995 til 2002 var det nedgang i folketall. En må tilbake til

begynnelsen av 1990-tallet for å finne forrige periode med folketallsvekst i Nord-Norge, men veksten har vært større de siste årene.

De siste årene er det blitt tydeligere og tydeligere at det er innvandringen som er hovedårsaken til veksten i Nord-Norge. Fødselsoverskuddet i landsdelen har vært lite det meste av 2000-tallet, og har de siste årene gått enda mer tilbake og var siste år på bare vel 700 eller under 2 promille av folketallet. Det er også betydelig flere som flytter fra Nord-Norge til Sør-Norge enn omvendt, og nettoflyttebalansen har holdt seg klart på den negative siden også de siste fem årene, selv om flytteunderskuddet har gått litt ned fra 2007. Mens innvandringen har økt har utvandringen holdt seg noenlunde stabil, og derfor har innvandringsoverskuddet økt mye. Den innenlandske tilflyttingen til Nord-Norge har det siste tiåret vært litt lavere enn på 1990-tallet, men den innenlandske utflyttingen fra Nord-Norge til Sør-Norge har gått mer tilbake, og derfor har det innenlandske flytteunderskuddet også blitt mindre. Nedgangen i flytteaktivitet og nedgangen i fødselsoverskudd er begge relatert til at befolkningen er blitt eldre. Med lavere andel unge voksne i befolkningen går både fødselsraten og flytteraten i befolkningen ned.

2.6.2 Endringer i befolkningsstruktur i Nord-Norge – aldring av befolkningen

Befolkningspyramiden, i figur 2.15 viser tydelig den aldring som har skjedd i løpet av de siste 20 år i Nord-Norge. Antallet barn i alderen 0-9 år er nå mye lavere enn for ti år siden, mens antallet barn og unge 10-19 år har holdt seg stabilt i landsdelen. Antallet unge voksne i alderen 20-29 år har gått kraftig tilbake siden 1993, da de store kullene født på slutten av 1960-tallet var i denne aldersgruppa, men har økt litt de siste ti år. Antallet 30-39-åringer er derimot mye lavere enn det var for ti år siden, og det er nå de relativt små barnekullene født på slutten av 1970-tallet som er i denne aldersgruppa. Når de større kullene født på slutten av 1980-tallet kommer i denne aldersgruppa om ti år, vil trolig antallet 30-39-åringer stige igjen.

Andelen 20-39-åringene utgjør av befolkningen, og kjønnsbalansen i denne gruppa, sier mye om potensiale for vekst i befolkningen. Denne andelen har gått tilbake fra 31 prosent i 1993 via 27 prosent i 2003 til 25 prosent i dag, og potensialet for egenvekst i befolkningen er derfor klart redusert. Andelen kan stige litt de neste ti år dersom Nord-Norge klarer å beholde mange nok av ungdommene som nå er i alderen 10-29 år, men neppe nok til at potensialet for egenvekst endres vesentlig. Kjønnsbalansen har imidlertid bedret seg litt i denne aldersgruppa, fra 91 kvinner pr. 100 menn i 1993 til 93 kvinner pr. 100 menn i dag. Fruktbarheten pr. kvinne målt med samlet fruktbarhetstall (SFT)[17], gikk tilbake i Nord-Norge fra 1993 til 2003, men har det siste tiåret økt litt igjen. Nedgangen i antallet kvinner i alderen 20-39 år det siste tiåret har likevel vært større enn økningen i fruktbarhet, slik at antallet fødsler har gått ned. De siste års tall tyder også på at fruktbarheten igjen er synkende i landsdelen.

Den største endringen i alderspyramiden er økningen i antallet middelaldrende og eldre i Nord-Norge. Antallet 40-49-åringer har økt noe, antallet 50-59-åringer økte mye fra 1993 til

[17] Samlet fruktbarhetstall (SFT) for kvinner beskriver gjennomsnittlig antall levendefødte barn hver kvinne kommer til å føde i hele kvinnens fødedyktige periode (15-49 år), under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden vedvarer og at dødsfall ikke forekommer (Kilde: SSB).

2003, mens antallet 60-69-åringer har økt mye siste tiåret. De to sistnevnte endringene skyldes de store etterkrigskullenes aldring, og vi forventer en tilsvarende stor vekst i antallet 70-79-åringer det neste tiåret. Dette er ikke spesielt for Nord-Norge, men befolkningspyramiden i nord blir mer "topptung" enn i Sør-Norge på grunn av mindre "påfylling" nedenfra. Selv om Nord-Norge har fått betydelig flere unge voksne på grunn av innvandring, har denne innvandringen vært større til Sør-Norge. Og netto utflytting av unge voksne fra nord til sør har også bidratt til at denne aldersgruppa er mindre i nord enn i sør.

Figur 2.15: Befolkningsstruktur etter alder og kjønn i Nord-Norge 2013, 2003 og 1993

Sammenlignet med Sør-Norge er det den klart lavere andelen i aldersgruppa 20-39 år som er mest bekymringsfull. I Sør-Norge utgjør denne aldersgruppa 27 prosent og i Nord-Norge altså 25 prosent. Kjønnsbalansen er også litt bedre i denne aldersgruppa i sør enn i nord, med 95 kvinner pr. 100 menn, mens antallet i Nord-Norge altså er 93. Andelen barn og unge i alderen 0-19 år er derimot tilnærmet den samme i nord som i sør, 25 prosent, med litt høyere andel 10-19 åringer og litt lavere andel 0-9-åringer i nord.

Andelen middelaldrende og eldre er jevnt over høyere i nord, og er tydeligst i aldersgruppene over 50 år. Totalt er andelen som er over 50 år 36 prosent i Nord-Norge, mens den er 34 prosent i Sør-Norge. Vi ser altså en sterkere aldring i nord enn i sør.

2.6.3 Sentraliseringen innad i Nord-Norge går sin gang

Selv om folketallet i Nord-Norge totalt over noe tid var relativt stabilt, har de ulike regioner hatt ulik folketallsutvikling. Dette ser vi også i den siste femårsperioden hvor landsdelen som helhet har hatt vekst, en vekst ikke alle regioner har opplevd. Tromsøregionen skiller seg ut med jevn og stor vekst i hele den siste tjueårsperioden, og også flere tiår før det. Denne veksten i folketall har det siste tiåret vært på i gjennomsnitt 1,2 prosent årlig, selv om det i hovedsak bare er byen Tromsø som har vokst. Både utkantene i Tromsø kommune og de to pendlerkommunene Balsfjord og Karlsøy har stort sett hatt nedgang i folketall. Bodøregionen er ikke overraskende den andre regionen som har hatt jevn vekst, en gjennomsnittlig vekst på 0,8 prosent pr. år det siste tiåret. Her er det også i hovedsak bare byen Bodø som har hatt vesentlig vekst. Som vi ser av figur 2.16 har disse to største regionene i landsdelen fått det aller meste av veksten i folketall, og har i dag til sammen 145.000 innbyggere, eller nesten en tredjedel av Nord-Norges befolkning. For tjue år siden hadde disse to byregionene en fjerdedel av befolkningen i landsdelen.

Figur 2.16: Folketallsutvikling i regioner i Nord-Norge 1993-2013

Det siste tiåret er det imidlertid en region til som har hatt betydelig vekst i folketall, og det er Vest-Finnmark med Alta og Hammerfest. I gjennomsnitt har veksten her vært på 0,7 prosent, og det selv om de små kyst- og fjordkommunene ellers i regionen har hatt nedgang i folketall. Indre Helgeland med Mo i Rana og Mosjøen har hatt relativt stabil folketallsutvikling, og det som har vært av befolkningsvekst i denne regionen har kommet i Mo i Rana.

I øvrige regioner har det i hovedsak vært stabilitet eller nedgang i folketallet, enten vi ser det i et tiårs- eller tjueårsperspektiv. Man kan likevel spore noen tendenser til positiv folketallsutvikling i den siste vekstperioden for landsdelen i flere av regionene, men ikke i de mindre regionene uten regionale sentra av en viss størrelse, både Indre Finnmark, Nord-Troms og Salten ellers har opplevd nedgang i folketall også i siste femårsperioden. Dette illustrerer tydelig sentrum-periferidimensjonen i befolkningsutviklingen.

Enda tydeligere blir dette når vi ser på tall på kommunenivå som illustrert i kartet i figur 2.17. Bare fire kommuner har hatt over 1 prosent vekst årlig det siste tiåret, og det er foruten Tromsø og Bodø, de to vekstsentrene i Vest-Finnmark, Alta og Hammerfest. Ellers har det vært lite vekst i de andre byene eller regionale sentra i landsdelen, med unntak av Sortland, Sør-Varanger, Lenvik og Brønnøy som har hatt vekst på omkring 0,5 prosent årlig.

Figur 2.17: Folketallsutvikling 2003-2013 i kommunene i Nord-Norge

Kommunene med stor nedgang i folketall finner vi i stor grad utenfor rekkevidden til regionale sentra, langs kysten av Finnmark, på "yttersida" i Midt-Troms og Lofoten, i Salten ellers og på Helgeland. Dette er kommuner der arbeidsmarkedsintegrasjonen er svak. Noen få unntak finnes likevel blant de små kommunene, det mest tydelige er den lille kommunen Træna som har hatt vekst nesten på nivå med de største byene, selv om det absolutte tallet i denne kommune selvfølgelig er beskjedent.

2.6.4 Flyttetap og flyttegevinster gjennom livsfaser i regionene i Nord

En stor del av folketallsendringene kan altså forklares med flytting og innvandring. De fleste flytter eller "vandrer inn" som unge voksne, dvs. i aldersfasen 20-39 år. De endringene i befolkning som har skjedd de siste ti til tjue år kan vi i stor grad finne igjen i flyttemønsteret til de som har gjennomlevd disse livsfasene i de aktuelle periodene. I landsdelen er det noen regioner som har fått tilflytting som følge av disse livsfaseflyttingene, mens flere regioner har hatt større utflytting enn innflytting.

Vi har sett spesifikt på tre tiårskull, født 1963-72, 1973-82 og 1983-92, og den nettoflytting som disse livsfaseflyttingene har resultert i i regionene i Nord-Norge, se tabell 2.2. Årskullene født 1963-72, som omfatter de største barnekullene både nasjonalt og i landsdelen, ble i Nord-Norge redusert med 11 prosent fra 1993, da de var 20-29 år, til 2003, da de var 30-39 år. Dette var resultat av stor netto utflytting til Sør-Norge, og denne utflyttingen var større blant menn (-13 prosent) enn kvinner (-8 prosent). Bare Tromsø av regionene i nord hadde netto tilflytting av disse kullene dette tiåret, mens Bodø hadde nesten flyttebalanse. De øvrige regioner hadde fra 9 til 24 prosent flyttetap, og størst netto utflytting hadde Midt-Troms og Nord-Troms, naboregionene til Tromsø. Midt-Troms, Vesterålen og Ytre Helgeland hadde klart større utflytting av menn enn kvinner i disse kullene dette tiåret.

Det siste tiåret har kullene blitt ti år eldre, og er nå 40-49 år. I denne aldersfasen har flytteaktiviteten følgelig gått ned, og kullene er like store i landsdelen som de var for ti år siden, både blant menn og kvinner. Det er også små forskjeller i nettoflytting mellom regionene, med unntak av at Øst-Finnmark og Indre Finnmark har hatt et flyttetap på 7 prosent i disse årskullene i denne "litt voksne" aldersfasen.

Tabell 2.2: Endringer i størrelse på tiårskull i regioner i Nord-Norge 1993-2003-2013

Årskull	Årskullene 1963-72		Årskullene 1973-82		Årskullene 1983-92	
Tidsperiode	1993-2003	2003-2013	1993-2003	2003-2013	1993-2003	2003-2013
Aldersfase	20-29 til 30-39 år	30-39 til 40-49 år	10-19 til 20-29 år	20-29 til 30-39 år	0-9 til 10-19 år	10-19 til 20-29 år
Øst-Finnmark	-19 %	-7 %	-6 %	-9 %	-13 %	0 %
Indre Finnmark	-21 %	-7 %	-9 %	-21 %	-10 %	-16 %
Vest-Finnmark	-15 %	0 %	-5 %	4 %	-11 %	11 %
Nord-Troms	-22 %	0 %	-21 %	-16 %	-6 %	-14 %
Tromsø	8 %	-2 %	24 %	17 %	-3 %	34 %
Midt-Troms	-24 %	-2 %	-7 %	-14 %	-3 %	-5 %
Sør-Troms	-15 %	3 %	-14 %	-5 %	2 %	-11 %
Ofoten	-19 %	-2 %	-17 %	-10 %	-1 %	-6 %
Vesterålen	-15 %	3 %	-19 %	-6 %	1 %	-16 %
Lofoten	-11 %	2 %	-19 %	-5 %	-1 %	-12 %
Bodø	-3 %	3 %	-1 %	6 %	1 %	10 %
Salten ellers	-20 %	3 %	-31 %	-20 %	-4 %	-27 %
Indre Helgeland	-9 %	2 %	-14 %	-3 %	2 %	-9 %
Ytre Helgeland	-11 %	2 %	-24 %	-8 %	4 %	-21 %
Nord-Norge	-11 %	0 %	-8 %	-1 %	-2 %	0 %

Årskullene født 1973-82, som i antall var klart færre enn de som er ti år eldre, var 10-19 år i 1993 og 20-29 år i 2003. Disse kullene ble i denne tiårsperioden redusert med 8 prosent i Nord-Norge som følge av større utflytting til Sør-Norge enn innflytting fra Sør-Norge, eller utlandet, like mye blant kvinner som menn. Også for disse kullene var det bare

Tromsøregionen som hadde netto innflytting, men den var til gjengjeld stor, særlig for kvinner, og årskullene vokste i denne regionen med en fjerdedel på ti år. Bodøregionen hadde flyttebalanse, mens Vest-Finnmark, Øst-Finnmark og Midt-Troms hadde små flyttetap i disse årskullene. Midt-Troms hadde bare netto utflytting av menn, mens Øst-Finnmark bare hadde netto utflytting av kvinner. Størst flyttetap i disse årskullene hadde Salten ellers gjennom 1990-tallet, men mange regioner i Nordland og Troms hadde store flyttetap i disse kullene dette tiåret.

De siste ti årene har disse årskullene gjennomlevd aldersfasen fra 20-29 år til 30-39 år, og årskullene har ikke blitt nevneverdig redusert i Nord-Norge, verken blant menn eller kvinner. Dette skyldes at innvandring har utlignet netto utflytting til Sør-Norge, og det er de siste fem årene at denne balansen har blitt oppnådd. I tillegg til Tromsø som har hatt klart størst vekst det siste tiåret, har også Bodø og Vest-Finnmark hatt litt vekst i disse årskullene i denne aldersfasen. Øvrige regioner har hatt flyttetap, og størst har dette vært i de små regionene Indre Finnmark og Salten ellers.

Årskullene født 1983-92 har i løpet av de siste 20-årene gjennomlevd barne- og ungdomsfaser, og er i dag unge voksne. Fra 1993 til 2003 gikk de fra å være 0-9 år til 10-19 år, og var slik sett barn og unge som "fulgte med på lasset" når foreldre flyttet. Totalt sett var det nesten flyttebalanse dette tiåret i Nord-Norge, men det var noen interessante forskjeller mellom regionene. Klart størst netto utflytting av barn og unge hadde regionene i Finnmark, som "mistet" over 10 prosent av disse kullene på ti år. Dette "medflytterproblemet" er blant annet relatert til Tiltakssonen i Finnmark og Nord-Troms (Angell m.fl. 2012), som på grunn av bl.a. ettergivelse av studielån tiltrekker seg unge nyutdannede. Dette er gjerne unge familier, og en del av disse flytter etterhvert videre med sine familier. I tillegg til årskullene i tabellen har vi også sett på flyttetapet for årskullene født 1993-2002, som gikk fra å være 0-9 år i 2003 til 10-19 år i dag. Dette flyttetapet har ikke vært stort i Finnmark det siste tiåret, og ellers i landsdelen har det vært flyttebalanse. Omfanget av barn som "blir flyttet" ut av Finnmark er altså blitt klart redusert til den siste tiårsperioden.

Fra 2003 til 2013 ble årskullene født 1983-92 "voksne", og dette siste tiåret har ikke Nord-Norge hatt flyttetap i denne aldersfasen. Det har imidlertid skjedd en sterk sentralisering av disse kullene i landsdelen, og Tromsø er igjen den store vinneren, særlig blant kvinner. I denne aldersfasen skyldes det trolig i stor grad utdanningsinstitusjonene og utdanningsmulighetene der. Bodø og Vest-Finnmark har også hatt klar vekst, og en del av dette kan også tilskrives utdanningsinstitusjoner, men vekst i næringsliv og sysselsetting gir også tilflytting av unge, for Vest-Finnmarks del flere menn enn kvinner. Øvrige regioner har mistet en del av "sine" ungdommer det siste tiåret, og størst flyttetap har Salten ellers og Ytre Helgeland hatt, der kullene er redusert med over 20 prosent.

2.6.5 Befolkningsstruktur og potensiale for egenvekst i regionene i Nord-Norge

Den befolkningsutviklingen som er beskrevet foran, har i stor grad skapt befolkningsstrukturen vi ser i Nord-Norge i dag, illustrert ved befolkningspyramiden (figur 2.15) tidligere i kapitlet. Men som vi har sett, har folketallsutviklingen, kjønns- og alderssammensetningen og flyttingen vært ulik i de ulike regioner. Resultatet er store forskjeller i befolkningsstruktur mellom regionene. Dette gir også svært ulikt potensiale for

videre utvikling, der noen regioner har ung befolkning med potensiale for vekst, mens mange regioner har aldrende befolkning med potensiale for nedgang i folketall, se tabell 2.3. Dette gjelder også om en hadde sett på BA-regioner eller kommuner, og forskjellene i befolkningsstruktur og potensiale for vekst ville da vært enda større.

Tabell 2.3: Indikatorer for befolkningsstruktur i regioner i Nord-Norge, landsdelen og landet

Indikator	Andel barn/unge	Andel unge voks.	Kv. pr. 100 menn	Andel middelaldr	Andel eldre	Andel gamle
Alder	0-19 år	20-39 år	20-39 år	40-59 år	60-79 år	80+
Øst-Finnmark	23,6 %	24,0 %	90	28,6 %	19,5 %	4,3 %
Indre Finnmark	24,1 %	23,4 %	92	29,7 %	19,2 %	3,5 %
Vest-Finnmark	26,3 %	26,1 %	90	27,4 %	16,8 %	3,5 %
Nord-Troms	23,8 %	21,8 %	88	26,6 %	22,6 %	5,3 %
Tromsø	24,9 %	29,2 %	96	27,8 %	15,1 %	3,0 %
Midt-Troms	25,1 %	23,3 %	89	26,7 %	19,8 %	5,1 %
Sør-Troms	23,9 %	23,7 %	94	27,2 %	20,1 %	5,1 %
Ofoten	22,8 %	23,2 %	89	27,6 %	20,2 %	6,2 %
Vesterålen	24,7 %	21,7 %	93	27,9 %	20,3 %	5,4 %
Lofoten	24,8 %	22,7 %	95	27,3 %	19,7 %	5,5 %
Bodø	24,8 %	26,2 %	95	27,7 %	17,3 %	4,0 %
Salten ellers	23,9 %	20,6 %	89	27,2 %	21,6 %	6,6 %
Indre Helgeland	24,6 %	22,4 %	94	28,1 %	19,6 %	5,3 %
Ytre Helgeland	24,6 %	21,9 %	95	28,2 %	20,4 %	5,0 %
Nord-Norge	24,6 %	24,5 %	93	27,7 %	18,6 %	4,6 %
Norge	24,8 %	26,7 %	95	27,2 %	16,9 %	4,4 %

Andelen barn og unge i alderen 10-19 år er den samme i landsdelen som i landet. Av regionene er det Vest-Finnmark som utmerker seg med litt høgere andel barn og unge, mens Ofoten har lavest andel. Bortsett fra disse to regionene er ikke avviket fra lands- og landsdelsgjennomsnittet stort, og det er altså bare i disse to regionene andelen har vesentlig betydning. Det betyr at Vest-Finnmark har et klart bedre grunnlag for vekst i befolkningen enn øvrige regioner, og Ofoten et klart dårligere grunnlag enn øvrige regioner. Den noe lavere andelen barn opp til 9 år er bekymringsfull hvis dette representerer en trend.

De viktigste indikatorene for befolkningsvekst knytter seg likevel til de unge voksne. Her utmerker Tromsø seg med klart høgest andel unge voksne, også klart over landsgjennomsnittet. Bodø og Vest-Finnmark er i nærheten av landsgjennomsnittet, mens øvrige regioner ligger under landsgjennomsnittet. Tromsø og Bodø har også god kjønnsbalanse i denne aldersgruppa, mens Vest-Finnmark henger litt etter da det der bare er 9 kvinner pr. 10 menn i denne aldersgruppa. Samla sett innebærer dette at Tromsø har et stort potensiale for vekst, at potensialet også er godt i Bodø, og at det er til stede i Vest-Finnmark. I øvrige regioner er andelen unge voksne lav og selv om kjønnsbalansen i en del regioner er god, er aldersstrukturen slik at det ikke er potensiale for egenvekst i befolkningen. Dette ser vi også ved at de fleste regioner ikke lenger har noe fødselsoverskudd, ser vi på siste tiårsperioden er det bare Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark som har et fødselsoverskudd som bidrar til folketallet. I øvrige regioner har antallet fødsler balansert antallet døde de siste ti årene, og hovedårsaken til dette er altså den aldrende befolkningen.

Aldringen har imidlertid gitt litt ulike utslag i de ulike regionene. Andelen middelaldrende i 40 og 50-årene, som generelt er den største aldersgruppa i befolkningen, er særlig stor i Øst-Finnmark og Indre Finnmark, samt relativt stor på Helgeland. Går vi enda lenger opp i årsklassene, er det Nord-Troms og Salten ellers som utmerker seg med høg andel eldre i alderen 60-79 år. Andelen eldre i denne aldersgruppa er generelt høgere i Nord-Norge enn i landet, og de fleste regioner har klart høgere andel enn landsgjennomsnittet, bare de tre Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark ligger under eller omkring landsgjennomsnittet. De gamle over 80 år, er de som i størst grad er pleietrengende, og denne andelen varierer også noe mellom regionene i nord. Salten ellers og Ofoten er de regionene som har de høyeste andelene.

2.7 Oppsummering og avslutning

Nord-Norge er stort i areal og mangslungent geografisk, og består av mange regioner på ulike nivå. I dette prosjektet er det brukt en grov inndeling i 14 regioner for å vise ulike regionale utviklingstrekk, men funksjonelt og administrativt består landsdelen av enda flere regioner. De 87 kommunene danner til sammen vel 50 funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner), og over halvparten av disse BA-regionene består av bare en kommune. Selv om pendlingen og arbeidsmarkedsintegrasjonen har økt noe siste tiåret, har det ikke resultert i regional integrasjon i form av større funksjonelle BA-regioner.

Landsdelen har som landet vært preget av økonomisk og sysselsettingsmessig vekst det siste tiåret. Veksten i nord har dels kommet innen petroleums- og mineralutvinning, samt relatert industri og tjenesteyting, dels innen bygg og anlegg og varehandel, dels innen forretningsmessig og personlig tjenesteyting, dels innen undervisning, men ikke minst innen helse- og sosialtjenester. Landbruket og fiskerinæringen har som ellers i landet hatt nedgang i sysselsettingen. Tre regioner utmerker seg med stor sysselsettingsvekst det siste tiåret, Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark.

Den store sysselsettingsveksten fra 2005 har skapt en stor etterspørsel etter arbeidskraft. Denne arbeidskraften har landsdelen i stor grad måttet hente utenfra, og mye av sysselsettingsveksten har latt seg gjøre pga. økt innvandring, og ved økt innpendling fra Sør-Norge og fra utlandet. I tillegg har utpendlingen gått tilbake, yrkesdeltakelsen har økt og arbeidsledigheten har gått ned. De fleste regioner i nord har hatt sysselsettingsvekst i denne perioden, og en har sett en utjevning i yrkesdeltakelse og arbeidsledighet mellom regionene. Regionene med størst vekst i denne siste perioden er også blant de som har hatt størst behov for å hente arbeidskraft utenfra, og Vest-Finnmark, Øst-Finnmark og Tromsø er de regionene som i dag har høyest andel arbeidskraft som har innvandret eller er pendlet inn. Imidlertid har også Ofoten samme andel innvandret og innpendlet arbeidskraft.

Sysselsettingsveksten har også i noen grad gitt seg utslag i befolkningsvekst i Nord-Norge, men sammenhengen er ikke entydig. For det første har sysselsettingsveksten i hele landsdelen vært klart større enn befolkningsveksten siste tiåret, det er bare de siste fem år at folketallet har vokst. Og det er innvandringen som har bidratt klart mest til befolkningsveksten i landsdelen de siste fem årene. Befolkningssammensetningen med relativt lav andel unge voksne i alderen 20-39 år, og litt kjønnsubalanse i denne aldersgruppa, gir lite egenvekst i befolkningen.

Befolkningsutviklingen har bare vært positiv i tre regioner i Nord-Norge det siste tiåret, størst vekst har Tromsø hatt, fulgt av Bodø og Vest-Finnmark. Det er også bare disse regionene som siste tiåret har hatt et vesentlig fødselsoverskudd, og det skyldes igjen at det bare er i disse regionene det er en rimelig høy andel unge voksne. Utflytting og sentralisering av ungdomsgenerasjoner, særlig på 1990-tallet, har medvirket til den aldrende befolkningsstrukturen i de fleste av de øvrige nordnorske regionene.

3 Litteraturgjennomgang

3.1 Hva slags kunnskap har vi om attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner og de utfordringer de står overfor?

Kunnskap om steders og regioners attraktivitet og utfordringer finner vi i en rekke ulike studier fordelt på et mangfold av tema. I dette kapittelet vil vi oppsummere en del av denne kunnskapen med spesiell oppmerksomhet mot Nord-Norge. Vi forsøker å presentere noen av de aktuelle og relevante perspektiver og teoretisk kunnskap om utvikling av attraktive lokalsamfunn. Vi ser også på effekter av arbeid som gjøres for å øke attraktiviteten. Den forsknings- og utviklingsbaserte kunnskapen behandles samlet og i følgende tema: Næringsanalyser og omstilling, lokal samfunnsutvikling, bo-, flytte-, og rekrutteringsundersøkelser, undersøkelser om boligmarked, og til slutt studier om kultur og frivillig sektor med hensyn til attraktivitet.

Dette er brede tema som i praktisk utviklingsarbeid og analyser overlapper og ofte kan ses som ulike sider av samme sak. Det å satse på stedsutvikling gjennom fysisk utforming kan for eksempel både være et ledd i næringsretta utviklingsarbeid og et tiltak for å stimulere tilhørigheten blant innbyggerne, samtidig som det sikter mot å gjøre stedet attraktivt for nye innbyggere. Grensene mellom hvilken tematisk kategori de ulike utviklingsprogrammene og –prosjektene hører hjemme i, er derfor porøse. Dette avspeiles blant annet også i Distriktssenterets database over utviklingsprosjekt. Mange av prosjektene her er rubrisert under flere tema. Det er ikke et poeng her å gå opp grensegangene mellom tema og disipliner. Vi forsøker å trekke frem noe av den aktuelle kunnskapen som kan være nyttig i arbeid med, om og for attraktive lokalsamfunn.

Kunnskap om arbeidsmarked og regionforstørring er absolutt tema som er relevant i arbeid med attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner. Det er presentert som en del av den konkrete beskrivelsen av dagens situasjon i kapittel 2, og potensial for framtiden i kapittel 5, og diskuteres ikke i dette kapittelet fordi det ville gi gjentakelser selv om vinklingen ville være noe ulik. Studier og analyser beskjeftiger seg i all hovedsak om fortiden og eventuelt dagens utfordringer (ingen scenarie-studier inngår i denne gjennomgangen). Derfor vil vi i oppsummeringen forsøke å se fremover både med hensyn til utfordringer og løsningsforslag.

3.1.1 Næringsanalyser og omstilling i lokal og regional utvikling

Regionale utviklingsprosesser er i stor grad avhengig av tidligere prosesser, investeringer og utviklingsforløp som har funnet sted lik f.eks. Massey har fremhevet (Massey 1995). Ottar Brox har blant annet vist dette i sine mange studier av Nord-Norge. Sassen har vist kompleksiteten i lokaliseringsprosesser, regiondannelser og utviklingsforløp som del av globale prosesser (Sassen 1988). Dette er for eksempel relevant i forståelsen av den nye gruvevirksomheten i Sør-Varanger. Lokaliseringsteorier sier noe om den geografiske plasseringen og spredning av næringsvirksomhet og hvilke faktorer virksomheter legger vekt på mht. lokaliseringsvalg. Tidlige teorier (f.eks Weber) fokuserte på industrilokalisering, mens Christaller med sin sentralstedsteori var opptatt av at ”høyere ordens” handel og

tjenester hadde andre lokaliseringsmønster (Dicken 2007). I Norge har f.eks Foss et al. (2006) pekt på at det finnes antakelser om små- og mellomstore byers vekstsprednings rolle, men lite empirisk dokumentasjon på vektssenterteori, growth poles etc (Foss mfl. 2006:58). Lokaliseringsvalg og faktorer varierer mellom bransjer og sektorer: råvareavhengig industri har sine mønster og viktige forklaringsfaktorer, kunnskapsintensive næringer andre, handel og service atter andre. Mye av veksten i distriktene i Nord-Norge er preget av råvarebasert industri (petroleum, gruvevirksomhet, fiskeri- og oppdrett). Lokaliseringen av råvaren, tilgang på arbeidskraft og avstand til konsummarkedet er da viktig. Det gjør avstand og dermed kommunikasjoner viktig. Avstander og kommunikasjon er også viktig i etableringen av bo- og arbeidsmarkedsregioner og regionforstørringsprosesser i Norge (Bukve 2004). Sentralisering, regionforstørring, veiutbygging og mobilitet henger tett sammen (Engebretsen et al. 2012). Lokaliseringsteorier inngår i å forklare slike utviklingsprosesser. Dette er utvilsomt viktig men er ikke inkludert i denne tverrgående studien. Vi har fokusert på hva som gjør stedet attraktive når bedriftene (eller mennesker) allerede befinner seg der, – og hva som synes viktige stedskvaliteter for virksomheter når de skal rekruttere medarbeidere. Likevel er en del av årsaken til mangel på arbeidskraft i råvareorientert industri, knyttet til at bedriftens lokalisering henger sammen med råvaretilgang heller enn tilgang på arbeidskraft, altså bosatte mennesker. Dette må da enten føre til flytting, pendling – eller relokalisering.

Siden 1990-tallet har det vært et relativt stort fokus på regional utvikling, regionalisering og regional politikk. Det gjelder f.eks. for både EU og Norge, og innebærer oppmerksomhet på regionenes rolle i forhold til økonomisk utvikling (Onsager 2004). I Norge handler regionalpolitikken også i økende grad om å utvikle regional handlingskapasitet og gjøre regioner og lokalsamfunn til aktører. De får i større grad ansvar for egen utvikling. Ansvarsreformen fra 2003 representerte slik sett en endring, da fylkeskommunen fikk ansvar for regional utvikling og samtidig tilført utviklingsmidler som tidligere KRD har disponert (St.meld 19, 2001-02, Ringholm et al. 2006). Det har skjedd en styrking av et utviklingsregime framfor et fordelingsregime (Onsager 2004). I Norge er det lang tradisjon for å ta i bruk økonomiske og andre offentlige virkemidler for å stimulere næringsutvikling og det har vært en sentral del av hele den norske distrikts- og regionalpolitikken. Alle dagens tre hovedmål i distrikts og regionalpolitikken, slik de er formulert f.eks. i statsbudsjettet (Prp 1S (2012-13)) inkluderer mål om gode vilkår for næringsliv og verdiskapning[18]. Den direkte støtten til næringer (f.eks. fiskeri og industri) og enkeltbedrifter (f.eks. statlige industribedrifter slik som Jernverket på Mo i Rana og Sydvaranger) er i stor grad avviklet i løpet av 1980 og 90-tallet.[19] Den fagtradisjonen som argumenterer for at politikktiltak forstyrrer mekanismen i markedene og at det beste er ingen offentlig inngripen for da vil de mest lønnsomme og bærekraftige næringer og bedriftene overleve, har på den ene siden ikke særlig fotfeste i norsk politikk. Likevel har det, på den andre siden skjedd en nedbygging av støtten til enkeltnæringer og bedrifter, dette kan også ses i sammenheng med internasjonale avtaler. Støtten som i dag gis bedrifter og næringer er mer indirekte gjennom støtte til

[18] De tre målene er: *Økt verdiskaping, sysselsetting og internasjonalt konkurransedyktig næringsliv *Gode lokale og regionale rammebetingelser for næringsliv og befolkning *Utvikle attraktive regioner og sentra for befolkning og næringsliv

[19] Fortsatt gis det direkte støtte til landbruk og reindrift, og det er diskusjoner om avtaler knyttet til pris på strøm til industrien og hvordan dette skal organiseres.

kompetansetiltak, innovasjoner, FoU, nettverk, og støtte til bedrifter som ligger innenfor det geografiske virkeområdet for regionalpolitikk. Gjennom prosjekt som "Et kunnskapsbasert Norge" (Reve og Sasson 2011) er ulike næringer analysert. Olje og gass, maritim og sjømat er karakterisert som næringer der Norge er verdensledende og utgjør globale kunnskapsnav. Fornybar energi og helse og bioteknologi anses som framvoksende kunnskapsnæringer, mens handelsvirksomhet, bygg og anlegg samt reiseliv er store næringer som forblir i hjemmemarkedet[20]. I prosjektet «Et kunnskapsbasert Nord-Norge» (Sand (red) 2012) er det fokus på hvilken betydning kunnskap har for ulike deler av nordnorsk næringsliv. Lærdommen fra dette prosjektet er at bedrifter bør være glad for krevende kunder. Spørsmålet om hvorvidt bedrifter bør satse mest på forskningsbasert- (STI-læring) eller erfaringsbasert- (DUI-læring) innovasjonsarbeid avhenger av bransje, forretningsmodell og mulighet til å beskytte sine konkurransefortrinn. For de bedriftene som satser på forskningsbasert innovasjon viser de videre at det er en fordel å utføre egen forskning og ikke bare kjøpe forskningstjenester fra andre. Kombinasjon av bedrifters interne kunnskap med kunnskap utenfra kan gi unike konkurransefortrinn. Studien viser at ansatte er svært verdifulle i innovasjonsprosesser og at hvordan bedriftene organiseres kan være vesentlig for å få økt medvirkning fra ansatte. Ikke minst er prøving og feiling nødvendig i innovasjonsprosesser og det er fortsatt behov for finansiell støtte til innovasjonsprosesser. Det tilsier at det offentlig fortsatt bør bidra i slike prosesser.

Generelle utviklingstrekk og mer spesialiserte analyser av enkeltnæringer og trekk ved landsdelen og næringslivet i landsdelen er jevnlig analysert gjennom to årlige utgaver av Konjunkturbarometeret for Nord-Norge (Sparebank1 Nord-Norge). I kunnskapsinnhentingen om virkninger av petroleumsvirksomhet i det nordøstlige Norskehavet, fra Olje- og energidepartementet (OED 2012), er det gjennomførte en rekke studier om utvalgte deler av næringslivet i deler av landsdelen (Nordland og deler av Troms). Arbo og Hersoug (2010) har i boka «Oljevirksomhetens inntog i nord» sett på det spenningsfylte møtet mellom den etablerte petroleumsnæringen og den nye petroleumsprovinsen i nord. Avslutningsvis peker de på ulike dilemma knyttet til petroleumsnæringens inntog og at landsdelen ikke samler seg om en posisjon fordi det er ulike interesser og hvordan fylkene orienterer seg ulikt.

En gjennomgang av tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms (Angell et al. 2012) viser at tiårsperioden fra 2002 har vært preget av en historisk kraftig vekst særlig i enkelte kommuner (Hammerfest, Alta, Sør-Varanger) i stor grad knyttet opp til utbyggingen av petroleumssektoren i nord. Samtidig har andre kommuner hatt stor nedgang, særlig knyttet til fiskeri. Nord-Troms og Finnmark har de mest omfattende virkemidlene, og disse er dels bedriftsrettet og dels personrettet. Disse består av fritak for arbeidsgiveravgift, redusert personskatt, nedskriving av studielån, ekstra barnetrygd. Hovedkonklusjonen knyttet til bruken av virkemidler er at disse virker, særlig de personrettede virkemidlene har effekt, og desto flere virkemidler en person nyter godt av, desto sterkere effekt har disse. En forventet knapphet på arbeidskraft framover, både ufaglært, faglært og høykompetansearbeidskraft, taler for en sterkere satsing på de personrettede virkemidlene.

[20] Liknende studier er utført av samme miljø, Et verdiskapende Norge (Reve og Jakobsen 2001) og Et konkurransedyktig Norge (Reve et al. 1992).

Enkelte studier har også fokusert på kjønn og ulikheter i kvinnes og menns deltakelse i disse næringene – og dermed både påvirkning og makt men også hvilke konsekvenser dette har for rekruttering av arbeidskraft (Lotheringthon et al 2006, Wiliamsson 2004, Aure et al 2012).

Naturlig nok fremheves privat sektor i næringsanalyser, men det er et viktig trekk for Nord-Norge at landsdelen har en stor offentlig sektor (større enn landsgjennomsnittet, jfr kap 2, 5 og 6). I etterkrigstiden var forsvaret en viktig livsnerve i en lang rekke nordnorske kommuner. Framveksten av velferdskommunen var viktig for landsdelen, og var en hovedårsak til at næringsstrukturen mellom Nord-Norge og andre deler av landet ble mer lik (Tjelmeland 1997, Fulsås 2000). Offentlig sektor er i dag en viktig arbeidsplass for høyt utdannende, i særdeleshet for høyt utdannede kvinner. Kommunal sektor har vokst jevnt, men stanset opp på 2000-tallet. Statlig sektor har derimot vokst, men i første rekke i de mer sentrale områdene av landet (Karlstad og Lie 2008). Samtidig finnes det mange eksempler på vekst og/eller stor statlig sektor i landsdelen. Mye av dette omfatter kompetanse-arbeidsplasser som igjen er viktige arbeidsplasser for kvinner. Brønnøysundregistrene (Brønnøysund), Navs innkreving(Sør-Varanger), Nasjonalbiblioteket og Statens innkrevingssentral (Mo i Rana), Luftfartstilsynet (Bodø) er eksempler på statlige etableringer i Nord-Norge. Framveksten av samiske institusjoner har vært svært viktig for tilgangen på arbeidsplasser for høyt utdannede, spesielt høyt utdannede kvinner, i de samiske kommunene (Angell et.al 2012). I Finnmark og Nord-Troms kan den økende bofastheten til kvinner med høyere utdanning muligens knyttes til slike faktorer (Angell et al. 2012).

En rekke lokalsamfunn har opplevd at en hjørnesteinsbedrift/næring får så store problem at de har vært i en *omstillingssituasjon*. I Nord-Norge gjelder det reindriftsnæringen (Angell et al. 2003), fiskerinæringen (Nygaard et al. 2008), det har vært omstilling i forsvaret (Porsanger, Lødingen har opplevd reduksjon mens Indre-Troms igjen har økt) og på industristeder, bl.a. Mo i Rana og Sør-Varanger. Da REC la ned sin virksomhet i 2012 oppsto det store problemer både i Narvik og Meløy. Meløy fikk statlig omstillingsstatus sommeren 2012 med ekstra statlige midler og det er i gang et forprosjekt for omstillingsprogram i Narvik.

En studie av virkninger 5-8 år etter avsluttet omstillingsprogram, viser relativt positive langtidseffekter i alle de 10 studerte casene (Sand 2010). Narvik er det eneste caset fra Nord-Norge i denne studien. Næringsutviklingsevnen i omstillingskommunene er gjennomgående styrket både gjennom bedre kultur for nyskaping og bedre næringsapparat enn før omstillingsprogrammet. Omstillingsprogrammene har ført til et mer robust og variert næringsliv men programmene har ikke vært kraftige nok i seg selv til å kompensere fullt ut for negativ utvikling og langvarig nedgang i basisnæringer, nedbemanning i hjørnesteinsbedrifter og generelle sentraliseringsprosesser. Lokal tilpasning ser ut til å være viktigere enn «beste praksis» i andre omstillingsprogram når det gjelder organisering og gjennomføring. Videre er bred lokal forankring, et omfattende strategiarbeid og tidlig synliggjøring av resultater viktig for lokal legitimitet For å oppnå langtidseffekter er videreføring av næringsarbeidet etter omstillingsperioden viktig. Hvordan videreføringen skal skje, må derfor planlegges i god tid.

Behovet for omstilling kan ses på som en kontinuerlig prosess, og om en ikke makter å gjøre det kan det oppstå kritiske situasjoner. I en slik kontekst kan det være nyttig å studere hvor sårbar en kommune er. Vi har presenter noen studier og rapporter som Vareide deltar i tidligere. Her presenterer vi en av de med fokus på robusthet og sårbarhet. Vareide (2012b) drøfter kommuners næringsmessige sårbarhet i forhold til tre indikatorer: *Hjørnesteinsfaktoren*; steder med stor andel sysselsatte i et foretak vil være sårbar for endringer i dette foretaket. *Bransjespesialisering;* kommuner som har høy konsentrasjon i en bransje vil være sårbare for konjunkturelle endringer. Graden av *arbeidsmarkedsintegrasjon* viser om kommuner er geografisk isolerte. De som har liten grad av pendling vil være sårbare for endringer i lokalt næringsliv. Hvis det er større pendling ut enn inn, vil kommunen altså fremstå som mer robuste og brå endringer vil kunne absorberes gjennom pendling. Større arbeidsmarkedsregioner er altså mer robuste enn små. De ti kommunene med minst arbeidsmarkedsintegrasjon er alle i Nord-Norge og inkluderer både små perifere og de store bykommunene. Ut fra disse tre indikatorene er det gjort en rangering av norske kommuner i en «sårbarhetsindeks». De mest sårbare kommunene er relativt små, perifere og blant de ti øverste finner vi tre fra Nord-Norge. Denne analysen peker også på at kommuner med høy sårbarhet har lavere vekst enn mer robuste kommuner.

Det er etablert flere **offentlige virkemidler** for å stimulere til næringsutvikling og omstilling og vi skal her gå svært kort gjennom de viktigste for helheten og oversiktens skyld:

Innovasjon Norge (IN) tilbyr tilskudd, lån og garantier. Det gis lavrisikolån, innovasjonslån, og særskilte lån innen landbruk og fiskeri. Tilskudd gis som SMB-støtte til konsulentbistand og andre tjenester og aktiviteter, støtte til opplæring, forskning, utvikling og innovasjon, samt støtte til investeringer i distriktene. Det gis også etableringstilskudd og tilskudd til forskning og utvikling m.v. til andre. I tillegg kan IN gi garantier for lån. IN forvalter også egne virkemidler for landbruk og sjømat[21]. Fylkeskommunene tildeler midler til IN av midlene til regional utvikling (kap 551.60 i statsbudsjettet). I 2011 tildelte Nordland 80,5 mill kr, Troms 66,4 mill kr og Finnmark 61,2 mill kr til Innovasjon Norge[22] av sine regionalpolitiske midler.

Sametinget gir støtte også til næringstiltak[23] innenfor STN-området. Store deler av Nord-Norge inngår i dette, bortsett fra de største byene. De siste årene har Sametinget brukt om lag 35 millioner kroner årlig til næringstilskudd. Sametinget støtter primærnæringene, i første rekke marine næringer og jordbruk men reindrift inngår i målsettingen. De gir tilskudd for å bidra til et variert næringsliv, tilskudd til duodjivirksomhet (samisk håndverk) som driftstilskudd, investerings- og utviklingstilskudd, salgsfremmende tiltak. De støtter også kulturnæringer, verdiskapningsprogrammet for næringskombinasjoner og reiseliv og verdiskaping for å øke etableringshyppigheten, innovasjon og verdiskapningen. I denne sammenhengen vil vi framheve at målsettingen med tilskudd til variert næringsliv er «attraktive og levedyktige samiske lokalsamfunn». Sametinget har også lagt fram en egen næringsmelding (Sametingets melding om næringsutvikling, 2011).

[21] Kilde: http://www.innovasjonnorge.no/
[22] Jfr. tabell 12, http://www.regjeringen.no/upload/KRD/Rapporter/SAMPRO_rapp_2011.pdf .
[23] Kilde: http://www.sametinget.no/Naeringer og http://www.sametinget.no/Stipend-og-tilskudd

Fylkeskommunene har etter ansvarsreformen (fra 2003) fått økt ansvar for regional utvikling og har sine virkemidler f.eks. knyttet til regionale utviklingsprogram (RUP). De disponerer bl.a. midler til IN, kommunale næringsfond og har også ansvar for midler til omstillings-kommuner/regioner (bl.a. ved at de tildeles særskilte kommunale næringsfond). I noen tilfeller med ekstraordinære omstillingsbehov kan det ytes ekstrainnsats fra staten (KRD), dersom det skjer en meget kraftig reduksjon i sysselsettingen over tre år[24] (minst 15 prosent).

Kommuner har ulike virkemidler til rådighet til næringsutvikling. Mange har **kommunale næringsfond** som er tildelt midler fra fylkeskommunen. En del kommuner kan ha etablert andre næringsfond, for eksempel basert på inntekter fra konsesjonskraft eller eiendomsskatt. De kommunale næringsfondene (finansiert av fylkeskommunene) er evaluert av Rambøl (2012). Evalueringen viser at bruken har variert, i samsvar med målsetningene i distrikts- og regionalpolitikken. Støtten er fordelt mellom støtte til entreprenører (34 prosent) støtte til bedriftsetablering (21 pst) og tiltak for å fremme omdømme og stedsutvikling (ca 20 pst), og andre formål (25 pst) for eksempel til infrastruktur og kommunale næringsareal, nettverkstiltak. Direkte tilskudd til bedrifter har i størst grad vært konsentrert om yngre bedrifter og om nye etablerere. Generelt er støtten tildelt mindre bedrifter. Det trekkes fram at næringsfondene særlig har bidratt til å styrke eller etablere arbeidsplasser og styrke overlevelsesevnen til bedrifter. Fondene har også ført til økt attraktivitet for kommunen/regionen som reisemål, bosted og lokaliseringsvalg for bedrifter, men hatt begrenset virkning på bosetting. Det er videre vanlig at næringsfondsmidlene spiller sammen med andre offentlige og private investerte midler, men det er behov for tydeligere ansvarfordeling mellom de ulike partene. Vi kan ikke se at Nord-Norge skiller seg ut i dette materialet.

SIVA[25], er et av statens virkemidler for tilretteleggende eierskap, nyskaping og næringsutvikling. De jobber i forhold til nærings- og kunnskapsmiljøer i hele landet og bidrar både med tilgang til kapital og nettverk. SIVA har et særskilt ansvar for å fremme vekstkraft i distriktene og arbeider gjennom det de kaller «innovasjonsnettverket» som består av næringshager, inkubatorer, forskningsparker og kunnskapsparker. Det er 12 næringshager[26], 5 kunnskapsparker (Alta, Harstad, Narvik, Bodø og Mo i Rana) og 1forskningspark (Tromsø) i landsdelen.

Norges forskningsråd[27] (NFR) har en rekke kompetanse- og innovasjonsprosjekter rettet mot næringslivet, noen er også særlig rettet mot regionalt næringsliv f.eks. VRI, Arena-programmer, NCE(Norwegian Centres of Expertise). Videre er Skatte-Funn en ordning som gir bedrifter med forsknings- eller utviklingsprosjekter skattefradrag for slike prosjekter, etter bestemte regler. Flere av disse ordningene er i samarbeid med IN, SIVA
I tillegg kommer regionale forskningsfond.

[24] Kilde: http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/tema/regional-_og_distriktspolitikk/levende-og-attraktive-lokalsamfunn/omstilling.html?id=528295
[25] http://www.siva.no/om-siva/
[26] Kirkenes, Vadsø, Båtsfjord, Honningsvåg, Hammerfest, Storslett, Bardufoss, Målselv, Finnsnes, Sortland, Sandnessjøen og Brønnøysund
[27] www.forskningsradet.no

I tillegg er det etablert ordninger gjennom sektorpolitikkene som skal ivareta ulike hensyn for ulike næringer, f.eks. gjennom landbruks og reindriftspolitikken[28], Regjeringen har lagt fram egen mineralstrategi, en reiselivssatsing. Det finnes også enkeltprogram slik som «Naturarven som verdiskaper» og «Verdiskapningsprogrammet for parker» som på ulike vis bidrar til næringsutvikling og omstilling.

Når vi søker på næringsutvikling i Distriktssenterets database (www.distriktssenteret.no) framkommer det en lang rekke prosjekter. Dette er i stor grad spesialiserte satsinger og programmer slik som omstilling, reiselivssatsing, kultur- og næringsprosjekter, natur- og næringsprosjekter, etablerersatsinger, omdømmeprosjekt m.v. Her er det ikke mer generelle næringssatsinger. Det synes som at det er løftet inn i det ordinære virkemiddelapparatet slik det kort er beskrevet overfor.

3.2 Lokal samfunnsutvikling

Lokal samfunnsutvikling er et sammensatt tema, som kan romme alt fra infrastruktur til demokratiutvikling. Dette kapitlet starter med en begrepsavklaring, og fortsetter med å presentere viktige deler av det kunnskapstilfanget vi har om lokal samfunnsutvikling i Norge. I presentasjonen er spørsmålet om hvilke effekter en ser av innsatsen for lokal samfunnsutvikling et vesentlig element.

3.2.1 Tema med mange forgreininger

Kommuner og andre lokale aktører har til nær sagt alle tider engasjert seg i utvikling av lokalsamfunnet. Faktisk var nettopp framveksten av de norske kommunene i vesentlig grad begrunnet i et ønske om å ha et lokalt organ for å ivareta utviklingen av lokalsamfunnet (se f. eks. Teigen, Ringholm og Aarsæther 2013). Innsatsen skjer innenfor et bredt spekter av tema og aktiviteter, fra næringsutvikling til omdømmebygging og utvikling av tjenester og demokrati. I en rapport fra 2009 (Ringholm, Aarsæther, Nygaard og Selle) er det utviklet en typologi over lokal samfunnsutvikling, der følgende områder er tatt med: Kommuneplanarbeid, næringsretta utviklingsarbeid, stedsutvikling gjennom fysisk utforming, miljø- og klimaretta tiltak, utvikling av tjenestetilbudet, infrastruktur, omdømmebygging, tiltak for inkludering, engasjement og tilhørighet, samt demokratiutvikling. I mange tilfeller glir disse formålene over i hverandre og overlapper også med forrige avsnitt (Næringsanalyser og omstilling) og neste avsnitt (Rekruttering og integrering av innbyggere og arbeidstakere).

Gjennom årene har det vært gjennomført en rekke program og større eller mindre prosjekt for å stimulere lokal samfunnsutvikling. Offentlige myndigheter, på statlig, regionalt og lokalt nivå, har vært viktige i finansiering og koordinering av disse initiativene. Samtidig skjer gjennomføringa av dem svært ofte i samarbeid med næringsaktører og frivillige organisasjoner. Vi vet også at frivillige organisasjoner og næringslivet tar initiativ til og gjennomfører ulike former for lokal samfunnsutvikling, slik som servicetilbud, arrangementer, idrettsarenaer og kulturtilbud. Også i disse initiativene vil offentlige

[28] F.eks. «Reinprogrammet» gjennom Reindriftsavtalen som skal bidra til mer verdiskapning innen produksjon, kommersialisering og slag av reinkjøtt og biprodukter.

myndigheter ofte bidra med finansiering, tilrettelegging eller kunnskap. Sammenvevingen mellom offentlige og private aktører skjer med andre ord nokså uavhengig av hvor initiativet kommer fra.

Det er enklest å skaffe oversikt over de nasjonale utviklingsprogrammene, som drives av et departement og gjerne i samarbeid med KS. Eksempler på slike programmer er Småsamfunnssatsingen, Kvalitetskommuneprogrammet, Framtidens byer, Sammen om en bedre kommune og Lokal samfunnsutvikling i kommunene (LUK). De regionalt og lokalt avgrensede prosjektene som ikke er en del av de nasjonale satsingene, er det vanskeligere å skaffe oversikt over. Disse er det også vanskeligere å finne systematisk dokumentasjon fra, blant annet fordi det ofte ikke legges vekt på å rapportere og dokumentere hva som kommer ut av prosjektene. En del av disse tiltakene for samfunnsutvikling finner vi dokumentasjon om i forskning som ikke er evaluering eller følgeforskning i tilknytning til spesifikke utviklingsprogrammer.

3.2.2 Kunnskapstilfang

Kunnskapen om hva som kommer ut av bestrebelsene for lokal samfunnsutvikling finner vi både i vitenskapelige publikasjoner og i prosjektrapporter. Forskningen på dette området har tradisjonelt dreid seg mye om tiltaksarbeid og næringsutvikling, og om dette finnes det en rekke vitenskapelige publikasjoner (se f.eks. Larsen og Aarsæther 1985, Teigen, Nordgreen og Spilling 1994, Bukve 1994, Bukve 2001). I tråd med at selve innretningen av den lokale samfunnsutviklingen har kommet til å handle mer om stedsutvikling og omdømmebygging, dreier etter hvert også mer forskning og dokumentasjon seg om disse temaene.

De fleste av de større programmene for lokal samfunnsutvikling er evaluert av eksterne fagfolk; forskere eller konsulenter. Et trekk ved evalueringene er at de i hovedsak har en tidshorisont som er for kort til å kunne trekke pålitelige konklusjoner om resultater og effekter om lokalsamfunnenes attraktivitet og omdømme. Hvorvidt korte tidsrammer er forklaringen på at evalueringene handler mye om prosessuelle trekk ved gjennomføringen, eller om det er slik at fordi evalueringene har denne innretningen, er tidsrammene satt slik de er, vites ikke.

I tillegg til eksterne evalueringer finnes det dokumentasjon i form av prosjektrapporter som er skrevet av de som har vært ansvarlige for gjennomføringen av prosjektet. Disse varierer mye i form og innhold. Mens noen er helt korte redegjørelser for aktiviteter og ressursbruk, går andre mer utførlig inn på resultatene av prosjektet, og noen har preg av å være egenevalueringer idet de peker på mulige forklaringer på at enkelte aktiviteter og initiativ i prosjektet ikke har hatt det ønskede utfallet.

3.2.3 Hvilke effekter?

I den bredt anlagte undersøkelsen om kommunen som samfunnsutvikler fra 2009 (Ringholm m.fl. 2009:99) er kommunene spurt om hvilke områder innsatsen for samfunnsutvikling har gitt best resultater. På topp finner vi arbeid med kommuneplanen, samferdsel og infrastruktur, omdømmebygging og stedsutvikling gjennom fysisk utforming. Vanskeligst synes det å være å oppnå gode resultater innenfor tjenesteutvikling og miljø- og klimarettede tiltak. Bare kommunene er spurt, og det er ikke umulig at svarene fra andre

aktører ville være annerledes. Vektleggingen av planleggingen som redskap i samfunnsutvikling er likevel interessant, fordi det harmonerer med et annet funn i den samme undersøkelsen, nemlig de ulike rollene kommuneplanen spiller for lokale utviklingsinitiativ – både som utgangspunkt for utviklingsarbeid og som et samlende redskap samfunnsutviklingen over tid graviterer mot (se f.eks. Aarsæther og Ringholm 2011).

Følgeevalueringen av LUK-programmet (Lokal samfunnsutvikling i kommunene) skal undersøke effekter ev denne satsingen og rapportere endelig om dette på et seinere tidspunkt.

Andre undersøkelser rapporterer om effekter på sine respektive områder av lokal samfunnsutvikling. Gjennom Utkantsatsingen oppnådde en resultater både i form av konkrete tiltak for profilering, markedsføring og merkevarebygging omkring bestemte steder, samtidig som en registrerte endrede holdninger til og mer oppmerksomhet om dette temaet blant politikerne og i den kommunale administrasjonen (Karlsen m.fl. 2002). Økt engasjement og sterkere mobilisering er også effekter som Småsamfunnssatsingen har ført til (Holm og Villa 2010). Det samme resultatet kan til en viss grad også Omdømmeskolen sies å ha oppnådd (Ordkraft 2009). Jevnt over ser det med andre ord ut til at det å delta i utviklingsprosjekter har en bevisstgjørende og mobiliserende funksjon. Dette synes å være undersøkt i større grad med hensyn på offentlige aktører enn på aktører fra andre samfunnssfærer, som næringsliv og frivillige. Kommunene står sentralt i forskningen om lokal samfunnsutvikling, på grunn av sine lange tradisjoner for slikt arbeid og fordi særlig på små steder er kommunen en av ofte få aktører med administrative og til dels økonomiske ressurser til å drive slike utviklingsinitiativ over tid. Samtidig formidler forskningen en gjennomgående erfaring om at samarbeid er viktig for å skape resultater, både mellom ulike offentlige aktører og mellom offentlige og private/frivillige aktører.

Utviklingsprogrammene har en del fellestrekk som de i større eller mindre grad preges av, slik som mobilisering, kompetanseheving, forankring og bevisstgjøring, og naturligvis konkrete aktiviteter i tilknytning til det temaet utviklingen dreier seg om. Det er vanskelig å uteske fra publikasjonene om noen av disse er bedre redskaper enn andre når det gjelder å oppnå konkrete resultater og effekter på samfunn, miljø og bygde omgivelser. Ofte er jo også nettopp det å styrke disse faktorene noe av målsettingen med prosjektet.

Andre undersøkelser er mer opptatte av de konkrete policy-forbedringene som skapes. Blant disse finner vi følgeevalueringen av Livskraftige kommuner og Grønne energikommuner (Aall m.fl. 2009). Denne rapporterer at kommunene som har deltatt i programmet har oppnådd god effekt målt i evne til å utarbeide miljø- og klimaplaner, og en middels god effekt når det gjelder å realisere målene for miljø og klima, men at den øker over tid. Videre at kommuner med middels gode forutsetninger har hatt størst utbytte av å delta i programmet. Følgeevalueringen av Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene (Lysø, Karlsen og Sletterød 2005) konkluderer med at attraktiviteten oppleves som bedre ved avslutningen av programmet enn før, og viser at kommunene har satset på tilgjengelighet, trivsel og bo-lyst heller enn på tradisjonelt miljøvern og miljøsatsing. Svært mange små og store tiltak er gjennomført som en del av denne satsingen.

Samtidig som det rapporteres om effekter av de forskjellige utviklingsinitiativene, påpeker Aall m.fl. (2009) at det kontrafaktiske spørsmålet er umulig å svare på. Hvor mye av dette ville ha skjedd uten programmet? Utviklingsprogrammene er jo i stor grad initiert som en respons på opplevde behov i lokalsamfunnene og kommunene, og tendenser i tiden, og en kan selvsagt tenke seg at tilsvarende resultater ville vært oppnådd gjennom enkeltvise, lokale initiativ. Samtidig gir undersøkelsene samlet sett et klart inntrykk av at det å ha et faglig nettverk å spille på i gjennomføringen er viktig for å diskutere utfordringer både på det organisatoriske plan og når det gjelder konkret utforming av tiltak.

3.2.4 Kunnskap for framtidig satsing på lokal samfunnsutvikling

Kunnskapen som litteraturen om lokal samfunnsutvikling formidler med tanke på framtidige satsinger dreier seg mye om innretting og organisering av utviklingsprosjekter. Mange av anbefalingene handler om å styrke de deltakende organisasjonenes grunnleggende ferdigheter i prosjektarbeid. Blant de viktigst er: Bemanne prosjektene med rett kompetanse og å sørge for organisatoriske mekanismer for overføring av kunnskap og erfaringer mellom prosjektet og den ordinære virksomheten. Andre anbefalinger retter seg mer inn mot hvordan en konkret skal skape bedre involvering: Det anbefales å arbeide mer med å trekke yngre mennesker inn i utviklingsarbeid. En bør også involvere lokalt og regionalt nivå mer i utforminga av sentrale program. Det er videre viktig å fordele innsatsen slik at en har flere bein å stå på.

Den gjennomgående erfaringen om at samarbeid er viktig, kan også leses som en anbefaling om at kompetanse på å utvikle samarbeid vil være et viktig satsingsområde, uavhengig av hvilken konkret innretning samfunnsutviklingen viser seg å få.

Kommunene framstår som nevnt som en nøkkelaktør i mange former for lokal samfunnsutvikling. LUK-programmet er nettopp innrettet på å styrke denne rollen hos kommunen og erfaringene fra følgeevalueringen av programmet vil trolig peke på tema for framtidig innsats her. Samtidig er det et poeng å undersøke både innretningen mot og potensialet for økt engasjement i samfunnsutvikling blant andre typer aktører, som frivillige organisasjoner og næringsliv. Det at en stor andel av både programmer og evalueringer har kommuner og fylkeskommuner som en forhåndsdefinert nøkkelaktør, kan over tid ha medført en skjevhet med hensyn til den reelle innsatsen og potensialet blant disse aktørene.

Med tanke på å gi anbefalinger om retning og konkret innhold for den framtidige innsatsen for lokal samfunnsutvikling, er det et problem at de fleste evalueringer og andre forskningsprosjekter har så kort tidshorisont at de sjelden fanger opp mye av resultater og effekter. Riktignok er det også ofte umulig å peke på helt eksplisitte årsak-virkningsforhold i slikt arbeid, fordi det dreier seg om sammensatte prosesser, men generelt vil forskning over lengre tid kunne fange opp mer av resultater og effekter. Utviklingsprogrammene er gjerne satt i gang for å stimulere til varige endringer, og det synes generelt å være behov for kunnskap om hva som skjer når prosjektperioden er omme – om det er skapt endringer som avleirer seg i varige endringer. Det er på mange måter dette som er selve lakmus-testen på om tiltakene skaper effekter.

3.3 Rekruttering og integrering av innbyggere og arbeidstakere

3.3.1 Kompleksitet og turbulens

Flytting er komplekse, ofte motstridene og turbulente fenomener (Papastergiadis 2000). De preges av motstridende strømmer og trender. Menneskelig mobilitet er sammen med bevegelse av kapital, varer og tjenester en viktig drivkraft til samfunnsendringer. Flytting bringer arbeidskraft til steder og skaper behov for boliger og infrastruktur, øker kjøpekraften og aktivitet på en rekke felter. Flytting er også et resultat av naturlige og samfunnmessige endringsprosesser. Geografisk mobilitet er dermed knyttet til økonomi, livsløp, internasjonale endringer, juridiske, kulturelle, sosiale og politiske preferanser og rammebetingelser. De preges av kjønn, etnisitet, klasse, alder og ulikheter i opphavs- og ankomstland, slik det er beskrevet foran.

For noen er flytting enkelt og ukomplisert, for andre preget av konflikter, tvang og begrensinger. Flytting kan komme brått eller innebære en langvarig prosess. Det kan handle om identitet og tilhørighet og kan være individuelle eller inkludert i maktstrukturer i hushold og større sosiale grupper. Migrasjon kan også involvere mellommenn og organisasjoner.

Teorier om flytting finnes på alle nivå og beskriver mønster og sammenhenger med konjunkturer og trender, og mekanismene bak observerte mønstre (Massey et al. 1998). Vi vet for eksempel at høykonjunktur fører til mer flytting enn lavkonjunktur. Slike mekanismer forsøker en også å forstå på individ og husholdsnivå. Det krever analyser av individuelle situasjoner og opplevelser. En rekke tilnærminger fokuserer på aktører og individer og deres praksis i bestemte strukturerte og strukturerende situasjoner, inspirert av praksisorientert samfunnsanalyser (Bourdieu 1977). Det er også utviklet slike sammenhengende teoretiske rammeverk når det gjelder flytting og migrasjon (O'Reilly 2012).

Noen analyserer bo- og flytting som to sider av samme sak: mobile livsformer (Olwig og Sørensen 2002). Den norske bo- og flyttemotivundersøkelsen som ble gjennomført i 2008 var blant annet inspirert av en slik tankegang. Denne undersøkelsen viste likevel at informanter har lettere for å oppgi flyttemotiver enn bomotiver (Sørlie et al. 2012:70). Studien viser også at det er store forskjeller i motivene for å bo eller flytte. Ca 31 prosent oppgir steds- og miljømotiver for å bo, mens 21 prosent gir slike motiv for å flytte. Når det gjelder bolig er det et bomotiv for ca 17 prosent, men et flyttemotiv for ca 25 prosent av de spurte. Familie er bomotiv i 19 prosent, men flyttemotiv i 27 prosent (Sørlie et al. 2012: 81). Dette indikerer at det er forskjelling prosesser bak det å bo og flytte i det norske samfunnet.

Det såkalte mobilitetsparadigmet argumenterer for å ha mobilitet, mer enn bofasthet som ståsted for å forstå samfunnsendringer (Sheller and Urry 2006, Crewsswell 2006). De hevder at et utgangspunkt i bofasthet bidrar til at mobilitet, flytting og ulike type pendling blir sett på som unormalt. Det er for eksempel lett å glemme at det i mange deler av landsdelen er langvarige tradisjoner for mobilitet (rallarliv, fiske- og fangst og reindrift). Med et utgangspunkt i "kjønnede mobiliteter" (Cresswell og Uteng 2008) har Hjorthol studert kvinners og menns daglig mobilitet i Norge (2008). Hun viser at byplanlegging og tilgang til og utforming av offentlig og privat transport har ulik betydning for kvinner og menn og reflekterer deres ulike posisjoner i sosiale systemer. Kvinners daglige reiser har økt fra 1992

til 2005, til samme nivå som menn, mens deres reiser er mer begrenset og dette kan også innvirke på deres arbeidsdeltakelse. Kvinner i enkelte aldersgrupper har fått bedre tilgang til bil, det har gjort dem til sjåfører i dagliglivet i husholdet. Dette har nå i større grad blitt en oppgave for kvinner enn menn. Kvinners daglige reiser utføres mer for andre, mens menns reiser er mer for egen del (Hjorthol 2008:206).

En kan også si at flyttestudier allerede har rådet grunnen i norske analyser gjennom store survey- undersøkelser om flytting fra rurale til urbane strøk og sentraliserende prosesser. Dermed treffer ikke nødvendigvis mobilitetskritikken godt. Det har vært lagt mindre vekt på stedsanalyser og analyser av hvorfor folk blir boende, selv om fremveksten av slike også øker (Røe og Vestby 2013). Paradoksalt nok kan fokus på mobilitet også øke oppmerksomheten mot "motsatsen", det å bo. Dette viser at bo- og flytteprosesser henger tett sammen, selv om de også er ulike.

Kompleksiteten har gjort flytteforskning fragmentert: innenlandske flytting behandles atskilt fra internasjonal migrasjon, kvalitative tilnærming skilles fra kvantitative, mikro- fra makroprosesser, arbeidsmigrasjon fra livsstilsmigrasjon, tvangsmessig migrasjon fra såkalt frivillig migrasjon. Flere har derfor argumentert for at en bør se dette i sammenheng og bygge på innsikt fra flere områder i analyser (Leitner 2000, Milbourne 2007).

Vi behandler rekruttering av innbyggere og arbeidskraft i sammenheng. Rekruttering av arbeidskraft er i stor grad knyttet til økonomiske konjunkturer, utvikling av kompetanse, utdanningssystem, systematisk arbeid med kompetanseutvikling i bedrifter etc (NOU 2011:3 Kompetansearbeidsplasser i hele landet). Det er behov for ufaglært, faglært og høyt utdannet arbeidskraft i de fleste næringer i Norge og i Nord-Norge i dag. Se blant annet kapittelet om dagens situasjon i denne rapporten, for hva slags kompetanse som mangler i ulike deler av landsdelen i dag. En egen utredning i kunnskapsinnhentningen skal se på kompetanse, forskning og innovasjon. Denne studien ser derimot på den delen av rekruttering av arbeidskraft som også medfører flytting: innenlands og på tvers av nasjonalstatens grenser. Vi ser dermed innenlandsk og internasjonal migrasjon i sammenheng. Litteraturgjennomgangen vil derfor bevege seg mellom begrepene flytting/arbeidsmobilitet, bofasthet, og steder.

3.3.2 Bo- og flyttemønster

Den overordnede trenden er at flytting fører til urbanisering og sentralisering. Dette gjelder også i Norge, og i de senere år (Sørlie 2003, Sørlie et al. 2012). Internasjonalt er det økt flytting fra sør (og øst) til nord og vest. Det er stadig flere kvinner som er mobile, et økt mangfold i flytteretninger, nye avreise- og ankomstland og regioner, et økende mangfold i type flyttere og flytteårsaker mm. Økt bruk av midlertidige arbeidskontrakter og oppholdstillatelser er en del av dette internasjonale bildet (Favell 2008). I Norge går en stor flyttestrøm fra nord til sør, mens innvandrerne til hele landet kommer fra stadig flere land og regioner. Innvandringen til Nord-Norge øker mer enn i resten av landet og viser økende mangfold. Innvandrerne bidrar mer og mer til å opprettholde innbyggertall og består av ulike typer: arbeidsmigranter med ulik grad av kompetanse, både permanente og midlertidige migranter, asylsøkere og kjærlighetsmigranter, (Aure 2012, Søholt et al. 2012b).

Flyttestrømmer innebærer ikke bare nettostrømmer som beskrives i de overordnede trendene (flytting i Nord-Norge er drøftet særskilt i kap. 2.6). Flyttinger foregår i flere retninger samtidig og for å forstå årsaker og lokale resultater av flytting må en også analysere bruttostrømmer, dvs. inn- og utflyttinger. Vi kan heller ikke bare være opptatt av strukturer, men også aktører, handlinger og betingelser de møter. Da kommer kompleksiteten og mangfoldet på individnivå frem.

Tilbake-, intern(lokale)-, og regionflyttere har ulike flyttemønster og flyttebegrunnelser. Kvinner og menn viser mer like flyttemønster, men oppgir også forskjellige motiver for flytting. Yngre flytter mer enn eldre, og det er ulike flyttebegrunnelser i ulike livsfaser(Sørlie et al. 2012). Det er utviklet en rekke program og virkemidler på flyttefeltet. Det er vanskelig å evaluere dette, men mye tyder på at mange av dem virker, men at de ikke på noen måte er i stand til å motvirke andre sentraliserende prosesser (Grimsrud og Aure kommer). Spesifikke tilbakeflytterprosjekt, generelle tilflyttingsprosjekt (Aure et al 2011b, Grimsrud et al 2012a og b), regionale traineeordninger (Dahle et al 2011) og mer helhetlige og omfattende stedsutviklingsprosjekt.

Endringer i barnebosettingsmønsteret i Norge etter 1990 innebærer en selvforsterkende sentraliserende prosess. Tidligere ble det født flere barn i distriktene, mens det nå fødes stadig flere barn i sentrale strøk (Sørlie 2010). Det betyr at også uten endringer i flyttemønster vil vi oppleve sentralisering i bosettingsmønsteret. I Nord-Norge ser vi både en lokal sentralisering og vekst i byene og en utflytting fra landsdelen til sentrale strøk.

Bo- og flyttemotivundersøkelsen (Sørlie et al. 2012) viser som sagt at bo- og flyttemotivene fordeler seg i fire hovedgrupper: 20 prosent oppgir arbeid som flyttemotiv (19 prosent som bomotiv), 25 prosent oppgir bolig som flyttemotiv (17 prosent som bomotiv), 21 prosent oppgir sted- og miljø som flyttemotiv (31 prosent som bomotiv) og 27 prosent oppgir familie som motiv for flytting over kommunegrenser (19 prosent som bomotiv). De to motivene helse og utdanning utgjør mellom 1 og 4 prosent som bo-og flyttemotiv. Det er hele 38 prosent av befolkningen som er bofaste i sin oppvekstkommune, og tilbakeflyttere i siste sjuårsperiode utgjør ca 16 prosent av befolkningen. Omlag halvparten av befolkningen bor i sin oppvekstkommune når de er ca 40 år, mens totalt ca 70 prosent bor i egen eller partners oppvekstkommune. Eiendom (en stedsfaktor) har stor betydning for hvor en bosetter seg (Rye 2006). Klasseposisjon i rurale oppvekstsamfunn har også betydning for hvordan en ser mulighet for tilbakeflytting (Rye 2011).

Motivene for sentraliserende og desentraliserende flyttestrømmene er forskjellige, men slik at både blant unge som flytter til storbyen og blant alle som flytter til periferien oppgis oftere arbeid som flyttebegrunnelse. I periferien er også arbeid et viktig bo-motiv. Boligmotivene er derimot viktig i storbyomlandet. Folk som flytter til - og rundt om i storbyomlandet ønsker større bolig. Flyttemotivene som handler om avstander, kommunikasjoner og tilgjengelighet til varer og tjenester oppgis mest for de som flytter i sentraliserende retning, mens betydningen av fysisk og sosialt nærmiljø oppgis mest av de som flytter i desentraliserende retning, og særlig av tilbakeflyttere til mer perifere steder. Tilhørighet og identitet brukes også mer av de som flytter til mindre steder. Familiemotiv oppgis hyppigst av kvinner og trekker i desentraliserende retning. Det brukes mest utenfor Østlandet. Arbeidsmotivet oppgis mer av menn enn kvinner og trekker i sentraliserende

retning, men er også viktig for dem som flytter til periferien. Arbeid og familie er altså flyttemotiver som brukes mye i flytting til, og særlig ofte mellom, ulike perifere samfunn. I de små og mellomstore byregionene som også finnes i Nord-Norge, kombinerer særlig tilbakeflyttere sted og familiebegrunnelser, mens internflyttere (lokale) oftere bruker bolig og familiebegrunnelser for flytting.

3.3.3 Arbeidsmarked og flytting

I en kunnskapsstatus Norut har gjort for Distriktssenteret vises det at distriktskommuner har behov for folk med alle typer formell kompetanse. Behov for ingeniører og psykologer til kommunal sektor synes spesielt stort. I mange bransjer er ikke behovet først og fremst knyttet til mangel på personer med formell kompetanse men det er stor mangel på arbeidstakere, gjerne ufaglærte, som har evne og vilje til å stå på. Det er store variasjoner i stramheten i ulike lokale arbeidsmarkeder for ulike yrkesgrupper (Aure et al. 2011b). Denne studien viste også at mange bedrifter ikke har oversikt over kompetansebehov og jobber ikke planmessig og systematisk med rekruttering. Større bedrifter gjør oftere dette og har færre rekrutteringsproblemer. Mange tiltak er samarbeidsprosjekter, de adresserer både rekruttering av arbeidstakere og innbyggere og fokuser bredt på bolyst.

I Bo- og flyttemotivundersøkelsen er arbeid er et av fire hovedmotiver. Arbeid nevnes av færre informanter i 2008-undersøkelsen enn i 1972 (Sørlie et al. 2012). Det betyr likevel ikke at arbeid nødvendigvis har mindre betydning som flyttemotiv i dag enn tidligere (Sørlie 2003). Det har flere forklaringer: I 1972 oppga for eksempel kvinner arbeid som motiv når familien flyttet pga mannens arbeid. I dag oppgis dette derimot som et familiemotiv for flytting. Jo enklere det er å få arbeid, desto sjeldnere vil en også beskrive arbeid som motiv for bofasthet eller flytting. Arbeid blir forstått som selvsagt hvis det er tilstrekkelig og variert nok. Arbeid kan også være en utløsende årsak til flytting. Motivasjonen til å flytte kan være ønsket om et annet liv, mens flytting først er mulig når minst en i et hushold har jobb (Villa 2004). Arbeid kan på den måten være en nødvendig og utløsende betingelse for flytting, selv om motivene er andre. I kvantitative studier vil det ofte være vanskelig å skille mellom disse faktorene: hva har folk svart på – hva har de ment? Bo- og flyttemotivundersøkelsen konkluderer med at arbeid som flyttemotiv er viktig, men at det ikke nødvendigvis kommer frem som en sentral begrunnelse.

Høykonjunkturen det siste tiåret har gjort at det er stor tilgang på arbeidsplasser de fleste steder i Norge i dag, også i distriktskommuner i Nord-Norge. Tilgang på arbeidsplasser handler om variasjon, bredde og dybde i arbeidsmarkedet som kan gi alternative arbeidsplasser i samme sektor, karrieremuligheter, muligheter for å skifte sektor eller posisjon i en sektor og dermed om handlingsrom for enkeltindivider og hushold. Arbeid har ulike roller i folks liv. Det betyr tilhørighet og bekreftelser, utviklingsmuligheter, trygghet, sosial kontakt og lønn mm. (Torp 2005, Ellingsæter 2009). Det er likevel ikke nødvendigvis tilgang på ulike typer arbeid og mange alternative jobber i mange av de arbeidsmarkedene vi beskriver. Mange arbeidsmarked som i dag mangler arbeidskraft, er både smale og grunne, små og isolerte. De kan mangle utviklings- og karrieremuligheter. Kombinasjonen av utflytting og ubesatte jobber kan dermed ikke uten videre tolkes som at folk flytter fra steder fordi de ikke ønsker å bo der. Dette er langt på vei Vareide og Storms (2010) konklusjon når de måler forholdet mellom arbeidsmarked/sysselsettingsvekst og utflytting. Vi mener at variasjonen, både i bredde og dybde må inkluderes i disse vurderingene.

Arbeidstakere i ulike aldrer og situasjoner må kunne finne utviklingsmuligheter i lokale og regionale arbeidsmarked. Mange arbeidsmarked i nord er for små til at slike krav kan innfris – og arbeidsmarkedsintegrasjon er begrenset på grunn av avstander, manglende kommunikasjon og naturmessige forhold. Stor utpendling fra mange kommuner kan derimot antyde at mange faktisk ønsker å bo et sted, til tross for at de ikke finner aktuelt arbeid på stedet.

Arbeidsmarkedene er kontekstuelle og situasjonelle og fungerer gjennom et sett av sosiale og kulturelle institusjoner (Jones 1996). De er mindre preget av økonomiske kalkulasjoner av tilbud og etterspørsel i følge ham (1996: 127). Kompetanse og arbeidsmarked er også preget av nettverk (Meyer 2001). Evalueringen av regionale traineeordninger viste for eksempel at mange unge mennesker kjente dårlig til arbeidsgivere og arbeidsmarkedet på sitt hjemsted eller region (Dahle et al. 2011). Samtidig kjenner heller ikke lokale arbeidsgivere til unge med aktuell kompetanse. Arbeidsrekruttering er basert på alder, i tillegg til etnisitet, kjønn og klasse også i lokale arbeidsmarked.

3.3.4 Internasjonal arbeidsmigrasjon

Mobilitet av arbeidskraft og særlig høyt utdannet arbeidskraft karakteriserer situasjonen i mange nordnorske samfunn i dag. Internasjonal migrasjonen har stor betydning for sysselsetting og bidrar til å opprettholde innbyggertall i mange distriktskommuner, også i Nord-Norge (Søholt et al. 2012b, Aure 2012). Regjeringen sier for eksempel i andre del av nordområdestrategien (2009) at fremtiden i arktisk i stor grad vil være avhengig av høy kompetent arbeidskraft og internasjonalt samarbeid. Arbeidsmigrasjon er en av de minst kontroversielle formene for internasjonal migrasjon og den vokser i omfang, bredde og kompleksitet. Å tiltrekke seg og holde på innvandret (kompetanse) arbeidskraft er derfor sentralt i mange lands policier. I Nord-Norge har endringene i Russland og regelverket for grensepasseringer ved den norsk-russiske grensa, Barentssamarbeidet og EU-utvidelsene i 2004 og 2007 ført til en stor øking i innvandring. Mens flyktninger og familiegjenforenede tidligere var de største innvandringsgruppene, har arbeidsinnvandrere blitt den største gruppa etter 2004, og utgjorde i 2011 over halvparten av de registrerte innvandringene (SSB temasider om innvandring). Innvandret arbeidskraft representerer allerede en betydelig del av arbeidsstokken i fiskeri- og havbruksnæringa (Angell et al. 2011), og andre sektorer.

Likevel, både i Norge (Støren 2004; Brekke 2008, Rogstad og Orupabo 2007, Aure 2007, Fossland og Aure 2011), og i andre land (Liebig 2009) viser både kvantitative og kvalitative studier at innvandrere med kompetanse og utdanning opplever problemer med å få relevante jobber og oppnå forfremmelser. Problemene varierer med hensyn til kjønn, type kompetanse og profesjon, opprinnelsesland, oppholdsgrunnlag, hvor lenge en har bodd i landet og språkkunnskaper. Hovedbildet er likevel klart: innvandrere med høyere utdanning, til og med de som har utdanning fra norske utdanningssystem, lang botid og gode språkkunnskaper, erfarer større risiko for arbeidsledighet og overkvalifisering enn den etniske majoriteten. Mange innvandrere rekrutteres til ufaglært arbeid, men også annet arbeid. Det skjer i landbruket[29], fiskerinæringene[30], i reiseliv og overnatting[31] helse- og

[29] Se f.eks Holm 2012, Andrzejewska og Rye 2012, Rye og Frisvoll 2007, Almås, Rye og Vik 2009, Rye og Andrzejewska 2010

[30] Se f.eks Angell et al 2011, Aure 2008, Johnsen og Vik 2008, Nystrand mfl.2006,Rogstad 2001, Fuglerud 1999

omsorgssektoren[32]og petroleumsindustrien (f.eks. Eikeland red al 2010). Faglærte og høykompetente innvandrere rekrutteres også til ufaglært arbeid. Slike prosesser vitner om arbeidsmarkedssegresjon (Døvik and Eldring 2008, Rye 2008). Det indikerer også en ubrukt eller dårlig utnyttet kompetanse- og kunnskapstilgang. Det har også vist seg vanskelig å opprettholde rettigheter for arbeidsmigranter (Friberg and Tyldum 2007, Rye 2008). For distriktssamfunn som er avhengig av innvandret arbeidskraft og innbyggere peker dette mot utfordringer med hensyn til inkludering i samfunn og arbeidsmarked på lang sikt. Dette reiser også spørsmål om forholdet mellom velferdsstatens bærekraft og innvandring (Brochmann og Hagelund 2010). Dette er først og fremst utfordringer på nasjonalt nivå (og omhandler bl.a. universelle trygderettigheter) men de henger nært sammen med hvordan distriktssamfunn løser sine arbeidskraftutfordringer. I Arbeidstakere som bidrar til å holde distriktskommuner i gang, må rimeligvis integreres ikke bare økonomisk, men også sosialt og kulturelt for at veksten skal være bærekraftig.

Steder og rekruttering av innbyggere og arbeidstakere

Røe og Vestby (2013:45) peker på at stedstudier i Norge fokuserer på stedets egenart og karakter, der kartlegging av historisk utvikling, bygningers verneverdi, bebyggelsesstruktur samt landskapsform er det sentrale. Denne tilnærmingen legger lite vekt på stedsopplevelser, men er opptatt av karaktertrekk ved stedet. Telemarksforsknings arbeid med å måle stedsattraktivitet er en del av dette, i motsetning til sosio-kulturelle stedsanalyser som fokuserer på hvordan folk opplever og skaper steder gjennom sin forståelse av dem (Røe 2007), men også inkluderer fysiske, politiske, økonomiske relasjoner og praksiser knyttet til stedet. Vareide og Storm sammenholder en rekke trekk ved steder, gjennom indikatorer som måler bedriftsattraktivitet, attraktivitet for besøk og bosted, for eksempel i Nordland (Vareide og Storm 2011a) og for samiske områder (Vareid og Storm 2010 og 2011). I følge Vareide og Storm (2011) viser attraktivitetsbarometeret, når det er korrigert for virkningen av arbeidsplassveksten, at alle regionene i Nordland fylke har middels eller liten attraktivitet. De fleste regionene har høyere utflytting enn utviklingen i arbeidsplasser skulle tilsi. I samiske områder har 18 av 22 kommuner hatt en samlet attraktivitet under middels (Vareid og Storm 2010:51). I tillegg til poenget nevnt over om type arbeidsplass og innhold i arbeidet må en måling av attraktivitet ta høyde også for makroprosesser. Det synes samtidig urimelig å legge ansvar eller knytte tunge og langvarige sentraliseringsprosesser- som en gjenfinner over hele verden, hovedsakelig til distriktskommuners attraktivitet. Politiske beslutninger, bedrifters lokaliseringsvalg, utvikling og satsing på kommunikasjoner spiller f.eks. en stor rolle i forhold til disse prosessene. (se forøvrig vår diskusjon av dette innledningsvis i rapporten.

Forestillingene om rurale og urbane steder konstrueres ofte i relasjon til hverandre (Berg og Lysgård 2004:74). Det innebærer at bilder og forestillinger også konstrueres som motsetninger bygd på at det urbane er sivilisert og utviklet, mens det rurale er vilt og usivilisert. En annen motsetning er mellom det rurale som kjedelig og gammeldags, mens det urbane er spennende og moderne. Flere har utdypet forståelse av hvordan bygda på den måten ofte konstrueres som varm og inkluderende, trygg og sikker som en rural idyll (Villa 2005). Analyser av stedsbilder og -forestillinger i Finnmark er presentert av for eksempel

[31] Se f.eks Sollund 2004, Overvåg 2012, Cassel og Thulemark 2012),
[32] Se van Riemsdijk 2006, 2010, Seeberg og Sollund 2009, Romøren 2008

Moldenæs (2006). Moldenæs viser hvordan en gruppe næringslivsaktører aktivt har jobbet med å fremstille Båtsfjord som et aktivt samfunn på en slik måte at det også gir innbyggerne selvtillit, og bidrar til økonomisk aktivitet som igjen skaffer arbeidstakere og innbyggere. Den symbolske konstruksjonen av stedet har altså betydning for lokale og regionale utviklingsprosesser. På den annen side foregår det en rekke forskjellskapende prosesser i dette samfunnet, og kanskje har næringslivsaktører vært spesielt flinke til å selge inn historien om seg selv og stedet som en suksess. Mange av arbeidsplassene i Båtsfjord, som andre kystsamfunn, dekkes av midlertidig innvandret arbeidskraft. De inkluderes i liten grad i lokale fellesskap. Mens næringslivsaktørene tjener på denne innvandringen, får ofte både migrantene, kommunen og andre innbyggere både fordeler men må også i stor grad bære belastningene med denne type vekst. Det arter seg som overkvalifisering, nedgradering av arbeid, sosial uro og utestenging (Aure 2008). Dette viser hvordan fokus på makt og økonomi, arbeids og hverdagspraksis er nødvendig å ha med i forståelse av steder.

3.4 Attraktivitet

Analyser av steders omdømme og attraktivitet fokuserer på meningsinnholdet og betydning av steder i følge Wæraas et al. (2011), i tråd med tenkingen i sosiale og relasjonelle stedsforståelser. Ofte behandles det likevel som om det er et trekk ved samfunnet og mindre av en pågående konstruksjon, selv om også håndtering og arbeidet med dette fremheves (Wæraas et al. 2011). Omdømmearbeid i kommunene kan ofte handle om en balansegang mellom å fremstå som unik eller en del av en ”vanlig” helhet (Wæraas og Bjørnå 2011). Det kan innebære et forsøk på å bryte ned forskjeller mellom urbant og ruralt, og det å gjøre bygda til noe spesielt – kanskje mest forlokkende for spesielt interesserte.

Attraktivitetsfokuset knyttes ofte tilbake til Floridas arbeid om den kreative klassen og hvordan de bidrar til å skape stedsattraktivitet (Olsson et al. 2012:108, Tinagli 2012). I boka På gränsen som er basert på studier fra området på tvers av den norsk-svenske grensa som kalles indre Skandinavia skriver Olsson et al. (2012) at den tradisjonelle regionalpolitikken tidligere har handlet om næringspolitikk og det å være attraktiv for bedriftslokaliseringer. I de senere tiårene er det derimot blitt viktigere å rekruttere riktig kompetanse. Innflytting til regionen er derfor minst like viktig for å få til næringsutvikling som næringsutvikling er for å få innflytting. Det må skapes bolyst og steder må være attraktive for at folk skal ville bo der. Da blir Floridas poeng viktig: vi må gå fra et fokus på ”business climate” til ”peoples climate”, altså fra fokus på betingelser og tilrettelegging for bedriftene (jfr. lokaliseringsteorier) til å fokusere på hva som får de ønskede folkene til å ville komme, bosette seg og trives. For han er den kreative klasse (som inkluderer ca 30 prosent av arbeidstakerne i USA og derfor er langt mer enn kunstnere og kulturarbeidere) en nøkkel for å skape positiv regional utvikling, inkludert attraktive steder (Hauge 2012:111). Tilstedeværelsen av, men ikke minst hvordan teknologiske bedrifter, toleranse, talent og territorialitet (4 t’er) spiller sammen i å skape åpne, inkluderende, mangfoldige og dermed kreative samfunn som er viktig. Dette inviterer til målinger og bruk av indekser, og teoriene har møtt kritikk både for å være USA fokusert og basert, delvis tautologisk og svært urbant orienterte (Hauge 2012:116). Tilnærmingen har vært prøvd ut i rurale kontekster i Skandinavia med vekslende funn. Det viktige er at tilnærmingen kopler næringsstruktur og ”mykere” faktorer som toleranse og stedspesifikke forhold. Den gir dermed en tilgang til regional utvikling som er helhetlig og inkluderer faktorer som ikke er helt vanlig (Hauge 2012:120). Samtidig har studier i nordiske

sammenhenger vist at også den kreative klasse differensieres av klasse, livssituasjon og livsfase og derfor har ulike preferanser knyttet til hva som er attraktivt. Kreative yrker er ofte de som krever høyere utdanning og de samles da i storbyregionene, som da fremstår som attraktive. Likevel mener flere at talent og toleranse er viktig også i mindre kommuner i Norge. Isaksen (2005 i Hauge 2012) har vist at jobb sannsynligvis er viktigere enn "peoples climate" i norsk sammenheng, slik også bo- og flyttemotivundersøkelsen (Sørlie 2012) og andre flytteundersøkelser har vist. Dette er også argument for å differensiere og se på hva som er gode liv for ulike grupper mht. kjønn, alder, etnisitet, klasse med mer.

I en studie av norske og svenske kommuner med en "Florida-tilnærming" konkluderer Alnes et al. (2012) med at teknologi, talent og toleranse og stedspesifikke kvaliteter jevnt over finnes i mer urbane enn rurale områder. Dette utgjør likevel ikke en entydig sentrum - periferidimensjon og det er få kommuner som skårer høyt på alle indikatorene. Kommunene som skårer dårlig, skårer som regle dårlig på alle.

3.4.1 Stedsopplevelser og flytting

I boka "Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser" (Førde et al 2013) pekes det på at steder har fått større betydning de senere årene og kan studeres på ulike måter. For vårt formål innebærer det at betydningen av sted for bo- og flytteprosesser, attraktivitet og rekrutteringsprosesser kan være veldig forskjelligartet. Flytting til et sted handler både om den konteksten stedet utgjør, hvilke arbeidsplasser og tjenester stedet tilbyr. Det handler om tilknytning og erfaringer av steder og det handler om stedlige normer og oppfatninger som har betydning for hvordan livet der oppleves for ulike grupper.

Det er sammenhengen mellom stedsopplevelser og forestillinger samt forventninger en har om steder. Dette er ikke bare noe som er der – hvis alle synes bygda er "kul" – oppleves den nok som "kulere" enn motsatt. Stedsforestillinger har derfor også betydning for flytte- og bostedsvalg. Dermed blir sosiokulturelle stedsanalyser knyttet til flytteforskningen. Det skjer blant annet gjennom analyser av hvordan meningstilskriving til steder har betydning for bosted- og flyttevalg[33]. Denne forskningen viser blant annet at bilder og den symbolske meningen av hjemsted og andre steder har betydning for hvordan en tenker og handler i flyttesituasjoner, men også i forhold til arbeid og etablering av virksomhet. Små samfunn kan fremstå som trygge og gode, kjedelig, moderne og tradisjonelle og knyttes til identitet, hvem en vil være og bli, og fremtidsplaner. De knyttes til ungdoms-, etablerings- og aldringsfase på ulike måter og er dermed en del av det som har betydning i et flyttevalg. Offentlige og politiske diskurser handler også mye om hvordan steder har symbolsk mening – og politikk og virkemidler utformes i forhold til det (Cruickshank 2008).

Steder er knyttet til kjønn gjennom det Forsberg (2001) kaller lokale og regionale kjønnskontrakter. De er relativt stabile sammenhengende systemer som sier noe om hvordan kvinner og menn kan leve og hva de kan gjøre på bestemte steder: kjønnskontraktene angir på et vis det kjønnede handlingsrommet (Grimsrud 2011, Gerrard 2008). På tilsvarende måter er steder preget av ulike etnisiteter og samspill mellom disse og kjønn og alder i nordnorske samfunn (Aure 2011, Søholt et al. 2012b,). Steder i nord er også

[33] se eks Villa 1999, 2004, Paulgaard 2000, Wiborg 2005, Heggen et al 2001, Aure 2001, 2008, Berg, Berg og Forsberg 2003, Fosso 2004, Hansen 2004, Vestby og Ekne Ruud 2008, Munkejord 2009)

innlemmet i transnasjonale og internasjonale nettverk. De knytter steder sammen på tvers av landegrenser, gjennom flytting, pendling og transport av ting, minner, vennskap, penger og forbindelser over grenser (Aure, Flemmen og Golebiowska 2011a).

Bosteder og bolyst

Et eksplisitt fokus på hvorfor folk blir boende har de siste årene blitt fremhevet med de politiske begrepet bolyst og stedsattraktivitet. Det har vært færre akademiske, empiriske studier som har bruk disse eller liknende begrep (Wiborg 2004, Rye 2006, Munkejord 2006, 2009a og b). Mange lokalsamfunnsstudier og studier av lokale og regionale utviklingsprosesser har derimot integrert analyser av hvorfor, men særlig hvordan folk lever sine liv og blir boende i norske distriktskommuner (Gerrard 2008, Villa 2004, Haugen og Lysgård 2006). Studier av lokale (steds)utviklingsprosesser blir for øvrig presentert under punktet om lokal samfunnsutvikling (jfr. kap 3.2).

Aarsæther og Bærenholdt (2001) tok for eksempel i et større internasjonalt prosjekt utgangspunkt i småsamfunn i periferien som mestret endringer – et av utvalgskriteriene var at de opprettholdt folketallet (Unesco Management of Social Transformation, MOST CCPP). Disse studiene viste at offentlig sektor og dermed kvinnearbeidsplasser har stor betydning særlig for utviklingen av de små samfunnene i Nord-Norge. Videre var samspillet mellom lokalt-, ”ikke lokalt” næringsliv, offentlig sektor og sivilsamfunnet viktig. Onsager et al. (2012) tar et tilsvarende grep i studien av Skjervøy som et lite og perifert kystsamfunn som har klart seg godt med hensyn til befolkningsvekst. De peker på at dette handler om tilvekst på arbeidsplasser, omstilling i næringslivet, utvikling av kommunesenteret og velferdsgoder, samt innflytting fra utlandet. Tilflyttings- og bostedskvaliteter handler om et variert servicetilbud, gode velferdstjenester og boligforhold, gode oppvekstvilkår og fritidstilbud, nærhet til familie og venner, samt lett tilgjengelighet til flotte naturområder av ulike typer. Videre viser de at et aktivt sivilsamfunn bidrar til stedets kvaliteter. Onsager et al. (2012) konkluderer med at kystbyen og nærområdet tilbyr en kombinasjon av typiske urbane og rurale stedskvaliteter.

I en tilsvarende studie fra Lurøy, med vekt på Lovund sier Schmidt et al. (2011) at ”faktorene bak ”suksessen” har vært utviklingssterke bedrifter med lokalsamfunnsansvar, sterk offentlig velferdsutbygging samt samarbeid for styrket attraktivitet. Utviklingsevnen i lokalsamfunnet på Lovund har vært helt avgjørende”. Den liknende studien fra Vardø (Schmidt et al. 2007) viser at det er ulike oppfatninger av hva som foregår i et samfunn og at sentrale oppfatninger av positive trekk kanskje ikke brukes i presentasjonen av stedet i det hele tatt. Rapporten peker på at utviklingsprosesser bør følge flere parallelle spor. De viser sammenhenger mellom stedskvaliteter, oppfatninger og omdømmearbeid, fysisk miljø og vekstpotensialet, men peker også på at utvikling (og implisitt attraktivitet) ikke nødvendigvis er det samme som vekst.

En studie om hva innvandrere fra utlandet legger vekt på når de velger å bli boende i norske distriktskommuner er gjennomført av Søholt et al. (2012b). En casestudie fra Nord-Norge inngår i rapporten. I tillegg til tilgang på arbeid og bolig er hovedfunnene at samfunnene må oppleves som trygge og gode oppvekstsvilkår for barn, de må gi opplevelser av muligheter til å gjennomføre eget/ familiens livsprosjekt og at man blir sett som person og inngår i meningsfulle sosiale relasjoner. Det innebærer at de må kunne delta og ha mulighet til å

komme i posisjon, og skifte rolle i arbeidsliv og på arbeidsplass, i boligmarked og i sosialt liv for øvrig. Innvandrere må som andre oppleve å bli sett og verdsatt og dette har stor betydning for bolyst og trivsel.

Som nevnt i innledningen viser studien suksessrike distriktskommuner at lokale trekk og egenskaper ved stedets utviklingskultur, sentrale aktørers evner til å ta vare på de anledningene som byr seg, og det handlingsrommet som gis til ildsjeler og innovatører, både i offentlig sektor, privat næringsliv og i sivilsamfunnet, er kritiske for å oppnå næringsutvikling og tilflytting (Kobro et al 2012). En side ved dette er det de kaller smådriftsfordeler som handler om kort vei mellom ideer og beslutninger. Denne studien går langt i å hevde at arbeidsplasser ikke lenger er det viktigste for å forklare bosetting (i motsetning til studiene i Olsson et al. 2012). ”Blindspor” er utviklingsforklaringer som ikke holder stikk. Disse er forestillingen om at det går an å kjøpe suksess. Kraftkommuner og kommuner med god økonomi er ikke mer suksessrike enn andre (Kobro et al 2012:19). Kommunikasjonsmessig plassering har heller ingen sterk egenvekt som forklaring (side 23). Det er heller *ikke* et generelt trekk ved de suksessrike kommunene at de har spesielt gode planer (side 24). Den stedlige næringsutviklingens *organisatoriske struktur* ser heller ikke ut til å ha betydning (side 24). Det betyr likevel ikke at arbeidet ikke er planlagt eller velorganisert.

Munkejord (2009) løfter blant annet frem at Finnmark kan være attraktive bosted for utdannede innflyttere og kanskje særlig kvinner, blant annet fordi fylket gir karrieremessige muligheter. Samfunn i Finnmark kan også skape bolyst fordi de kompakte samfunnene kan gi relativt enkle hverdagsliv: Tett bebyggelse og små samfunn gjorde at det ble kort vei mellom hjem, barnehage, jobb, fritidsaktiviteter – ett trekk som kan være av stor betydning for småbarnsfamilier. I en slik situasjon kan et omdømme- eller stedspromoteringsarbeid som nettopp kommuniserer slike spesifikke fordeler, rettet mot potensielle innbyggere, bidra til innflytting. Munkejord har også i andre arbeider fokusert på sammenhengen mellom stedsopplevelser, naturopplevelser, hverdagsliv og bosetting (Munkejord 2006, 2010, 2011a og b, Munkejord og Olsen 2011). Lignende studier er gjort av Skålholt og Guldvik (2009) i ulike små distriktssamfunn.

Bolyst og rekruttering kan også studeres ut fra perspektivet til offentlige og private arbeidsgivere slik Kvidal og Nygaard (2010) har gjort i Finnmark. Data er basert på intervjuer med de tre bedriftene Kimek, North Energy og Elkem Tanas erfaringer med rekruttering av arbeidskraft og utvikling av bolyst - både fra ledere og ansattes ståsted. Fokus er på stedets betydning for rekrutteringsprosesser. I tillegg presenteres de respektive kommuneadministrasjonens forståelse av utfordringene knyttet til stedsutvikling og arbeidskraftsbehov, samt syn på stedets betydning for rekruttering og tilflytting. Rapporten trekker fram næringsliv-stedsdynamikker knyttet til rekruttering, og peker på ulike måter bedrifter og kommuner kan samarbeide om å tiltrekke seg arbeidskraft og innbyggere.

I forbindelse med arbeidet med Stortingsmelding nr. 18. (2007-2008) Arbeidsinnvandring, utarbeidet Norut Alta et notat om bruk av russisk arbeidskraft i Finnmark (Kvidal, Nygaard, Lie 2008). Notatet tar utgangspunkt i den økte etterspørselen etter arbeidskraft i Finnmark, og hvilke muligheter som ligger i russisk innvandring for å fylle dette behovet. Russisk arbeidskraft har kommet til Finnmark gjennom utdanning, ekteskap, flyktninger, samt

arbeidsinnvandring. Basert på intervjuer med bedrifter, skisserer notatet hvordan den russiske arbeidskraften blir benyttet i Finnmark (blant annet i fiskeindustrien og verftsindustrien), og hvilke erfaringer som er høstet med å rekruttere arbeidere med opphav i Russland.

Notatet tar også opp de utfordringer bedrifter har støtt på ved å benytte russisk arbeidskraft. Regelverket for russisk arbeidsinnvandring er komplisert og lite tilrettelagt for de spesielle behovene i Nord, og det viser behovet for smidigere ordninger. Disse behovene ble fulgt opp i stortingsmeldingen. I kapittel 6 i caset om Sør-Varanger, vil vi gå nærmere inn på hvilke (manglende) effekter endringene i praksis fikk for næringslivet.

En annen vinkling er å studere sammenhengen mellom folk og steder gjennom foreldres ideer om hva som konstituerer gode oppvekstsvilkår for barn og hvordan identitet knyttes til steder, slik Danielsen har gjort (2006). Hun finner at den dominerende plassmyten er at bygda er trang mens byen er raus. Men en kan like gjerne snakke om den trange og gjennomsiktige livet i *bygda i byen*, som en viktig symbolsk konstruksjon foreldre deltar i når de snakker om barn i byen. Barnelivet i indre by konstrueres også som mangfoldig og åpent. Det gir spenning, utvikling og kompetanse til barna. I følge Danielsen (2006) ligger det en normativitetens geografi her som sier noe om hva som er bra og hva en bør etterstrebe.

Sammen med Lundberg (2010) undersøker Danielsen hvilken betydning stedsmyter har for hvor folk bosetter seg, og hvordan slike konstrueres. For eksempel viser de at selvforståelsen knyttet til åpenhet og toleranse ofte står i motstrid til de svært homogene bomiljøer informantene faktisk velger å bosette seg i. En tolkning er at det på mange måter ser ut til at vi som innbyggere er med på å konstruere noen stedsmyter og forestillinger som bidrar til å forklare og legitimere våre bostedsvalg. For valg er noe en forventer å kunne forklare. Det finnes også flere og motstridende stedsmyter knytet til de ”samme stedene” (Fosso 2004, Hansen 2004, Paulgaard 2000, 2002). Bæck har kalt dette et urbant ethos (2004).

Tilflyttings- og rekrutteringsarbeid

Det drives målrettet arbeid med tilflytting i de fleste distriktskommuner og minst 50 nordnorske kommuner. Likevel er det relativt færre kommuner i nord som jobber med dette enn sør i landet (Grimsrud et al 2012:7). I gjennomgangen av tilflyttingsprosjekter tar vi i all hovedsak utgangspunkt i en pågående studie av distriktskommuners tilflyttingsarbeid heller enn å beskrive enkelttiltak. Den pågående undersøkelsen (Grimsrud og Aure kommer) viser at det er relativt lite dokumentasjon og få evalueringer og rapporter av disse prosjektene, slik også Aure et al (2011b) fant i en kunnskapsstatus om rekruttering og tilflyttingsarbeid i norske distriktskommuner. Tilflyttingsprosjektstudien viser at tilflyttingsarbeid i kommunene i stor grad ses som en integrert del av lokalt utviklingsarbeid. Det drives som regel i samarbeid med andre utviklingsaktører lokalt; særlig næringsliv og fylkeskommune, og ofte gjøres det av næringsselskap der kommunen også kan være eier (Grimsrud et al 2012).

De strategiene og tiltakene som ser ut til å fungere best er preget av at de tar utgangspunkt i analyser av den lokale situasjonen og konkrete utfordringer. En må vite noe om problemet før en løser det. Det er likevel ikke til hinder for å tilpasse tiltak eller strategi til bestemte programutlysninger. Videre er det nødvendig at det er nær sammenheng mellom tiltak,

målgruppe, budskap og mål i arbeidet. Mange tiltak er ikke slik, og det fører til at det er vanskelig å se og måle effekter og evaluere arbeidet. Det er uansett svært vanskelig å måle resultatene av tilflyttingsarbeid, men det hjelper hvis arbeidet dokumenteres underveis og at det planlegges for evaluering i utvikling av strategier. Konkret rekrutteringsarbeid til aktuelle stillinger kan en derimot måle. På det feltet er det ikke gjort mye arbeid innenfor de tradisjonene vi diskuterer her. Innflytting som skyldes tilflyttingstiltak er få og vanskelig å skille fra andre flyttebevegelser som er mye større – selv i små kommuner. Det gjør at befolkningsstatistikken vanskelig lar seg føre tilbake til tilflyttingsarbeid. Det er tidsforskyvinger og i mange tilfeller vanskelig å etablere årsakssammenhenger mellom tiltak og flytting/bosetting. Flyttesituasjonen er kompleks og hva som har vært avgjørende i en flytteprosess er ofte ikke klart verken for forskere eller flyttere. Den kontrafaktiske situasjonen; hva ville skjedd uten tilflyttingsarbeidet er også vanskelig å vurdere. En kan likevel peke på at tiltak har hatt innvirkning på enkeltes flyttebeslutninger og slik sett bidratt til innflytting, økt bolyst eller mindre utflytting (Grimsrud og Aure 2013). Denne studien viser også at det er færre kvinnerettede prosjekter nå enn før og at det legges mindre vekt på kjønn i utvikling av prosjekter. Som vi har påpekt tidligere i dette kapittelet, ser det ut til økt behov for differensiering – det vil si at en legger mer vekt på at folk er ulike, har ulik tilknytning til arbeidsliv, familie, makt, økonomi, interesser og behov. Det skulle tilsi mer fokus på og tilpassninger i forhold til kjønn og alder heller enn mindre.

Evalueringen av regionale trainee-ordninger (Dahle et al 2011) viser at denne type ordninger faktisk bidrar til å rekruttere høyt utdannet arbeidskraft til distriktskommuner. Mange av traineene, ikke minst de som ikke har tidligere bånd til regionen, ønsker i stor grad å bosette seg i området etter at trainee-perioden er over.

”Bolyst og engasjement i småbyer og tettsteder”: BLEST-programmet er et program for stedsutvikling i mindre byer og tettsteder med en befolkning på opp til 15000 mennesker i sentrum. Vi behandler det her fordi programmet faktisk heter bolyst. Husbanken ledet arbeidet og Kommunal- og regionaldepartementet eide det. Programmet varte fra 2006-2009. Leland i Leirfjord kommune (Nordland), Finnsnes i Lenvik kommune (Troms), Birtavarre i Kåfjord kommune (Troms) og Breivikbotn i Hasvik kommune i (Finnmark) var nordnorske deltakere. Evalueringen sier at målene med programmet ble oppnådd. Medvirkning skapte stort lokalt engasjement, selv om involvering av ungdom ikke alltid ble oppnådd. Mange ulike og dels nye metoder ble tatt i bruk og prosjektene har utløst ekstra støtte. Ekstern fagkompetanse ble tilført kommunene gjennom BLEST, og dette har beriket diskusjonene i kommunene. Det viste seg at de fleste prosjektene var godt organisert og de som var politisk prioritet var mest vellykket. Evalueringen konkluderer med at KRD og Husbanken i stor grad nådde sine mål. Kommunene som i størst grad nådde sine mål har hatt sterkt fokus på prosess, medvirkning og samarbeid. De har også lyktes fordi de har hatt klare mål (Medalen 2010:57). Endelig er stedsutvikling langsiktige prosesser, som det tar tid å oppnå og se resultater av.

Rapporten avsluttes med en modell for stedsutviklingsprosjekter i seks faser (Medalen 2010:62ff) . Den første fasen er å utvikle kunnskap om prosess-, nettverks- og prosjektarbeid. Fase to dreier seg om å utvikle lokal bevissthet og engasjement, i fase tre utvikles kunnskap og strategiske analyser av stedets sterke og svake sider. Fase fire er å

utvikle tiltak på sentrale områder, i fase fem skal disse forankres i kommunale planer, hos næringsliv og øvrige aktuelle aktører etc. og i siste fase utvikles konkrete handlingsplaner.

Til sist i dette avsnittet kan det nevnes at det også synes som om personer i arbeidsmarkedets randsoner som for eksempel uføretrygdede eller ikke sysselsatte flyktninger og innvandrere, under gitt betingelser kan representere en arbeidsmarkedsreserve. Gjennom personlig oppfølging og samarbeid mellom bedrifter, NAV og fagopplæring oppnådde en å rekruttere nødvendig arbeidskraft (KRD 2009).

3.5 Undersøkelser om boligmarkeder

Tilgjengelighet på boliger som er tilpasset etterspørselen i markedet er viktig for å skape attraktive lokalsamfunn. I Norge er investering i bolig svært viktig. Det er mange sammenhenger mellom bolig, bosetting og tilflytting (Bysveen og Knutsen 1987, Medby et al 2003, Barlinghaug 2005, Sørlie et al 2012). Dårlig tilgang på boliger kan hindre nødvendig tilflytting og tilbakeflytting. Boligmarkedets betydning for attraktivitet er ikke et stort forskningsfelt, men det finnes noe litteratur som tar opp tema som boligutvikling og forsyning samt kommunal boligpolitikk og lokalsamfunn.

Boligmarkeder i sentrale og mer perifere strøk fungerer ulikt. Under arbeidet med NOU 2011:15 Rom for alle - En sosial boligpolitikk for fremtiden, ble det etterspurt mer kunnskap om hvordan boligmarkeder fungerer i distriktskommuner. Norut Alta gjennomførte en nasjonal studie (Nygaard, Lie, Karlstad 2010, Nygaard 2012) for å analysere hvilke kommuner som kunne sies å ha små, usikre og stagnerende boligmarkeder, og hva som kjennetegnet disse. Halvparten av landets kommuner kommer i denne kategorien. Studien er todelt med en kvantitativ del som ser på sammenhengen mellom befolknings- nærings- og sysselsettingsutvikling og ulike boligindikatorer, og en kvalitativ del som tar for seg 8 casekommuner. Tre kommuner i Nord-Norge ble undersøkt; Meløy, Herøy og Vardø. Den kvantitative studien konkluderer med at kommunens befolkningsutvikling er den viktigste enkeltfaktor som kan forklare boligmarkedsforskjeller. Gjennom case-studiene har det kommet fram at komplekse årsaksforhold ligger bak hver enkelt kommunes utviklingstrekk, og at de største boligmarkedsutfordringene ofte kommer der det skjer raske endringer i næringslivet i lokalsamfunnene. Det kan være kriser eller nedleggelse av bedrifter eller sysselsettingsøking. Analysen viser at kommunenes engasjement i boligpolitikken og boligforsyningen ikke kan ses isolert, men foregår i samspill med en rekke aktører som lokalt næringsliv, banker, utbyggere, innbyggere, ildsjeler, virkemiddelapparat o.a. Hvilken rolle kommunen tar, er i stor grad avhengig av hvem de spiller på lag med, politisk oppfatning om hvilken rolle offentlig sektor bør ha i samfunnsutviklingen, og hvilke forventninger som stilles til kommunen fra andre aktører og innbyggere. Videre har det betydning om næringslivet engasjerer seg i boligutvikling, om utbyggere finner kommunen attraktiv for bygging og om det er et privat utleiemarked.

Selv om det finnes få forskningsbasert analyser av boligmarkeder, er det de siste årene gjort noen utviklings- og erfaringsbaserte studier som har til hensikt å prøve ut nye modeller og få fram gode løsninger for å få til et velfungerende boligmarked. Flere av disse er basert på prosesser og gjennomførte prosjekter som har blitt dokumentert, og hvor hensikten er å dele erfaringene med andre.

Regjeringen har satt i gang et program om «Boligetablering i distriktene». Programmet har to komponenter; en utstrakt informasjon og veiledning fra Husbankens side mot kommuner, organisasjoner og boligprodusenter, og en tilskuddsordning der kommuner eller andre relevante aktører kan søke på prosjektrettede virkemidler for boligbygging. Forsøksordningen består av prosjekter i 12 distriktskommuner og følgeevalueres av Rambøll. I evalueringen vil en lete etter nye innovative tiltak, suksesskriterier og samle erfaringer fra de enkelte prosjektene slik at de kan deles med andre. Det foreligger på nåværende tidspunkt kun rapporteringer i form av power point presentasjoner fra Rambøll.

Husbankens regionkontor i Bodø og Distriktssenteret har arrangert to erfaringskonferanser om boligetablering i distriktet, i desember 2011 og februar 2013. Målsetningen med konferansene har vært å dele kunnskap og erfaringer rundt etablering av boliger i distriktene samt bygge relasjoner for framtidig boligpolitisk samarbeid og utvikling. Etter den første konferansen ble det laget et notat (Husbanken 2012a) som prøver å avlive noen myter rundt boligetablering i distriktene, slik som de tomme boligene på landet, at ingen vil bo der, at det medfører et økonomisk tap å etablere seg i distriktene, samt at nye arbeidsplasser automatisk fører til flere boliger. Notatet som ble utarbeidet etter konferansen i 2013 (Husbanken 2013) har fokus på samarbeid, og ulike modeller for samarbeid mellom kommuner /regionale aktører og med private aktører og foreninger/innbyggere. På den annen side er det viktig å ta høyde for at mange faktisk har opplevd store tap på bolig fordi de har måtte flytte fra et dårlig fungerende boligmarked i distriktsnorge (en har ikke råd til å flytte).

Husbanken i Bodø har også jobbet tett med de tre kommunene Beiarn, Hamarøy og Gildeskål i prosjektet om en helhetlig boligpolitikk og bedre virkemiddelbruk i distriktet (Husbanken 2012b). KS og Nordland fylkeskommune har også deltatt. Målet med prosjektet har vært å komme fram til metoder og løsninger for mer helhetlig boligpolitikk og bedre virkemiddelbruk relatert til utfordringene som distriktene står overfor. Fra dette prosjektet er det også utarbeidet korte erfaringsbaserte notater.

NOVA har utarbeidet et notat om arbeidsinnvandrernes etablering på det norske boligmarkedet (Sandlie og Seeberg 2013). Sentrale problemstillinger er i hvilken grad det norske boligmarkedet er strukturelt innrettet med hensyn til økt tilflytting av utenlandsk arbeidskraft, hvilke faktorer som ligger til grunn for arbeidsinnvandrernes ulike etableringsstrategier på boligmarkedet, og hvilke konsekvenser denne etableringen har for de lokale boligmarkedene arbeidsinnvandrernes bosetter seg i. I notatet brukes blant annet Sør-Varanger kommune som case pga. den høye andelen arbeidsinnvandrere (12 prosent). NOVA konkluderer med at arbeidsinnvandreres strategier på boligmarkedet og krav til boliger gjerne henger sammen med hvor lenge de har vært i landet. Når arbeidsinnvandrere bestemmer seg for å bli boende, framviser de en langsiktig og målbevisst planlegging. De lager spareplaner, de framviser stor sparevilje og de er betalingsvillige. Med økt botid kommer økt kunnskap og boforholdene blir også mer likt majoritetsbefolkningens. Også Søholt et al. (2012b) diskuterer sammenhengene mellom internasjonale arbeidsmarked og nasjonale boligmarked. De finner bl.a. at leiemarkedene er lite tilpasset arbeidsmigrasjon, og en kan anta at distriktskommuner med i utgangspunktet et begrenset leiemarked opplever store problemer på dette feltet.

3.6 Undersøkelser av kultur og frivillig sektor

Deltakelse i frivillig organisasjonsliv gir mening og felleskap, læring og demokratisk kompetanse. Slik bidrar frivillige organisasjoner til gode oppvekstsvilkår, fellesskap og livskvalitet (Stortingsmelding nr 39, 2006-07). Kulturnæringer er et voksende satsingsområde for mange kommuner og regioner og mange setter sin lit til kultur og kreative næringers rolle i regional utvikling. Festivaler- og ”dager” er viktige aktører i dette kulturnæringsfeltet (Ericsson og Vaagland 2002), og er antatt å ha betydning for tilknytning, integrering og identitetsutvikling (Loga 2011,). Med andre ord kan vi si at kulturliv og frivillig sektor kan bidra til økt bolyst i lokalsamfunnet.

Florida (2002) peker på en samvariasjon mellom stedsutvikling og tilstedeværelse av kreativitet, målt som et samfunns tilgang på og preg av teknologi, toleranse, talent og territorialitet (stedsspesifikke trekk). Vareide og Kobro (2012) har i en forenklet utgave av en slik tankegang analysert om ”kultur” skaper attraktive steder. De har da målt ulike typer stedskarakteristikker, snarere enn å se på ”peoples climate”, som er et hovedbegrep hos Florida (Hauge 2012). De finner at kultur ikke har betydning for tilflytting og ikke gjør samfunn mer attraktive.

Andre undersøkelser viser at bostedets fritidstilbud og miljø har betydning når det gjelder å trekke til seg og beholde kvalifisert arbeidskraft, og kunst og kultur spiller en viktig rolle for et steds attraktivitet (Aronsen 2006, Henry 2008, Wiborg 2009, Kvidal et al 2010). Kulturnæringer blir også påstått å stimulere til nyskaping og konkurransestyrke i øvrig næringsliv (Bugge & Isaksen, 2007; Fleming, 2007).

Imidlertid er frivillig virksomhet i endring, blant annet på grunn av moderniseringsprosesser og en generell individualisering i samfunnet. (Wollebæk og Sivesind 2010, Lochocki 2010). Wollebæk og Sivesind viser også at andelen av befolkningen som deltar i tradisjonelt frivillig arbeid går ned, samtidig som antall timer bruk er stabilt og viser en liten økning. Det arrangeres en lang rekke festivaler og større kultur- og idrettsarrangement rundt om i Nord-Norge. Slike arrangement fungerer som samlingspunkt både for innbyggere og besøkende. Vestby et al (2012) studerer festivaler og finner at de bygger på og forsterker stedets særpreg og identitet og endatil tilfører steder ny identitet, videre pekes det på at hvordan kommunen samarbeider med festivalen vil være viktig på mange felt (beredskap, økonomi, vertskap mv). To av festivalene som er med i undersøkelsen er fra Nord-Norge, Trænafestivalen og Lofoten Internasjonale Kammermusikkfest. Videre er INTRO-fondet, Tromsø kommunens kulturnæringsfond under evaluering. En av begrunnelsene her er f.eks at mer kulturnæringer vil føre til økt attraktivitet.

Det er foretatt en egen studie av festivaler i Nord-Norge (Jæger, Kvidal og Viken 2012), der samhandling mellom festivaler og aktører med fokus på reiseliv i landsdelen har vært utgangspunktet. Funn viser at aktørene ser på festivaler som en utviklingsfaktor, både for næringsliv og kulturliv. Festivaler blir sett på som å ha betydning for lokal kompetanseutvikling og profilering, både av steder og for reiselivet. Det etterspørres imidlertid større interesse fra politikere for festivalene. Disse mener at festivaler er spesielt viktig i Nord-Norge fordi de muliggjør mange opplevelser som landsdelen ikke ville klart å tilby ut fra et lokalt marked. Informantene mener at stedene og festivaler har

gjensidig nytte av hverandre. Samlet sett er det med andre ord en viss erkjennelse av at ulike aktører er avhengige av hverandre, samtidig indikerer undersøkelsen at det er stort rom for forbedring når det gjelder samhandlingen mellom festivaler og de andre aktørfeltene i landsdelen. Det er relativt lite samhandling satt i system, og enda færre tilfeller av utviklingsstrategier. Selv om man er kompetente på hvert sitt felt, har man altså ikke til nå greid å dra tilstrekkelig nytte av hverandre. Imidlertid finnes det også eksempler på samarbeid, på dialog, og at dette gir mer dynamisk utvikling. Disse konkluderer med at det ligger et uutnyttet potensial knyttet til mer systematisk samhandling mellom festivaler og reiselivsaktører.

Det er gode grunner til å inkludere deltakelse i og tilstedeværelse av frivillige lag og foreninger og tilgang på kulturtilbuda, betydning for utvikling av attraktive lokalsamfunn og rekruttering av arbeidskraft. Det er ofte sagt at kultur og frivillig innsats er limet i samfunnet – vi har likevel mindre forståelse av hvordan dette fungerer og virker sammen med andre elementer i det som skaper attraktive lokalsamfunn.

3.7 Oppsummering

Det har foregått noen endringer i teoretisk og politisk fokus knyttet til så vel nærings som ulike typer utviklingsarbeid av betydning for forståelsen av attraktivitet. Det innebærer en økt oppmerksomhet på regionale prosesser. Det kan pekes på en overgang fra tiltaksarbeid og næringsutvikling til stedsutvikling og omdømmearbeid. Det kan også formuleres slik Florida gjør som en overgang fra ”business climate” til ”peoples climate” (2005). I noen retninger innebærer det at fokus også går vekk fra arbeid og over til andre typer faktorer, mens andre insisterer på at arbeid for eksempel fortsatt er svært viktig for flytteprosesser.

Evalueringer av prosjektarbeid peker i stor grad på betydning av prosesser og godt prosjekthåndtverk. Tiltak må ta utgangspunkt i konkrete og lokale utfordringer, lokale styrker og svakheter og utarbeide prosjekt og tiltak som treffer disse. I tilflyttings- og rekrutteringsarbeid må målgruppe, budskap, tiltak og mål henge sammen. Samtidig etterspør vi bedre dokumentasjon, at det planlegges for evalueringer og vurderinger og at resultater av arbeidsmåter fremheves. Det er behov for mer substansielle resultater fra ulike typer utviklings og tiltaksarbeid. Mange evalueringer har for kort tidshorisont i forhold til de store endringsprosessene de skal vurdere.

En rekke mer konkrete utfordringer avtegner seg også. Mange distriktssamfunn er ensidige og ressursbaserte. Det gjør dem sårbare, selv om omstillingsprosjekter har ført til mer robust næringsliv i kommuner som har deltatt i slike. Utvikling av et variert næringsliv og dermed dypere og bredere arbeidsmarked synes derfor nødvendig, fordi det bidrar med varierte arbeidsplasser, med ulike oppgaver i flere sektorer. Innvandringen fra utlandet, men også innenlandsk tilflytting stiller krav om velkomst og inkludering både i arbeidsmarkedets ulike segmenter og i lokalsamfunn. Å se innvandrere så vel som andre personer i arbeidsmarkedets ransoner som ressurser er også en side av dette. Samarbeid mellom private og offentlige aktører for å tilpasse kompetanse og bidra med utdanning og arbeidspraksis ser ut til å være underutnyttede måter å rekruttere arbeidskraft på. Åpenhet, toleranse og ønske om mangfoldighet synes å være nøkkelord her. Her har også frivillig

sektor og kultur en oppgave. Samtidig kan disse sektorene, på samme måte som arbeidsmarked og kommuner, få ny tilgang på ressurser gjennom innvandring. Fokus på forskjeller mellom kvinner og menn, inkludering av etnisitet, alder etc. i analyser og når en utvikler politikk og virkemidler fremstår som viktig. Det betyr også at tiltak må bygge på lokaliserte analyser – og det betyr ikke enkle målinger – som ofte går i sirkel.

I boligmarkedet er det i stor grad brå og store endringer som skaper problemer, samtidig som stagnasjon i små markeder gjør at de fungerer dårlig. Det betyr også at store, og kanskje kortvarige næringsprosjekter (f.eks. mineral og petroleumsbaserte næringsprosjekter og andre) kan være en utfordring for boligmarkeder i distriktskommuner.

Som Berg og Lysgård konkluderte i 2004, sier Olsson et al i 2012 at kunnskapen om hva som skaper bolyst og stedsattraktivitet fortsatt er begrenset.

4 Tre eksempelstudier

De tre eksemplene som her presenteres er valgt med bakgrunn i flere kriterier. For det første er en eller flere av næringene som er prioritert i sektorstudiene viktige næringer i utvalgsregionene, og disse næringene har hatt vekst i løpet av det siste tiåret. For det andre er folketallet stabilt eller i vekst siste tiårsperiode. For det tredje teller et differensiert servicetilbud positivt. For det fjerde la vi vekt på at ulike deler av landsdelen er representert. De største byene i landsdelen ble i utgangspunktet holdt utenfor, selv om de har hatt kraftig vekst både i sysselsettingen og befolkning fordi disse skiller seg vesentlig ut fra utviklingstrekkene for resten av landsdelen. Disse har et differensiert tilbud og arbeidsmarked, har viktige landsdelsfunksjoner (universitet, forvaltning, sykehus m.v). De tre casene som er valgt ligger i hver sine fylker og er: Sandnessjøen-regionen, med kommunene Alstahaug, Leirfjord, Herøy og Dønna, Nordreisa-Skjervøy og Sør-Varanger.

Figur 4.1. Kart som viser plasseringen av Sør-Varanger, Nordreisa-Skjervøy og Sandnessjøenregionen.

4.1 Sandnessjøen-regionen

Sandnessjøen på Ytre Helgeland er sentrum i den BA-regionen som omfatter Alstahaug, Leirfjord, Herøy og Dønna kommuner. Antall innbyggere i regionen er 12623 pr. 2011.

Sandnessjøen, kommunesenteret i Alstahaug, utgjør et naturlig senter i regionen, både kommunikasjonsmessig og ut fra det tjenestetilbudet som gis.

4.1.1 Demografi

Regionen har opplevd en nedgang i folketallet på i overkant av 10 prosent de siste 25 årene, som følge av at fødselsoverskuddet forsvant i løpet av 1990-årene og på grunn av netto utflytting til et godt stykke ut på 2000-tallet. Sandnessjøen-regionen hadde mer negativ befolkningsutvikling enn de tilgrensende BA-regionene, og lå godt under snittet for Nordland fylke sett under ett. Nedgangen skjedde jevnt og trutt fram til rundt 2010, da en fikk et forsiktig oppsving i folketallet. Økt arbeidsinnvandring er forklaringen på oppgangen, og regionen har hatt vekst i sysselsettingen de siste årene.

Andelen barn og unge i regionen er nær landsgjennomsnittet. Avviket fra landsgjennomsnittet finner vi først og fremst i andelen unge voksne – de mellom 20 og 39 år – der andelen ligger på drøye 80 prosent av landsgjennomsnittet. Noe av forklaringen finner vi i at mange i denne aldersgruppa er i gang med utdanning andre steder, mens andre har valgt å flytte. Demografisk sett har regionen slik sett en stor utfordring med hensyn til å ”lokke” de unge menneskene tilbake. Kjønnsbalansen i denne gruppa er god, men varierer mellom senter- og omlandskommunene.

Andelen eldre i Sandnessjøen-regionen er 1 prosent større enn gjennomsnittet for landsdelen, i aldersgruppen 60-79 år, mens den er lik med snittet for landsdelen når det gjelder de eldste (80 år og over) og middelaldrende (40-59 år). Dette mønsteret forsterker den betydningen underskuddet av unge mennesker har for regionen på sikt. Hvordan skal en både møte framtidens behov for arbeidskraft i næringslivet og være i stand til å fylle funksjonene i offentlig sektor? Den aldrende befolkninga må antas å føre til økt behov for hender i pleie- og omsorg, og slik tallene ser ut, kan denne økningen bli særlig markant i Sandnessjøen-regionen. Jokeren kan være, her som andre steder, innvandring, som jo har vist seg å ha en signifikant innvirkning på befolkningsutviklingen, både i denne regionen og nasjonalt, de siste årene.

4.1.2 Sysselsetting og arbeidsmarked

Sandnessjøen-regionen har hatt vekst i sysselsettinga de siste årene, som fig. 4.2. viser. Figuren viser også større vekst i sysselsetting enn i folketall.

Sysselsettingsveksten finner vi innenfor fiskeoppdrett, olje/gass, bygg og anlegg, varehandel, hotell og restaurant, samt i annen privat tjenesteyting og statlig tjenesteyting. Den største delen av veksten finner vi i statlige tjenester, som for en stor del dreier seg om sykehustjenester, og i bygg og anlegg (se også vedleggstabell 7.2.15).

Fig. 4.2 Utvikling i befolkning og sysselsetting i Sandnessjøen sammenlignet med fylke og landsdel

Andelen innpendlere til Ytre Helgeland er noe lavere enn andelen i Øst-Finnmark og Nord-Troms, men forskjellen er bare på 1-2 prosent. Andelen sysselsatte innvandrere er 7 prosent, og regionene er dermed omtrent på gjennomsnittet for de nordnorske regionene. På Helgeland er Sandnessjøen-regionen den som har størst andel sysselsatte i offentlig tjenesteyting (nær 40 prosent), transport (nær 10 prosent) samt landbruk (ca 6 prosent). Regionen har et betydelig innslag av fiskeri, fiskeoppdrett og fiskeforedling, og dette utgjør 8 prosent av sysselsettinga i regionen. Herøy ligger i ytterkanten av regionen og er en øykommune. Her har oppdrettsnæringa vært viktig i lang tid, og mye av samfunnet er bygd opp omkring denne. Her finner vi også Marine Harvest, et av verdens største oppdrettsselskap, de har slakteri med et slaktevolum på 60.000 tonn, og gjennomsnittlig 25 trailere daglig ut fra slakteriet. Hovedkontoret til ferge- og hurtigbåtrederiet Helgelandske ligger i Sandnessjøen.

Innenfor offentlig sektor er det kommunen som står for hoveddelen av sysselsettinga, mens sykehuset og videregående skole (i Sandnessjøen) er to viktige institusjoner i regionen.

Olje- og gass oppleves som ei vekstnæring. I sysselsettingsstatistikken gir det seg utslag innen leverandørindustri og basetjenester (mekanisk industri) og faglig og vitenskapelig tjenesteyting. Nornefeltet startet produksjon i 1997, der Statoil er operatør. Driftsorganisasjonen til Norne er i Harstad mens forsyningsbasen ligger i Sandnessjøen (og helikopterbasen i Brønnøysund) og en lokal basert bedrift, Helgelandsbasen, med 50 ansatte (2012). Aktiviteten ved basen avhenger av aktiviteten på sokkelen og letefaser medfører større aktivitet. Med utbygginga av Skarv-feltet, som var i produksjon fra desember 2012, med BP som operatør, har aktiviteten økt. BP har bygd opp en driftsstøtteenhet for Skarv i Sandnessjøen, med 14 personer (den øvrige driftsorganisasjonen er i Stavanger) og bedriften ASKO har baseaktiviteten til Skarv. En lokal sammenslutning av bedrifter (Helgeland V&M) fikk vedlikeholdsoppdraget for Skarv, avtalen hadde et estimert kontraktsomfang på beskjedne 20 mill kr årlig, men den faktiske aktiviteten varierer mye og BP har anslått at for 2012 utgjorde dette om lag 100 mill kr. Sandnessjøen Engineering, en av de viktigste

bedriftene i dette samarbeidet ble i 2012 kjøpt opp av Aker Solutions. Det er også etablert en næringshage med fokus på petroleum, «Petronæringshagen». Denne er lokalisert på Horvneset, et nyopprettet utbyggingsområde hvor det er tilrettelagt for basevirksomhet og annen leverandøraktiviteter til petroleum. Olje- og gassnæringa utgjør et beskjedent innslag i sysselsettingstallene, med 0,1 prosent (i 2011), og dette skyldes en smal avgrensning av petroleum som omfatter oljeselskap direkte, de lokalt ansatte i BP var i liten grad innlemmet i tallene for 2011. En informant anslår at det våren 2013 er 220 personer knyttet til basen og at dette vil dobles i løpet av neste 5-årsperiode og tredobles i løpet av en tiårsperiode. Dette er også i tråd med anslaget om at Sandnessjøen hadde 150-200 petroleumsrelaterte årsverk i 2012 (Nilssen et al. 2012b), og dette er i første rekke personer som arbeider med baseaktivtet og annen leverandørindustri og i tallene for næringsfordelingen kommer de under mekanisk industri og faglig og vitenskapelig tjenesteyting.

4.1.3 Konkurransen om arbeidskraft

Intervjuene i Sandnessjøen-regionen viser at rekruttering av arbeidskraft står høyt på dagsordenen hos både bedriftsledere og aktører i offentlig sektor. Erfaringene fra de siste årene er at det er mangel på arbeidskraft, og at det lokale og regionale tilfanget ikke er tilstrekkelig til å dekke etterspørselen. Her er det imidlertid variasjoner. Mens en bedrift som driver fiske oppgir å ha tilgang på den arbeidskraften det har bruk for, lokalt og i regionen, har fiskeslakteriet i Herøy helt andre erfaringer. Her har en i flere år rekruttert utenlandske arbeidere, som en konsekvens av at det var umulig å dekke behovet gjennom lokal og regional rekruttering.

Petro-næringene og de relaterte virksomhetene opplever så langt at de har fått tak i de folkene de har bruk for. Disse næringene kan friste med høyere lønninger enn nivået i regionen jevnt over. De som er rekruttert regionalt til disse arbeidsplassene kommer dels fra andre virksomheter i regionen, dels utflyttere som er kommet tilbake og dels folk som tidligere har pendlet, og som nå har fått mulighet for jobb på hjemstedet. Selv om det så langt ikke har vært spesielt vanskelig for bedriftene i petro-næringen å skaffe folk, erfarer de at det har blitt vanskeligere. En av dem vi snakket med, mener at det potensialet som pendlerne og tilbakeflytterne utgjorde, langt på vei er tatt ut. Det er blitt vanskeligere å få tak i ingeniører med den spesielle kompetansen selskapene trenger, det gjelder over hele landet, og de regner med at det vil bli enda vanskeligere i framtida.

Andre bedrifter og offentlig sektor kan stort sett ikke matche lønnsnivået i oljenæringa, og merker selvsagt konkurransen. En av dem vi snakket med, beskriver det som ulike divisjoner: "…oljeselskapene er champions league, men mange bedrifter er i første og andre divisjon. Folk kan velge i dag og arbeidstakerne vet mer enn før om hva de har å velge mellom. I mange slike bedrifter blir ikke gode ideer gjennomført fordi de mangler kompetanse og fordi arbeidskraften blir for dyr." En parallell situasjon opplever kommunene, som har problemer med å skaffe ingeniører. Kommunene i regionen er små, noe som gir små fagmiljø og begrensede muligheter til å gi god opplæring til nyutdannede ingeniører.

Bevisstheten om at regionen har store utfordringer med å rekruttere arbeidskraft, og at de vil øke, er sterk hos dem vi snakket med. Det gjelder både i næringslivet, blant de som er knytta til utdanning og på politisk og administrativt nivå i kommunene. Samtidig er mange av dem tydelige på at det er viktig å sette dette inn i en større sammenheng. Det synes å være

enighet om at det er bedre for regionen og lokalsamfunnet å rekruttere folk som kommer for å bo, i en så lang periode som mulig, heller enn pendlere. Dermed må en i stor grad tenke arbeid og attraktivitet for familier, noe som betyr to arbeidsplasser og et offentlig og privat servicetilbud som oppleves som godt og tilfredsstillende. Videre blir det påpekt som viktig å ha et lokalt og regionalt arbeidsmarked som gir karrieremuligheter og mulighet for å skifte jobb. Folk som søker jobb, ser ikke bare på den enkelte bedriften, men også på mulighetene for faglig utvikling ellers i regionen. Hvis en ønsker ny jobb, må det ikke være automatikk i at en må ut av regionen for å finne den. De vi snakket med, var stort sett av den oppfatning at selv om de nye etableringene førte til hard konkurranse om kompetent arbeidskraft og skapte en vanskeligere situasjon for det etablerte næringslivet, måtte en likevel betrakte de økte valgmulighetene som positivt for næringslivet sett under ett. Viktige stikkord her er større fagmiljø og utviklingsmuligheter gjennom større sirkulasjon av fagfolkene innenfor regionen. Samtidig fikk vi fortellinger som illustrerte at ikke alle innenfor det etablerte næringslivet har dette perspektivet, men snarere ser konkurransen som skadelig eller endog ødeleggende for egen virksomhet.

Utfordringene med rekruttering viser seg med andre ord både når det gjelder høyt utdannet og spesialisert arbeidskraft og for ufaglærte arbeidere til fiskeindustrien (lakseslakteri). Det handler også om å skaffe nok folk til offentlige tjenester, spesielt innenfor pleie- og omsorg. Dette har vært en utfordring i mange år, og en erfarer at med innføringen av samhandlingsreformen følger behovet for mer spesialisert kompetanse også på dette området. Der kommunene før til en viss grad kunne klare seg med helsefagarbeidere, altså folk med videregående utdanning, kreves det nå mer og mer sykepleiere, helst med spesialisering. Kommunene trenger spesialkompetanse innen kreftsykepleie, psykiatri, intensivsykepleie og rusomsorg i et langt større omfang enn før.

4.1.4 Rekruttering av arbeidskraft

De enkelte bedrifter og offentlige virksomheter er naturligvis opptatte av hva som er gode strategier for å rekruttere arbeidskraft. Lønn, arbeidsforhold og faglige utviklingsmuligheter er i hovedsak de faktorene bedriftene hver for seg kan lokke med, og det gjør de på ulike måter. En fiskeribedrift på fangstsiden har f.eks. ikke nevneverdige problemer med rekruttering, og det mener de kommer av at de legger vekt på å ha ordnede forhold, at de prioriterer sikkerhet og at de har et godt arbeidsmiljø gjennom at de er nøye med hvem som rekrutteres, ukentlig har selskapet en til to henvendelser fra personer som ønsker jobb, og som har relevant bakgrunn. På denne måten, og godt hjulpet av gode fiskekvoter, klarer selskapet å holde på arbeidskraften selv om de konkurrerer med den øvrige skipsfarten, til tross for at denne har nettolønnsordning mens avlønninga i fangstleddet i havfiskeselskapet er basert på lott.

I fiskeindustrien på Herøy skjer rekrutteringa av de utenlandske arbeiderne gjennom et rekrutteringsbyrå. Her har bedriften og kommunen i fellesskap stått bak et prosjekt for at de som har kommet, skal bosette seg i kommunen. Tilretteleggingen består i å tilby språkopplæring og bolig, samt å ønske velkommen og gi informasjon om ulike sider ved det å bo i Herøy. Kommunen har opprettet et utlendingskontor, som gir tettere og mer variert oppfølging og hjelp til utlendingene som kommer, enn det som generelt er vanlig i norske kommuner. Dette prosjektet har hatt stor suksess og fått flere priser. Erfaringen er at flere enn før velger å bli boende, og at de rekrutterer nye innbyggere blant familie og venner.

Noen kommer uten at de har fått arbeid, men fordi de ønsker å bo der. På ett tidspunkt hadde skolen elever fra 21 nasjoner, blir det fortalt.

Integrering og inkludering av tilflyttere i Herøy

Ideen i bolystprosjektet "Integrering og inkludering av tilflyttere" i Herøy er at mange av de som kom til Herøy som midlertidige arbeidstakere fra utlandet, kan oppmuntres til å bosette seg i kommunen. Prosjektet består av totalt 12 ulike tiltak, organisert i et kontor for bosetting og inkludering. Tiltakene inkluderer blant annet en velkomstpakke, norskkurs, samarbeid med lag og foreninger, boligbyggerkurs, og tilrettelegging av møteplasser. Noen tiltak er spisse og konkrete, som å hjelpe innvandrere med å forstå hva som skal til for å kjøpe og registrere bil i Norge. Andre er breiere tilnærminger for å skape trivsel og "blilyst". Prosjektet har ført til økt bosetting i Herøy og mange positive nyheter i lokale og nasjonale medier. Fra en situasjon med stor befolkningsnedgang, har Herøy siste år hatt vekst i folketallet

Økt tilflytting og arbeid med integrering representerer også noen spenninger, men også lærdommer. Helse/omsorgstjenester og skole og barnehage i kommunen opplever økt belastning som de trenger hjelp til å håndtere. Fra å ha fokus rettet mot å skape tilflytting er det etter hvert behov for å fokusere på at tilflytterne kan "bli Herøyfjerdinger". Dette krever innsats fra blant annet næringsliv, kommunen og det frivillige organisasjonslivet i Herøy.

Boliger er et sentralt spørsmål i tilflyttingsprosjektet. I samarbeid med boligstiftelsen er det bygd nye leieboliger. Likevel er det mange nyinnflyttede som ønsker å eie egen bolig og det krever tilrettelegging. Det ser ut som at utenlandske innflyttere som har investert i egen bolig lettere får kontakt med andre innbyggere. I regi av prosjektet har det vært prøvd ut ulike modeller for gjennomføring av språkopplæring. Samarbeid mellom kommunen og arbeidsgiver ser ut til å være nødvendig for å få til dette. Det er en utfordring at de utenlandske tilflytterne skal få bruke sine ressurser og kompetanse. Møteplasser er et sentralt element for folks trivsel. Etablering av stedet "Møteplassen" er et forsøk på å lage en arena for samvær med utgangspunkt i de utenlandske tilflytternes behov. Prosjektets fokus på innvandrere genererer også en viss spenning mellom innvandrere, norske tilflyttere og andre innbyggere. Informasjon og oppmerksomhet må rettes mot alle grupper i kommunen, samtidig som medvirkning og engasjement fra alle innbyggere må tilstrebes.

Kilde: Integrering og inkludering av tilflyttere i Herøy -underveisnotat fra følgeforskning, april 2012. Aure, Førde og Magnussen.

Boliger

Foruten lønn og arbeidsbetingelser holdes særlig behovet for boliger fram som en nøkkelfaktor for rekruttering. I Sandnessjøen og omkringliggende områder består boligmassen i all hovedsak av eneboliger. Det er mulig å få kjøpt både eneboliger og tomter til bygge enebolig på, men utleieboliger er det stor etterspørsel etter. Tidligere fantes det en del kommunale boliger, men disse ble solgt, og det hevdes at private utbyggere ikke ser noen lønnsomhet i å bygge for utleie. Våre informanter er enige om at det er behov for mer differensiert standard på leiligheter, også for leiligheter med en relativt enkel standard. Slike leiligheter passer for flere typer mennesker. For det første passer de for folk som kommer flyttende "på prøve"; de som vil se hvordan det er å bo på stedet en tid før de eventuelt bestemmer seg for å bli boende mer permanent og med tiden kjøpe eller bygge eget hus. For det andre passer de for innvandrere fra land som ikke har norske krav til boligstandard

og som verken vil eller kan bruke så mye penger på å bo som det kreves om en skal bo i enebolig. Til sist dreier det seg også om å tilby egnet bolig til unge mennesker fra stedet som ikke ønsker å bo hjemme hos foreldrene. I intervjuene ble det nevnt at en del ungdommer flytter til byer og større steder først og fremst fordi denne muligheten ikke finnes i Sandnessjøen. Det nevnes også som eksempel at flere har sagt fra seg lærlingeplass fordi de ikke kunne finne et sted å bo.

Kommunikasjoner

Kommunikasjoner trekkes fram som et annet viktig element i rekruttering. Da tenker en både på kommunikasjonene internt i regionen og kommunikasjonene inn og ut av regionen. Internt i regionen dreier det seg om muligheten for å knytte Sandnessjøen og øyene bedre sammen for arbeidsreiser begge veier. Her har en kommet et stykke på vei, for eksempel med ferga fra Dønna og hurtigbåten fra Herøy, men flere gir uttrykk for at det skal mer til for at regionen fungerer som en reell arbeidsmarkedsregion. Videre er Toven-tunnelen og en del andre veiforbedringer snart gjennomført, noe som vil gjøre bilturen mellom Sandnessjøen og Mosjøen raskere (jfr kap 5 om regionforstørring). Det er ikke veldig store forskjeller mellom de to arbeidsmarkedsregionene, Sandnessjøen-regionen og Mosjøen-regionen når det gjelder næringsstruktur, men det er heller ikke først og fremst komplementaritet våre informanter har i tankene. Først og fremst legger de vekt på at valgmulighetene innenfor samme bransje vil bli større, og mener at det betyr noe for rekrutteringen. På den andre siden er det også en av bedriftslederne som hevder at folk i regionen er mindre villige til å pendle enn i for eksempel Stavanger-regionen eller på Østlandet. Mens arbeidstakere i slike områder er villige til å akseptere en reisevei på opp mot en time hver vei, hevder vedkommende at arbeidstakere i Sandnessjøen-regionen vegrer seg for å reise 45 minutter hver vei. Dette ble sagt i et gruppeintervju og påstanden ble ikke motsagt av de andre deltakerne.

Når våre informanter snakker om kommunikasjonen inn og ut av regionen, er det først og fremst flyplassen og rutetilbudet som ligger dem tungt på hjertet. At det finnes en flyplass, Stokka, betraktes som et stort aktivum. Samtidig er det betydelig engasjement både for å utvide den og for å beholde den på lang sikt. En utvidelse gjør det mulig å ta ned større maskiner og øke frekvensen, noe som er viktig for mange deler av næringslivet, og særlig for petroleumsnæringen. Det betraktes også som viktig når det gjelder rekruttering generelt, fordi flyplassen gir lett tilgang til å dra på ferie og helgeturer både i inn- og utland. Et par uker etter at intervjuene var avsluttet, kom Nasjonal transportplan (NTP) der det framgår at utvidelsen av Stokka (flyplassen i Sandnessjøen) skal gjennomføres i 2014. Selv om dette er gode nyheter for folk og næringsliv i Sandnessjøen-regionen, vil vi anta at engasjementet for flyplassen holdes ved like. En bekymring fra flere informanter er nemlig at det bygges en ny storflyplass i Mo i Rana (Hauan). Ny flyplass i Mo i Rana ligger ikke inne som tiltak i NTP, men er omtalt i følgende vendinger: ”Regjeringen er positiv til initiativet for bygging av en ny lufthavn på Helgeland og vil arbeide videre med regionalpolitiske avklaringer.” (NTP, kap. 4.4.2.4) For at en storflyplass skal få stort nok trafikkgrunnlag, mener informanter det er sannsynlig at Stokka flyplass legges ned på sikt. Signalene fra oljenæringa er at de vurderer reisetida fra Mo i Rana til Sandessjøen som for lang til å opprettholde basefunksjonene i Sandnessjøen, og den vil kunne falle ut som baseby på sikt. Dette ses også i sammenheng med kampen om Lofoten. I tilfelle det åpnes for petroleumsaktivitet utenfor Lofoten, regner en med at det vil være et politisk krav om ringvirkninger på land og oljeselskapene vil føle

presset om å etablere seg i Lofoten. Med vesentlig lengre reisevei fra flyplassen til basen i Sandnessjøen, vil flytting av aktivitet fra Sandnessjøen til Lofoten være mer aktuelt om reisetiden økes vesentlig. Scenariet vår gruppe av informanter ser for seg, er at hele oljevirksomheta forsvinner fra Helgeland: ”Da blir det mørkt i Brønnøysund og mørkt i Sandnessjøen”, som en av dem uttrykker det.

Utdanning

Den økte konkurransen om arbeidskraft i regionen må også møtes med utdanning og kompetanseheving. I samtalene med informantene framstår videregående skole på flere måter som en nøkkelkomponent i denne sammenheng. Det at ungdommer har mulighet til å bo hjemme mens de tar videregående utdanning, betraktes som viktig med tanke på å beholde dem i regionen etter at de er ferdige med skolen. Informantene mener at i alle fall mange av de som tar fagopplæring vil begynne å jobbe i regionen etter videregående utdanning. Videre pekes det på mange vil unngå at ungdommer på 16 år skal være nødt til å bo på hybel. Flere foreldre velger heller å flytte til steder der utdanningstilbudet er bedre før ungene deres er ferdige med grunnskolen, og det ble også trukket fram tilfeller der folk har valgt ikke å flytte til Sandnessjøen på grunn av få valgmuligheter i videregående utdanning.

Det meldes om at interessen for fagopplæring har økt. Samtidig mener informantene at dette er den regionen i Nordland som har dårligst tilbud innen programområdene i videregående skole. Sandnessjøen videregående skole har for eksempel ikke naturbruk med sjømat, matfag og byggfag, som er linjer en betrakter som relevante for næringslivet i regionen, men de har en linje for teknologi og industriell produksjon (TIP) og søkningen til denne er god. Flere av de linjene som en ikke har i Sandnessjøen, finnes imidlertid i Mosjøen, og når Toven-tunnelen åpner, vil det bli enklere for ungdommene å reise mellom stedene for å gå på skole. Som tidligere nevnt er det rimelig god tilgang på lærlinger, selv om de ikke utgjør et stort antall, og bedriftene er interesserte i å ta imot dem, men tilgang på bolig er altså et problem.

Flere av dem vi snakket med pekte på at utdanning tradisjonelt sett ikke har vært tungt vektlagt blant folk i regionen, om enn med visse forskjeller innad i regionen. Mye av forklaringen mener de finnes i det faktum at det alltid har vært mulig å få ufaglært arbeid, spesielt i fiskerinæringa. Et par av informantene peker også på at de som har reist bort for å ta utdanning, spesielt høyere utdanning, som oftest ikke har kommet tilbake til regionen. De har altså ikke brakt kompetansen hjem igjen. Unntaket synes å være lærerutdanninga på Nesna. Et par av tilflytterne vi intervjuet mener at det er en forbløffende stor andel av folk i administrative stillinger og innenfor politikken som har lærerutdanning, fordi denne utdanninga har ligget geografisk nær og det nærmest har vært tradisjon for å studere der. Høgskolen i Nesna tilbyr også desentralisert sykepleierutdanning gjennom studiesenteret i Sandnessjøen og sykehuset her, en utdanning som har hatt en jevnt god tilstrømming i flere år.

Regionen har, som mange andre, også en stor utfordring i å hindre frafall i videregående skole. Det blir for eksempel opplyst at 70 prosent av guttene i videregående skole som kommer fra Herøy, dropper ut av utdanninga. Herøy er trolig også den kommunen i regionen der det er lettest å få ufaglært arbeid, i fiskeindustrien, og de mener tradisjonen for å ta utdanning er svak her. Det er kanskje rimelig å tenke at det også finnes en sammenheng

mellom de programområdene som finnes og frafallet, selv om årsaksforholdet nok er mer sammensatt. Når ungdom fra oppdretts- og fiskeindustrikommunen Herøy ikke har mulighet til å velge naturbruk med sjømat, er det imidlertid grunn til å anta at i alle fall en del av forklaringen på frafallet kan ligge her.

Samarbeid
Alle informantene peker på nødvendigheten av å samarbeide for å styrke rekrutteringa av arbeidskraft. Spesielt dreier dette seg om samarbeid mellom næringslivet og ulike offentlige aktører. Næringslivet må gå mer aktivt ut og fortelle ungdommene hva slags kompetanse de etterspør og vil etterspørre i årene framover. På videregående skole er TIP nå vanskelig å komme inn på, det samme gjelder brønnboring, og enkelte mener det henger sammen med at BP på et tidspunkt hadde et møte med ungdomsskoleelevene og fortalte hva slags arbeidskraft de etterspør.

Selv om slike informasjonsmøter er nyttige og viktige, er likevel ikke det nok. Samarbeidet må også handle om at elever både i grunnskolen og i videregående skole, kommer mer ut i bedriftene og lærer om det som skjer, og at bedriftene på ulike måter bidrar i undervisninga. Her trekkes blant annet erfaringene fra utviklingsselskapet Gode sirklar i Fjell, Sund og Øygarden kommuner utenfor Bergen fram som eksempel på gode samarbeidsmodeller. Videre er det flere som peker på hvor viktig det er at bedriftene er rause med å dele på kompetansen, for eksempel gjennom å ta inn flere lærlinger enn de selv behøver – at de ser det som god reklame at det kommer dyktige folk til andre bedrifter som er utdannet i deres bedrift. Samarbeid for rekruttering må også handle om at flere bidrar for å utvikle lokalsamfunn som er fristende å tilbringe fritida i. Kommune- og regionrådsstrukturen på Helgeland kan imidlertid være en mulig barriere for gode samarbeidsløsninger mellom de offentlige aktørene på dette området. Vi har ikke undersøkt dette spesifikt når det gjelder rekruttering av arbeidskraft, men kjenner til at det både på fylkeskommunalt nivå og mellom de enkelte kommunene er krevende å koordinere utviklingstiltak. Både kommunestrukturen og regionrådsstrukturen oppfattes av mange som lite hensiktsmessig for framtidas utfordringer, og ulike modeller for endring kan tenkes (se for eksempel Ringholm, Angell og Lie 2012). Vår undersøkelse peker i retning av at det å skape rammer for god og framtidsretta kompetanseutvikling bær være et viktig premiss i en eventuell revisjon av disse strukturene.

4.1.5 Kvaliteter ved lokalsamfunnet

Det er først og fremst naturen og de mulighetene for friluftsliv av ulike slag som regionen byr på, folk peker på når vi spør etter kvaliteter ved lokalsamfunnet. Mulighetene for å velge hvor en vil bo, i et bygdesamfunn eller en småby, er et annet. Det trekkes også fram at det er mye plass – romslige arealer, både for næringsvirksomhet, boligbygging og friluftsliv. Dette er alle enige om. Meningene er betydelig mer delte når det kommer til åpenhet og evne til å inkludere nye innbyggere, både fra andre steder i Norge og andre land. Noen av informantene har røtter i regionen fra barndommen eller i alle fall som ganske ung, mens andre har flyttet til i voksen alder. De førstnevnte heller i utgangspunktet mer mot å beskrive regionen som åpen og inkluderende enn de sistnevnte, og i samtalens løp avdekkes ulike erfaringer.

De tilflytterne vi snakket med, som alle var norske og hadde bodd flere år på ulike steder i regionen, hadde alle opplevd at det var svært vanskelig å bli en del av det sosiale livet på stedet. Den sosiale omgangen blant folk foregår i hovedsak innefor familiekretsen og med venner som en har hatt siden skoledagene. Innflyttere som verken har familie eller gamle skolekamerater på stedet synes å falle utenfor disse sammenhengene. Som tilflytter blir en ikke invitert i konfirmasjoner og 50-årsdager, selv om en har vært nabo flere år, er norsk og er ganske aktiv i det lokale organisasjonslivet. Også de ”innfødte” informantene sier seg enige i at beskrivelsen stemmer. Når en er fra stedet og har fått det sosiale nettverket gratis, ser en ikke at andre må jobbe hardt for å skaffe seg et, og at en sjøl kunne ha hjulpet til på en bedre måte. Tilflytterne har erfart at det er enklere å gå veien om frivillige organisasjoner, men har også erfart at det da gjerne ventes at en tar ansvar ved å ta på seg verv. Om en er med i flere lag og foreninger, kan det bli litt i meste laget. En av dem uttrykker det slik: ”Jeg har bevisst gått inn i lag og organisasjoner, men når man kommer som ny til et sted, har man jo ikke lyst til å bli kasserer i alle lag og foreninger som er på stedet. Man vil jo gjerne bare ha alminnelig omgang med folk.” Det kommer også fram flere fortellinger om både utenlandske og norske tilflyttere som har opplevd dette samfunnet som veldig lukket og som svært lite interessert i å bli kjent med de nye innbyggerne. Ett eksempel er ei utenlandsk jente som har fortalt at hun gikk på videregående skole i Sandnessjøen i tre år uten at verken lærere eller medelever noen gang spurte henne hvilket land hun kom fra.

I Sandnessjøen skal det bygges kulturhus og badeland, og det er tydelig at det knytter seg forventninger til at særlig kulturhuset skal bli en møteplass og et sted å bli kjent med nye folk. Dette ses også på som viktige tilbud for folk i kommunene rundt. Samtidig finner vi en klar erkjennelse av at det nok skal mer til, at det må en aktiv innsats til for at disse møtestedene skal få den sosiale funksjonen mange kanskje håper på. En av de som er oppvokst og bor i regionen sier: ”Jeg kjenner meg sjøl så godt at jeg vet at jeg kommer ikke til å snakke med folk jeg ikke kjenner, sjøl om jeg treffer dem i kulturhuset”. Vedkommende mener imidlertid også at det tross alt har skjedd ei utvikling i retning av mer åpenhet overfor ulike kulturelle uttrykk de siste par tiårene.

Flere peker på betydninga av informasjon, ikke bare om offentlige tjenester og service, men også om ”hemmelighetene”, som en uttrykker det: ”Det er så mange ”hemmeligheter”. Det kan stå en annonse: ”I dag er det revy på Solkverv”. Hvem er det som vet hvor Solkverv er?”. For at folk som kommer flyttende skal finne seg til rette er det nødvendig med ei bevisstgjøring blant både lag og foreninger, offentlige institusjoner og innbyggerne generelt om at en må informere om mange ting som er alminnelig kjent blant de som er bodd lenge på stedet; hva som skjer, hvor det skjer, hvem som kan være med, og hva som eventuelt forventes av den som deltar. Med unntak for Herøy, som jo har lagt ned en betydelig innsats nettopp på dette feltet, er det ingen av lokalsamfunnene i regionen informantene fremhever som spesielt dyktige når det gjelder slike ting.

4.1.6 Framtidige utfordringer

Dagens utfordringer oppfattes også i stor grad som framtidige utfordringer. Behovet for å *rekruttere arbeidskraft* og innbyggere ventes å vare ved og forsterkes, både som følge av utviklinga i petroleumsnæringa og oppdrettsnæringa, og på grunn av befolkningsstrukturen. Tilflytting ses som løsninga, og utfordringene med å skape et samfunn som folk ønsker å

flytte til, er store: ”Det handler om å gjøre alle som bor her bevisste på hva det innebærer å være vertskap for nye folk”.

Flere av dem vi snakket med, spesielt informantene fra næringslivet, mente det var viktig å ”*åpne opp” regionen*. I dette legger de behovet for i sin alminnelighet å anlegge et regionalt perspektiv på utviklingsarbeidet. Både i disse intervjuene og i en annen sammenheng[34] ble regionale motsetninger, bl.a. mellom kommuner oppfattet som et hinder for å ta gode og nødvendige utviklingsgrep. En av dem vi snakket med hevder at: ”Særlig blant politikere og de som skal bestemme har det vært infame intriger, og det virker som om det har vært viktigere å krige enn å samarbeide.” Viktigheten av å legge gamle konflikter bak seg, og unngå ”omkamper”, understrekes sterkt. Det pekes på at både kommuner og næringsliv samarbeider for lite. Enkelte ser sammenslåing av alle kommunene i regionen som ei mulig løsning, mens andre først og fremst understreker behovet for at kommunene samarbeider om gode løsninger. Igjen er det særlig informantene fra næringslivet som oppfatter sammenslåing som et grep for bedre samarbeid. Bedriftsfusjoner nevnes derimot ikke som en mulig løsning, selv om det også kommer fram at mange i næringslivet ikke er innstilt på å tenke regionalt samarbeid og utvikling i sine disposisjoner. Flere informanter fra næringslivet mener imidlertid at bedriftene samarbeider om ting det er hensiktsmessig å samarbeide om, selv om de er konkurrenter på andre arenaer.

Det å utvikle gode *kommunikasjonsløsninger*, både til lands, til vanns og i lufta, trer fram som en vedvarende framtidig utfordring, ikke minst med tanke på å knytte regionen sammen. Flere trekker fram erfaringer med at det må lange og ressurskrevende forhandlinger til for å få til selv en liten endring av ferge- eller hurtigbåtruter. Bedre korrespondanse mellom båt, buss, ferge og fly er særlig viktig for de som bor i øykommunene. Når store produksjonsbedrifter (f.eks. innen oppdrett) er lokalisert på ei øy stiller det store krav til fergetilbudet, både i størrelse og frekvens på avgangene, dette er ei utfordring framover og næringslivet på øyene jobber for fastlandsforbindelse. Når Toven-tunnelen åpnes vil det knytte Sandnessjøen-regionen og Mosjøen-regionen tettere sammen som BA-region, nedkortet reisetid er også positivt for næringslivet som sender produkter på vei (f.eks. laks) ut av landet. Kortere reisetid gjør det også lettere for ungdommer å bo hjemme uavhengig om de velger videregående utdanning i Sandnessjøen eller Mosjøen. Samtidig oppfattes dette som ei utfordring for næringslivet i Sandnessjøen, særlig for de små, bedriftene. Bedriftene i de to regionene har ikke i så stor utstrekning konkurrert om arbeidskraften på grunn av at strekninga stort sett har blitt oppfattet som for lang for arbeidspendling. Selv om alle er enige om at det er en utfordring med positivt fortegn, mener flere at de små næringsaktørene kan se ut til å være dårlig rustet til å møte den nye situasjonen og kan komme til ”å gå på en smell”.
Utbygging av flyplassen og det å beholde flyplassen påpekes som sentralt for kommunikasjonen ut av regionen.

[34] I forbindelse med utarbeidingen av scenarier for Ytre og Midtre Helgeland (Ringholm, Angell og Lie 2012), deltok ulike aktører fra regionen i en workshop, i mai 2012.

En må regne med at det også i framtida vil være bruk for *boliger* for forskjellige behov, og flere trekker dette fram som en av de viktigste utfordringene, både for å få folk til å komme og for å få dem til å bli i årene framover.

En annen næringsutfordring ligger i å *støtte opp om gründere* som kommer i kjølvannet av de store etableringene. Også i en slik sammenheng vil det være viktig å tenke region, og skape en forståelse i næringslivet for at bedriftene må samarbeide om forskning og innovasjon. Internasjonalisering er en annen utfordring for næringslivet – å ruste seg for at markedet er hele verden. Dette henger nøye sammen med kompetansebehov. De vi snakket med er opptatte av at det behøves kompetanse for å møte framtidas utfordringer, både i offentlig og privat sektor.

4.1.7 Hvordan kan utfordringene møtes?

Samlet sett kommer informantene våre i Sandnessjøen med en rekke forslag til hvordan utfordringene framover kan møtes. Dels dreier forslagene seg om hva som kan og bør gjøre på lokalt nivå, og dels om hva regionalt og statlig nivå må bidra med.

Lokale grep

For å møte utfordringene er det nødvendig å ha en beredskap i form av offentlige planer med helhetlige regionale perspektiver. Dette har vært vanskelig å få til, men i regi av Helgeland regionråd er det nylig starta opp et arbeid med felles næringsplan, noe som oppfattes som en milepæl for samarbeidet i regionen. Det er ulike oppfatninger om hvorvidt næringslivet samarbeider godt. Jevnt over mener informantene at de samarbeider bedre enn hva kommunene gjør, men flere mener det er klare behov for forbedringer også her. Ikke minst gjelder dette i satsing på kompetanse og utdanning. I tillegg til det som er nevnt tidligere om at bedrifter kan og bør ta inn flere lærlinger enn de selv trenger, understrekes viktigheten av å etablere varige og systematiske samarbeidsrelasjoner mellom bedrifter og utdanningsinstitusjoner gjennom hele utdanningsløpet. Dette må ikke bare skje med hensyn til petro-næringa, men for mange deler av næringslivet. Blant annet pekes det her på at reiselivsnæringa har et stort potensial i regionen.

Kommunene forventes å være mer på banen enn i dag, både med å bidra til å dekke behovet for boliger, med tiltak for integrering av tilflyttere, både innvandrere og de som kommer fra andre steder i Norge, og med tilrettelegging for kultur- og næringsaktiviteter.

I lokalsamfunnet er det viktig å ha oppmerksomheten retta mot at det finnes tilbud for både unge og voksne som ønsker å drive med andre ting enn trening og friluftsliv. Man må ta vare på de kreative personene, de som skiller seg litt ut i lokalsamfunnene. Man må også ta vare på ildsjelene. Som nevnt er det forventninger til at det kommende kulturhuset skal være et viktig bidrag her, men andre ting trekkes også fram, for eksempel å kunne ta en tur på kafe eller gå i butikker etter arbeidstid. Vi blir fortalt at i alle fall en del av butikkene holder åpent en halv time lenger om ettermiddagen, for særlig å gi et bedre tilbud til befolkninga på øyene.

Et begrep som springer ut fra store deler av samtalen om hvordan en skal innrette seg lokalt med tanke på framtiden, og som også artikuleres av en av informantene, er å ”planlegge for midlertidighet”. Vedkommende peker på at samfunnsutvikling tradisjonelt har hatt

permanens som perspektiv, både i stedsutvikling, tjenesteutvikling og i boligutforming. Selv om regionen nå opplever voksesmerter, kan en ikke regne med at verken de innbyggerne eller de bedriftene som kommer, vil være der i mange tiår. En må i større grad enn før regne med at oppholdet er midlertidig, selv om det kan strekke seg over en del år. Denne midlertidigheten må en venne seg til, både i den offentlige planleggingen og tilretteleggingen og når det gjelder sosialt liv og omgangsformer: ”Vi må venne oss til å ikke se på dem som flytter som svikere.”

Innsats fra statlig og regionalt nivå
Både i forbedring av kommunikasjon og samferdsel og når det gjelder kompetanseutvikling legger informantene vekt på at medvirkning fra stat og fylkeskommune har stor betydning. Oppfatningene om hvilke bidrag som er viktigst, varierer. De fra næringslivet som mener at kommunesammenslåing er viktig, ser dette som en statlig oppgave, trolig fordi de ikke ser det som realistisk at kommunene i regionen selv skulle komme fram til enighet om det. Det er forståelse for at det ikke er mulig å ha et like bredt spekter av videregående utdanningsprogram i regionen som i områder der befolkningsgrunnlaget gir bedre rekruttering. Samtidig holdes det fram at nye teknologiske løsninger gir muligheter til å tenke nytt og annerledes om undervisningsform: ”Vi sitter fremdeles og teller klasser og plasser. Hvis det ikke er 15 elever, er det ikke mulig å opprettholde en klasse”. Her er det helt klart fylkeskommunen som er adressat. Også innenfor utdanning er det viktig å ta vare på det varierte og flerkulturelle. Satsing på utdanning har imidlertid ikke bare fylkeskommunen som adressat, men også universitets- og høgskoler, altså den statlige delen av utdanningssystemet. Det er ønske om at Studiesenteret også skal kunne gi tilbud innenfor tekniske fag – tilbud som må utvikles og gjennomføres i samarbeid med slike utdanningsinstitusjoner.

Både stat og fylkeskommune er adressat for ønskene om bedre kommunikasjonsløsninger. Det oppfattes som svært vanskelig å få til en bedre frekvens på båt- og fergeruter, og en god korrespondanse mellom fly, buss og båt. Her forteller flere at selv små endringer krever lange, tidkrevende og til dels utmattende prosesser.

4.2 Nordreisa-Skjervøy-regionen

Denne regionen omfatter de to kommunene Nordreisa og Skjervøy. Til sammen bor det 7705 innbyggere her, og det har vært en netto økning i innbyggertallet på en knapp prosent det siste året. Nordreisa er den største kommunen av de to, både i areal og folketall. Her bor 4850 mennesker, mens det i Skjervøy bor 2905. De to kommunesentrene, Skjervøy og Storslett, har videregående skole og sykehjem. I Nordreisa finner vi Halti næringshage, og Storslett har status som nasjonalparklandsby.

Disse to kommunene inngår i Nord-Troms regionråd, (sammen med Lyngen, Storfjord, Kåfjord og Kvænangen) og de har samarbeid på mange områder. Bl.a. samarbeider disse kommunene i Nord-Troms om et omdømmeprosjekt som ble satt i gang i 2012 og skal vare til utgangen av 2014. Prosjektet er rettet både mot potensielle tilflyttere, ungdommer og potensielt næringsliv. I prosjektet arbeider en med både å gjøre Nord-Troms-regionen mer attraktiv, og å løfte fram de positive sidene ved regionen. Kommunene i Nord-Troms har også gått sammen om et interkommunalt plankontor med kontorsted på Storslett. Nord-

Troms er også med i tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms der de nyter godt av ekstra statlige virkemidler, både næringsrettede (fritak fra arbeidsgiveravgift og el-avgift) og personrettede virkemidler (redusert personskatt, nedskriving av studielån og ekstra barnetrygd).

4.2.1 Demografi

Regionen har hatt nedgang i befolkninga på ca 5 prosent de siste 25 årene, og skiller seg dermed fra både gjennomsnittet for Troms fylke og for Nord-Norge som helhet, (se figur 4.3). Nordreisa-Skjervøy har hatt flyttetap gjennom ungdomsfasen 10-19 år til 20 til 29 år gjennom hele 20-årsperioden fra 1993 til 2003. Andelen unge voksne, aldersgruppen 19-39 år ligger lavere enn gjennomsnittet for landsdelen, med 23 prosent mot et snitt på 25 prosent for landsdelen. Også andelen middelaldrende ligger under gjennomsnittet for hele Nord-Norge, men her er forskjellen bare på en prosent. Sammen med det faktum at regionen har hatt fødselsunderskudd de siste ti årene, bærer den demografiske utviklingen bud om den generelle aldringen i befolkningen vil være sterkere i denne regionen enn i landsdelen sett under ett.

I en egen studie av hvordan innbyggerne fra 2000 mellom 18-40 år og med høyere utdanning, bosetter seg etter fem og ti år (i 2005 og 2010) viser at særlig Nordreisa holder svært godt på innbyggerne som var innflyttere (de som ikke bodde der som 15 åring). Blant disse var nær 72 prosent fortsatt bosatt i Nordreisa etter fem år, og det er ganske likt mellom kvinner og menn. Etter 10 år var 55 prosent fortsatt bosatt i Nordreisa, men da var det 61 prosent av mennene og 52 prosent av kvinnene. På Skjervøy var halvparten av disse igjen etter fem år, men her er kvinnene langt mer bofaste enn menn (hhv 58 prosent av kvinnene og 43 prosent av mennene). Etter ti år var 40 prosent igjen, og kjønnsforskjellene var enda sterkere. 53 prosent av kvinnene med høyere utdanning og uten geografisk bakgrunn herfra bodde fortsatt på Skjervøy, sammenlignet med 29 prosent av mennene med tilsvarende bakgrunn (Angell et al. 2012).

4.2.2 Sysselsetting og arbeidsmarked

Sysselsettinga i regionen har hatt en ujevnt stigende kurve siden midten på 1980-tallet, og ligger nå 10 prosent høyere enn for drøye 25 år siden (se figur 4.3 og vedleggstabell 7.2.16). Den største økningen finner vi innenfor helse- og sosialtjenester, som har økt med 18 prosent i årene mellom 2003 og 2011, samt i bygg og anleggsnæringa, som har økt med 32 prosent i samme periode. Primærnæringene har gått tilbake. I landbruksnæringa, som er ei viktig næring særlig i Nordreisa kommune, har det vært en nedgang på 40 prosent i antall sysselsatte disse årene. I fiskeri, fiskeindustri og oppdrett er tilbakegangen på 9 prosent. Dette er særlig viktig for Skjervøy som har opplevd omfattende strukturendringer i fiskeindustrien, (jfr. seinere i kapitlet). I kommunen finnes det nå fem landbaserte sjømatbedrifter, hvorav tre er lokalisert i Skjervøy sentrum og to på Arnøya. Ved Lerøy Aurora og Arnøy Laks er det lakseproduksjon, Skjervøy Sjømat og Årviksbruket driver innenfor hvitfiskproduksjon og Nordic Intermaritim er en bedrift som produserer kongekrabbe. Den har også lisens for å høste tare[35].

[35] Se også Onsager m.fl. (2012): Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Skjervøy kommune

Offentlig sektor har vokst, samlet sett, og veksten er særlig stor innenfor helse- og sosialtjenester (18 prosent). Innenfor undervisning er den på 4 prosent, mens det har vært nedgang i administrasjon, politi og rettsvesen.

Selv om andelen sysselsatte i bygg- og anleggsnæringa øker, er ikke dette ensbetydende med at næringslivet innenfor denne sektoren har vokst seg større i den samme perioden. Mange av aktørene er små og består av et par-tre personer; snekkerlag eller elektrikere, som i hovedsak arbeider med mindre oppdrag for private eller som leies inn av andre entreprenører på større oppdrag. Den Nordreisa-baserte entreprenørbedriften Boreal offshore, hadde i en periode mange ansatte som arbeidet bl.a. med utbyggingen av Snøhvit-anlegget ved Hammerfest og med oppbygginga i forbindelse med gjenåpninga av Syd-Varanger gruver i Kirkenes. Selskapet hadde 250 ansatte på det meste. Seinere tapte Boreal anbudskonkurransen om en kontrakt i Kirkenes til et svensk selskap og måtte gjennom en omfattende nedbemanning. Mange av de utenlandske ansatte som mistet jobben, hadde ikke fast bosted i Nordreisa, og måtte etter nedbemanningen finne arbeid andre steder, bl.a. i Kirkenes.

Mekanisk industri har hatt en stor prosentvis vekst (111 prosent), men er likevel forholdsvis liten når en ser på absolutte tall; 19 sysselsatte i 2011. Svingningene i tidsperioden er likevel markante, noe som særlig kan forklares med nedlegging av et mekanisk verksted på Skjervøy.

Figur 4.3. Utvikling i folketall og sysselsetting i Nordreisa og Skjervøy sammenlignet med fylket og landsdel

Reiselivsnæringa sysselsetter drøye 5 prosent av de yrkesaktive, og har hatt en svak nedgang siden 2003 (4 prosent). Dette er tankevekkende, all den tid en i regionen finner mange av de elementene som tiltrekker dagen turister, som ei av landets beste lakseelver, nasjonalpark og anlegg for fisketurisme. I Nordreisa kommune har en også ansatt en såkalt "helårsvert" som et element i å synliggjøre og markedsføre statusen som nasjonalparklandsby. I reiselivsnæringa finner vi mange bittesmå bedrifter, gjerne i form av tilleggsbeskjeftigelse, der innehaveren har en annen jobb som hovedbeskjeftigelse.

Svingningene i sysselsetting kan i noen grad forklares med utviklinga innen fiskeindustrien og innenfor bygg og anlegg. Rekefabrikken Uniprawn i Skjervøy gikk konkurs og måtte stenge i 2003. I 2007 startet Lerøy Aurora opp lakseslakteri i fabrikklokalene. Bedriften har nå 100 ansatte og planlegger produksjonsvekst og nyansettelser. Sammen med vekst i oppdrettsnæringa og gode torskekvoter bidrar dette til optimisme når det gjelder betydningen av fiskerinæringa.

4.2.3 Konkurransen om arbeidskraft

Det var varierende oppfatninger blant dem vi snakket med, når det gjelder hvor sterk konkurransen om arbeidskraften er. I oppdrettsnæringa dreier det seg både om å skaffe folk til brønnbåtene, røktere og til produksjonslinja, med andre ord både faglært og ufaglært arbeidskraft. I produksjonen jobber det både folk fra lokalområdet og folk som er rekruttert fra utlandet. Særlig er det mange fra Romania som arbeider i produksjonslinja. Mange av disse kom for flere år siden og er stabil arbeidskraft. De regnes da også med blant den lokalt rekrutterte arbeidskraften, av en av de bedriftslederne vi intervjuet.

Konkurransen synes først og fremst å stå om de faglærte, særlig de med ulike former for teknisk kompetanse. Det dreier seg både om mannskap til båter på oppdrettsanlegg, teknisk og administrativt personale til lakseslakteriene, fagutdannede og ingeniører til bygg- og anleggsnæringa, og ingeniører til tekniske og planfaglige stillinger i kommunene. Kanskje særlig innenfor oppdrettsnæringa har kravet til formell kompetanse, for eksempel fagbrev, økt de seinere år. Når det gjelder kommunen, er det imidlertid ulike oppfatninger ute og går, idet det hevdes at en har mange søkere til tekniske stillinger. Samtidig har alle kommunene i regionen sett under ett, i mange år hatt store utfordringer med å skaffe planleggere. Dette oppfattes likevel å ha bedret seg etter at de gikk sammen om å opprette et interkommunalt plankontor, noe som gir et større fagmiljø.

Selv om regionen har fått mer enn 130 nye ansatte i helse- og omsorgstjenester, oppfattes ikke regionen å ha vesentlige problemer med å rekruttere fagpersonell til disse tjenestene. Et godt fagmiljø ved helsesenteret Sonjatun i Nordreisa tillegges stor betydning for rekrutteringen av helsefaglig kompetanse. Også på Skjervøy finnes det sykehjem, om enn med færre plasser og ansatte enn i Nordreisa. Samtidig kommer det fram opplysninger som tyder på at en ansetter ufaglærte når det ikke er faglig kvalifiserte søkere i helsesektoren og barnehager, og at det kan ligge en kompetanseutfordring her. Vi har imidlertid ikke tall som dokumenterer omfanget av dette, muligens skjulte, kompetansebehovet.

Også i Nordreisa-Skjervøy, ja særlig i Skjervøy opplever konkurranse fra petroleumsnæringa. Med de lønns- og arbeidstidsbetingelser den tilbyr, er det den enkeltfaktoren de fleste peker på som forklaring på den sterke konkurransen om teknisk personell – en konkurranse som er blitt sterkere de siste par årene. Mange fra fiskeri- og havbruksnæringene kan gå rett inn i petroleumsrelaterte jobber, og flere regner med at konkurransesituasjonen her vil bli sterkere i årene framover.

4.2.4 Rekruttering av arbeidskraft

I regionen er det engasjement og konkrete tiltak på ulike hold for å sikre tilgangen på arbeidskraft. Noe skjer i regi av de enkelte bedriftene og andre tiltak gjennomføres som samarbeid der det offentlige er sterkt inne.

Rekruttering fra utlandet

Ufaglærte arbeidere oppfattes det stort sett som forholdsvis enkelt å rekruttere, innenlands eller utenlands. Bedriftene gjør i stor grad dette sjøl, framfor å benytte bemanningsbyråer, fordi de mener de får bedre kontroll med hvilke folk de får tak i på denne måten. Mye slik rekruttering synes da også å skje gjennom bekjentskaper, dvs. at utlendinger som arbeider i bedriften rekrutterer venner og familie. De innlosjerer gjerne de nyrekrutterte i sin egen bolig i en overgang, til de nyankomne finner et sted å bo. Slik "sosialiseres" de trolig lettere inn i arbeidet og miljøet på bedriften enn om de skulle komme i puljer med korttidskontrakter gjennom et bemanningsbyrå.

Faglærte på tekniske områder er det vanskeligere å finne, og vi får opplyst at til bygg- og anleggsnæringa er det blitt mer og mer vanlig å rekruttere utenlandsk fagpersonell. Engelsk synes å gripe om seg som arbeidsspråk på de store anleggene. Dette er ikke uproblematisk. Vi får opplyst at de som kommer, fagfolkene, ofte behersker engelsk, i alle fall så mye at de kan gjøre jobben og ikke utgjør en sikkerhetsrisiko. Problemet synes i større grad å ligge i at en del lokale ledere for små bedrifter i bygg- og anleggsnæringa selv ikke kan godt nok engelsk til å kommunisere med utenlandske arbeidstakere og dermed vegrer seg for å ansette slike, selv om denne typen arbeidskraft i og for seg er mulig å rekruttere. Lederen for ei av næringsforeningene beskriver dette som et generasjonsfenomen, og er sterkt tvilende til at disse aldrende lederne for små bedrifter vil være interesserte i å skaffe seg språkkunnskap. Han mener de heller styrer mot pensjonsalderen og at dersom det skal skje en endring her, vil den først og fremst omfatte en ny generasjon av unge ledere. Spørsmålet er imidlertid om dette vil skje, i en situasjon der unge fagfolk er sterkt etterspurt av så vel offshorenæringa som store entreprenørselskaper med hovedkontor i mer sentrale deler av landet.

Det trekkes i den sammenheng fram at mange små aktører innenfor bygg og anlegg er inne i en ond sirkel. Alle offentlige oppdrag settes ut på anbud, og anbudsspesifikasjonene er ofte slik at disse firmaene ikke er i stand til å svare på dem. De er ofte heller ikke i stand til å samarbeide om å levere tilbud, og sakker dermed stadig akterut med hensyn til å bygge opp volum og kompetanse.

Kompetanse og motivering

I regionen finnes en del utdanningstilbud og prosjekter som er rettet inn mot å gi utdanning, samt motivere for å ta utdanning, som regionen har behov for. I tillegg til den videregående skolen i regionen, med avdeling både på Storslett og Skjervøy, ble i 2006 også Nord-Troms studiesenter etablert. Etableringen skjedde i et samarbeid mellom kommunene i Nord-Troms, og studiesenteret eies av Nord-Troms regionråd. Fylkeskommunen bidrar med en del prosjektmidler.

Den videregående skolen tilbyr utdanningsprogram som svarer på rekrutteringsutfordringene i regionen, slik som teknisk og industriell produksjon (TIP), bygg og anleggsteknikk, naturbruk og helse- og sosialfag. Studiesenteret ble etablert særlig med tanke på rekruttering av fagfolk, og profilen viser at det først og fremst har dreid seg om fagfolk til offentlig sektor. Annet hvert år tilbyr de sykepleierutdanning og annet hvert år allmennlærerutdanning og vernepleie. På grunn av stor forventet avgang av eldre lærere p.g.a alder, har dette vært særlig prioritert. Regionen er gjennom studiesenteret langt på vei selvforsynt med fagfolk på disse områdene.

Noen peker også på at det blant innvandrerne finnes mye kompetanse som verken arbeidsgivere eller andre i den norske delen av befolkningen kjenner til, fordi mange av dem ofte tar ufaglært arbeid, for eksempel i fiskeindustrien. Dette mener en er kompetanse som er viktig å få kjennskap til. En grunn er at det å få brukt kompetansen sin er viktig for den enkeltes trivsel og dermed for muligheten til å beholde disse innbyggerne over tid. En annen er at det kan være kompetanse som regionen etterspør, og som eksempel nevnes en bedrift som lette etter regnskapsmedarbeider i lang tid før lederen fikk kjennskap til at en av de som arbeidet i produksjonsleddet nettopp hadde den utdanningen i økonomi og regnskap som bedriften hadde bruk for.

Det er også satt i gang et prosjekt for rekruttering av elever til de ”blå fagene” ved videregående skole. Prosjektet er et samarbeid mellom Nord-Troms videregående skole og Senja videregående skole og finansieres av fylkeskommunen. I dette prosjektet er hensikten å informere og motivere særlig ungdomsskoleelever til å ta utdanning som kvalifiserer til arbeid i fiskerinæringa – både fangst, oppdrett og produksjon. Selv om det meldes om ”rekordstore tall” på elever ved naturbruk, er dette antallet 22 elever, og det anslås at oppdrettsnæringa i Troms fylke samlet sett har bruk for 30-50 nye fagfolk hvert år, gitt dagens produksjonsnivå. Som et ledd i denne satsinga arbeider en nå med å få en undervisningskonsesjon for oppdrett. Det planlegges også ei samling, eller aller helst gjentatte samlinger, av alle 10. klassene og elever på videregående skole, for å fortelle om de mulighetene som ligger i de blå næringene. Dette etter modell av ei samling som petro-næringa gjennomførte forrige år, og som samlet 300 deltakere: ”Kom til oss, sa Arvid Jensen[36], og sto som en frelser i Kulturhuset.” Slik beskriver en av dem vi snakket med, begivenheten.

Omdømmeprosjektet, som er omtalt innledningsvis, er ikke spesifikt rettet inn mot rekruttering av arbeidskraft til spesielle næringer, men sikter mot å rekruttere innbyggere generelt, samt å holde på de innbyggerne en har i regionen gjennom å styrke den lokale tilhørigheten.

Bolig

Det å kunne tilby boliger fremheves som viktig for rekrutteringa. Slik det er nå, kan det være vanskelig for tilflyttere å skaffe seg bolig. Mange venter i flere måneder før de finner et sted å bo. Det er for få utleieboliger, og det som er å få kjøpt, er stort sett eneboliger. Tradisjonelt bor folk i eneboliger, både i Nordreisa og Skjervøy, men en erfarer de seinere årene at det ikke passer for alle. De som ser etter andre alternativer enn å kjøpe et hus, er ulike

[36] Leder i foreningen PetroArctic

kategorier av folk. Utlendingene som kommer flyttende, er ofte vant med en lavere boligstandard, og er kanskje verken villige til, eller i stand til å påta seg de store kostnadene det medfører å kjøpe enebolig.

En annen gruppe er tilflyttere som ønsker å "bo på prøve" før de eventuelt bestemmer seg for å flytte på mer permanent basis. Selv om de kanskje har økonomisk mulighet for det, ønsker de ikke å kjøpe enebolig i første omgang, både fordi det følger økonomisk risiko med, og fordi det oppleves som å binde dem til stedet på en sterkere måte enn de egentlig ønsker. Et par vi intervjuet, som hadde flytta fra Tromsø for noen år siden, var helt klare på at dersom det ikke hadde vært for at de hadde en mulighet til å leie en passende leilighet, ville de ikke engang forsøkt å flytte. Etter noen år på stedet hellet de nå mer og mer i retning av å bli boende, i alle fall i en lengre periode.

Ungdommer er en annen gruppe som har bruk for noe mindre enn en enebolig. Det å ha mulighet til å flytte ut av foreldrehjemmet og likevel bo på hjemstedet uten å ruinere seg, kan være svært viktig når det gjelder å beholde ungdommene.

Når leiligheter og mindre boliger etterspørres, er det med andre ord både med tanke på midlertidighet – som godt kan strekke seg over flere år, og som permanent bolig. I Skjervøy planlegger en privat utbygger å bygge leiligheter nær sentrum, nettopp med tanke på slike behov. Prosjektet krever at kommunen går inn og kjøper noen av leilighetene, for at det skal realiseres. Mange av dem vi snakket med, ønsket det velkommen og håpet at det ville bli noe av.

Samarbeid

Som vi var inne på innledningsvis samarbeider kommunene, offentlig sektor, i hele Nord-Troms mye, både om tjenesteproduksjon og samfunnsutvikling. Dette har stor betydning for Nordreisa og Skjervøy. Plankontor, studiesenter og Omdømmeprosjektet er gode eksempler på dette. Særlig er det interessant at de har valgt å samarbeide om et omdømmeprosjekt. Mye av rasjonale bak denne typen prosjekter er jo nettopp å bedre konkurransesituasjonen overfor andre kommuner når det gjelder bosetting og rekruttering. Her har en altså i stedet valgt å legge en regiontenking til grunn, og bygge opp prosjektet med en prosjektmedarbeider i 20 prosent stilling i hver av kommunene, i tillegg til prosjektleder i full stilling, lokalisert til Skjervøy. Samarbeid vektlegges som en nøkkelfaktor når det gjelder å styrke utviklinga i regionen.

Ikke bare aktørene i offentlig sektor vektlegger samarbeid. Det samme gjør næringsliv og frivillige organisasjoner. Det hevdes at det eksisterer motsetningsforhold både mellom Skjervøy og Nordreisa og innad i Nord-Troms generelt, som gjør at enkelte samarbeid ikke er så lette å få til. Andre mener tvert imot at det innenfor aksen Nordreisa-Skjervøy samarbeides godt på mange områder, men at problemene er større med hensyn til samarbeid med de sørlige delene Nord-Troms regionen.

Et annet spørsmål dreier seg om hvilken evne og vilje næringsaktørene har til å samarbeide. Her trekkes igjen fram de mange små aktørene i bygg- og anleggsnæringa. Både beskjeden størrelse og lavere økonomistyring- og organisasjonskompetanse enn en kunne ønske, har medført at selv om flere har ønsket å bidra til anbud på større oppdrag, har det ikke vært

mulig å finne en som kunne være oppdragspartner ved å stille garanti og stå for administrasjonen av oppdraget. Gode initiativ har dermed ikke latt seg realisere. Slik sett blir det i samtalens løp trukket en slags konklusjon om at dersom det er kompetanse næringslivet, eller i alle fall deler av det, mangler, så er det kanskje kompetanse de først og fremst bør samarbeide om, etter modell fra for eksempel det interkommunale plankontoret.

En annen næring der det pekes på et betydelig potensial ved å samarbeide, er reiselivsnæringa. Denne preges som nevnt av mange små aktører, som ofte vegrer seg mot å underlegge seg et felles rammeverk og inngå forpliktende avtaler. Blant annet kommer det til uttrykk en sterk skepsis til tanken om at reiselivsselskapet Visit Tromsø vil arbeide for reiselivsbedriftene i Nord-Troms, og det som løftes fram som alternativ er at nettopp de sistnevnte må bli sterkere gjennom å samarbeide med hverandre.

Samarbeid i Nord-Troms

Skjervøy og Nordreisa kommune deltar sammen med de andre fire kommunene i Nord-Troms regionråd i prosjektet «Omdømmebygging i Nord-Troms». Målet med prosjektet er å styrke felles regional identitet og samtidig bygge et positivt omdømme utad. Det er definert fire målgrupper for prosjektet: Potensielle tilbakeflyttere, potensielle tilflyttere, regionens innbyggere og næringsliv og potensielle næringsetablerere. Prosjektet drives av en prosjektleder i full stilling og 6 prosjektmedarbeidere i 20 prosent stilling, en prosjektmedarbeider i hver av kommunene. Disse har faste månedlige møter. Bolyst-programmet står for hoveddelen av finansieringa, og de seks kommunene finansierer den 20 prosent stillinga i egen kommune samt bidrar hver med 50.000 årlig fra det kommunale næringsfondet. Arbeidet startet opp i 2012 og skal vare ut 2013.

En har arrangert dialogseminar med ungdommer i 10. klasse og på videregående skole, samt med unge voksne tilbakeflyttere. Hensikten med dette arbeidet er å finne ut hvorvidt ungdommene identifiserer seg med regionen og hvordan de vil beskrive denne identiteten. Videre hvordan Nord-Troms skal framstå for å gi et inntrykk som bidrar til et godt omdømme, og hvordan dette kan utvikles videre til konkret å skape bolyst.
En del av arbeidet er å jakte på ”skatter” i regionen. Det vil blant annet si å finne ut hva folk skryter av i regionen – hva innbyggerne er stolte av og som gjør at de vil bo og leve der. Skattejakten kan også dreie seg om å hente historiske steder og hendelser frem fra glemselen, gjøre dem til attraksjoner som lokalbefolkningen er stolte av og som tilreisende vil ønske å se eller oppleve. I skattejakten samarbeider prosjektet med ildsjeler, lokalavisa, frivillige lag og foreninger, næringsliv, skoler og nærradio. Videre har prosjektet starta ei entreprenørskapssatsing, bl.a. i samarbeid med Halti næringshage på Storslett. Denne satsinga er i oppstartfasen. Det arbeides også med å få til en god dialog med næringslivet i regionen.

Omdømmeprosjektet samarbeider også med Universitetet i Tromsø gjennom følgeforskning. På den måten får prosjektet innspill og forslag til organisering, og til gjennomføringa av ulike tiltak, som for eksempel opplegget i dialogseminarene.

4.2.5 Kvaliteter ved lokalsamfunnet

Mange av dem vi snakket med, var ivrige med å trekke fram kvaliteter ved lokalsamfunnet. Både i Skjervøy og Nordreisa oppfattes samfunnet som åpent og lett å komme inn i for nyinnflytta. Samtidig er det informanter i Skjervøy som hevder at dette først og fremst gjelder i Skjervøy, mens slike ting går tregere i Nordreisa. Forklaringa som gis, er Skjervøy sin større nærhet til sjøen og aktivitetene knyttet til den. Enkelte mener det historisk sett har skapt større åpenhet og mottagelighet for tilflyttere. Det er vanskelig å komme til bunns

mht. om slike forskjeller faktisk finnes. Det er imidlertid gjennomgående enighet om at det bør gjøres mer for å integrere de utenlandske tilflytterne som kommer, for å beholde dem på sikt. Som eksempel nevnes at de sjelden trekkes med i de mange frivillige organisasjonene. En av lederne i et svært aktivt lag sier at når han har begrenset med tid å legge ned i å få ting til, velger han helst å fordele oppgaver til de som er kjent med hvordan ting fungerer framfor å spørre en utlending som han må bruke mye tid på å forklare ting for. Han uttrykker det slik: ”Alt skjer jo på frivillig basis. Vi har kanskje ikke kapasitet til å forklare innvandrerne hva som kreves, av kakebaking og annet. Jeg ser det som en selvfølge at de ikke baker kaker og spør dem ikke. Da spør jeg heller noen jeg vet kan det. Men når ingen forteller dem hvordan det er, da blir de jo fort utelukka”.

Alle de gode mulighetene for friluftsliv, fiske og fangst vektlegges både i Skjervøy og Nordreisa som en av de viktigste kvalitetene ved lokalsamfunnet. Det at lokalmiljøet er stort nok til at ikke alt man gjør blir observert og kommentert, og at det samtidig er lett tilgang til natur – både på sjø og land.

Folk er opptatte av å formidle hvor stort mangfoldet i kulturlivet og det frivillige organisasjonslivet er. Både i Nordreisa og Skjervøy er det mange lag og foreninger, og bl.a. mange idretter er representert. Hvis det ikke er tilstrekkelig med unger til å stille lag på ett av stedene forsøker de å samarbeide for å stille felles lag. Nye medlemmer er svært velkomne. Her synes det som om omdømmeprosjektet ser en misjon med hensyn til å gjøre dette mer kjent for innvandrerne, og samtidig orientere om hva som forventes av egeninnsats i slike medlemsdrevne organisasjoner. Noe konkret framstøt er imidlertid ikke planlagt.

Samtidig som mange er stolte av det aktive organisasjonslivet og et relativt mangfoldig kulturtilbud, kommer det også fram en erkjennelse av at man generelt ikke er dyktige nok til å gi anerkjennelse til de ildsjelene som driver fram mangfoldet. Her er det enighet om at det er en jobb å gjøre, ellers er det fare for at både ildsjelene og tilbudene ”brenner ut”. Flest mulig må være engasjert for å opprettholde kontinuiteten.

Det behøves altså informasjon til nyankomne om lag og foreninger og måten de fungerer på, men for øvrig er de åpne for de som ønsker å være med. Da stiller det seg nok noe annerledes med det uformelle sosiale livet. Selv om enkelte av dem vi snakket med, kunne fortelle om gode erfaringer med å få et sosialt nettverk, både for en god del år siden og ganske nylig, var de likevel relativt enige om at dette er vesentlig vanskeligere for utenlandske tilflyttere enn for norske.

En annen gruppe som nevnes i forbindelse med inkludering, er de tilreisende elevene ved den videregående skolen. Frafall i vgs. er et generelt problem, og berører også denne regionen. I en av intervjugruppene var en inne på at lokalsamfunnet, både medelever og andre, må vise et større ansvar for at de som kommer for å gå på videregående føler seg sett og inkludert – at de betraktes som viktige for framtida. I tillegg til å bidra til at flere gjennomfører, kan det også være med på å gi flere tilhørighet til stedet og kanskje på lengre sikt til at de velger å slå seg ned der.

4.2.6 Framtidige utfordringer

Når vi spør folk både i privat og offentlig sektor om hva de ser som de viktigste utfordringene de neste 10-15 årene, kommer det å *rekruttere fagfolk* øverst på lista. Dagens utfordringer antas å forsterkes i takt med økt petroleumsvirksomhet i nord, og de gode lønns- og arbeidstidsbetingelser er det få som kan konkurrere med. Tett sammenvevd med dette er utfordringene knyttet til å opprettholde lokale arbeidsplasser. Spesielt nevnes bygg- og anleggsnæringen. Denne har som nevnt tradisjonelt stått sterk i regionen, men selv om mange fortsatt er sysselsatt i bygg og anlegg, har entreprenører fra andre steder, spesielt fra Alta, hatt en sterk vekst de siste årene. Mange av disse bedriftene styrer oppdragene og bedrifter fra Nordreisa-Skjervøy-regionen opptrer oftere som underleverandører. Over tid vil dette tappe fagmiljøet, og bygg- og anleggsnæringen her vil ha svakere muskler til å møte konkurransen fra petroleumsrelaterte næringer.

Skole- og utdanningstilbudet oppfattes av flere som et område der det ligger store utfordringer i framtida. Her trekkes inn både grunnskole, videregående utdanning og til en viss grad høyere utdanning. Nordreisa har samlet grunnskolen til et sted og alle distriktsskolene er nedlagt. På Arnøya i Skjervøy har kommunen lagt ned en barneskole, men den har gjenoppstått som Montessori-skole ved hjelp av lokal innsats. Informanter mener dette går bra, og fortsatt er det engasjement for å holde driften i gang, men de ser for seg at det over tid kan bli en viss slitasje knyttet til at tilbud som andre steder er drives av det offentlige, her må drives av foreldrene. De frykter at dersom skolen legges ned, vil mange flytte, og det kan få store konsekvenser for tilgangen på arbeidskraft. Det stilles også spørsmålstegn ved elevgrunnlaget for å opprettholde både en offentlig og privat skole på øya.

Likevel er det *videregående skole* sin rolle som oppfattes som den største utfordringa. Regionen har samlet sett et variert tilbud av program innenfor videregående utdanning. Samtidig erfarer en at det raskt blir snakk om å legge ned tilbud dersom søkningen til enkelte programmer daler. Her påpekes det at det er viktig å ha is i magen og se utviklinga an over lengre tid, før en tar avgjørelser om å legge ned tilbud. På den annen side oppfattes det også som svært sentralt at det legges innsats i å motivere ungdom til å gjennomføre videregående utdanning og å arbeide for å forebygge frafall. Det å få næringslivet, og i og for seg også offentlig sektor, mer på banen når det gjelder å informere om hvilken kompetanse det er behov for, betraktes som et viktig ledd i dette arbeidet, siden det kan være med på å gi ungdommer som har lav motivasjon og er usikre på hva de skal velge, et mål å styre utdanningsvalget sitt inn mot. I siste ende henger dette også sammen med ønsket om å beholde ungdommene i regionen etter endt utdanning.

Over tid oppfattes det også som en utfordring å *opprettholde et godt offentlig tjenestetilbud.* Dette har med utviklinga i kommuneøkonomien å gjøre, og henger også sammen med tilgang på kvalifisert personell. Det ventes for eksempel stor aldersavgang blant lærere, slik at det er behov for en ekstra innsats på det feltet. I forbindelse med rekruttering og kompetansebehov i kommunene, blir det nevnt at kommunene har svært begrensede muligheter til å drive strategisk utvikling. Dårlig økonomi og nedskjæringer, sammen med at stillinger som etatssjef er borte, gjør at det ikke lenger er en person med det samlede ansvaret for utviklinga innenfor et fagområde. Driftsfunksjoner oppfattes å ta all

oppmerksomhet og ansvar for faglig utviklingsarbeid oppleves som mer fragmentert enn det var før.

Samferdsel oppfattes også å være ei utfordring for utviklinga i regionen i årene som kommer. Flyplassen i Sørkjosen betyr mye for folk sine muligheter til å nå ut av regionen på kort tid. Hurtigbåten mellom Skjervøy og Tromsø likeså. Ikke minst er den viktig vinterstid, en tid da veier relativt ofte er stengt på grunn av snøskred og/eller dårlig vær. Samferdsel ses også i sammenheng med videregående skole. Det å knytte Nord-Troms-regionen bedre sammen gjennom økt frekvens på hurtigbåten mellom øyene, kan bidra til at elever fra for eksempel Vannøya kan gå på skole på Skjervøy uten å flytte på hybel. I en større sammenheng oppfattes dette både å styrke elevgrunnlaget og derigjennom opprettholde og endog utvide antall studieprogram, og på sikt å bidra til rekruttering av kvalifisert arbeidskraft til bedriftene. Informanter mener at ferga mellom Skjervøy og Arnøy har for liten frekvens til at det er mulig for de som bor på Arnøya å delta i særlig mye av aktivitetene som foregår på Skjervøy, og at dette sammen med skolesituasjonen er en situasjon som folk ikke trives med over tid.

Veinettet er også blant utfordringene informantene trekker fram innen samferdsel. Dette omfatter både skredsikring av utsatte strekninger og generell forbedring av veinettet. Det er også et spørsmål om brua til Skjervøy vil tåle belastninga av volumøkning i fiskeindustrien over tid, med den økningen i trailertrafikken som det vil føre med seg.

4.2.7 Hvordan kan utfordringene møtes?

Utfordringene må møtes gjennom innsats både fra lokale, regionale og sentrale aktører. Lokalt oppfattes det som viktig at alle typer aktører involverer seg; kommune, næringsliv, frivillige organisasjoner og enkeltpersoner.

Lokale grep

På lokalt nivå oppfattes det som viktig at en skaper et *godt plangrunnlag* å arbeide ut fra, og gjennom etableringa av det interkommunale plankontoret oppfattes dette som en realistisk ambisjon. Dette vil bidra til å gi retning og forutsigbarhet i utviklingsarbeidet i de enkelte kommunene og i regionen som helhet. I det store og hele understrekes sterkt viktigheten av samarbeid, både mellom kommunene, innad i næringslivet og mellom kommune og næringsliv. Konkrete tema for lokalt samarbeid som løftes fram, er boligbygging, kompetanseutvikling og mer generelt det å stå sammen om påvirkning av regionale og sentrale myndigheter. En av dem vi snakket med fra næringslivet etterlyser mer selvtillit i denne kontakten: ”Vi står der med hatten i handa og tør ikke åpne kjeften fordi vi er redde for å dumme oss ut. Vi er redde for å bli kalt en fargeklatt!” Enkelte gir også uttrykk for en oppfatning om at bedriftene også må tenke attraktive skift- og turnusordninger som en måte å møte konkurransen med offshorenæringa på.

Med hensyn til lokalt samarbeid, påpeker flere viktigheten av at bedriftene støtter opp om hverandre, ved *å gjøre innkjøpene* sine *lokalt* så langt det lar seg gjøre. Flere er inne på at det må en gjøre selv om det enkelte ganger kan bli dyrere enn å kjøpe varer og tjenester andre steder fra. Bare på den måten kan en over tid holde ved like et levedyktig næringsliv. Her holdes bl.a. Lerøy Aurora på Skjervøy fram som et godt eksempel, også med hensyn til å støtte opp om ulike aktiviteter i lokalsamfunnet.

Ikke minst oppfattes det som svært viktig at lokalbefolkningen går inn for at både innvandrere og norske *tilflyttere skal finne seg til rette*. Her opplever de vi intervjuet at det er mye ugjort, både i det frivillige organisasjonslivet og på det mellommenneskelige planet. Det er forventninger til at en del forbedringer skal komme gjennom omdømmeprosjektet, der blant annet informasjon og tiltak i lokalsamfunnene er viktige elementer. Samtidig er det ingen som regner med at hele løsningen ligger i dette prosjektet. Det pekes også på at lokalsamfunnet må ha et særlig blikk for de unge som kommer flyttende til stedet for å gå på videregående skole, og sørge for at de føler seg velkomne.

Innsats fra statlig og regionalt nivå
Mange av de konkrete forslagene på grep for å møte utfordringene er adressert til regionale og statlige myndigheter. Regionen har svært *få statlige arbeidsplasser*: ”Tre personer i fjelltjenesten. Det er alt.” Statlige arbeidsplasser er ofte kompetansearbeidsplasser og dette ville være kjærkomment med tanke på å ha varierte fagmiljø.

Når det gjelder *samferdsel*, vei og båt, er *fylkeskommunen en nøkkelaktør*. Det samme gjelder tankene om utvikling av *videregående skole*, selv om en her er tydelig på at også det lokale næringslivet bør ha en rolle i dette arbeidet. Å bestemme om studieprogram skal opprettes, opprettholdes eller nedlegger, bestemmes av fylkestinget, men bedrifter kan være med på å forme innholdet gjennom ulike former for samarbeid.

Andre er inne på at den kompetansen som finnes om regional utvikling i fylkeskommunen, er for dårlig utnytta, og at den bør utnyttes bedre i distriktsutviklinga. Denne oppfatningen har trolig vel så mye adresse til kommunene i regionen som til fylkeskommunen. Kommunene oppfattes som for dårlige til å utnytte den kompetansen som fylkeskommunen sitter inne med.

Sektormyndighetenes rolle i byggesaksbehandling nevnes som en barriere for utbyggingsplaner. Forbudet mot bygging i 100-meterssonen gir seg utslag som i enkelte tilfeller oppleves som urimelige, all den tid det er snakk om svært spredtbygde områder. Det er ønske om en mer konstruktiv dialog med bl.a. fylkeskommunens kulturetat om hvordan hensynet til kulturminnevern og konkrete utbyggingsprosjekt kan forenes. Her understrekes at det er i alles interesse å ta vare på kulturminner, men at en lokalt opplever en ovenfra-og-ned-holdning fra enkelte sektormyndigheter.

Andre konkrete tiltak med staten som adresse, er at kommunene i Nord-Troms likebehandles med de øvrige kommunene i Tiltakssonen i statens inntektssystem til kommunene slik at alle får samme sats.

4.3 Sør-Varanger

Sør-Varanger kommune er strategisk plassert med beliggenhet med grense til Russland og Finland, se kartet i figur 4.1. Dette gir en unik mulighet til mobilitet både i forhold til arbeidskraft, næringslivssamarbeid og folk-til folk-samarbeid. Videre gir utnyttelse av petroleums- og fiskeressursene i Barentshavet samt gjenopptakelse av gruvevirksomheten kommunen en fremskutt rolle for industriell aktivitet og transport til verdensmarkedet.

Dette utfordrer lokalsamfunnet som må takle store endringer på kort tid og fremstå som attraktivt for nye næringer og tilflyttere. Sør-Varanger har vært igjennom en stor omstilling i forbindelse med nedlegging av gruvevirksomhet og med de utfordringer det førte med seg. Dette har tilført lokalsamfunnet nye typer arbeidsplasser, slik som etablering av NAVs innkrevingssentral.

Kommunesenteret Kirkenes har en forholdsvis kompakt struktur rundt havna mens Hesseng, Bjørnevatn og Sandnes ligger i utkanten av bykjerne. Kommunen har også store innlandsområder med spredt bosetning oppover Pasvikdalen, samt i fjordene. De viktigste mindre fjordbygdene er Bugøynes, Neiden, Jakobsnes og Tårnet i Jarfjord. Kommunikasjonsmessig er kommunen bundet til E6 som ender på grensestasjonen på Storskog. Etter grensepassering kan storbyen Murmansk nås langs landeveien på 4 timer. Flyplassen har god kapasitet og kan ta ned store fly, mens Hurtigruta har sitt snupunkt i Kirkenes. Havna i Kirkenes er i tillegg viktig for utskiping av mineraler, åpningen av den nordlige sjørute, for omlasting og skipsreparasjon.

4.3.1 Demografi

Kommunens befolkningsutvikling henger nøye sammen med viktige endringer i næringsgrunnlaget i kommunen. Gruvevirksomheten har i over 100 år vært en avgjørende faktor for bosetningen, og da statsforetaket gradvis reduserte sin virksomhet på 80-tallet, forlot flere innbyggere kommunen. Gruva ble lagt ned i 1996 og dette året ble derfor et vendepunkt hvor folketallet raste nedover, se figur 4.4. Kommunen mistet 500 innbyggere de neste 5 årene. Nedgangen fortsatte til 2006, og en har etter den tid hatt en gradvis befolkningsvekst. Veksten har vært noe større de siste årene. Folketallet i Sør-Varanger ligger i dag rett under 10.000 innbyggere (9969), og er kommet opp på samme nivå som da gruvevirksomheten ble lagt ned i 1996.

Kjønnsbalansen i kommunen har variert over tid, og i perioden med gruvevirksomhet var det et betydelig kvinneunderskudd. Etter at gruva ble nedlagt, har dette jevnet seg ut, og kommunen har i dag en god kjønnsbalanse. Gjenåpninga av gruva har foreløpig ikke påvirket kjønnsbalansen. Kommunen har ikke hatt samme utflytting av ungdomskull og unge voksne som andre Finnmarkskommuner (forgubbing), og har beholdt en forholdsvis stabil aldersstruktur. Internt i kommunen har det foregått en viss sentralisering. De mindre bygdene har opplevd noe fraflytting, men det finnes unntak som for eksempel Svanvik i Pasvik som de senere år har fått folkevekst, mens Jarfjord og Bugøynes har stabilt folketall. Kommunen har over de siste 20 årene en høy grad av innvandring der de viktigste landene er Russland og Finland.

De som er fra Sør-Varanger med høyere utdanning blir i stor grad boende i kommunen. En studie av de som i 2000 var i alderen 18-40 år, med høyere utdanning, som også bodde i kommunen som 15 åring viser dette. Sør-Varanger hadde aller høyest bofasthet av alle kommunene i Nord-Troms og Finnmark, blant denne gruppen. Hele 77 prosent bodde fortsatt i kommunen etter fem år (i 2005) og hele 74 prosent etter ti år (i 2010). Kvinner er mer bofaste enn menn i denne gruppen. Bofastheten i Sør-Varanger er lavere blant de som ikke er fra kommunen, blant disse bodde 43 prosent i Sør-Varanger etter fem år og 34 prosent etter ti år. Også i denne gruppen er kvinnene mer bofaste enn menn (Angell et.al 2012).

4.3.2 Sysselsetting og arbeidsmarked

Nedleggelse av gruvevirksomheten i 1996 gjorde at kommunen gikk gjennom en kraftig omstilling og fikk tilført statlige midler til utvikling av alternative arbeidsplasser. I årene forut for dette ble glasnost og åpningen av grensa østover en viktig driver for Russlandsrettet handel og samarbeid. Disse to forholdene har preget sysselsettingsutviklingen og arbeidsmarkedet i kommunen de siste 20 årene. I nyere tid utgjør gjenåpninga av gruva i 2009 et viktig vendepunkt, (se figur 4.4 og vedleggstabell 7.2.17).

Basert på sysselsettingsstatistikk fra 2011 og endringer i perioden 2003-2011 er mineralnæringa den enkeltnæring som bidrar til størst endring i sysselsettingsstatistikken med en utvikling fra 0 ansatte i 2005 til 339 i 2011. Sydvaranger gruver og deres underleverandører inngår i denne statistikken. Sterkt knyttet til gruvenæringen, utbygging av infrastruktur og boligutvikling er bygg og anleggsbransjen som sysselsatte i 377 personer, og har opplevd en vekst på 55 prosent i samme periode.

Varehandel er den private enkeltnæring som sysselsetter flest, med rundt 650 ansatte. Før de geopolitiske endringene på 1990-tallet var det omkring 1500 mennesker som krysset grensa på Storskog årlig. I 2010 var passeringene kommet opp i cirka 145 000 (Troms og Finnmark tolldistrikt 2011). Det gjør blant annet tilfanget av kunder til varehandelen i Kirkenes større enn den ellers ville vært. Trolig fordi sysselsettingen alt var høy i næringa, har veksten i varehandelen vært moderat i perioden etter 2003 (11 prosent), men innføringen av grenseboerbevis i 2012 og økning i russiske «handelsturisme» vil trolig gi utslag i statistikken i framover. Beboere nær grensen mellom Norge og Russland kan søke om grenseboerbevis. Det gir mulighet til ubegrenset antall grensepasseringer med opphold på inntil 15 dager. Reiseliv er også viktig med 305 sysselsatte, også her er veksten moderat (8 prosent). Transport som sysselsetter 251 personer har hatt en større vekst på 18 prosent. Mekanisk industri sysselsetter 169, har opplevd en økning på 160 prosent, men har opplevd flere opp- og nedturer i perioden. Den viktigste enkeltaktør er Kirkenes mekaniske verksted med reparasjon av russiske fiskebåter og offshorenæringa som sitt viktigste marked.

Fiske, fiskeindustri og oppdrett har 162 sysselsatte, og har hatt en vekst på hele 218 prosent i perioden. Viktige aktører er oppdrettsselskapet Villa Arctic med slakteanlegg på Jakobsnes, kongekrabbemottak på Bugøynes og fiskeflåten, samt et oppdrettsanlegg for røye - Kirkenes Charr. Veksten i næringa henger blant annet sammen med økt etterspørsel og salg til det russiske markedet.

Av statlige arbeidsplasser som kom i omstillingsperioden var NAV innkreving som ble etablert i Bjørnevatn. Barentssamarbeidet som startet opp med Kirkeneserklæringen i 1993 førte til opprettelsen av Barentssekretariatet, og etter hvert Barentsinstituttet.

Kulturarbeidsplasser har også kommet i kjølevannet av Barentssamarbeidet, slik som «Pikene på broen». Viktige offentlige arbeidsplasser for øvrig er kommunal virksomhet, sykehus og forsvar. Hvis vi ser på sysselsettingsveksten i de offentlige næringene har denne vært moderat; offentlig administrasjon, trygdeordninger, forsvar, politi 7 prosent, undervisning 12 prosent, helse- og sosialtjenester 11 prosent. De eneste næringene som har opplevd sysselsettingsnedgang er landbruk og annen industri.

Figuren under fremstiller sysselsettingsutviklingen i kommune, og ser denne i sammenheng med befolkningsutviklingen. Den mørkeblå linja viser hvor dramatisk stengingen av gruva i 1996 var for nedgangen i sysselsettingen. Den viser også at sysselsettingsutviklingen fra 2003 har vært svært positiv og langt over snittet for Finnmark og Nord-Norge. I løpet av 7 år økte sysselsettingen i kommunen med hele 27 prosent.

Figur 4.4 Utvikling i befolkning og sysselsetting i Sør-Varanger sammenlignet med fylket og landsdel

Det interessante med denne figuren er å se utviklingen i sysselsetting i forhold til folketallsutviklingen. Befolkningen i kommunen økte med «bare» med 4 prosent i denne perioden. Noe av dette kan forklares med en maksimal utnyttelse av lokal arbeidskraft. Det vil si at kommunen har lav arbeidsledighet. Figuren gir likevel et tydelig bilde av at kommunen ikke har klart å få til den tilflyttingen som veksten i næringsliv skulle tilsi. Flere av de som har funnet arbeid i kommunen og bidratt til sysselsettingsveksten, har valgt ikke å flytte til kommunen. Hvorfor er det slik og hvorfor har ikke folketallet økt mer? Fremstår lokalsamfunnet som lite attraktivt for potensielle tilflyttere? Hvilke faktorer er det i så fall som hindrer større tilflytting, og hva kan gjøres for å få til større bosetning?

4.3.3 Rekruttering av arbeidskraft

Flere informanter trekker fram ekspansjonen i næringslivet og behovet for å fylle nye stillinger som utfordrende. Virksomheter i offentlig sektor konkurrerer delvis med privat sektor om den samme arbeidskraften. Økonomiske nedskjæringer i kommunen gjør at det for dem kan være vanskelig å vinne fram i denne konkurransen. Samtidig kan enkelte informanter, for eksempel ved sykehuset og oppdrettsbransjen, si at de får tak i folk, men kanskje ikke den typen folk som har et langsiktig perspektiv på sitt arbeidsforhold og bosetning i kommunen. For disse ligger kanskje utfordringen i at de må regne med å miste folk etter kort tid, og må rekruttere på nytt.

Et viktig bakteppe for å forstå utfordringene med å rekruttere arbeidskraft, er å se på arbeidsledighetsstatistikken. Kommunen har hatt en nedgang i arbeidsledighet fra over 5

prosent i 2004 til 1,7 prosent i 2012, og særlig er arbeidsledigheten lav hos kvinner. I praksis har det vært lite tilgjengelig ledig arbeidskraft som kan gå inn i nye næringer og ekspanderende virksomhet.

Figuren nedenfor gir et bilde av hvor avhengig sysselsettingen i Sør-Varanger er blitt av arbeidskraft «utenfra». Innvandrere bosatt i kommunen står for 12 prosent av sysselsettingen, mens innpendlere og sysselsatte på kortidsopphold står for henholdsvis 10 prosent og 7 prosent av sysselsettingen. De øvrige sysselsatte som utgjør 71 prosent av sysselsettingen må kunne sies å ha en lokal forankring i kommunen.

Figur 4.5: Oversikt over hvor arbeidskraften hentes fra.

Det figuren ikke sier noe om er utpendlingen fra kommunen. 9 prosent av de yrkesaktive bosatt i kommunen arbeider i en annen kommune, og slik sett er denne strømmen omtrent like stor som innpendlingen. Det er imidlertid det høye antallet sysselsatte innvandrere og sysselsatte på korttidsopphold som gjør denne kommunen spesiell sammenlignet med de andre caseregionene og landsdelen for øvrig. Sør-Varanger har etter hvert blitt et samfunn hvor folk fra mange ulike nasjonaliteter bor og arbeider. I gruppen innvandrere, finner vi russere og finlendere som er godt etablert i lokalsamfunnet og går inn i mange typer arbeid. I service og handel er russisk arbeidskraft spesielt etterspurt for å kunne yte en god kundeservice til handelsturister fra Russland. Mange russiske og finske kvinner har også gått inn i offentlig sektor. Østeuropeere og borgere fra andre nordiske land dominerer i gruppen med korttidsopphold. Disse er primært sysselsatt i bygg og anlegg, gruvevirksomhet og helsesektoren. Innpendlere er i hovedsak knyttet til Sydvaranger og deres underleverandører, og kommer fra hele landet, naboland og til en viss grad andre verdensdeler.

Helsesektoren har rundt 60 ansatte på korttidsopphold og en del innpendlere. En informant fra sykehuset i Kirkenes sier at en av de største utfordringer er å rekruttere fagutdannede og få dem til å bli over tid. Selv om de ønsker å rekruttere lokalt, har dette stadig blitt vanskeligere. Sykehuset står også fremfor et generasjonsskifte hvor mange stabilt og lokalt forankret ansatte snart vil gå av med pensjon. Desentralisert sykepleierutdanning i Kirkenes

har vært en viktig rekrutteringskanal, men dette tilbudet gis bare hvert 3. år, og dekker ikke behovet. Informanten er usikker på hvor stor andel fra disse kullene som i dag tar arbeid ved sykehuset. Lærlinger er også en viktig rekrutteringskanal, men det er utfordringer med å få disse igjennom utdanningsløpet. For de mer spesialiserte profesjonene er sykehuset avhengig av gode samarbeidsløsninger med andre sykehus (Hammerfest og UNN i Tromsø) med hospiteringsordninger og utveksling. Sykehuset er også med i et internasjonalt prosjekt om rekruttering til utkantområder. Andre virkemidler som trekkes fram for å beholde leger over noe tid, er Finnmarksavtalen med ekstra ferie, nedskriving av studielån, og mulighet for forskningsmidler. Informanten nevner også et framstøt som ble gjort noen år tilbake for å rekruttere helsepersonell i Tyskland. Noen kom, men etter ett år var alle reist igjen. I tillegg må sykehuset gå inn på kortsiktige løsninger med spesialister på korttidsopphold både fra utlandet og andre steder i landet. Sykehuset bruker vikarbyrå som er spesialisert på helsekompetanse. Disse tilpasses den enkeltes behov med turnusordninger. Ordningen er dyr, og gir ikke stabilitet. De representerer også en gjennomtrekk som gjør arbeidsmiljøet mindre stabilt for faste ansatte.

Bruk av russisk arbeidskraft – erfaringer

Bedrifter i Sør-Varanger har i likhet med næringsliv i mange andre kommuner behov for å rekruttere arbeidskraft utenfra. For dem har det vært naturlig å rette seg mot nærområdene. Russere på den andre siden av grensa har erfaring med nordlig klima, har delvis en lik næringsstruktur, og «ledig arbeidskraft» med høyere arbeidsledighet. Flere bedrifter i Sør-Varanger har erfaring med bruk av russisk arbeidskraft, både ved å sysselsette russere som alt er bosatt i kommunen (og har kommet gjennom ekteskap, studier eller som flyktninger) eller å rekruttere aktivt i Russland gjennom arbeidsinnvandring. Regelverket som ser russisk arbeidsinnvandring som en innvandring fra «tredje land», dvs utenfor EØS-området, har imidlertid gjort slik rekruttering utfordrende. Da stortingsmeldingen om Arbeidsinnvandring ble lagt fram i Kirkenes i 2008, lå det an til en oppmykning av regelverket, med raskere saksbehandling av søknader om arbeidstillatelse. Villa Arctic - et lakseoppdrettsselskap med slakteri på Jakobsnes, ville teste ut de nye ordningene og satte i gang en rekrutteringsprosess på russisk side. De leverte søknader på vegne av godt kvalifiserte russere til UDI om arbeids- og oppholdstillatelse. Flere hadde høyere fiskeindustriutdannelse fra Russland og Norge samt erfaring fra næringa. Likevel opplevde bedriften at prosessen med søknadsbehandling på ingen måte fungerte smidig. De opplevde at UDI heller lette med lupe for å finne årsaker til å avslå søknaden, enn å forsøke å godkjenne den. En avslagsgrunn kunne være at søkeren var overkvalifisert. Ett av tiltakene i stortingsmeldingen med etablering av et servicekontor for utenlandske arbeidstakere i Kirkenes hvor UDI, skattemyndigheter og politi skulle samles på ett sted, ble aldri etablert med en permanent tilstedeværelse av UDI.

Bedriften fikk ikke ansatt så mange russere som planlagt, men de 16-17 som kom har været en uvurderlig arbeidskraft som danner grunnstammen i bedriften. Erfaringene med å være prøveklut for den nye arbeidsinnvandringspolitikken, ble imidlertid dyrkjøpte. Ledelsen har i ettertid valgt andre rekrutteringsmåter. Noe arbeidskraft klarer en å få tak i lokalt, men ut over dette består den nyrekrutterte arbeidskraften av europeere som alt er bosatt andre steder i Norge. Denne arbeidskraften er også vanskelig å holde på over tid. Det krever ofte nyrekruttering.

På tross av at mange bedrifter og offentlige virksomhet opplever utfordringer med å få tak i arbeidskraft, blir det også fremhevet som positivt at mange ulike typer kompetanse etterspørres og at det gir mulighet for arbeidstakerne å velge i et bredere spekter av yrkesmuligheter. En større sirkulasjon i arbeidsmarkedet kan være positivt for å tilegne seg nye kunnskaper og samarbeide på tvers av næringer. Med større konkurranse om

arbeidskraften kan også arbeidstakere bruke krav om høyere lønn som forhandlingskort. For arbeidsgivere vil det være negativt å miste arbeidskraft og kompetanse til konkurrerende bedrifter og næringer med de merkostnader det medfører å måtte rekruttere på nytt. Vi har også hørt historier om faglært arbeidskraft som velger å slutte i en jobb de er godt utdanna til for å gå over i en ufaglært stilling med høyere lønn og en mer attraktiv arbeidstidsordning, gjerne i gruvevirksomheten. En bedriftsleder med stadig behov for å rekruttere arbeidskraft sier at han ukentlig blir oppringt av useriøse enkeltmannsforetak som tilbyr utenlandsk arbeidskraft på vilkår som ligger utenfor lovverket. Disse blir høflig avvist, men han antar at ikke alle som får slike henvendelser kan avslå tilbudet.

Pendling som utfordring - Sydvaranger Gruver som eksempel

Da gruvevirksomheten i Bjørnevatn startet opp igjen i 2009, var det lite tilgjengelig lokal arbeidskraft å hente i kommunen og nærområdet. Folk som tidligere hadde jobbet i gruva var delvis flytta eller nådd pensjonsalder. Noen klarte bedriften å rekruttere fra andre næringer, men få var faglært og hadde den kompetansen som gruva trengte. Det ble tidlig klart at ansatte, og da i særdeleshet de med en spesifisert kompetanse, måtte hentes utenfra. Bedriften fikk tillatelse av Arbeidstilsynet til å benytte en midlertidig pendlingsløsning i en oppstartsperiode på to år. Denne gjorde det mulig å rekruttere arbeidere fra andre steder i landet og utlandet. Særlig var gruvekompetanse og erfaring fra Nord-Sverige og delvis Finland viktig, mens flere i ledelsen ble rekruttert globalt. Bedriften ga både pendlere og lokalt ansatte mulighet til å gå inn i en turnus som ga store sammenhengende friperioder og lange arbeidsdager med tolv timers skift i arbeidsukene, såkalt Nordsjøturnus. Ordningen ble sett på som attraktiv, både for pendlere som kunne fortsette å bo på sine hjemsteder med mye fritid og innlosjeres i brakke under arbeidsperiodene. De lokalt ansatte fikk samme arbeidstidsordning og kunne bruke fritida på hytta, i Syden eller skaffe seg en ekstra jobb i friukene . Det ga høy samlet lønn. Etter hvert kom de negative sidene opp med lange, tunge arbeidsdager, høyt sykefravær, samt vansker med å følge opp familien og fritidsaktiviteter. Kommunen så også at arbeidstidsordningen hindret tilflytting, og at hundre menn på brakke ikke bidro til å bygge et bærekraftig familiesamfunn. Kommunen gikk dessuten glipp av skatteinntekter ved at mange ansatte var registrert bosatt i annen kommune. Da den midlertidige tillatelsen til den spesielle arbeidstidsordningen gikk ut, hadde ikke bedriften en ny ordning på plass, og det oppstod en konflikt med LO og ny krav fra Arbeidstilsynet. I løpet av 2012 ble nye arbeidstidsordninger innført med 8 timers arbeidstid i skift, men med kortere og mer spredte friperioder. Det er ulike meninger om ledelsen i Sydvaranger gruver har gjort nok for å få pendlere til å bosette seg i kommunen, men over tid har andelen ansatte registrert bosatt i kommunen økt. Sydvaranger gruver vurderer å doble produksjonen, dette innebærer i så fall at tidsperioden virksomheten er planlagt å foregå over vil bli halvert, med stipulert produksjon i ti år framfor tjue år. Dette vil kreve flere ansatte, og ytterligere utfordringer med å finne ny arbeidskraft. Det gir utfordringer i boligmarkedet og samfunnets infrastruktur for øvrig.

4.3.4 Utdanning

Den videregående skolen er viktig for rekruttering av ungdom med fagbrev til bedrifter og offentlig sektor (helsefag, restaurantfag). Særlig faglærte innen bygg- og anleggsteknikk finner raskt jobb i de lokale bedriftene som ekspanderer, og knyttes til bedrifter gjennom lærlingeordningen. Dårlig gjennomstrømming i videregående skole trekkes fram som et problem blant informanter i både bedrifter og offentlig sektor. Lærlinger i deres bedrifter/etater faller ofte av underveis, og får ikke fullført fagbrevet. Da får heller ikke lærlingebedriften den uteksaminerte fagkompetansen de sårt trenger. Sydvaranger gruver finner blant annet noe av sitt rekrutteringsgrunnlag fra videregående i Kirkenes, men det har

tatt tid å bli godkjent lærlingebedrift. Det fortelles også om ungdom under utdannelse som ble fristet til fast jobb i bedriften med god lønn og attraktive turnusordninger fremfor å fullføre sin fagutdannelse.

Flere høyere utdanningsinstitusjoner gir desentralisert utdanning i Kirkenes. På campus Kirkenes tilbyr Høgskolen i Finnmark en bachelorgrad i nordområdestudier. I tillegg gis det et desentrale studietilbud i sykepleie- og barnevernsutdanningen. Høgskolen i Bodø gir tilbud om Master i praktisk kunnskap, samlingsbasert over 4 år. Universitetet i Tromsø har også ulike tilbud, blant annet praktisk pedagogisk utdanning. Grunnskolelærerutdanning gis nå som et nettbasert studium ved Kirkenes kompetansesenter med undervisning fra Høgskolen i Telemark. Kompetansesenteret tilbyr også norskkurs til utlendinger inklusive arbeidsinnvandrere.

Selv om det finnes flere undervisningstilbud på høyere nivå i Kirkenes, preges de av «midlertidighet» ved at de ikke arrangeres fast hvert år, og derfor krever en del planlegging både for de som er potensielle studenter og de som skal arrangerer tilbudet.

4.3.5 Boligutfordringer

Nært knyttet til rekrutteringsutfordringer er muligheten til å skaffe boliger til nye ansatte og tilflyttere. Nedgangsperioden etter stenginga av gruva i 1996 førte til lite nybygging, og da sysselsettingsveksten skjøt fart fra 2003 begynte behovet for flere boliger å melde seg. Informanter snakker om kommunen som var kommet «bakpå», ikke hadde tilrettelagte arealer for boligutvikling, og en uavklart situasjon om bruk av sentrumsnære områder. Kommunens tilretteleggingsarbeid har blitt intensivert, men det har også tatt tid. De nye boligfeltene på Skytterhusfjellet begynner å bli realisert med eneboligtomter og leiligheter i regi av boligbyggerlag og andre private aktører. Det går imidlertid tregt med salget av eneboligtomter, og det ser ut som det er en viss vegring i markedet. I de siste årene har også private aktører oppført mindre leilighetsbygg i sentrumsnære områder som har hatt bra omsetning. Kommunen anslår at det i løpet av 2013 skal tilrettelegges for 40 nye eneboligtomter i sentrumsområdene og 168 leiligheter på fem ulike utbyggingsområder (Bolignotat, Sør-Varanger kommune 2013).

Gjennom intervjuene er det flere informanter som snakker om et stramt boligmarked med svært høye salgspriser for boliger, også for eldre, forholdsvis nedslitte eneboliger og leiligheter. Det snakkes om ungdom som ikke har råd til å etablere seg, og potensielle tilflyttere med arbeidstilbud som må takke nei fordi de ikke får et sted å bo. Slike utsagn har blitt modifisert av andre informanter som omtaler de høye boligprisene som en myte og mener at salgsprisene ikke er høyere enn andre områder av liknende type: folk må venne seg til et prisnivå som reflekterer høy etterspørsel etter boliger. At leieprisene på det åpne markedet er svært høye, er det derimot stor enighet om. Det er mange som har meninger om hva dette skyldes og hvem som bør gjøre noe med dette. Næringslivet peker på at kommunen burde ha tatt en mer aktiv rolle i å bygge kommunale gjennomgangsboliger. Kommunen har på sin side måttet prioritere bygging til boligsosiale formål, og har ikke kunnet tilby bolig for å fremme rekruttering. Kommunen har også etterlyst en mer aktiv rolle i boligforsyningen fra AS Sydvarangers side, og pekt på at brakkeløsningen kun er midlertidig. Både blant ledelsen i Sydvaranger gruver og annet næringsliv blir det snakket om at deres oppgave er å skape arbeidsplasser og få til verdiskapning, boligbygging er ikke en

oppgave for dem. Det virker som det er liten vilje til sette seg sammen å se på mulige løsninger hvor kommune og næringsliv kan jobbe mot sammen for gode boligløsninger.

Vi får også vite at ansatte på Sydvaranger som må ut på det private leiemarkedet får et tilskudd fra bedriften for å dekke deler av leiekostnadene. Et slikt tiltak kan i seg selv virke prisdrivende på leiemarkedet, og i hvert fall ikke stimulere til at ansatte kjøper egen bolig.

Informanten fra sykehuset sier at dårlig boligtilbud gjør det vanskelig å rekruttere helsepersonell for å bli over tid. Sykehuset har noen mindre leiligheter og hybler, men mangler familieboliger. Det er vanskelig å få tak i boliger med høyere standard på det private utleiemarkedet som kan få flere av de som jobber på korttidsopphold til å ta med seg familiene sine og bosette seg i kommunen. Bygging av nytt sykehus er under planlegging. Informanten mener det er viktig å se bygging av boliger til ansatte i tilknytning til det nye sykehuset i sammenheng med rekrutteringsutfordringene.

En informant i kommunen trekker fram det strategiske arbeidet med bosetning som viktig. Jobb har vi nok av med mange ulike typer arbeid og interessante oppgaver, sies det. Større bosetning krever en bedre tilrettelegging av boliger der folk vil bo, og det er viktig å se i hvilke skolekretser og bygder det er økning i folketallet. Svanvik i Pasvik trekkes fram som en attraktiv bygd, og det må gis mulighet til spredt bosetning, samtidig som at det kan satses og tilrettelegges i noen bygder, men ikke nødvendigvis i alle. En fortetning i sentrumsområdet er også helt nødvendig. Kanskje må en se på muligheten til å flytte deler av industrien ut av sentrum for å frigjøre arealer til boligbygging. Fra kommunens side er også gruvevirksomhetens korte tidsperspektiv en utfordring. Med dagens bemanning og produksjon, planlegges det aktivitet i maksimum 20 år. En dobling av produksjonen vil på sin side medføre en halvering i produksjonstiden. Det reiser miljøutfordringer, men også spørsmål om den sosiale bærekraften, og usikkerhet om infrastrukturtiltak. For boligmarkedet er brå endringer en av de faktorer som hemmer at de fungerer godt (Nygaard et al 2010). Rask vekst og nedgang kan begge deler bidra til å undergrave markedsmekanismene og gjøre kommunens rolle som eier av gjennomgangsboliger risikabel.

4.3.6 Prosjektrettet arbeid – kommunens rolle

Kommunen har på grunn av store økonomiske utfordringer en relativt tilbaketrukket rolle i bolystprosjektet (se egen boks). På mange måter ser det ut som om det gir handlingsrom, muligheter og ansvar for andre aktører, spesielt i næringslivet. Det kan bidra til andre arbeidsmåter, fokus og legitimitet enn om kommunen ledet arbeidet. De oppgavene det er valgt å jobbe med tar i stor grad sikte på å inkludere de berørte potensielle innflytteres synspunkter og perspektiver. Dels gir sannsynligvis undersøkelsene innsikt og kunnskap det ville vært vanskelig for andre aktører å få tilgang på.

Dette prosjektet fokuserer både på hva som gjør stedet attraktivt for potensielle tilflyttere og er opptatt av å få mobile arbeidstakere til å bosette seg i kommunen. Både gruvevirksomhet og bygg- og anlegg er tradisjonelt næringer preget av høy mobilitet. De er preget av mobile livsstiler (Olwig og Sørensen 2002). Denne mobiliteten bidrar også til at de kan være bofaste på andre steder, ofte med et mer begrenset arbeidsmarked. I vår studie viste det seg for eksempel at en informant i et annet casesamfunn hadde en ektefelle som pendlet til gruvearbeid i Sør-Varanger og at dette var en del av deres basis for å kunne bo i

dette mindre samfunnet. Aure (2001) har f.eks. vist at i Storfjord kommune i Nord-Troms videreføres en slik mobilitetstradisjon og det gir menn arbeid utenfor kommunen, mens mange yngre kvinner jobber deltid i offentlig, og spesielt kommunal sektor. Dette betyr ikke at mobile arbeidstakere ikke kan være en målgruppe for bosettings- og inkluderingsarbeid, men at potensialet i denne gruppen kanskje ikke er så stort som det synes.

Bolystprosjektet – La pendelen svinge rette veien

Kirkenes næringshage ble på slutten av 2011 tildelt bolysmidler fra KRD til et prosjekt som skal bidra til økt rekruttering av ung, kompetent arbeidskraft gjennom godt omdømme og gode tilretteleggingstiltak. Prosjektet er et samarbeid med viktige næringsaktører som Sydvaranger gruver, Kimek, samt Barentssekretariatet og kommunen. I prosjektet er det gjennomført tre undersøkelser:

- Soldater på slutten av sin tjenesteperiode ved garnisonen er spurt om holdninger til Sør-Varangersamfunnet; lokalbefolkningen og interesse for å bosette seg i kommunen.
- Pendlere ved Sydvaranger Gruver er spurt om interessen for og hva som må til av tilretteleggende tiltak for å bosette seg i kommunen.
- Elever i videregående skole om interessen for å bosette seg i kommunen

Det er også foretatt en beregning av hva det koster arbeidsgiver (Sydvaranger gruver, deres underleverandører og Helse Finnmark) og kommunen å ha 250 pendlere. Det er regnet på merkostnader for bedriften og tapet av skatteinntekter og offentlige overføringer til kommunen. Prosjektet nærmer seg avslutning, og en ser nå på hvordan datamaterialet og erfaringene kan følges opp.

4.3.7 Kvaliteter ved lokalsamfunnet

I dette avsnittet vil vi drøfte kvaliteter ved lokalsamfunnet som våre informanter trekker fram. Flere nevner at Sør-Varanger har et *rikt foreningsliv*, men at det for noen lag og foreninger oppleves vanskelig å rekruttere nye medlemmer. Andre peker på at det ikke er vanskelig å få folk til å ta i et tak, men at faste oppgaver og forpliktende deltakelse over tid kan være mer krevende. Dette er i så fall i tråd med erfaringer rapporter i andre studier om endringer i frivilligheten som peker på at den såkalt tradisjonelle frivilligheten opplever nedgang (Wollebæk og Sivesind 2010, Lochocki 2010). En informant trekker også fram at det finnes mange ressurser blant innvandrerne som idretten og kulturlivet nyter godt av, og at foreninger må bli flinkere til å motivere ildsjeler i denne gruppen.

Det foregår en rekke *arrangementer*, konferanser, festivaler og sportsarrangement i Sør-Varanger og mange av dem er knyttet til stedets rolle i Barentssamarbeidet og Barentsspektakel er to eksempler. Arrangement rundt Finnmarksløpet er et tredje eksempel. Flere informanter peker på at dette bidrar til at ”noe skjer”. Åpnings-arrangementet på Barentsspektakel er et gratis utearrangement og under denne forestillingen i 2013 hørte informanter utsagn som ”Tenkt at dette skjer i lille Kirkenes”, ”Så flott, jeg har aldri sett noe slikt”. Det fortelles også med stolthet om at det ukentlig er statsbesøk med internasjonale politiske gjester i Kirkenes. Det ses som et uttrykk for at stedet er attraktivt for tilreisende. På denne måten kan kulturarrangement bygge på og forsterker stedets særpreg og identitet og til og med tilfører steder ny identitet, slik Vestby et al. (2012) og Jæger et al. (2012), har vist. En nytilflyttet informanter har også trukket frem tilgang på konserter, teater og andre arrangementer som en overraskende kvalitet ved Sør-Varanger, som han oppdaget da han

kom hit. Det hadde i og for seg ikke betydning for tilflyttingen. Han mener at det likevel spiller en rolle for sin trivsel. Aktivitetene og fokuset som er knyttet til Barentssamarbeidet og andre kulturaktiviteter er altså viktig for flere enn de som kan sies å tilhøre en Barentselite (Viken, Granås og Nyseths 2008).

For russiske innbyggere kan den *geografiske beliggenheten* også gi muligheten til å reise "hjem" ofte på ferie. Det gir muligheten for en transnasjonal levemåte som opprettholder en flerstedstilknytning (Aure et al. 2011a). Denne studien viste at en rekke innbyggere i Kirkenes hadde bolig i Murmansk, brukte helsetjenester, kulturinstitusjoner og andre tilbud der, i tillegg til å opprettholde kontakt med familie og venner.

Både informanter og innbyggere vi har møtt mer tilfeldig sier med stolthet at det er omtrent tre ganger så *mange butikker* i Kirkenes enn det befolkningstallet tilsier. Uten å ta stilling til det eksakte tallet, er det rimelig at dette henger sammen med ulike typer mobiliteter og kommunens beliggenhet på grensa til Russland. Innpendling, "shoppingturister" fra Russland, folk på korttidsopphold og andre gjester bidrar til å opprettholde dette tilbudet. Det er et trekk ved steder som har stor betydning for opplevelsen av bosted (Sørlie et al 2012).

På den annen side er det også flere som sier at pendlere til AS Sydvaranger og andre overhode ikke preger byen. Mange deltar ikke i aktiviteter, snakker ikke norsk og er nærmest ikke tilstede – de lever ikke på stedet. Dette er igjen et element i utsagn som sier at *Kirkenes ikke har noe urbant miljø*. Det mangler utesteder og sentrum er "dødt etter kl 4". Dette er sannsynligvis også et spørsmål om størrelse, det skal være ganske mange innbyggere for å skape aktivitet i bysentrum utenom arbeidstid. Mange i Sør-Varanger knytter dette til en familieorientering og et utstrakt hytte og friluftsliv som gjør at folk i stor grad reiser bort i helger og ferier. Kanskje er dette et element som gjør stedet mindre attraktivt for eksempelvis yngre enslige potensielle tilflyttere. På den annen side kan også folk i denne gruppen søke et aktivt friluftsliv som kommunen gir gode muligheter til.

En informant som er tilflytta til kommunen har reagert på at flott natur stadig trekkes fram som et salgsargument. «Det finnes vel knapt en kommune i Norge som ikke kan skilte med god tilgang til naturen, selv Oslo har marka lett tilgjengelig». Informanten mener en bør fremheve andre kvaliteter, så får naturen komme som et pluss når en først har fått andre behov dekket.

Trygge oppvekstsvilkår for barn (Villa 2004) fremheves også av innbyggere som er vokst opp på stedet, slik det gjøres andre steder. Betydningen av å ha familien nært er særlig en fordel for barnefamilier og er en faktor i at svært mange bosetter seg op eget eller partners oppvekststed (70 prosent - Sørlie et al 2012). Andre former for tilknytninger er også viktig her.

En informant som er tilflytta trekker fram de *spennende mulighetene på arbeidsmarkedet* som grunn til at han flyttet til kommunen. Interessante arbeidsoppgaver og mulighet til å være med på samfunnsutviklinga gjorde at valget falt på Kirkenes framfor en tilsvarende jobb et annet sted i landet. Vedkommende hadde også som nyutdanna søkt jobb i en større by, men hvor mange søkere gjorde at han ikke nådde opp. I Kirkenes var det lett å få jobb, og

ektefellen fikk også jobb med en gang. Erfaringene fra denne informanten viser blant annet at samfunn i stor vekst og i en situasjon med mangel på kvalifisert arbeidskraft kan representere et attraktivt arbeidsmarked, slik også Munkejord (2009) har vist.

De gode mulighetene til å reise ut fra kommunen, *god kommunikasjon*, gjør også stedet attraktivt for mange. Det er bare 1 time og 50 minutter til Oslo og mange flyavganger, også med muligheter for billige billetter. Dette er knyttet til trafikkgrunnlaget Barentsaktiviteten og pendlingen til gruven utgjør. De samme faktorene gjør også at det kan være vanskelig å få billetter. Både denne mobiliteten, pendling og transnasjonale forbindelser viser at stedet preges av de forbindelser det har til andre steder slik Massey (1994, 2005) påpeker. Stedet er også sine forbindelser.

4.3.8 Hva savnes?

Noen informanter trekker fram *behovet for desentralisert høgskoleutdanning*. Noen tilbud finnes i dag, men det savnes en bedre koordinering med tilbud som tilbys andre plasser og kan oppfattes som konkurrerende, samt en bedre tilpasning av tilbud som arbeidsmarkedet har behov for og etterspør.

Kutt i flyruter og *dårlig intern kommunikasjon i Nord-Norge* nevnes også som en utfordring for næringsliv som bruker pendlere. En informant fra sykehuset sier det er lettere å rekruttere pendle eller ansatte på korttidsopphold fra Oslo eller Paris enn fra Hammerfest og Narvik, hvor kommunikasjonene er dårlige.

Noen etterspør et *fungerende velkomstapparat* i kommunen for tilflyttere. Det kan bestå av informasjon, et korttidsabonnement på lokalavisa, en fungerende tilflytterportal og lignende. Andre peker på ressursene som skal til for å oppdatere slike nettsider. Kommunen har pågående prosjekt og arbeid hvor denne type tenking inngår. Det samme har det pågående bolystprosjektet.

Vi aner også en pågående debatt i Sør-Varanger samfunnet om ønskeligheten eller *nødvendigheten av en fortsatt vekst*. Dette samfunnet har opplevd brå endringer før og mange kjenner kostnader og utfordringene knyttet til slike prosesser både på individ- og samfunnsnivå. Derfor er det relevant å spørre om kommunen bør bli større. Hvor fort og av hvilken type skal denne veksten være? Hvem skal bære kostnadene? Er spørsmålet og sammenhengen vi stilte innledningsvis om høyere sysselsettingsvekst enn innbyggervekst relevant og riktig? Dette bygger på tankegangen Vareide og Storms presenterer i attraktivitetsanalysene (2012). Er dette et uttrykk for manglede attraktivitet, eller kan vi også se det som et resultat av at sysselsettingsveksten ses på som en midlertidig utvikling knyttet til kortvarige arbeidsplasser som vil forsvinne på sikt? Er det andre trekk i arbeids- og boligmarkedene, folks erfaringer med ulike næringer, mobile livsstiler og annet som kan forklare en slik skepsis?

4.3.9 Framtidige utfordringer

For våre informanter har det vært vanskelig å se langt inn i framtida og gjøre antakelser om dagens utfordringer vil vare ved. Dette har nok med usikkerheten rundt varigheten av den boomen som har kommet med gjenoppbyggingen av gruvevirksomheten å gjøre. Hvis jernmalmproduksjonen holdes på dagens nivå, strekker seg over en periode på 20 år, ikke

krever mer arbeidskraft, vil det trolig bli enklere og hanskes med utfordringene enn om produksjonen dobles, utvinningsperioden halveres, og etterspørselen etter arbeidskraft blir ennå større. Hva som kommer til å skje i det østlig Barentshavet er også et stort usikkerhetsmoment; vil det komme petroleumsfunn, eventuelt når, og hvilken rolle vil Kirkenes få ved en utbygging? Dette er ikke bare et spørsmål om å finne nok og den rette arbeidskraften, men også samfunnets mulighet til å håndtere og planlegge for raske endringer. Det er få arenaer der kommunen og næringslivet snakker sammen og jobber med slike utfordringer.

På kort sikt trekker våre informanter fram utfordringene med å få det store antallet pendlere til å bosette seg i kommunen slik at de blir inkludert og en del av samfunnet, gjerne øke folketallet ved å ta med sine familier, bidra med skatt osv. Dernest nevner informantene at konkurransen om arbeidskraften trolig vil vedvare, og at etablert næringsliv og offentlig sektor trolig må forberede seg på stadig å rekruttere nye ansatte. Kanskje må en tenke nye måter både å rekruttere og tiltak for å holde på arbeidskraft.

Alle informantene trekker frem mangel på gode boliger, og da særlig utleieenheter/ gjennomgangsboliger som en stor utfordring for å øke folketallet. Dette synes å være den mest prekære utfordringen i nær framtid, men enkelte informanter mener at dette vil stabilisere seg når de boligprosjektene som nå er igangsatt blir ferdig. Det ser likevel ut som hovedutfordringen vil være utleieenheter, og på dette området er det lite konkret på trappene.

Flere trekker også fram den anstrengte kommuneøkonomien som en utfordring. Hovedfokuset må i flere år fremover ligge på tjenesteproduksjon, og det vil være begrenset handlingsrom for strategisk arbeid og utviklingsarbeid.

4.3.10 Hvordan kan utfordringene møtes?

Av lokale grep vil det være mest naturlig først å følge opp bolystprosjektet med konkrete tiltak. Slike kan være gode informasjonstiltak for potensielle tilflyttere og nytilflyttede til kommunen. Her er det også et potensial for å bygge videre på det samarbeidet som er inngått mellom deltakende bedrifter i prosjektet. Videre blir det viktig å se på ulike løsninger for offentlig og privat samarbeid for boligutvikling, herunder benytte Husbanken sine tilskuddsordninger for bygging av utleieenheter. Det synes også å være et behov for å etablere fora for samarbeid kommune-næringsliv om konkrete oppgaver og kanskje arbeidsdeling.

Av regionale grep vil det være nødvendig å se på hvordan en i større grad kan utdanne den fagkompetanse som næringslivet og det offentlige trenger. Her er det videregående skole og fylkeskommunen som er rette adressat, og som er ansvarlig for tilbudsstrukturen. Bedre oppfølging og tilrettelegging for lærlinger i bedrift/offentlig institusjon kan kanskje minske frafallet i videregående skole. Videre har fylkeskommunen ansvar for deler av den offentlige kommunikasjonen.

Av statlige grep er det særlig utbygging av infrastruktur som blir viktig for å møte de fremtidige utfordringene. Dette dreier seg om utbygging og utskiping fra havna, flyt av varer

og personer over grensen mot Russland og Finland, utbygging av flyplassen og et godt flytilbud innad i fylket og utover.

Potensialet for arbeidsinnvandring fra Russland er ikke tatt ut, og det er behov for et regelverk og praktisering av dette som legger til rette for en enklere bruk av russisk arbeidskraft. Grenseboerbeviser har gjort det lettere å besøke nabolandet (privat eller i forbindelse med business), men har ikke gjort det mulig å arbeide på den andre sida av grensa. Innenfor høyere utdanning er det behov for et mer variert desentraliserte tilbud i Kirkenes. Det er bra med utdanning for sykepleiere og lærere som går inn i offentlig sektor, men også det private næringslivet kan lettere rekruttere kompetanse om utdanningstilbudet finnes lokalt.

4.4 Oppsummering, case-studiene

Vi har undersøkt tre regioner i Nord-Norge: Sør-Varanger-regionen, Nordreisa/Skjervøy-regionen og Sandnessjøen-regionen. Undersøkelsen viser flere likhetstrekk mellom dem med hensyn til hvordan de opplever utfordringene som kombinasjonen av vekst i viktige næringer, aldrende lokalbefolkning, innvandring og økt press på offentlige tjenester gir. Det er helt klart en lokal bevissthet om at det må tas grep for å møte utfordringene, men det synes å være en viss treghet med hensyn til å få gjort de riktige grepene. Dette skyldes dels økonomiske betingelser, dels at en ikke har vært tilstrekkelig oppmerksomme på behovet og dels at lokale og regionale motsetningsforhold har vært til hinder.

4.4.1 Lokal bevissthet om utfordringene

I alle tre regionene og lokalsamfunnene har så vel offentlige beslutningstakere som næringsliv og frivillige organisasjoner en tydelig bevissthet om at en står overfor nye utfordringer, som det må utvikles gode løsninger for. Lokalsamfunnene opplever utfordringene i form av et vesentlig større behov for å rekruttere arbeidskraft, både ufaglært, faglært og spesialisert, økte boligpriser og stor etterspørsel etter andre typer boliger enn eneboliger, samt at det stilles spørsmål ved måten det sosiale livet i lokalsamfunnene fungerer på.

Innpendling oppfattes generelt som lite ønsket og et fenomen som en bør etterstrebe å holde på et beskjedent nivå. Muligheter for utpendling – at folk kan bo på stedet og jobbe et annet sted, gir derimot vesentlig mer positive assosiasjoner. Tilhørigheten synes slik sett først og fremst å være knyttet til bostedsvalg og det sosiale livet i fritida. Det er gjennom dette, og ikke minst skatteinntektene som følger med bosetting, lokalsamfunnet ”får noe igjen” for den utviklingen som skjer. Hvis folk bor fast heller enn å pendle, betraktes de i større grad som en forsikring for framtidas lokalsamfunn, ved at det vil fødes barn og at en har et større grunnlag for å opprettholde privat og offentlig service.

Etterspørselen etter faglært og spesialisert kompetanse, særlig til petroleumsrelaterte næringer (dette omfatter både petroleum direkte og ulike underleverandører), stiller det lokale næringslivet i en uvant sterk konkurransesituasjon. Dette gjelder for alle tre case-regionene. Konkurransen oppfattes som krevende, og flere ser det som negativt for det lokale næringslivet. Samtidig oppleves det som positivt i den grad lokalt næringsliv får

leveranser til petroleumsrelaterte næringer, det anses som et marked der det er muligheter for å tjene penger. Informanter ser også positivt på konkurransen om arbeidskraft og betrakter den som ansporende for nytenking og for attraktiviteten til regionen som helhet. I den forbindelse oppleves det regionale utdanningstilbudet ofte som en utfordring, ved at de tre regionene har beskjedent med tilbud innenfor høyere utdanning og at gjentatte diskusjoner om hvorvidt videregående utdanningsprogram skal opprettholdes skaper usikkerhet.

De utfordringene regionene og lokalsamfunnene står overfor i dag, ventes også å vare ved de neste par tiårene. Demografiske utviklingstrekk viser en aldrende befolkning og vedvarende konkurranse om både spesialisert, faglært og ufaglært arbeidskraft i alle tre regionene. En ser for seg at konkurransen om arbeidskraft vil forsterkes både i privat og offentlig sektor. Petroleumsnæringa og bergverksindustrien vil også i fortsettelsen trekke til seg teknologisk kompetanse, eldrebølgen og samhandlingsreformen forsterker etterspørselen etter helsefaglig kompetanse og en forventet aldersavgang i læreryrket gjør at det må tas grep for rekruttering også her.

4.4.2 Hvordan møter regionene og lokalsamfunnene utfordringene?

I alle de tre regionene tas det grep for å møte utfordringene, i næringslivet, i kommunene og i noen grad i lokalsamfunnet.

Rekruttering står høyt på dagsordenen i bedriftene. I fiskeindustrien hentes store deler av den ufaglærte arbeidskraften fra utlandet. En erfaring de har gjort seg er at for å få dyktige og arbeidsvillige folk, må bedriftene engasjere seg aktivt i rekrutteringen, og ikke utelukkende stole på rekrutteringsbyrå. I to av de tre regionene er det samarbeid mellom næringsliv og kommune om å gi utenlandske arbeidere språkopplæring. Dette skjer ved at bedriftene finansierer opplæringa, mens kommunen står for gjennomføringa. Herøy er et eksempel på et mer omfattende samarbeid mellom fiskeribedrift og kommune, som så langt ser ut til å gitt nettopp den effekten en ønsket, nemlig at innvandrerne velger å bli boende i lokalsamfunnet.

Bedriftsledere ser også at petroleumsnæringa og gruveindustrien setter noen standarder som andre må strekke seg etter for å rekruttere spesialisert arbeidskraft. Lønnsnivået er en side av dette, og få næringer mener de kan matche det. En annen standard er arbeidstidsordningene, der en ser at ”oljeturnus” er attraktivt for mange. Bl.a. har en av oppdrettsbedriftene begynt å tilby nøkkelpersonell fri hver femte uke, som et tiltak for å møte konkurransen og de vurderer å utvide ordningen. Slike ordninger kan ha en god effekt for rekruttering, men erfaringene fra AS Sydvaranger viser at de på den andre siden synes å fremme pendling, som ingen av lokalsamfunnene ønsker mye av. Samtidig kan det gi så lange arbeidsdager at de som er med på ordningen i liten grad får tatt del i det ordinære livet på stedet i arbeidsperiodene

Det synes å være krevende å møte behovet for et mer variert tilbud av boliger. Det å legge ut tomter for salg kan være en enkel jobb, men å få bygd mer differensiert tilbud av leiligheter og andre boliger, også noen med en enkel standard, er mer krevende. I kommunene er økonomien stort sett for presset til at det er politisk vilje til å satse på kommunal boligbygging ut over det mest nødvendige for sosiale formål, mens private

utbyggere synes å mene at risikoen er for høy, særlig for å bygge utleieenheter. Det kan se ut til at en i Skjervøy er i ferd med å komme fram til ei mellomløsning, der utbygginga skjer privat, og kommunen går inn og kjøper noen av leilighetene.

Både i Sør-Varanger og i Nordreisa/Skjervøy er det starta opp omdømmeprosjekt, finansiert fra Bolyst-programmet. Hensikten med disse prosjektene er i korthet å trekke fram og videreutvikle de positive sidene og særtrekkene ved regionene og lokalsamfunnene, for både å tiltrekke seg nye innbyggere og næringsliv, og for å bremse fraflyttinga. Mange norske kommuner driver slike prosjekt, for å stille sterkere i konkurransen med andre kommuner. Derfor er det spesielt at alle kommunene i Nord-Troms har gått sammen om ett felles omdømmeprosjekt. Dette er gjort ut fra en klar ide om at det å tenke ut over egen kommune er helt essensielt dersom regionen skal kunne møte utfordringene.

Regiontenkingen som ide løftes fram i intervjuene, men vi ser også at motsetninger mellom kommuner utgjør hindre for å sette ideene ut i praktisk politikk. Særlig tydelig kommer det fram i Sandnessjøen-regionen, der både denne og en tidligere undersøkelse (Ringholm et al. 2012) har pekt på at gamle motsetninger og politiske omkamper er en barriere for regional utvikling.

Planberedskap framstår som ett grep for å møte utfordringene, selv om det langt på vei synes å dreie seg om å løpe etter utviklingen snarere enn å være i forkant av den. I Nord-Troms ligger forklaringen på etterslepet når det gjelder kommunale planer i problemer med å få søkere til ledige planleggerstillinger, noe som har bedret seg etter at et felles plankontor ble etablert. På Ytre Helgeland er kommunene i startfasen med felles næringsplan – en prosess som har vært vanskelig å få i gang på grunn av regionale motsetninger.

I planleggingen, som i annen lokal samfunnsutvikling, må en i større grad enn før innarbeide tanker og grep for midlertidighet. Tilflyttere må få anledning til å være fullstendige og fullverdige medlemmer i det lokale samfunnslivet selv om de ikke er kommet for bli der resten av livet. Hva dette innebærer for både det offentlige tjenestetilbudet og de enkelte innbyggerne må være en del av debatten om framtidas samfunnsstrukturer. Dette er et perspektiv som både eksplisitt og implisitt løftes fram i intervjuene. Det at dette er nye tanker i den lokale planlegginga er kanskje forklaringa på at informantene ikke så lett ser for seg hva dette konkret vil og kan innebære.

Pendling, sesongarbeid og mobilitet er en del av den lange historien til nordnorske kystsamfunn, og en del av lokalsamfunnene i de tre regionene er kjent med denne tematikken. Samtidig er det trekk ved den nye mobiliteten som synes krevende for lokalmiljøene å absorbere. Flere av de som kommer er utlendinger, og det synes som om flere enn før har et kortere tidsperspektiv for oppholdet sitt. Tilflyttere opplever folk i lokalsamfunnene jevnt over som lite interesserte i å bli kjent og lite interesserte i å inkludere de nye i sitt sosiale liv. Dette oppleves i stor grad å foregå innenfor familien og med en vennekrets en har hatt siden oppveksten. Lite av det sosiale livet synes å foregå i det offentlige rom, og sentrumsområdet er ”øde” etter butikkene har stengt. I Kirkenes blir det også lagt vekt på at veldig mange reiser på hytta i helgene, noe som gjør det enda vanskeligere for tilflyttere å skaffe seg en vennekrets. Å bli med i lokale organisasjoner er lettere, selv om det er sosiale koder som skal forstås der også.

Dersom en skal bygge lokalsamfunn der folk vil bo heller enn pendle til, utgjør dette et essensielt kompleks av utfordringer. Og, det er utfordringer som må løses i et finmasket samspill mellom offentlige aktører, særlig kommunen, frivillige organisasjoner, enkeltpersoner og til dels næringsliv. I alle tre regionene vektlegges behovet for informasjon, om lokale forhold, offentlige tjenester og aktiviteter. Med unntak av Herøy kommune i Sandessjøen-regionen, synes en stort sett å ha kommet kort i dette arbeidet, selv om det er stor enighet om at her er det mye ugjort. De to nevnte omdømmeprosjektene er også et ledd i å bøte på dette.

4.4.3 Framtidig satsing

Samlet sett for alle tre regionene er det fire nøkkelord som trer fram som viktige satsinger i framtida: Kompetanse, kommunikasjon/infrastruktur, boliger og samarbeid.
I refleksjonene om kompetansesatsing inntar den videregående skolen en særskilt rolle. For det første fordi den gir fagutdanning som det er sterk etterspørsel etter, for det andre fordi den er et kompetansemiljø i seg selv, og til sist fordi den er en institusjon som gir mulighet til å ”holde på” de ettertraktede ungdommene som skal bære framtida for lokalsamfunnene.

Når det i intervjuene ikke er så sterkt fokus på høyere utdanning innenfor regionen, kommer det trolig av at en stadig må kjempe for å opprettholde tilbud i videregående skole. Det er imidlertid en klar oppfatning av at høyskoleutdanning er viktig, og de desentraliserte tilbudene som finnes, oppfattes som svært viktige å beholde og eventuelt bygge videre på.

Kommunikasjon og infrastruktur betraktes ikke i noen av regionene å være god nok til å møte framtida med. Flyplassutbygging, veiforbedringer og økning av frekvensen på båt og ferge nevnes flittig, og ofte med henblikk på helt konkrete behov, som utvidelse av pendlingsomland, bedre muligheter for å være med på kulturbegivenheter og sosiale aktiviteter og ikke minst for å møte transportbehov for næringslivet. Flere informanter understreker at det er helt nødvendig om virksomheten skal kunne ta ut et potensial for framtidig vekst, dette gjelder f.eks. flere oppdrettsbedrifter som har stor eksport og som er lokalisert på øyer utenfor sentra.

Samarbeid oppfattes som helt nødvendig, og må skje på mange plan:

- Mellom kommune og lokalsamfunn/frivillige organisasjoner om informasjon og andre grep for at tilflyttere fra ulike steder skal føle seg velkommen
- Mellom bedrifter om kompetanseutvikling
- Mellom næringsliv og skoler, grunnskole og videregående, om å gi unge mennesker kunnskap om mulighetene i det lokale og regionale næringslivet
- Mellom kommuner om helhetlige grep for tilrettelegging for næringslivet og utvikling av kommunale tjenester
- Mellom kommuner, næringsliv og utbyggere om boligbygging
- Mellom kommuner for å øke gjennomslagskraften overfor regionale og sentrale myndigheter

Fylkeskommunen er adressat for mange av de grepene som lokal aktører mener er nødvendige for å møte de framtidige utfordringene. Det gjelder særlig videregående utdanning, veiforbedringer og rutegående transport, til vanns og til lands. Det oppleves som

svært lite framtidsrettet når det årviss er kamp om sentrale studier for lokalt næringsliv skal opprettholdes eller legges ned. Videregående skoler utgjør i våre caseregioner viktige og kanskje de største kompetansemiljøene. Tilsvarende gir kutt i rutetilbud, kanskje særlig båtforbindelser usikkerhet for framtida. Noen informanter tok til ordet for at næringslivets behov ikke alltid synes vektlagt når disse prioriteringene gjøres.

Andre tiltak krever involvering og prioriteringer fra statlige aktører. Mer smidige regler for arbeidsinnvandring er viktig. Flyplassutbygging og regularitet nevnes i alle regionene, men også samarbeid med høyere utdanningsinstitusjoner når det gjelder utvikling av flere desentraliserte tilbud. Mens en i noen av regionene har til dels god dekning av utdanningsbehovet når det gjelder sykepleiere og lærere, etterspør en nå i større grad høyere utdanning innenfor tekniske fag.

5 Framskrivninger med vekt på 2030

Hittil har vi lagt vekt på dagens tilstand og utfordringer. Nå skal blikket løftes framover i tid og dels meget langt fram. Når det gjelder de prioriterte sektorene er disse laget prognoser for i sektorstudiene og disse vil ligge til grunn som viktige føringer for denne delen. Prognostisering og framskrivninger er forbundet med mye usikkerhet, og må på ingen måte ses på som en eksakt vitenskap, men gjennom en systematisk drøfting med tydeligere forutsetninger kan det bidra til ulike utviklingstrekk som gir forskjellige framtidsbilder.

I den grad sektoranalysene har hatt et tidsperspektiv som strekker seg lenger enn til 2030, har vi også strukket våre drøftinger lenger enn 2030. Generelt har vi imidlertid lagt vekt på å drøfte ulike framskrivninger og alternativ, framfor å se lenger fram enn 2030. Dette fordi alle framskrivninger og prognoser som strekker seg så langt fram som 2050 og 2100 vil være beheftet med stor usikkerhet, trendbrudd og radikale endringer som vi på ingen måte forutser i dag vil kunne være avgjørende for en framtid så langt fram.

5.1 Sysselsettingsbehov framover i de fem prioriterte sektorene

Sektorstudiene i kunnskapsinnhentningen tar for seg fem prioriterte sektorer: marine næringer, reiseliv, mineral, fornybar energi og annen industri. I dette kapitlet skal vi sammenfatte funnene fra disse studiene. Ut fra våre problemstillinger er vårt fokus hvordan de anslår og begrunner framtidig behov for arbeidskraft.
En utfordring er at de ulike sektorstudiene bruker noe ulike metoder i sine framskrivninger og vi skal i det følgende framstille forutsetningene som ligger til grunn i den enkelte sektorstudie.

Sektorstudien om de marine næringene (Winther et.al 2013) presenterer tall for framtidig marin verdiskapning. De deler opp marin sektor på følgende måte:

- Verdikjede fiskeri (fiske, foredling av villfisk og tilhørende grossistledd)
- Verdikjede havbruk (fiskeoppdrett, foredling av oppdrettsfisk og tilhørende grossistsledd)
- Nye marine næringer
- Biomarin industri
- Leverandørindustri

Metoden som benyttes er at det først gjøres anslag om framtidig volum av sjømat høstet eller produsert. Deretter er det anslått omsetningsverdi. Ut fra dette er det anslått verdiskapning og sysselsetting. For nye marine arter og biomarin industri er det brukt en enklere tilnærming. Leverandørindustriens utviklingstrekk er anslått til slutt basert på forholdstall mellom størrelsene i de øvrige marine næringene. Forventet prisutvikling er hentet fra forventninger om eksportpriser og alt er gjort i 2011-priser. Denne studien forutsetter at forholdet mellom antall sysselsatte og produksjonsvolum i 2011 holdes konstant over tid, men korrigert for framtidig produktivitetsvekst.
Denne studien legger opp til to scenarier innenfor hver del, et referansealternativ «dagens fortsetter» og et maksimumsalternativ «alt legges til rette», for årene 2030, 2050 og 2100.

Reiselivsstuden (Enger A. et al. 2013:134ff) bruker en modell der prognosene fram mot 2030 primært baseres seg på veksten i næringene fra 2004-2011, både verdiskaping og sysselsetting. I tillegg er faktisk befolkningsutvikling fra 1990-2011 og SSBs befolkningsprognoser mot 2050 tatt inn i modellen. Faktorer utenfor modellen som er lagt inn er f.eks. de makroøkonomiske prognosene fra perspektivmeldingen (Meld.St.12 (2012-13)) og SSBs regionale prognosemodell (REGAD).

Modellstrukturen for 2100 er annerledes. Her styres veksten av den beregnede veksten fram mot 2030 og den demografiske utviklingen frem mot 2060 som er videreført fram til 2100, perspektivmeldingens langsiktige referansebane er også lagt inn. Reiselivsstudien viser en referansebane for 2030, 2050 og 2100 og har ingen alternative maksimums eller minimumsalternativer.

Annen industri (Espelien A. et al. 2013) er en studie som består av bygg- og anlegg, handel, industri, olje/gass og maritim, finans, KIFT, logistikk og transport, kultur og en restgruppe. Denne studien benytter det samme modellapparat som i reiselivsstudien. Det presiseres at simuleringene viser en relativ høy vekst i sysselsettingen i næringene fram mot 2030 som en direkte følge av at noen næringer har vist sterk sysselsettingsvekst fra 2004-2011. Videre understrekes det at anslagene i sysselsetting for perioden 2012-2030 i stor grad er blitt dempet som følge av arbeidskraft som begrensende faktor, der Maritim/offshore og KIFT er de næringene som har størst vekst (hhv 1,5 og 2,1 prosent årlig vekst).

I framskrivingen mot 2050 og 2100 påvirkes tallene sterkt av begrensningene i tilgang til arbeidskraft, slik det er skissert i perspektivmeldingen, samt relativt lave tall for produktivitetsvekst.

Studien av annen industri presenterer en referansebane for 2030, 2050 og 2100 og presenterer ingen alternative utviklingsbaner.

Fornybar energi (Halvorsen K.W . et.al 2013) tallfester ikke framtidig anslag for sysselsetting. De fokuserer på anslag over produksjon og verdiskapning. De verbale drøftingene som gjøres vektlegger at fornybare energiformer krever lite arbeidsinnsats etter at anlegg er i produksjon. Sysselsettingseffekten gjør seg i første rekke gjeldende under utbyggingen, de argumenterer for at deler også av arbeidskraftbehovet under utbygging krever spesialisert kompetanse som primært er å finne hos internasjonale aktører med stor systemfokusert oppdragsportefølje.

Mineralstudien (Didriksen T-A et.al 2013). Grunnleggende for denne sektoren er at det finnes et tilstrekkelig ressursgrunnlag for å drive aktiviteter og lokaliseringen er stedfast og må skje der ressursene finnes. Det tar også ofte lang tid fra en forekomst er påvist til investeringer med sikte på utvinning starter (opp mot 16-20 år). Verdiene av mineralforekomstene påvirkes av en rekke forhold, slik som: prisutviklingen framover, størrelsen på forekomsten, konsentrasjon og tilgjengelighet av malmforekomstene, konflikter med andre hensyn (miljø, urfolk, andre næringer mv.), deponiløsning og kostnadsnivå i Norge sammenlignet med alternative steder.

Denne studien presenterer et *referansealternativ* for 2030 og 2050 der produksjonen videreføres på dagens forekomster, og de vurderer det slik at det i tilknytning til alle eksisterende virksomheter er store nok ressurser til drift minst på dagens nivå fram til 2050. Maksimumsalternativet legger til grunn at nye forekomster (under Norges geologiske undersøkelse (NGU) «mulig framtidig drift») er kommet i drift i 2030. Videre tas ressursene jevnt ut over 30 år. I 2050 har omsetning/verdiskapning for nye ressurser økt med 50 prosent ifht 2030 som følge av nye (nå ukjente) funn. Maksalternativet blir slik sett summen av eksisterende og nye forekomster.

Det er ikke foretatt anslag for 2100 og det argumenteres med at det er stor usikkerhet knyttet til å finne utvinnbare ressurser, videre påpekes det at utvinning av mineralressurser på havbunnen vil kunne endre mye på framtidens ressurspotensial. Det påpekes også at robotteknologi for gruvedrift på dypt vann er under utvikling og skal testes ut i nær framtid.

5.1.1 Sammenstilling av sektorstudiene

Når vi går inn i avgrensningene av næringene i sektorstudiene viser det seg at den næringsavgrensningen som vår studie har benyttet seg av (jfr kap2.1) er noe ulik det som sektorstudiene har benyttet, til tross for at vi forsøkte å avklare dette i forkant av vår studie. I det følgende har vi lagt til grunn Noruts grunnlagstall (for 2011) tilpasset vår næringsinndeling og lagt inn prognosene for sysselsettingen som sektorstudiene har utviklet. Utgangspunktet er at prognosene for de ulike næringene fra sektorstudiene følges opp i våre data.

Det har vært behov for å gjøre noen tilpasninger av næringsinndelingene for å få materialet mest mulig sammenlignbart. I det følgende er det forutsatt at petroleumsutvinning og mekanisk industri (vår inndeling) følger samme referansebane som olje/gass/maritim i sektoranalysen, og at prosessindustri og annen industri (vår inndeling) følger samme referansebane som industri i sektoranalysen. Bygg og anlegg er i vår studie litt smalere avgrenset, den omfatter bl.a. ikke produksjon og salg av byggematerialer eller eiendomsforvaltning, som denne næringen gjør i sektorstudien. Varehandel, transport, kultur/media og finans er breiere avgrenset i vår studie enn i sektorstudien. Varehandel inkluderer i våre tall bl.a. salg av byggematerialer, transport i våre tall inkluderer også post m.m., kultur/media omfatter også etermedia/teletjenester i vår studie, og finans inkluderer også eiendom. Generelt er også noen tjenester som er direkte relatert til olje/gass/maritim, industri eller marine næringer i sektorstudiene lagt til disse respektive industrinæringene.

I figurene 5.1. og 5.2 presenteres prognosene for sysselsettingen i de ulike sektorene for 2030, 2050 og 2010, med referansealternativ og maksimumsalternativ for marine næringer og mineralnæringen, slik de er beregnet i sektorstudiene. Inputen her er tatt direkte fra sektorstudiene. Her er det benyttet absolutte tall, på den måten blir det framstilt hvor store de ulike sektorene eller bransjene er. Varehandel, bygg og anlegg, reiseliv, marin sektor og transport er de største næringene i dag, målt i sysselsatte. *Referansebanen* for næringens størrelse i 2030 viser vekst i varehandel, bygg og anlegg, og transport, svak vekst i reiseliv og mineralutvinning og en liten nedgang i marin sektor. Imidlertid er det for marin sektor presentert et maksalternativ og viser en kraftig vekst i sysselsettingen framover til 2030, med 49 prosent til hele 18000 sysselsatte, der de tar utgangspunkt i at «alt legges til rette» for vekst i denne næringen. Også for mineralutvinning presenteres det et makselternativ

Figur 5.1: Sysselsettingsprognoser i absolutte tall for utvalgte næringer i Nord-Norge.

Figur 5.2: Sysselsettingsprognoser i absolutte tall for utvalgte næringer i Nord-Norge for 2030, 2050 og 2100.

med kraftig vekst for 2030, som ender på ca 3400 sysselsatte, noe som er en kraftig vekst fra dagens 1200. Vi minner om at det ikke er gjort sysselsettingsanslag for fornybar energi. For 2050 og 2100 har vi lagt inn tall for referansebanen, og ikke lagt inn maksimumsanslagene

for marin sektor og mineral, selv om de foreligger i sektorstudiene. For samtlige næringer er det anslått en reduksjon fra 2030 til referansebanen for 2050.

5.2 Framtidig arbeidskraftbehov

5.2.1 Forutsetninger for utvikling i næringer og sektorer

Sektorstudienes prognoser for sysselsettingsbehov er også grunnlaget for disse drøftingene av framtidig arbeidskraftbehov. Vi har her tatt utgangspunkt i sektorstudienes referansebaner mot år 2030, samt drøfter arbeidskraftbehov med grunnlag i maksimumsalternativene for marine næringer og mineralnæringer fram mot år 2030. For de andre næringene i sektorstudiene er det bare laget ett referansealternativ, og dette legges følgelig til grunn. Her er det lagt til grunn dagens næringsinndeling eller sektorinndeling, med en framskriving med grunnlag i denne. Det kan være god grunn til å problematisere dette. Når vi ser tilbake i 20-30 år i tid er det gjort mange endringer i forhold til hvordan ulike arbeidsoppgaver og arbeidsprosesser eller næringer knyttes til sektorer, og må selvsagt forvente endringer også de nærmeste 20 årene. Denne diskusjonen lar vi likevel ligge her.

For de næringer som ikke er dekket av sektorstudiene har Norut gjort anslag for framtidig sysselsetting. Dette gjelder i første rekke landbruk, annen forretningsmessig tjenesteyting, personlig tjenesteyting og det som i dag er offentlig sektor, som her er delt i i)administrasjon, trygd, forsvar mv, ii) undervisning og iii) helse- og sosialtjenester. I tillegg har vi gjort anslag for fornybar energi, ettersom sektorstudien ikke har gjort sysselsettingsanslag.

Vekstanslag i helse- og sosial, undervisning og offentlig administrasjon mv fram til 2030
Statistisk sentralbyrå har laget prognoser for framtidig utvikling av sysselsettingsbehov i helse-/sosial- og undervisningssektorene. Den demografisk baserte veksten i helse- og sosialtjenester er beregnet fram til 2035 (Roksvaag og Texmon 2012a) og det er også lagt inn tall for vekst i helse- og sosialsektoren i Stortingsmeldingen "Morgendagens omsorg" (Meld.St. 29 (2012-13)). I referansealternativene er det nasjonalt anslått at behovet for helse- og omsorgspersonell kan øke med så mye som 50-60 prosent til 2030, i enkelte alternativer også over dette nivået. En slik vekst vil by på store arbeidskraftutfordringer, og vridning av utdanningstilbud, utdanningskapasitet og utdanningssøkning, og er neppe gjennomførbar fullt ut. Det vil rett og slett være svært vanskelig å rekruttere nok arbeidskraft, og økt samarbeid med frivillig sektor ses som et supplement (Meld.St. 29 (2012-13)). Men at veksten i denne sektoren vil fortsette med relativt høy takt er høyst sannsynlig gitt de demografiske strukturer som skaper eldrebølge både nasjonalt og i nord. I Nord-Norge har vi forsiktig anslått denne veksten til 20 prosent i løpet av de knappe 20 årene til 2030, med bakgrunn i at forventet befolkningsvekst i landsdelen vil være klart mindre enn på landsbasis. Helse- og sosialsektoren utgjør i dag nærmere en fjerdedel av sysselsettingen i Nord-Norge, og en stor vekst i denne sektoren vil følgelig gi store virkninger på etterspørselen etter arbeidskraft i landsdelen.

En tilsvarende analyse av behovet for undervisningspersonell viser også at etterspørselen vil øke nasjonalt (Roksvaag og Texmon 2012b). I referansealternativene er veksten i behov beregnet til omkring 30 prosent basert på sannsynlig demografisk utvikling. Dette kan også bli problematisk sett i en større arbeidskraftsammenheng der det vil være stor konkurranse

om arbeidskraften mellom sektorene, og det er tvilsomt om veksten kan bli så stor i praksis. For Nord-Norges del er de demografiske prognosene klart mer moderate enn for landet, og vi har derfor valgt å anslå en mer forsiktig vekst i denne prognosen fram mot år 2030, på 10 prosent.

For offentlig administrasjon, forsvar, politi og rettsvesen har vi antatt nullvekst, i tråd med målsettinger om rasjonalisering av offentlig administrasjon og flytting av kapasitet til offentlig tjenesteyting. Totalt sett har vi lagt konservative estimat til grunn for behovet for arbeidskraft for både helse- og sosialtjenester, undervisning og for offentlig administrasjon, forsvar, politi og rettsvesen i Nord-Norge, og det er altså mer sannsynlig at veksten blir større enn mindre enn disse anslagene, også uavhengig om (deler) av disse tjenestene går over til privat sektor.

Framtidig arbeidskraftbehov i næringer og sektorer, endringer mot år 2030
For landbruk/reindrift/landbruksbasert industri er det forutsatt nedgang som siste tiår, mens det for fornybar energi og vannforsyning/avfallshåndtering/miljørydding er forutsatt en liten vekst i sysselsetting. For annen forretningsmessig tjenesteyting og annen personlig tjenesteyting er forutsatt en litt større vekst i sysselsetting, på linje med den veksten disse næringene har hatt siste tiåret. Øvrige industri- og tjenestenæringer er dekket i sektorstudiene, de fleste i sektorstudien av annen industri, og der har vi følgelig lagt disse beregningene til grunn.

I dette avsnittet drøfter vi altså arbeidskraftbehovet fram mot 2030 i tre alternative prognoser; referansealternativet, maksalternativ marine næringer og maksalternativ mineralnæringer. For de to maksalternativene har vi også gjort oppjusteringer av prognosene for relaterte næringer, det gjelder mekanisk industri i forhold til marin sektor, og bygg og anlegg i forhold til mineralnæringen, basert på sektorstudienes drøftinger[37].

5.2.2 Prognoser for endringer i arbeidskraftbehov i primærnæringer, industri og bygg og anlegg mot 2030

Med forutsetningene som er redegjort for over ligger det an til en betydelig økning i arbeidskraftbehovene i Nord-Norge. I referansealternativet er det forventet en vekst på vel 26.000 sysselsatte. Dersom maksalternativet for mineralnæringer slår til økes behovet med ytterligere 4000, mens maksalternativet for marin sektor gir en vekst på til sammen 35.000 sysselsatte. Det er da forutsatt samme utvikling i tjenestenæringer, helse- og sosiale tjenester, undervisningstjenestene og offentlig administrasjon m.v i alle tre alternativene. Dersom ringvirkningene i tjenestenæringene av den marine veksten eller veksten i mineralnæringene blir større enn i referansealternativet, noe som er sannsynlig, vil forskjellene i sysselsettingsbehov mellom de tre alternativene følgelig bli større.

I **referansealternativet** er forventningene til sysselsettingsvekst i industrien beskjedne, det er bare innen olje- og gassutvinning og relatert industri at det forventes vesentlig vekst mot 2030. For hele Nord-Norge er veksten i disse næringene likevel beregnet til bare omkring

[37] En kunne også tenkt seg slike oppjusteringer i maksalternativene i forhold til relaterte tjenestenæringer, men dette krever bruk av modellapparat, og en egen pågående studie skal utvikle slikt modellapparat. Formålet her er å drøfte det samla bildet for arbeidskraftsituasjonen, ikke detaljer i den framtidige næringsutviklingen.

1500 sysselsatte i dette alternativet, pluss nesten det samme antallet i olje- og gassrelaterte tjenestenæringer, så altså totalt i underkant av 3000 i olje- og gassrelatert virksomhet i landsdelen. Prosessindustri og annen industri har nedgang i sysselsetting til 2030 i denne referansebanen, så der forventes nedgang i etterspørselen etter arbeidskraft. I dette referansealternativet er det bygg og anleggssektoren som forventes å få størst økning i personellbehov, i størrelsesorden på nesten 4000 flere de to neste tiårene.

I alternativet **"alt legges til rette" i sektorstudien av marine næringer**, forventes en stor sysselsettingsvekst i disse næringene. Den er tallfesta til nærmere 6000 sysselsatte, de fleste i nye marine næringer. I tillegg er det i dette alternativet en forventning om sterk vekst i relatert industri, på over 3000 sysselsatte, så totalt kan en slik maksutvikling av marine næringer gi 9000 nye arbeidsplasser i industrien i nord. I dette alternativet er forventningen i øvrige næringer den samme som i referansealternativet, der det altså bare er mekanisk industri som ligger inne med vesentlig vekst.

Maksalternativet innen mineralutvinning forutsetter at nye kjente forekomster er kommet i drift, og en antar da en tredobling av sysselsettingen i mineralutvinning, noe som innebærer en vekst på omkring 2000 sysselsatte. I tillegg forventes omtrent like stor ekstra vekst i bygg- og anleggsnæringen som følge av relatert virksomhet og utvikling av grus- og sandsegmentet innen mineralutvinning. I dette alternativet kan sysselsettingen i bygg- og anleggsnæringen øke med nærmere 6000, altså nesten 2000 flere enn i referansealternativet.

De to maksalternativene er her eksempler på hva som kan skje dersom en næring får en svært positiv utvikling, og der denne rendyrkes mens alle andre næringer holdes som i referansealternativet. Disse alternativene anskueliggjør dermed det maksimale sysselsettingsbehovet gitt at det innen en næring blir et markant positivt trendbrudd. Men det må også sies at dette er idealiserte alternativ som neppe er realistiske gitt at både næringsutvikling og næringssatsing vil måtte bli breiere og omfatte flere næringer.

Figur 5.3: Endret sysselsettingsbehov i primærnæringer, industri og bygg og anlegg fram mot 2030. Kilder: Sektorstudiene, Statistisk sentralbyrå og egne beregninger.

5.2.3 Prognoser for endringer i arbeidskraftbehov i tjenestenæringer og offentlig sektor mot 2030

For utviklingen av tjenestenæringene inkludert helse- og sosialtjenester, undervisning og offentlig administrasjon er det bare lagt til grunn et alternativ, Selv om det er lagt til grunn konservative estimat, er det likevel helse- og sosialsektoren som dominerer arbeidskraftbehovet fram mot år 2030. Behovet i denne sektoren er nærmere halvparten av det totale arbeidskraftbehovet i landsdelen i referansealternativet. Antallet er her grovt beregnet til 11.000 flere sysselsatte i 2030, og sektoren vil i så fall få nærmere 70.000 sysselsatte i Nord-Norge. Ellers er det altså forutsatt litt vekst innen undervisning, men økningen på vel 2.000 de neste to tiår er beskjeden sammenlignet med helse- og sosialtjenestene. For administrasjon m.v. er det anslått samme sysselsettingsnivå.

Som vi så av sektoranalysen for annen industri er det en del tjenestenæringer som det forventes vekst i fram mot 2030. Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting vil i følge disse prognosene få en økning på 3000 sysselsatte, mens varehandel og transport vil kunne øke med omkring 2000 sysselsatte. I de andre næringene er forventningene om vekst mindre, men summert er det snakk om ytterligere ca. 3000 i forskjellige tjenestenæringer, både innen forretningsmessig og personlig tjenesteyting.

Figur 5.4: Endret sysselsettingsbehov i tjenestenæringer fram mot 2030.
Kilder: Sektorstudiene, Statistisk sentralbyrå og egne beregninger.

Det totale arbeidskraftbehovet i referansealternativet er altså beregnet å øke med 26.000 i Nord-Norge, og med henholdsvis 30.000 og 35.000 i maksalternativene for mineralnæringer og marine næringer. Dette tilsier en årlig sysselsettingsvekst på 0,6-0,7 prosent årlig, altså omtrent samme veksttakt som siste tiåret. Denne siste tiårsperioden omfatter en sterk høgkonjunkturperiode 2005-07, og relativt stor vekst også de siste årene. Som vi har sett har denne veksten i betydelig grad vært basert på arbeidsinnvandring, og gitt at det demografiske grunnlaget for egenvekst i landsdelen svekkes slik befolkningsframskrivninger

tyder på, vil en slik vekst være vanskelig å oppnå uten en massiv arbeidsinnvandring. Knappheten på arbeidskraft vil høyst sannsynlig hemme veksten i en del næringer, og det er lite sannsynlig at flere næringer kan oppnå stor vekst samtidig. Vi kommer imidlertid nærmere tilbake til dette når vi har sett på avgangen fra arbeidslivet som vil skje fram mot år 2030, som vil øke etterspørselen etter arbeidskraft ytterligere.

5.3 Avgang i næringer og sektorer mot 2030 øker arbeidskraftbehovet

I tillegg til at arbeidskraftbehovet vil øke i en del sektorer og næringer, vil næringene og sektorene også ha avgang av eldre arbeidstakere. Det totale arbeidskraftbehovet er altså mye større enn den forventede økning i arbeidskraftbehov, da det må "fylles på" med ny arbeidskraft som erstatter de som går ut av arbeidslivet.

5.3.1 Avgang og arbeidskraftbehov i primærnæringer, industri og bygg og anlegg mot 2030

Innenfor landbruk, reindrift og landbruksbasert industri er andelen eldre arbeidstakere høg, antallet over 55 år (pr. 4. kv. 2011), som i stor grad vil være pensjonert i 2023, er nærmere en tredjedel. Fram mot 2030 vil nesten halvparten av de som arbeider i disse næringene, bønder, reindriftsutøvere og landbruksindustriarbeidere, nå pensjonsalderen. Dette utgjør i størrelsesorden 3000 sysselsatte, altså et litt høyere tall enn den prognostiserte nedgangen i næringen. Naturlig avgang vil altså mer enn dekke den nedgangen som forventes, og etterspørselen etter ny arbeidskraft vil være lav. Dersom næringene skal overleve trenger de imidlertid nyrekruttering, så trolig må avgangen av eldre være enda større for å gi plass til unge i disse næringene.

Figur 5.5: Forventet avgang og prognoser for endringer i arbeidskraftbehov mot 2030 i primærnæringer og industri i referansealternativet

Fiskerinæringen, inkludert fiskeindustri og nye marine næringer, er også preget av en aldrende arbeidsstokk. Her er også andelen over 55 år nærmere en tredjedel, og andelen som når pensjonsalder i 2030 på nærmere halvparten. Særlig er fiskerileddet preget av aldring. Antallet som vil avgå ved naturlig avgang fra disse næringene innen 2030, vil derfor være på i størrelsesorden 5000 personer. I referansealternativet vil disse næringene ha omtrent det samme sysselsettingsbehov som i dag, men i større grad i nye marine næringer

enn i dag. Uansett vil dette resultere i et sysselsettingsbehov på ca. 5000 fram mot 2030. Dersom maksalternativet i denne næringen slår til trengs ytterligere 6000 personer, og vi snakker om et arbeidskraftbehov på i størrelsesorden 11.000 som skal dekkes i løpet av de neste knappe to tiårene!

Petroleumsutvinning og mineralutvinning er her skilt ut som egne næringer, bl.a. med grunnlag i sektorstudiens avgrensning. Dette er derfor små næringer med til sammen 2000 sysselsatte i landsdelen i dag, men som har betydelige ringvirkninger i andre næringer. Ser vi isolert på disse næringene, er de preget av en mye yngre arbeidsstokk enn primærnæringene. Bare 14 prosent er over 55 år, og en knapp tredel vil ha nådd pensjonsalder i 2030. Avgangen fra disse næringene forventes altså å være beskjeden de neste to tiår, det absolutte tallet ligger omkring 600. I referansealternativene vil disse næringene øke litt, og det samla arbeidskraftbehovet vil trolig passere 1000. Dersom maksimumsalternativet innen mineralutvinning slår til, økes dette tallet altså med ca. 2000. En kunne også tenkt seg et maksimumsalternativ for petroleumsutvinning i nord, og i så fall vil en kunne legge til ytterligere 1000 i utvinningsleddet. Sannsynligheten for at Nord-Norge får en "maksimumsutvikling" innen både petroleum og mineraler, er imidlertid begrenset, da begge næringer krever store investeringer, og vil konkurrere om arbeidskraften. Trolig vil de også utløse store arbeidskraftbehov i relaterte næringer og sektorer, og da vil begrensningene i arbeidskrafttilførsel melde seg med full tyngde.

Industrinæringene ellers, her avgrenset som prosessindustri, mekanisk industri og annen industri, har totalt sett en aldersprofil på de sysselsatte omtrent som sysselsettingen generelt i landsdelen. Vel en tredjedel av disse forventes å nå pensjonsalderen innen 2030, en avgang som i antall blir på vel 3000. Legger vi til forventet endring i arbeidskraftbehov, er det primært den mekaniske industrien hvor det er forventet vekst som vil ha et betydelig arbeidskraftbehov, anslått til vel 2000. I de to andre industrigreinene forventes nedgang, om enn litt mindre enn den naturlige avgangen fra næringene.

I næringene innenfor kraft og vannforsyning; fornybar energi og vannforsyning, avfallshåndtering og miljørydding, er arbeidstokken aldrende. Her vil den naturlige avgangen bli på knapt 2000, som skal erstattes. I tillegg ventes litt vekst, så det totale arbeidskraftbehovet i disse to næringene vil kunne bli på vel 2000 fram mot 2030.
Den største absolutte sysselsettingsveksten utenom offentlig sektor forventes i referansealternativet i bygg og anleggsnæringen, med knapt 4000 sysselsatte, og ytterligere et par tusen dersom maksimumsalternativet innen mineralutvinning slår til. Avgangen i denne næringen mot år 2030 er beregnet til totalt vel 6000, selv om dette er en næring med balansert aldersfordeling der ca. en tredjedel vil nå pensjonsalder i 2030. Summerer vi avgang og forventet sysselsettingsvekst, blir totalbehovet for arbeidskraft mellom 10.000 og 12.000 i denne næringen de neste to tiår.

Kort oppsummert vil det dersom referansealternativet slår til være behov for ca. 5000 nye sysselsatte i fiskerinæringer, primært nye marine næringer, og i petroleumsutvinning og mineralutvinning vel 1000 nye sysselsatte. I industrien vil det i dette alternativet være behov for ca. 3000 nye sysselsatte, først og fremst innen mekanisk industri. Størst arbeidskraftbehov i denne delen av arbeidslivet forventes imidlertid innen bygg og anleggsnæringen, med behov for vel 10.000 nye sysselsatte. Summert gir dette et

arbeidskraftbehov opp mot 20.000 mot år 2030. Dersom maksalternativet for marine næringer slår til, økes arbeidskraftbehovet med ytterligere 9000 i marine næringer og relatert industri. Ved maksalternativet for mineralnæringer økes arbeidskraftbehovet med ca. 4000 i forhold til referansealternativet, i mineralnæringen og relatert bygg- og anleggsvirksomhet.

5.3.2 Avgang og arbeidskraftbehov i tjenestenæringer mot 2030

Figur 5.6: Forventet avgang og prognoser for endringer i arbeidskraftbehov mot 2030 i tjenestenæringer og offentlig sektor i referansealternativet.

Varehandel og reiseliv er næringer preget av en ung arbeidsstokk, og bare ca. en fjerdedel forventes å nå pensjonsalder i løpet av de neste knappe to tiårene[38]. I og med at dette er store næringer er likevel avgangen betydelig i antall, og gjelder ca. 8000 i varehandel og vel 3000 i reiseliv. Det forventes ikke så stor vekst i reiselivsnæringen, men litt vekst i varehandel. Totalt sett er arbeidskraftbehovet dermed beregnet til 10.000 i varehandel og 4000 i reiselivsnæringen. Transportnæringen er noe preget av eldre arbeidstakere, og 4 av

[38] Fra disse næringene skjer gjerne også overgang til andre næringer når arbeidstakerne blir eldre, men i og med at vi i denne enkle drøftingen ser på netto endringstall, påvirker ikke det avgangstallene fordelt på næring.

10 forventes å gå av ved naturlig avgang til 2030. I denne næringen forventes også en økning, og det totale arbeidskraftbehovet summerer seg derfor til 6000. I disse tre næringene summert vil det i så fall være et arbeidskraftbehov på omkring 20.000 de neste to tiår.

I de fem andre tjenestenæringene forventes en avgang på mellom 2000 og 3000 fra hver av næringene. Finans, forsikring og eiendom og faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting er de næringene som er preget av eldst arbeidsstokk, og her forventes nesten halvparten å gå ved naturlig avgang innen 2030. I media/kulturnæringer, annen forretningsmessig og personlig tjenesteyting er sammensetningen av de sysselsatte mer balansert etter alder, og avgangen fram mot 2030 vil være på omkring en tredjedel. I finansnæringene ventes ikke sysselsettingsvekst, mens faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting er den tjenestenæringen som ventes å vokse mest prosentvis i prognosene fra sektorstudiene. Prognosene for de tre andre næringene viser mer begrenset vekst. Det totale arbeidskraftbehovet i disse tjenestenæringene fram mot 2030 er på dette grunnlaget beregnet til 17.000, herav 11.000 som følge av avgang, og 6000 som følge av vekst i sysselsetting. Av disse næringene er det altså faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting som vil ha det største arbeidskraftbehovet, beregnet til ca. 6000.

Hvordan en enn snur og vender på det, er det likevel helse- og sosialtjenester og undervisning som i prognosene vil ha det største arbeidskraftbehovet. Det skyldes delvis at personellbehovet forventes å øke, og delvis stor avgang i disse sektorene. Undervisningssektoren og offentlig administrasjon, forsvar m.m. har en aldrende arbeidsstokk, og nærmere halvparten vil gå av ved naturlig avgang innen 2030. I disse sektorene er det dessuten mange som har mulighet til å gå av med AFP, noe som vil forsere denne avgangen. Avgangen fra undervisningssektoren i Nord-Norge vil totalt bli på i størrelsesorden 11.000 de neste to tiår, mens det tilsvarende tallet for offentlig administrasjon og forsvar er på ca. 10.000. Forventingene om vekst i disse to sektorene i Nord-Norge er satt lavt, med litt vekst i undervisning, anslått til ca. 2000 personer. Dette er imidlertid konservative estimat, og en kan få større vekst. Uansett tilsier dette minst et arbeidskraftbehov på 23.000 i disse to sektorene, 13.000 i undervisning og 10.000 i offentlig administrasjon, forsvar m.m.

Den største offentlige sektoren med det største arbeidskraftbehovet er helse- og sosialsektoren. Selv om arbeidsstokken her har samme aldersfordeling som arbeidslivet generelt, har vi beregnet en avgang på 22.000 sysselsatte i denne sektoren fram til 2030. Og når det i et forsiktig anslag for vekst i denne sektoren anslås en økning på 11.000 sysselsatte, innebærer det et arbeidskraftbehov på omkring 33.000 i helse- og sosialtjenestene i landsdelen de neste knappe 20 årene!

Oppsummert kan vi si at arbeidskraftbehovet i Nord-Norge fram mot år 2030, med disse prognosene og den forventede avgangen fra arbeidslivet, vil være like stort innen det som i dag er offentlig sektor som i privat sektor. I offentlig sektor dominerer etterspørselen etter helse- og sosialpersonell. I privat sektor er det tjenestenæringene som dominerer, og størst arbeidskraftbehov vil det være i de største næringene, varehandel og bygg og anlegg. Dersom marin sektor får den veksten som en kan få dersom "alt legges til rette", vil denne næringen ha et arbeidskraftbehov på linje med varehandel og bygg og anlegg.

Totalt sett vil nærmere 40 prosent av dagens arbeidsstokk i Nord-Norge i 2030 gå av, og forhåpentligvis bli erstattet av nye generasjoner, og av arbeidsinnvandrere. I tillegg kommer veksten i noen næringer og sektorer som krever enda mer arbeidskraft. Spørsmålet er da hvor denne tilførselen av arbeidskraft kan komme fra, hvor stor del som "produseres" i Nord-Norge, og hvordan den underdekning som gjenstår kan dekkes opp? Dette skal vi se nærmere på i neste avsnitt. Et enda større spørsmål er hvorvidt det er mulig å få tilgang på kompetent arbeidskraft i en slik arbeidsmarkedssituasjon der det er konkurranse om arbeidskraften. Dette ligger det utenfor denne studiens mandat å svare på, men det er et viktig spørsmål å drøfte nærmere.

5.4 Framskrivninger av befolkning og personer i yrkesaktiv alder

Befolkningsframskrivninger er heller ingen eksakt vitenskap, og har som alle andre prognoser for framtida en usikkerhet knyttet til seg. Og usikkerheten øker til lenger frem i tid en fører prognosene eller framskrivningene. Ulike forutsetninger gir ulike utviklingsbaner, og spriket mellom utviklingsbanene øker til lenger fram i tid en går. Imidlertid finnes det jo data for alle som allerede er født og disse eldes med årene, slik at vi vet alt en god del om de som i løpet av de enste 20 årene skal inn i arbeidsmarkedet.

Vi har i denne drøftingen valgt å legge Statistisk sentralbyrås (SSB) befolkningsframskrivninger til grunn. Det er disse framskrivningene som det offisielle Norge planlegger etter, og det er f.eks. mellomalternativet i disse framskrivningene som ligger i bunnen av perspektivmeldingen (Meld.St.12 (2012-13)). Vi har også vurdert mulighetene for å gjennomføre egne framskrivninger basert på PANDA-modellens analyseverktøy, men dette er mer ressurskrevende, og krever også ekstra drøfting av likheter og ulikheter med SSB's "state of the art". Vi har derfor altså valgt å forholde oss til de mest kjente og brukte framskrivningene. Ved å vise ulike utviklingsbaner for ulike forutsetninger får vi dessuten fram betydningen av å endre forutsetningene, og dermed også i stor grad anskueliggjort hvilke ulike utviklingsbaner alternative framskrivninger ville gitt.

Tidsperspektivet for Statistisk sentralbyrås siste regionale befolkningsframskrivninger er fram til 2040 (Brunborg m.fl. 2012, Tønnesen m.fl. 2012). I og med at tidsperspektivene i denne utredningen er 2030 og 2050, har vi i drøftingen konsentrert oss om utviklingstallene fram til 2030. Vi har i tillegg estimert tall for 2050, basert på ren prolongering av utviklingsbanene ytterligere ti år, for dermed også å kunne kommentere tall for 2050. Men på grunn av usikkerheten med å se så langt fram, og at vi har "strukket" SSB's prognoser lenger enn de selv vil gjøre, er hovedvekten lagt på drøfting av utviklingen fram mot 2030.

Formålet med å drøfte befolkningsframskrivningene her er todelt. Det ene formålet er knyttet til de forrige avsnittene om arbeidskraftbehov og avgang fra arbeidslivet, og hvorvidt befolkningsutviklingen kan møte dette arbeidskraftbehovet. Det andre formålet er å se på framtidig befolkningsutvikling i de ulike regionene i nord, både folketall totalt, og befolkningsstruktur, bl.a. forholdet mellom befolkning i yrkesaktiv alder og barn/unge og eldre.

5.4.1 Utvikling i antall personer i yrkesaktiv alder i Nord-Norge i ulike framskrivningsalternativ – ikke nok til å dekke framtidig arbeidskraftbehov

Arbeidsstyrkens alder defineres ulikt i ulike sammenhenger. I SSB's arbeidskraftundersøkelser (AKU) er aldersspennet vidt, og arbeidsstyrken defineres som alle personer i alderen 15-74 år som er i arbeid, eller er registrert arbeidsledige. Arbeidsstyrken er altså de som "har meldt seg" på arbeidsmarkedet. I tillegg kommer de som er i yrkesaktiv alder, men som av ulike grunner ikke er i arbeidsmarkedet, det kan være studenter, hjemmeværende, uføre, pensjonister eller andre utenfor arbeidslivet. I denne sammenhengen vil vi ikke problematisere disse gruppene nærmere, men fokusere på de aldersgruppene hvor yrkesaktivandelen er høy. Dette er altså en rent demografisk drøfting av potensialet for vekst i den yrkesaktive befolkningen, der det ikke er lagt inn forutsetninger om nærings- og sysselsettingsutvikling, eller yrkesdeltakelse.

Høyest andel yrkesaktive er det i aldersgruppene fra 30 til 55 år hvor over 80 prosent er yrkesaktive, mens andelen stiger før fylte 30 år, og synker klart etter fylte 55 år. I aldersgruppen 18-63 år er flertallet yrkesaktive, men mange av de unge er i deltidsarbeid ved siden av studier, mens de eldre som er yrkesaktive oftest er i heltidsarbeid. Med tanke på dette, og tatt i betraktning at yrkesdeltakelsen har økt mest blant eldre, og at pensjonsalderen kan bli flyttet oppover, har vi i et framtidsperspektiv valgt å se på befolkningen i alderen 20-69 år som de som er i yrkesaktiv alder. Om lag tre fjerdedeler av alle i denne aldersgruppen er i dag yrkesaktive, og vi antar at denne andelen holder seg, eller øker svakt.

Figur 5.7. Utvikling i antall personer i aldersgruppen 20-69 år i Nord-Norge 2012-2040 i de ulike befolkningsframskrivningsalternativene[39], samt estimerte tall til 2050.
Kilde: SSB, Befolkningsframskrivninger.

[39] Statistisk sentralbyrå opererer med fire komponenter i sine forutsetninger i befolkningsframskrivningene, og et lavalternativ (L), middelsalternativ (M) og høyalternativ (H) for hver av komponentene. I tillegg er det for komponentene innvandring og flytting laget teoretiske 0-alternativ uten innvandring og flytting. De fire

Vi ser av figuren at utviklingen i antall personer i yrkesaktiv alder kan gå i ulike retninger alt etter hvilke forutsetninger en legger inn i framskrivningene. Det er imidlertid bare i de tre alternativene hvor det er lagt inn forutsetning om høy innvandring (siste bokstav H), omtrent på nivå med innvandringen de siste fem årene (litt høyere de nærmeste ti årene og deretter synkende), at en vil få en klar vekst i antallet personer i yrkesaktiv alder mot 2030 og 2050. Veksten fram til 2030 kan i så fall bli på 23-26.000, og mer enn det doble i 2050 dersom disse utviklingsbanene forlenges. Forskjeller i forutsetninger om fruktbarhet og levealder gir bare små forskjeller i utviklingsbaner.

Den faktoren som gir størst forskjell i utviklingsbanene i befolkningsframskrivningene er altså innvandringstallene. I SSB's prognoser opereres det som sagt med høg, middels- og lav alternativ for innvandring, men i alle alternativene er det lagt inn lignende forløp i innvandringsutviklingen. Dette forløpet er slik at nettoinnvandringen i alle alternativ på lang sikt går tilbake, som følge av at innvandringen vil gå ned med nedgang i olje- og gassvirksomheten, og økende utvandring av grupper som har kommet til Norge i den gunstige perioden for norsk økonomi som vi nå er inne i (Tønnesen m.fl. 2012). Dette er imidlertid basert på en forutsetning om at det over tid blir en mer gunstig økonomisk utvikling i Europa, slik at arbeidsinnvandring til landet dermed ikke blir så attraktivt så når det er større ulikheter i den økonomiske utviklingen.

Sett i forhold til at referansealternativet i sektoranalysene, supplert med SSB modeller for etterspørsel innen helse/sosial og undervisning, summerer seg til et økt arbeidskraftbehov på 26.000 fram mot 2030, gir selv disse framskrivningsalternativene for lite tilførsel av ny arbeidskraft til landsdelen. Med en yrkesdeltakelse som i dag vil framskrivningsalternativene med forutsetning om høy innvandring bare gi en økning på 18.000-20.000 i arbeidsstyrken til 2030, mens arbeidskraftbehovet i referansealternativet altså er klart høyere. Dersom maksalternativene innen marin sektor eller mineraler slår til, vil arbeidskraftbehovet faktisk være mye høyere enn den økning i arbeidsstyrken vi vil få når vi legger til grunn SSB's befolkningsframskrivninger med forutsetninger om høy innvandring. Forskjellene mellom sysselsettingsbehov og sannsynlig tilførsel av arbeidskraft fram mot 2030 illustreres tydelig i figur 5.8. Her er det for enkelhets skyld antatt at sysselsettingsbehovet øker jevnt, og for arbeidskrafttilførselen er det forutsatt samme yrkesdeltakelse som i dag. Prognosene for tilførselen av arbeidskraft i 2030 er som vi ser vesentlig lavere enn prognosene for sysselsettingsbehovene, selv i høyvekstalternativet med høy innvandring. Det oppstår dermed et gap som må dekkes. Potensialet for å endre yrkesdeltakelsen er til stede, arbeidsledigheten og uføreandelen kan gå ned, men det må skje store endringer i yrkesdeltakelsen for å kunne endre vesentlig på det bildet vi ser i figur 5.8.

komponentene er fruktbarhet, forventet levealder, innenlandsk flytting og innvandring, og alternativene angis ved firebokstavkombinasjoner i denne rekkefølgen på komponentene.

Figur 5.8 . Prognoser for sysselsettingsbehov og framskrivning av tilgjengelig arbeidskraft i Nord-Norge fram mot 2030.

Hovedalternativet i befolkningsframskrivningene er imidlertid det såkalte MMMM-alternativet, (se figurene 5.7 og 5.9) der alle forutsetninger er lagt til et sannsynlig middelnivå. De komponentene som gir mest utslag for Nord-Norge er flyttekomponentene, og størst betydning har forutsetningen om innvandring. Med middels innvandring vil altså ikke antallet personer i yrkesaktiv alder øke på lang sikt, vi vil få en svak økning de neste ti årene, men deretter en nedgang som gjør at antallet i yrkesaktiv alder i 2030 i landsdelen bare er noen få tusen over dagens nivå. Og i 2050 vil det med denne utviklingsbanen være lavere enn i dag. Middels innvandring innebærer innvandringstall som synker gradvis mot 2050 til det nivået vi hadde før siste høykonjunktur (omtrent som årene 2000-05). Med middelsalternativet vil det altså ikke bli vesentlig økning i den tilgjengelige arbeidsstyrken i Nord-Norge, og underdekningen av arbeidskraft vil altså være omtrent like stor som det økte arbeidskraftbehovet.

De øvrige framskrivningsalternativene gir ingen vekst i antall i yrkesaktiv alder i Nord-Norge. Dette er imidlertid alternativer som i dag synes lite realistiske, da de har forutsetninger om lav innvandring, eller er rent teoretiske alternativer uten flytting og/eller innvandring. Framskrivningene for befolkningen i yrkesaktiv alder i Nord-Norge viser altså alle lavere utviklingsbaner fram mot 2030 enn det som er nødvendig for å dekke framtidig arbeidskraftbehov slik det kommer til uttrykk i sektoranalysenes referansealternativ, samt SSB's behovsanalyser for offentlig sektor. Selv med forutsetninger om høy innvandring vil befolkningsutviklingen gi en gradvis økende underdekning av arbeidskraft i landsdelen. Bare ved å snu flyttestrømmen slik at landsdelen får netto tilflytting sørfra, og/eller enda større innvandring enn i dag, kan det framtidige arbeidskraftbehovet i Nord-Norge dekkes fullt ut.

5.4.2 Framskrivning av befolkningsutvikling og befolkningsstruktur i Nord-Norge

SSB framskrivninger av hele befolkningen i Nord-Norge viser større vekst enn av befolkningen i yrkesaktiv alder. Dette har sammenheng med aldring i befolkningen og at en gradvis større del av befolkningen i de fleste framskrivningsalternativene vil være eldre. Dette kommer vi tilbake til, men først skal vi se på prognosene for folketallet i hele landsdelen.

I de framskrivningsalternativene som vi anser realistiske, de med middels eller høy innvandring, vil folketallet i landsdelen stige. Hvor mye avhenger først og fremst av innvandringskomponenten, altså hvor høy innvandringen til landet og landsdelen blir. Vi ser også at forutsetningene om levealder har en viss betydning, da alternativet med høy levealder gir noe brattere folketallsstigning enn de øvrige alternativene med høy innvandring. Ifølge dette alternativet kan folketallet i Nord-Norge stige fra dagens 475.000 til vel 550.000, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig årlig vekst på 0,9 prosent, altså klart større vekst enn i den siste femårsperioden. Dersom denne veksten fortsetter til 2050, vil antallet innbyggere i landsdelen bli over 650.000, altså en vekst på mer enn en tredjedel på knapt 40 år. De øvrige alternativene med høy innvandring gir litt lavere vekst, på ca. 0,8 prosent pr år i gjennomsnitt fram mot 2030, og 0,7 prosent i den neste 20-årsperioden. Dette er imidlertid også over det vekstnivået vi har hatt siste femårsperioden (jfr kap 2.6.1).

Figur 5.9. Utvikling i folketall i Nord-Norge 2012-2040 i de ulike befolkningsframskrivnings-alternativene, samt estimerte tall til 2050. Kilde: SSB, Befolkningsframskrivninger.

I det noe konservative hovedalternativet, med middels anslag på alle fire forutsetningskomponenter (MMMM), vil vi få en mer moderat vekst i folketallet til 2030, og som i et lenger perspektiv vil gi utflating i folketallsutviklingen i Nord-Norge. Ifølge dette alternativet vil antallet stige til 510.000 i 2030, noe som innebærer en gjennomsnittlig årlig vekst på 0,5 prosent til 2020, og deretter 0,4 prosent til 2030. Veksten vil så avta og nærme seg 0 mot 2050, og da med et folketall på vel 520.000.

De øvrige framskrivningsalternativene anses altså lite realistiske, da de forusetter lav innvandring, noe som står sterkt i motstrid til det økende arbeidskraftbehovet som landsdelen i stor grad må hente utenfra. Disse alternativene viser i hovedsak svak vekst i folketall mot 2030 og deretter nedgang, men vi tror altså ikke det er sannsynlig at utviklingen blir slik.

De ulike framskrivningsalternativene gir ulik sammensetning av befolkningen etter alder. De største forskjellene i befolkningsstruktur mellom alternativene, er i antall og andel barn og unge, og deretter antall og andel unge voksne, se figur 5.10. Om vi ser fram til 2030, viser framskrivningsalternativet med høy fruktbarhet, høy levealder og høy innvandring en total barne- og ungdomsbefolkning (0-19 år) på 138.000, mens en i alternativet med sterk aldring (og lav innvandring) bare vil ha 105.000 i barne- og ungdomsbefolkningen. Andelen barn og unge i alderen 0-19 år utgjør vil i så fall variere fra 25 prosent (som i dag) til 22 prosent. Det er bare alternativet med høy fruktbarhet, høy levealder og høy innvandring som gir like stor andel barn og unge i Nord-Norge i 2030 som i dag.

Antallet unge voksne i alderen 20-39 år varierer tilsvarende fra 134.000 i de to alternativene med høy innvandring, til 113-114.000 i de to alternativene med lav innvandring. Andelen disse unge voksne utgjør av befolkningen, varierer også noe, fra 25 prosent (som i dag) i alternativet med høy nettoinnvandring til 23 prosent i alternativet med lav nettoinnvandring. Det er altså verd å merke seg at det bare er i framskrivningsalternativene med høy innvandring at andelen unge voksne holder seg på samme nivå som i dag.

Figur 5.10. Befolkningsstruktur i Nord-Norge i 2030 i de ulike befolkningsframskrivningsalternativene. Kilde: SSB, Befolkningsframskrivninger.

Forskjellene mellom framskrivningsalternativene er mindre lenger oppover i aldersklassene. Antallet 40-59-åringer i 2030 varierer fra 128.000 til 116.000, og andelen er mellom 23 og 24 prosent, en klart lavere andel enn dagens 28 prosent. Antallet 60-79-åringer varierer fra 115.000 til 111.000, og andel mellom 21 og 23 prosent, altså en klart høyere andel enn dagens 19 prosent. Antallet over 80 år i Nord-Norge i 2030 er i framskrivningsalternativene beregnet til 35.000-37.000, og en andel på 6-7 prosent, altså også klart over dagens 4 prosent. Det skjer altså en aldring i form av at andelen middelaldrende (40-59 år) går ned og andelen eldre (60-79 år) og gamle (80+ år) øker kraftig. Dette skjer altså i alle alternativene, men i minst grad i alternativene med høy innvandring.

Noen enkle indikatorer for befolkningsstrukturen får vi når vi ser andelen barn og unge og andelen i pensjonsalder i forhold til andel i yrkesaktiv alder. Her har vi valgt å se på antall barn/unge (0-19 år) og antall 70+ år i forhold til antallet personer i alderen 20-69 år, jfr tabell 5.1. I dag er det 0,39 barn/unge pr. person i yrkesaktiv alder (20-69 år), mens det er 0,18 i alderen 70+ år pr. person i yrkesaktiv alder. Den totale forsørgerbyrden av barn/unge og eldre i pensjonsalder er derfor i dag på 0,57 pr. person i yrkesaktiv alder.

I alternativet med høy fruktbarhet, høy levealder, middels innenlands flytting og høy innvandring (HHMH) vil brøken for barn/unge stige til 0,42, og brøken for eldre i pensjonsalder stige til 0,27. Den totale forsørgerbyrden stiger til 0,70 utenfor yrkesaktiv alder pr person i yrkesaktiv alder i 2030. Dette er altså den rendemografiske forsørgerbyrden, der en ikke har tatt hensyn til at et mindretall av de som er i yrkesaktiv alder ikke er yrkesaktive.

I hovedalternativet, eller mellomalternativet (MMMM), vil brøken for barn/unge være omtrent stabil og 0,39 i 2030, mens brøken for eldre i pensjonsalder stiger til 0,28. I så fall får vi en total forsørgerbyrde på 0,67 pr person i yrkesaktiv alder i 2030. Alternativet med sterk aldring, altså høy levealder, (og lav fruktbarhet) (LHML) gir nedgang i brøken for barn/unge til 0,36 i 2030, mens den gir størst økning i brøken for eldre i pensjonsalder til 0,30 pr. person i yrkesaktiv alder. Dette gir en total forsørgerbyrde på 0,66, men da med høy andel eldre og lav andel barn/unge.

Uansett alternativ ser vi at forsørgerbyrden vil øke vesentlig fra dagens nivå fram mot 2030. Årsaken til dette er den såkalte "eldrebølgen", og denne vil også fortsette framover mot 2050, da vi kan forvente at den totale forsørgerbrøken ligger omkring 0,8. Dette er også en nasjonal utfordring, men vil få større utslag i Nord-Norge siden landsdelen allerede har en litt mer topptung alderspyramide enn landet, og dermed i dag en høyere brøk for eldre i pensjonsalder pr. person i yrkesaktiv alder enn landet. Og som vi vil se i neste avsnitt vil det være store regionale forskjeller i Nord-Norge.

5.4.3 Framskrivning av befolkningsutviklingen i regionene i Nord-Norge

Usikkerheten i befolkningsframskrivningene øker generelt med regional oppsplitting, og vi har derfor valgt å ikke trekke befolkningsframskrivningene lenger fram i tid enn det Statistisk sentralbyrå har gjort, og fokuserer derfor på utviklingen fram mot 2030 (og med tall til 2040) i regionene i nord, figur 5.11. Den videre utvikling i regionene er i stor grad avhengig av næringsutviklingen i disse regionene, og særlig trendbrudd i næringsutviklingen vil endre utviklingsbanene vesentlig i forhold til de baner som befolkningsframskrivningene gir.

Befolkningsframskrivningene er i stor grad basert på utvikling i sentrale demografiske indikatorer siste 5-10 år, og gunstig utvikling i denne perioden gir vekst også i befolkningsframskrivningene.

Figur 5.11 Framskrivning av folketall i regionene i Nord-Norge 2012-2040. Framskrivningsalternativ med høy fruktbarhet og høy innvandring (HHMH). Kilde: SSB, Befolkningsframskrivninger.

Slike trendbrudd har vi sett i noen regioner i nord, særlig i Finnmark. Vest-Finnmarks vekst de siste ti år er klart knyttet til Snøhvitutbyggingen, mens Indre Finnmark i samme periode fikk en større nedgang enn tidligere tiår (jamfør kap. 2.6.3). Dette ser vi også igjen i befolkningsframskrivningene, der disse to regionenes utviklingsbaner er i hver sin ende av figurene. En må derfor stille seg kritiske spørsmål om den underliggende næringsutviklingen faktisk tilsier fortsatt sterk vekst i Vest-Finnmark og fortsatt nedgang i Indre Finnmark, når en skal tolke framskrivningsalternativenes utviklingsbaner.

Vi har valgt å se på to av framskrivningsalternativene for regionene i nord, det med høy vekst, dvs. høy fruktbarhet, høy levealder, middels innenlandsk flytting og høy innvandring (HHMH), se figur 5.11 og hovedalternativet (MMMM), se figur 5.12. Vår vurdering er at disse to alternativene skisserer to ulike utviklingsbaner for Nord-Norge, en med sterk og vedvarende vekst i Nord-Norge, og en utviklingsbane som mer er et referansealternativ. Hovedalternativet anser vi imidlertid som noe konservativt og forsiktig, og det er særlig forutsetningen om middels innvandring som vi stiller spørsmål ved. Det arbeidskraftbehovet som er synliggjort i sektoranalysene og andre analyser, tilsier et behov for betydelig import av arbeidskraft, og altså høy innvandring over lang tid. Vi tror derfor noe mer på alternativet med høy vekst, selv om det også kan stilles spørsmål ved dette alternativet, og da særlig antakelsen om høy fruktbarhet. Vår vurdering er at dette er et slags maksalternativ, og skisserer hva som kan skje dersom "alle piler peker oppover", og at de reelle

utviklingsbanene trolig vil ligge litt lavere, men nærmere dette alternativet enn hovedalternativet.

Figur 5.12. Framskrivning av folketall i regionene i Nord-Norge 2012-2040. Hovedalternativet med middels anslag for alle demografiske komponenter (MMMM). Kilde: SSB, Befolkningsframskrivninger.

I begge framskrivningsalternativene er det i Bodø, Vest-Finnmark og Tromsø hvor det forventes størst vekst, ikke overraskende når en tar i betraktning at det er disse regionene i nord som har hatt vesentlig folketallsvekst (jfr kap.2.6.3). At Bodøs og Vest-Finnmarks utviklingsbaner ligger over Tromsø må tolkes med grunnlag i at det er siste fem-ti år som er referanseperiode, da Tromsø har hatt jevnest og størst vekst sett i et lenger perspektiv. Nivået på veksten er omtrent det doble i framskrivingsalternativet med høy vekst i forhold til hovedalternativet (MMMM). Det er bare disse tre regionene som i framskrivningsalternativene forventes å få en vesentlig mer positiv befolkningsutvikling enn landsdelen.

En god del av regionene i nord har i framskrivningene utviklingsbaner omtrent som gjennomsnittet for Nord-Norge. I hovedalternativet gjelder det Ytre Helgeland, Lofoten, Vesterålen, Sør-Troms og Midt-Troms, og i høyalternativet også Øst-Finnmark. Indre Helgeland og Nord-Troms har litt lavere utviklingsbaner i hovedalternativet, mens det også gjelder Ofoten og Salten ellers i høyalternativet. Indre Finnmark skiller seg klart ut med negativ utviklingsbane i hovedalternativet, og nesten ingen vekst i høyalternativet.
Disse framskrivningene tar som nevnt ikke hensyn til trendbrudd, og slike trendbrudd kan i ulik grad komme i de ulike regionene i Nord-Norge. I referansealternativet i sektoranalysene ligger det inne noe vekst i olje/gassrelatert virksomhet i nord, og regioner som får slik virksomhet i noe skala vil oppleve trendbrudd som det vi fikk i Vest-Finnmark på 2000-tallet. Og veksten kan bli større enn det som er skissert. Mineralutvinning i nye lokaliteter som

beskrevet i maksalternativet i sektoranalysen, gir ny virksomhet, i til dels nye regioner, og dermed også trendbrudd. Og dersom veksten i marine næringer slår til som i maksalternativet i den sektoranalysen, vil dette kunne gi trendbrudd i noen kystregioner, særlig der det blir satset på nye marine næringer. En må derfor være forsiktig med å tolke framskrivningene som noe annet enn framskrivninger, som prognoser som er laget basert på historiske trender, og dersom vi får trendbrudd vil utviklingen følge andre utviklingsbaner.

Legger vi framskrivningene av befolkningsutviklingen til grunn får vi også framskrivninger av befolkningsstrukturen i regionene. Vi velger å ikke gå detaljert inn i dette gitt den usikkerhet som eksisterer omkring framskrivningene når de blir regionalisert, men vil til slutt omtale noen forskjeller i enkle indikatorer for forholdet mellom antallet barn/unge og eldre i pensjonsalder sett i forhold til de i yrkesaktiv alder (20-29 år). Vi har her lagt til grunn de to alternative framskrivningene som er presentert over, se tabell 5.1.

Tabell 5.1. Forholdet mellom antall barn/unge (0-19 år) og eldre i pensjonsalder (70+ år) i forhold til antall i yrkesaktiv alder (20-69 år).

Framskriving	**Hovedalternativ (MMMM) 2030**			**Høyvekstalternativ (HHMH) 2030**		
Grupper	barn/unge	pensjonister	**Sum forsørgerbyrde**	barn/unge	pensjonister	**Sum forsørgerbyrde**
Indikator	0-19 år/20-69 år	70+ år/20-69 år	**(0-19+70+år)/20-69 år**	0-19 år/20-69 år	70+ år/20-69 år	**(0-19+70+år)/20-69 år**
Øst-Finnmark	0,36	0,27	**0,63**	0,39	0,27	**0,65**
Indre Finnmark	0,34	0,33	**0,68**	0,37	0,32	**0,69**
Vest-Finnmark	0,38	0,22	**0,60**	0,40	0,21	**0,62**
Nord-Troms	0,39	0,35	**0,74**	0,42	0,34	**0,77**
Tromsø	0,38	0,22	**0,60**	0,41	0,22	**0,63**
Midt-Troms	0,41	0,30	**0,71**	0,44	0,29	**0,74**
Sør-Troms	0,41	0,30	**0,71**	0,44	0,30	**0,74**
Ofoten	0,39	0,34	**0,73**	0,42	0,33	**0,75**
Vesterålen	0,39	0,31	**0,71**	0,43	0,31	**0,74**
Lofoten	0,41	0,31	**0,71**	0,44	0,30	**0,74**
Bodø	0,39	0,25	**0,64**	0,42	0,25	**0,67**
Salten ellers	0,41	0,35	**0,76**	0,45	0,34	**0,79**
Indre Helgeland	0,42	0,30	**0,72**	0,45	0,30	**0,75**
Ytre Helgeland	0,40	0,31	**0,71**	0,44	0,31	**0,74**
Nord-Norge	0,39	0,28	**0,67**	0,42	0,27	**0,70**
Norge	0,39	0,23	**0,62**	0,42	0,23	**0,65**

Forsørgerbyrden vil generelt bli litt høyere i høyvekstalternativet (HHMH) enn hovedalternativet (MMMM), men dette skyldes høyere andel barn/unge, og er isolert sett positivt. Høy indikator for brøken barn/unge pr. person i yrkesaktiv alder er likevel markert med rødt i tabellen, da det bidrar til stor forsørgerbyrde.

I hovedalternativet er det Vest-Finnmark, Øst-Finnmark, Tromsø og Bodø som i 2030 vil ha den "sunneste" befolkningsstrukturen og minste forsørgerbyrden, omkring landsgjennomsnittet, Tromsø og Vest-Finnmark litt lavere enn landsnivået. Balansen mellom barn/unge og eldre over 70 vil være god i disse regionene, med unntak av Øst-Finnmark som vil ha noe mer eldre befolkning. I forhold til de fleste andre regioner i nord er imidlertid ubalansen til å leve med.

Størst forsørgerbyrde vil de små regionene Salten ellers og Nord-Troms få, samt den noe større regionen Ofoten. I disse regionene er det eldrebølgen som slår mest ut, og den gir stor forsørgerbyrde for de relativt få som er i yrkesaktiv alder. Relativt høg andel barn/unge på

Helgeland, i Lofoten og Sør- og Midt-Troms gir også stor forsørgerbyrde der, men den er altså mer balansert fordelt på barn/unge og eldre enn i de tre regionene med størst forsørgerbyrde.

Det regionale mønsteret blir akkurat det samme om vi følger utviklingsbanene i høyvekstalternativet, bare med litt større forsørgerbyrde i alle regioner. I og med at den økte forsørgerbyrden i dette framskrivningsalternativet i hovedsak kommer av en økning i brøken barn/unge pr. person i yrkesaktiv alder, er dette antagelig mer positivt enn negativt.

5.5 Potensial for regionforstørring av bo- og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge?

Med regionforstørring menes at forbedringer innen samferdsel og kommunikasjoner knytter regioner nærmere sammen, i en slik grad at integrasjonen mellom regionene blir så sterk at de sammen utgjør en funksjonell region (Engebretsen og Gjerdåker 2012, Meld.St. 13 2012-13, NOU 2011:3). Regionforstørring kan føre til integrasjon av både arbeidsmarkeder og tjenestemarkeder. I denne sammenhengen vil vi drøfte i hvilken grad det kan oppnås regionforstørring av bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner) i Nord-Norge. Med BA-regioner menes her integrerte bo- og arbeidsmarkedsregioner, der tidsavstandene internt ikke er større enn at man kan dagpendle, normalt inntil 45 min., maksimalt en times reisetid hver veg. I denne gjennomgangen har vi forholdt oss til hele kommuner, og dagens kommunestruktur, og regionforstørring da bare når hele kommuner skifter funksjonell BA-region. Spørsmålet er derfor om landsdelens 87 kommuner, som i dag utgjør 51 funksjonelle BA-regioner, med kommunikasjonsforbedringer kan knyttes nærmere sammen til færre funksjonelle BA-regioner?

I denne gjennomgangen har vi forutsatt at det skal være mulig med dagpendling innen funksjonelle BA-regioner. Dagpendling avtar kraftig når reiseavstanden overstiger 45 min. reisetid en veg, og andelen som dagpendler med over 1 times reisetid hver veg er liten utenom hovedstadsområdet (Reisevaneundersøkelsen, TØI, Vågane m.fl. 2011). Vi har her forutsatt de samme reisetidsbegrensninger for dagpendling også når vi ser framover i tid, altså at disse ikke vil endre seg vesentlig. Mulighetene til å arbeide mens man pendler er også små i det meste av Nord-Norge, da pendlingen i hovedsak er basert på pendling langs veg, i stor grad med privatbil. Lengre reisetider med kollektive transportmidler, der en kan arbeide på veg til og fra jobb, er altså i liten grad aktuelt i Nord-Norge. Fjernarbeid, hjemmekontor og løsere tilknytninger til arbeidssted er aktuelt i noen næringer og yrker der en kan utføre arbeidet uten å være på arbeidsstedet, og slik sett ikke være avhengig av å pendle hver dag. Muligheter til turnusordninger på ukebasis, øker også mulighetene for pendling over større avstander enn det som regnes som akseptabel dagpendlingsavstand. Disse typer pendling er også med i datagrunnlaget her, men har begrenset omfang, og kan i liten grad bidra til generell arbeidsmarkedsintegrasjon da de bare er aktuelle i enkelte næringer og yrker.

Forslagene som ligger i Nasjonal transportplan (NTP) 2014-2023 (Meld. St 26 2012-13) er bygd inn i denne analysen. Vi har også drøftet andre mulige transporttiltak som kan knytte kommuner og arbeidsmarkedsregioner tettere sammen. Det er primært disse endringene i

infrastruktur som kan skape potensial for regionforstørring i Nord-Norge. Tidsperspektivet i denne drøftingen strekker seg som de øvrige drøftingene primært fram mot 2030.

5.5.1 Ikke potensiale for regionforstørring i Finnmark

Finnmark har 19 kommuner, og per i dag 16 funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregioner, så de fleste BA-regioner i fylket består bare av en kommune. På grunn av store avstander mellom tettsteder og byer, og lite spredt bosetting mellom tettstedene, er Finnmark det fylket i nord som i minst grad har potensial for nærmere sammenknytning av BA-regioner. De tre kommunene som i dag er integrert i BA-regioner med andre kommuner i Finnmark har det meste av befolkningen innenfor 45 min. avstand til senteret i nabokommunen. Det gjelder fra Kvalsund til Hammerfest, fra Gamvik til Kjøllefjord (Lebesby) og fra Unjárga-Nesseby til Vadsø.

Ut fra pendlingsmønsteret ellers i fylket i dag er det Deatnu-Tanas forhold til Vadsø-Nesseby BA-region, forholdet mellom Porsanger og Kárasjohka-Karasjok, og Loppa og Kvænangens forhold til Alta som antyder mulige regioner som i framtida kan knyttes sammen. Avstandsmessig er imidlertid alle disse langt over 45 minutters reiseavstand og altså daglig pendlingsavstand.

De transporttiltak som ligger inne i Nasjonal transportplan (NTP 2014-2023), endrer ikke på disse forholdene. Det planlegges ny Tana bru, men nesten på samme sted som i dag, og dermed lite endring i reisetider. Siste parsell på ny E6 vest for Alta er planlagt med tunnel ved Storsandnes, og vil sammen med ny bru i Kåfjord i Alta korte ned reisetiden med anslagsvis 15 min. på strekningen Alta-Langfjordbotn. Dette vil også gjelde fra Loppa og Kvænangen kommuner, men reisetiden til Alta sentrum vil fortsatt være minst 1 og en halv time fra Loppa, og over en time fra Kvænangen. Kortest reisetid fra Loppa til Alta kan trolig oppnås med båt, men tidsavstanden vil være minimum en time, og altså noe i overkant av akseptabel dagpendlingsavstand. Det samme gjelder for dagens båtrute mellom Hasvik og Hammerfest. Mellom Lakselv og Kárasjohka-Karasjok er det ikke foreslått endringer i NTP, og dagens reiseavstand er i dag på ganske nøyaktig 1 time.

Hurtigbåtruter kan knytte de største sentrene i Finnmark tettere sammen, mellom Hammerfest og Alta (hvor det i en periode har gått hurtigbåt), og mellom Vadsø og Kirkenes (Angell m.fl. 2012). Dette for å muliggjøre bedre utnyttelse av arbeidskraft og kompetanse mellom stedene. I begge tilfeller er pendlingsnivået i dag lavt, og i begge tilfeller vil reiseavstanden også med hurtigbåt være i overkant av det som regnes som akseptabel dagpendlingsavstand. Reiseavstandene med hurtigbåt vil ventelig være ca. 1 time mellom Vadsø og Kirkenes, og trolig omkring 1 og en halv time mellom Hammerfest og Alta. Raskere båter vil selvsagt kunne redusere denne reisetiden noe, men fortsatt vil reisetiden ligge i grenseland for akseptabel pendlingsavstand mellom Vadsø og Kirkenes, og trolig over denne grensen mellom Hammerfest og Alta.

Det er både i et kort og noe lengre perspektiv små utsikter til at det kan skje reelle regionforstørringer i Finnmark, i den forstand at eksisterende funksjonelle BA-regioner knyttes sammen til færre BA-regioner. De infrastrukturtiltak som er planlagt eller foreslått vil ikke kunne redusere avstanden ned mot akseptabel pendlingsavstand slik at en kan oppnå

integrasjon i større BA-regioner. Bare større villighet til å akseptere lenger reiseavstand daglig kan øke dagpendlingen vesentlig i Finnmark.

5.5.2 Potensialet for regionforstørring i Troms

I Troms er det mindre avstander og derfor større arbeidsmarkedsintegrasjon enn i Finnmark. Landsdelssenteret Tromsø har dessuten stor innpendling, også fra kommuner som ligger utenfor dagpendlingsavstand til byen. Dette er vanlig å akseptere lengre reisetid, desto større by det pendles til. De 25 kommunene i fylket danner derfor 10 BA-regioner, samt at en kommune (Gratangen) inngår i Narvik BA-region i Nordland.

I Nord-Troms er Kvænangen og Gaivuotna-Kåfjord de to kommunene som ikke er integrert i BA-regioner med andre kommuner. Fjellovergangen Kvænangsfjellet gjør pendling fra Kvænangen til Nordreisa-Skjervøy lite aktuelt, og det er ingen planer for E6 over Kvænangsfjellet i NTP. Reiseavstanden er også i overkant fra østre del av kommunen. Og som vi så i forrige avsnitt er det kanskje like aktuelt for Kvænangen med funksjonell tilknytning østover mot Alta. Derimot er ny veg og tunnel gjennom Sørkjosfjellet på E6 inne i NTP, og denne vil kunne bidra til tettere arbeidsmarkedsintegrasjon i regionen. Nordreisa og Skjervøy er i dag en BA-region med begrenset pendling, men nedkorting av reiseavstand vil styrke denne relasjonen da reiseavstanden mellom sentrene kommer ned under 45 min. Reiseavstanden fra Gaivuotna-Kåfjord til Nordreisa vil også reduseres med dette vegprosjektet, og større deler av kommunen komme innenfor akseptabel dagpendlingsavstand til Storslett. Gaivuotna-Kåfjord har imidlertid større pendling vestover, og vegprosjektet på E6 med tunnel gjennom Nordnesfjellet vil knytte kommunen nærmere Skibotn og Storfjord kommune, som i dag danner BA-region sammen med Lyngen. Hvorvidt dette vil føre til regionforstørring omkring Lyngsfjorden, eller om noen av disse kommunene vil bli tettere integrert med Tromsø gjenstår å se.

Karlsøy og Balsfjord som er de nærmeste nabokommunene, og som har størst pendling til byen er inkludert i Tromsø BA-region. Reisetiden for store deler av disse to kommunene er 1 time eller mer, men pendlingsomfanget er så stort både absolutt og relativt at de likevel er inkludert i Tromsø BA-region. Integrasjonen mot Balsfjord ble styrket med Ryaforbindelsen til Malangshalvøya som åpnet høsten 2011, og denne forventes å gi økt pendling. I Karlsøy kan det planlagte vegprosjektet Langsundforbindelsen, som vil gjøre Reinøy landfast og korte ned ferjetider til Karlsøy og Vanna, bidra til litt tettere integrasjon med Tromsø.

De tre kommunene omkring Lyngsfjorden; Lyngen, Storfjord og Gaivuotna-Kåfjord, har i dag også pendling til Tromsø på samme nivå som Balsfjord. Reiseavstanden er imidlertid større, og en større del av pendlingen til Tromsø fra disse kommunene er ikke dagpendling. Selv om det er planlagt utbedringer av veg både på E6 fra Storfjord til Nordkjosbotn, og på E8 inn mot Tromsø, vil dette ikke redusere reisetid i slikt omfang at det endrer avstandsforholdene fra de tre kommunene i Lyngsfjorden.

I Midt-Troms er det betydelig arbeidsmarkedsintegrasjon, og kommunene danner tre funksjonelle regioner, den største omkring regionssenteret Finnsnes. Spørsmålet er om det kan skje enda større integrasjon ved at kommunene på yttersida av Senja eller kommunene Målselv/Bardu kan bli del av Lenvikregionen med senter på Finnsnes. Tettstedene i Målselv er i dag innenfor pendlingsavstand til Finnsnes, men større pendling fra Bardu knytter

Målselv mot Bardu i stedet for Finnsnes i dag. Det er imidlertid ikke så store endringer i pendlingsmønsteret som skal til før Målselv endrer tilknytning. For Bardus del er derimot avstanden til Finnsnes for stor til at denne kommunen kan bli del av Lenvik BA-region, og her er det ingen vegprosjekter som kan endre disse avstandsforholdene. På yttersida av Senja pågår arbeidet med innkorting og forbedring av vegen til Gryllefjord og Torsken, og ny tunnel og bru her vil gi reisetid på en knapp time fra Gryllefjord. Om dette vil være nok til å integrere Torsken kommune i Lenvik BA-region er likevel usikkert. Vesentlige deler av Torsken kommune vil fortsatt ligge i overkant av en times reisetid fra Finnsnes, på samme måte som i Berg kommune.

Sør-Troms, med Harstad som senter, omfatter her også BA-regionen Salangen-Lavangen, som funksjonelt er mer knyttet til Midt-Troms. Denne BA-regionen ligger imidlertid for langt unna regionsenter både i Midt-Troms og Sør-Troms til at det er aktuelt med integrasjon i noen større BA-region. Dersom Bardu og Målselv skiller lag, kan evt. Salangen og Lavangen knyttes opp mot Bardu. I Sør-Troms ellers er det bare Ibestad kommune som ikke er del av en større BA-region. Fastlandsforbindelsen har ikke gitt vesentlige endringer i pendlingsomfang mot Salangen og Midt-Troms, og kommunen orienterer seg fortsatt mot Harstad. Forbedret hurtigbåtforbindelse over Vågsfjorden kan gi nærmere integrasjon med Harstadregionen, da reisetiden kan komme ned mot 45 min. fra deler av kommunen. Ny trasé med tunnel under Tjeldsundet på E10 fra Sandtorg til Evenes lufthavn, vil korte ned reiseavstander mellom Harstad og Tjeldsund og Evenes, og trolig bidra til tettere integrasjon i Harstad BA-region. Bjarkøyforbindelsen vil redusere reisetid fra Bjarkøy (som fra 1.1.2013 er del av Harstad kommune), men fortsatt vil hurtigbåt gi kortest reiseavstand fra disse øyene, da fergeforbindelsen til Grytøya ikke blir erstattet av veg i de planer som til nå er fremmet.

5.5.3 Potensialet for regionforstørring i Nordland

Fylkesgrensa mellom Troms og Nordland krysser funksjonelle regioner, Tjeldsund og Evenes i Nordland er del av Harstad BA-region, Gratangen i Troms del av Narvik BA-region. Det er derfor litt kunstig å skille mellom fylkene i denne sammenhengen, men det tydeliggjør forskjellen mellom administrative og funksjonelle regioner. I Ofoten er Narvik senteret, og Gratangen og Ballangen omlandskommuner i Narvik BA-region. Hålogalandsbrua over Rombaken, som etter planen vil stå klar i 2016, vil korte ned avstandene fra Gratangen med 20 min., og trolig gi sterkere integrasjon mot Narvik. Evenes og Skånland vil også komme 20 min. nærmere Narvik, og for Evenes kan endringene medføre at integrasjonen blir sterkere mot Narvik enn Harstad. Tidsavstanden mellom Harstad og Narvik blir også tilsvarende redusert, men med en total reisetid på minimum 75. min., er det ikke realistisk å forvente at Harstad og Narvik kan bli en BA-region (Nilsen m.fl. 2012a). De øvrige kommunene i Ofoten er Lødingen og Tysfjord, og begge ligger for langt unna henholdsvis Harstad og Narvik til å bli integrert i en større BA-region. Planlagte forbedringer på E10 mot Harstad, vil i liten grad korte ned avstanden fra Lødingen.

Vesterålen er i dag i stor grad integrert i en BA-region på Langøya og Hadseløya, med Sortland som største innpendlingssenter. Den siste kommunen i regionen; Andøy, ligger for langt unna til at det i overskuelig framtid er aktuelt med nærmere integrering i Sortland-Hadsel BA-region.

I Lofoten er det to BA-regioner av en viss størrelse, samt at de to øyene Røst og Værøy utgjør hver sin lille BA-region. Ingen transporttiltak kan endre på det sistnevnte, de to øyene vil nok forbli egne arbeidsmarkedsregioner. I Vest-Lofoten er Flakstad og Moskenes tilknyttet Vestvågøy BA-region, og integrasjonen vil kunne bli sterkere med planlagte vegutbedringer på E10. Spørsmålet er imidlertid om de to BA-regionene Vestvågøy og Vågan kan bli tettere integrert? I dag er avstanden mellom de to sentrene i overkant av 1 time, men foreslåtte innkortinger av E10 ligger ikke inne i NTP for 2014-2023. En slik nærmere integrasjon ligger derfor langt fram i tid, og det er også usikkert om reiseavstanden med de foreslåtte tiltak blir redusert nok til at dagpendling blir aktuelt.

I Salten er en del kommuner integrert i Bodø BA-region, delvis med basis i pendlertog på Nordlandsbanen ("Saltenpendelen" Bodø-Rognan). Dette potensialet er i hovedsak utløst selv om pågående forbedringer i vegsystemet inn mot Bodø (Vegpakke Salten), og forbedringer i togtilbudet vil kunne øke integrasjonen, og da særlig fra Saltdal, Sørfold og Fauske. Gildeskåls inkludering i Bodø BA-region er avhengig av hurtigbåttilbudet over Saltfjorden, og forbedres dette kan integrasjonen bli sterkere. Kommunene Steigen og Hamarøy ligger derimot utenfor potensialet for Bodø BA-region, og avstandene mellom de to kommunene gjør det også lite aktuelt med nærmere integrasjon mellom Steigen og Hamarøy. Hamarøy er slik sett tettere på deler av Tysfjord, men da flertallet av befolkninga i Tysfjord er på østsida av fjorden (Kjøpsvik), er det små muligheter til integrasjon med hele Tysfjord kommune.

Sør for Bodø er det innlandskommunen Beiarn som er nærmest, men ikke integrert i Bodø BA-region. Pendlingsomfanget er betydelig, men avstandene er så store at det i liten grad er snakk om dagpendling, relasjonen ligner på den som kommunene rundt Lyngsfjorden har til Tromsø. Her er ikke planlagt vesentlige vegtiltak, bortsett fra det som pågår ved innfarten til Bodø, og Beiarn vil neppe bli en del av Bodø BA-region i overskuelig framtid. Kommunene Meløy og Rødøy ligger lenger unna, og er utenfor Bodø BA-regions rekkevidde. Her kan det tenkes tettere integrering mellom de to kommunene, men avhengighet av ferger, og svært oppsplittet bosettingsmønster i Rødøy, gjør pendling vanskelig. Over i Helgeland er situasjonen mye det samme i Lurøy og Træna, som også forventes å bestå som separate BA-regioner.

Da er potensialet for regionforstørring trolig større på lenger sør på Helgeland. Nesna er regionmessig lagt til Indre Helgeland på grunn av tilknytningen til Mo i Rana, men avstanden på minimum 1 time er for stor til at kommunen nå er integrert i Rana BA-region. Her er ikke planlagt vesentlige forbedringer av veg, så regionforstørring denne vegen er ikke nært forestående. Hemnes er godt integrert i Rana BA-region, både langs veg og jernbane, og utbedringer på E6 inn mot Mo i Rana styrker denne relasjonen. En nærmere tilknytning mot Sandnessjøen og Alstahaug BA-region er mulig for Nesnas del, men det vil kreve at hurtigbåttilbudet fra Nesna og Nesnaøyene mot Sandnessjøen forbedres betydelig. Videre arbeidsmarkedsintegrasjonen innad i Alstahaug BA-region, mot Herøy og Dønna, krever også et godt hurtigbåttilbud.

BA-regionen Brønnøy, med Brønnøysund som innpendlingssenter, er også avhengig av båt- og fergeforbindelser, fra Vega og Vevelstad. Disse forbindelsene kan også styrkes for å oppnå større grad av integrasjon i Brønnøyregionen. Det er derimot lite aktuelt at Bindal

kommune kan bli integrert på samme måte, da reiseavstanden er stor og inkluderer en fergeforbindelse. For Bindals del er nok tettere integrering mot nabokommunene Nærøy og Leka i Nord-Trøndelag mer aktuelt.

Vefsn BA-region omfatter Vefsn og Grane, og pågående og planlagt forbedring av E6 vil styrke denne relasjonen. Hattfjelldal er den siste kommunen i området, og ligger for langt unna til at den nå er integrert i Vefsn BA-region. De planlagte tiltakene på E6 vil ikke endre dette forholdet i en slik grad at det oppleves som vesentlig mer aktuelt å dagpendle til Mosjøen. Også her er det derfor slik at en eventuell regionforstørring som inkluderer Hattfjelldal ligger langt fram i tid.

Et spørsmål er om de transporttiltak som er gjennomført, pågår og er planlagt mellom de tre sentrene Sandnessjøen, Mosjøen og Mo i Rana på Helgeland på sikt kan knytte to eller flere av disse regionene sammen til en BA-region? Spørsmålet ble drøftet og nærmere undersøkt etter byggingen av Korgfjelltunnelen som reduserte reisetiden betydelig mellom Mosjøen og Mo i Rana, men selv om en fant noe tegn til økt arbeidsmarkedsintegrasjon, var avstanden på 75-80 min. for stor til at pendlingen fikk et vesentlig omfang (Engebretsen og Gjerdåker 2010). Da er potensialet større mellom Sandnessjøen og Mosjøen, der Toventunnelen vil redusere reisetiden mellom de to sentrene til litt under en time. I et nylig gjennomført prosjekt har Norut sett nærmere på forutsetningene for nærmere integrasjon mellom disse to sentrene, og selv om potensialet for integrasjon er til stede, er det usikkert om det vil resultere i så stor pendling at de to regionene blir en BA-region (Ringholm m.fl. 2012). Begge regioner har også omland på hver sin side, som ligger enda lenger fra hverandre, og som neppe kan integreres i samme BA-region.

5.5.4 Begrenset potensiale for regionforstørring i Nord-Norge

De geografiske avstandene i Nord-Norge er store. Denne gjennomgangen viser at avstandsforholdene gjør nærmere integrasjon i bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner) vanskelig. Tydeligst er dette i Finnmark og Nordland, mens det i Troms, og særlig i Midt-Troms er noe potensiale for slike endringer det neste tiåret. Potensialet på lenger sikt er mer usikkert, men da ser vi også noen muligheter i Finnmark og Nordland.

Potensialet for sammenkobling av BA-regioner som hver har sitt senter, og altså sammenkobling av sentra, er likevel begrenset. Hvorvidt det på sikt vil kunne skje slik sammenkobling, vil vi i så fall først se i forholdet mellom Sandnessjøen og Mosjøen i etterkant av Toventunnelens ferdigstillelse høsten 2014. Da vil reiseavstanden komme ned mot 50 min., og altså i nærheten av akseptabel dagpendlingsavstand, og spørsmålet er hvor mye pendlingsomfanget da vil øke? Nærmere integrasjon mellom sentrene i Lofoten, mellom Harstad og Narvik, og ellers på Helgeland er basert på at en må "overvinne" større avstander, og er derfor enda lenger fra realisering. Med avstander på 70-80 minutter mellom sentrene viser både erfaringer og modeller begrenset grad av arbeidsmarkedsintegrasjon, med unntak av hovedstadsområdet og de øvrige tre storbyregionene i Sør-Norge. Det er først når avstanden kommer ned mot pendlingsavstand på 45 minutters reisetid en veg at mulighetene for tettere arbeidsmarkedsintegrasjon mellom mindre regioner oppstår.

Figur 5.13: Potensial for tilknytning til BA-regioner i Nord-Norge.

Selv om potensialet for regionforstørring slik det er drøftet i dette avsnittet, og oppsummert i figuren over, blir realisert, gir det i begrenset grad vesentlig større BA-regioner i Nord-Norge. Med unntak av den integrasjon som kan skje i Midt-Troms, og evt. ved Toventunnelen mellom Sandnessjøen og Mosjøen, er det mest snakk om at småkommuner integreres sammen med andre småkommuner, evt. i en større BA-region. Antallet regioner kan på lang sikt bli noe redusert, og noen regioner noe større, men en får altså trolig i liten grad regionforstørring i den forstand at større regioner med hvert sitt senter knyttes sammen.

5.6 Oppsummering

Potensialet for regionforstørring er altså på grunn av geografiske avstander og kommunikasjonsforhold begrenset i Nord-Norge. Landsdelen vil også om vi ser langt fram i tid bestå av mange geografisk avgrensede bo- og arbeidsmarkedsregioner (BA-regioner), og mobiliteten i form av pendling mellom BA-regionene vil være liten. Selv om noen kommuner på sikt kan knyttes nærmere hverandre, og til dels integreres i sentra av ulik størrelse, er det lite potensiale for å knytte sammen flere sentra til integrerte BA-regioner.

Samtidig er det i hele landsdelen et potensial for sysselsettingsvekst. Prognosene fra sektoranalysene anslår i referansealternativet en betydelig sysselsettingsvekst, og for marin sektor og mineralsektoren er det også anslått klart høyere vekst dersom disse næringene får utnyttet sitt vekstpotensiale. Når en i tillegg vet at offentlig sektor, og da særlig helse- og

sosialtjenester, vil få et økende sysselsettingsbehov med eldrebølgen, kan vi anslå at behovet for arbeidskraft vil øke betydelig i Nord-Norge.

Det er imidlertid bare befolkningsframskrivninger med forutsetninger om høy innvandring som gir vekst i tilførselen av arbeidskraft. Dersom en legger til grunn middelsalternativet i befolkningsframskrivningene (MMMM), vil vi i Nord-Norge ikke få vesentlig vekst i tilgjengelig arbeidskraft. Men selv med høy innvandring vil tilførselen av arbeidskraft ikke holde tritt med sysselsettingsbehovet i Nord-Norge fram mot 2030, og en kan regne med et økende gap mellom behov og etterspørsel etter arbeidskraft. Konkurransen om arbeidskrafta vil altså øke, både mellom næringer/bransjer og regioner/landsdeler, og også om den utenlandske arbeidskraften.

Befolkningsframskrivningene viser videre at andelen eldre over 70 år kommer til å øke kraftig, og dette gjelder i alle framskrivingsalternativer. Forsørgerbyrden på de yrkesaktive vil altså øke fordi antall og andel over yrkesaktiv alder øker mer enn antall og andel i yrkesaktiv alder. Forsørgerbyrden vil ellers øke mer i framskrivningene med forutsetninger om høy innvandring og høy fruktbarhet, men det er fordi det vil øke antall og andel barn og unge (under 20 år), noe som isolert sett er positivt fordi det bidrar til rekruttering til landsdelen.

Graden av aldring, og økningen i forsørgerbyrde varierer mellom regionene i Nord-Norge i dag, og befolkningsframskrivningene viser at forskjellene i befolkningsutvikling og befolkningsstruktur mellom regioner i landsdelen vil øke. Størst befolkningsvekst forventes i de tre vekstregionene Tromsø, Bodø og Vest-Finnmark, og det er disse regionene som også ligger an til å opprettholde en ung befolkning og noenlunde overkommelig forsørgerbyrde.

6 Framtidige tiltak

Denne studien bygger på to hovedspørsmål:

- Hvordan kan nordnorske lokalsamfunn og regioner gjøres attraktive for innbyggere og tilflyttere, og for bedrifter og virksomheter?
- Hvordan kan arbeidsmarkedsregioner og sektorer utvikles for å dra nytte av den forventede veksten landsdelen står overfor?

Vi har undersøkt utviklingstrekk i de nordnorske regionene innenfor næring, befolkning, arbeidsmarked og rekruttering, samt hvordan lokalsamfunnene og regionene er rustet til å møte utviklingen. Undersøkelsen viser at selv om det er vekst for landsdelen samlet, er det store variasjoner mellom regionene. Den viser også betydelige utfordringer med å rekruttere arbeidskraft, både nå og på lang sikt. Gapet mellom forventet avgang og forventet påfyll i arbeidsmarkedet er stort. Det kan bli større, hvis innvandringen ikke blir så stor som ventet. Konkurransen om arbeidskraften vil øke. De regionene og lokalsamfunnene som lykkes med å forankre rekrutteringen bredt, blant så vel offentlige aktører, som i næringsliv, sivilsamfunn som i det sosiale miljøet, vil vinne denne konkurransen. Hvordan kan regionene møte disse utfordringene?

Noen forutsetninger er naturgitte og kan i liten grad påvirkes. Noen utviklingstrekk er generelle, i betydningen nasjonale og globale, mens andre er mer spesifikke for landsdelen. Dette kapitlet starter med å presentere forutsetninger og utviklingstrekk. I avslutningen antyder vi virkemidler som kan bidra til å gjøre nordnorske lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner mer attraktive.

6.1 Naturgitte forutsetninger

Nord-Norge har noen *naturgitte forutsetninger* som ligger fast. For det første er det store geografiske avstander i landsdelen. Særlig gjelder dette for Finnmark og Nordland, Troms er dog litt mer kompakt. For det andre er Nord-Norge rik på naturressurser. Fisk har historisk vært en bærebjelke i næringsgrunnlaget, og forvaltning av ressursene og organisering av uttak og bearbeiding er avgjørende for næringens framtid. Oppdrett, i første rekke av laks, men også andre arter, er avhengig av gode lokaliteter. Olje- og gassnæringen som har vokst fram de siste ti-tjue årene, er avhengig av å finne drivverdige ressurser. Det samme er mineralnæringen. Fornybar energi er avhengig av areal, vind osv. Også reiselivet i nord er i stor grad basert på naturressurser, som midnattssol, nordlys, og naturopplevelser på sjø og land.

Disse ressursbaserte næringene er også sterkt regulerte næringer, som krever tillatelser, kvoter eller konsesjoner fra nasjonale myndigheter for å kunne etablere seg og for å kunne drive. Nasjonale myndigheter, og i noen tilfeller regionale og lokale, legger derfor viktige føringer for hvordan disse næringene skal utvikles framover. Dette også er viktige eksportnæringer hvor markedsforhold, pris, andre lands reguleringer, valutakurs, og konjunkturer på verdensmarkedet er viktige.

De klimatiske forholdene i landsdelen utgjør også en naturgitt forutsetning. Det gjelder både dagens klima, slik som temperatur, vær, lang vinter og kort sommer, og endringer i framtidig klima, som mer ekstremvær og endringer i nedbør og temperatur.

I landsdelen finner vi også noen *samfunnsmessige forutsetninger*. En relativt liten befolkning er spredt på svært mange og svært spredte små samfunn.. Dagens 87 kommuner danner 51 BA-regioner. Lokaliseringen har utgangspunkt i en historisk næringsstruktur, gjerne knyttet til uttak av naturressurser og lokaliseringen har kommunikasjonsmessige konsekvenser.

Slike forutsetninger ligger til grunn når framtida skal formes.

6.2 Generelle utviklingstrekk

Demografien viser en aldrende befolkning, og lav andel barnebefolkning, noe som skyldes små årskull i fødedyktig alder. Dette fører til at landsdelen har liten egenvekst i folketallet. Bare de største byene og noen regionsentra (Tromsø, Bodø, Mo i Rana, Alta, Hammerfest) har fødselsoverskudd som betyr noe for befolkningsveksten. De øvrige regionene har enten fødselsunderskudd eller en viss balanse. Om det ikke skjer dramatiske endringer i sammensetningen av befolkningen vil dette betyr en fortsatt nedgang i folketallet for de fleste regionene i Nord-Norge.

Urbanisering og sentralisering. Veksten er størst i de største kommunene, og sentraliseringen har foregått over lang tid. Det sentraliseres imidlertid i alle regionene. De mest perifere stedene mister relativt flest innbyggere. Det skal også sies at det finnes noen unntak, slik som for eksempel veksten i Lovund i Lurøy, og i Herøy, Storfjord og Hasvik kommuner de siste årene. For veksten i Herøy og Hasvik er innvandring vesentlig. Sentraliserings- og urbaniseringstrenden foregår over hele verden og er slik sett ikke spesiell for Nord-Norge. Norge har vel heller hatt noe mindre grad av sentralisering enn andre land, selv om trenden også her til lands er entydig og relativt kraftig.

Teknologiutviklinga påvirker, både arbeidslivet, husholdningene og kommunikasjonsformer. Produksjonsprosesser i eksisterende næringer endres, og særlig i et høykostland som vårt bidrar teknologi til at arbeidsoperasjoner endres og blir mindre arbeidsintensiv og mer teknologiintensiv. Teknologi endrer og gir nye arbeidsoppgaver, f.eks. fra manuelle oppgaver til styring av maskiner. Dette krever annen kunnskap og omstillingskompetanse. Bruk av teknologi gir også nye arbeidsoppgaver og nye næringer og produkter.

Teknologi kan også påvirke arbeidsdelingen mellom geografiske områder. F.eks. ved å hente ut informasjon og gjøre den tilgjengelig på flere geografiske steder samtidige (interne operasjoner). Det kan medføre at betydningen av geografiske avstander viskes ut eller reduseres. Dette ser en allerede i bruk, f.eks. i petroleumsnæringen der BPs driftsorganisasjon i Sandnessjøen sitter med samme informasjon som de på Skarvskipet og i Stavanger, tilsvarende tette kommunikasjon brukes også av Statoil, mellom Snøhvitanlegget, Melkøya og Harstad. Teknologi kan brukes til å knytte folk sammen slik at jobbene kan utføres over alt, likevel kan de jobbe sammen og kommunisere i nettverk. Økt bruk av teknologi i helse- og omsorgstjenester vil en også se mye av framover. Særlig innen

kommunikasjon og ved bruken av sosiale medier er bruken av teknologi endret vesentlig på kort tid.

Internasjonalisering skjer i stor skala i arbeidslivet. Bedrifter opererer i flere land og kan lett flytte virksomhet over landegrensene. Arbeidskraft flytter også over landegrenser. Både arbeidskraften og aktivitetene kan ha preg av midlertidighet, eller mer langsiktighet. EØS-regelverket gjør at innbyggerne i EØS-området fritt kan søke arbeid også i Nord-Norge. Denne landsdelen har likevel særegne utfordringer knyttet til arbeidsinnvandring fra Russland.

Økt mobilitet, både for personer og varer, stiller **økte krav til infrastruktur**, transport og kommunikasjoner. Dette omfatter tradisjonell infrastruktur slik som vei, jernbane, bil, buss, båt og flytransport, som er nødvendig både for å frakte personer og produkter til og fra landsdelen. I tillegg preger digital infrastruktur utviklingen i både små og store samfunn.

Økte krav til kompetanse og spesialisering preger utviklinga**.** Utdanningsnivået i landsdelen har økt, slik det har gjort i resten av landet. Dette er også et generasjonsfenomen, ved at yngre årskull har mer utdanning enn eldre årskull. Utdanningsnivået er generelt lavere i privat sektor. I offentlig sektor er det i større grad fagkrav for å bekle stillinger (leger, lærere, sykepleiere, førskolelærere osv.) Tidligere ufaglærte stillinger endres og krever mer sertifisering og formalisering av kompetanse. Dette er spesielt en utfordring i landsdelen hvor frafallet i videregående skole er høyere enn landsgjennomsnittet, samtidig som det ikke utdannes nok personer med de fagkompetansene regionen trenger.

6.3 Hva viser undersøkelsen?

Undersøkelsen er gjennomført med utgangspunkt i de delproblemstillingene som ble definert i innledningen, og vi skal her oppsummere funn innenfor hver av dem.
Hva kjennetegner attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkeder i Nord-Norge?
Attraktivitetskriteriene er ikke nødvendigvis de samme for en bedrift som for en innbygger. Det er heller ikke det samme for en tilflytter som for en som har bodd på et sted hele sitt liv. Likevel peker analysene i retning av at det ikke er ett eller to kriterier som gjør en region eller et lokalsamfunn attraktivt, men at attraktiviteten skapes i kombinasjonen mellom flere faktorer. Dette kommer tydelig fram i de tre eksempelstudiene.

Variasjon, bredde og dybde i arbeidsmarkedet er viktig. Tilflytting til perifere strøk drives neppe av tilgang på interessante og mange nok arbeidsplasser alene, men interessant arbeid synes å være nødvendige betingelser for at en flytting skal finne sted. Når det gjelder familieflytting betyr det at det må finnes interessant jobb til to. Kortvarige, sesongbaserte, ufaglærte eller faglærte arbeidsplasser er ikke tilstrekkelig for å gjøre et lokalsamfunn attraktivt som familiesamfunn. Stabilitet og langsiktighet i næringsstruktur og sysselsetting er viktige faktorer for å få familier til både å flytte til landsdelen og bli boende.

Undersøkelser har vist at selv om lokalsamfunnene er i stand til å fremstille seg positivt og å jobbe med omdømme på en positiv måte er det først hvis en greier å nå de som ikke ønsker å bo i storbyene, at det virkelig monner. Det er konkurranse om tilflytterne, mellom små steder. De tar mange av de samme grepene og jakter på de samme folkene. Da kan ikke alle

vinne! Det behøves mer aktive og helhetlige grep for desentralisering, også utenom den tradisjonelle distrikts- og regionalpolitikken.

Befolkningsvekst, sysselsettingsvekst og andre forhold i arbeidsmarkedet varierer mellom regionene. Særlig de største byene har hatt stor vekst i både befolkning og sysselsetting. Men en del andre regioner greier seg også godt. Samtidig sliter noen regioner mer med å tiltrekke seg innbyggere. Vi har sett nærmere på noen av de som synes å greie seg godt. Skjervøy ser ut for å ha fått til en omstilling etter at fiskeindustrien falt sammen. I Sør-Varanger er gruvevirksomheten igjen tatt opp, men de har i mindre grad greid å få befolkningsvekst. Sandnessjøen-regionen har hatt svak vekst i befolkning og kraftig sysselsettingsvekst, bl.a. gjennom økt petroleumsaktivitet og vekst innenfor fiskeoppdrett. Den kraftige veksten i Vest-Finnmark kan i stor grad tilskrives megautbyggingen av Snøhvit i Hammerfest (Eikeland et al. 2009).

Det faktum at mange trekkes til en region på grunn av jobben, kan tolkes som at dette er aktivitetskriterium nr. 1. Samtidig viser det seg at for å ønske å bo der, og for å bli værene i en lenger periode, er det kombinasjonen mellom arbeid og andre faktorer som er viktig. Dybdestudiene i eksempelregionene peker på faktorer som betyr noe for attraktiviteten: Nærhet til natur, varierte tilbud av boliger, varierte arbeids- og karrieremuligheter og fritidstilbud trekkes særlig fram. Dette er faktorer som trekker folk til lokalsamfunnet og regionen i første omgang. For at disse skal ønske å bo der i en lengre periode, vektlegges den evnen lokalsamfunnene har til å inkludere nye innbyggere i det alminnelige sosiale livet. Mange typer aktører i regionen, både næringsliv, innenfor kommunen og andre offentlige institusjoner og i organisasjonslivet er opptatte av både dagens utfordringer og framtidige utfordringer. Det er videre betydelig sammenfall mellom dagens og framtidas utfordringer, slik det oppfattes i regionene. Dette kom fram for eksempel når det gjelder konkurransen om den kvalifiserte arbeidskraften, evnen til å skape et lokalmiljø der folk ønsker å bli boende, hvordan tas nye innbyggere i mot og kvaliteten på kommunikasjoner. De tre eksempelregionene skilte seg ikke vesentlig fra hverandre i disse oppfatningene, noe som peker i retning av at dette er oppfatninger som gjelder mange nordnorske lokalsamfunn og regioner.

I hvilken grad dekkes næringenes behov for arbeidskraft i dag, og hva er utfordringene ved å rekruttere ulike typer personell?

Et hovedbilde er at næringene i stor grad får tak i arbeidskraft, lokalt, gjennom innvandring, innleid eller på andre måter. Men hvor vanskelig det er å rekruttere varierer selvsagt mye etter hvilke kvalifikasjoner som etterspørres og om denne finnes i regionen. Enkelte former for særlig spesialisert kompetanse kan være vanskelig å rekruttere, det gjelder både for privat og offentlig sektor. Mange stillinger, særlig i offentlig sektor, krever spesialisert arbeidskraft med særlige utdanningskrav (lærere, førskolelærere, sykepleiere, leger m.v.). Enkelte steder er disse vanskelige å rekruttere. De økende problemene med å fylle ledige ingeniørstillinger gjelder både private bedrifter og kommuner.

Arbeidslivet også i Nord-Norge er sterkt kjønnsdelt. Offentlig sektor er kvinnedominert, særlig i kommunene der undervisning og helse og omsorg er store sektorer. Næringene som sektorstudiene legger hovedvekt på, er i stor grad «mannsnæringer», i den forstand at det er et stort flertall av menn som jobber i disse næringene. Et unntak er reiseliv og et annet

unntak er varehandel som dekkes av studien om annen industri og næringsvirksomhet. Disse er mer balansert. Fiskeindustri har tradisjonelt vært kvinnedominert, men i stor grad er den utenlandske arbeidskraften som er kommet inn i denne næringen menn. De øvrige delene av marin sektor har vært og er mannsdominert. Spørsmålet er om det fortsatt skal være slik. Hva gjør de ulike bransjene for at de skal være attraktive for begge kjønn? Særlig bransjer som har økt behov for personell med høyere utdanning vil ha behov for å rekruttere kvinner all den tid de har økt utdanningsnivået mer enn blant menn.

Mange av de som forteller om rekrutteringsproblemer synes ikke å arbeide systematisk med rekruttering. De kan ofte virke nærmest overrasket over at det ikke «står noen på døra» når de trenger folk. Samtidig viser vår datainnsamling at andre bedrifter opplever ukentlige henvendelser om jobb fra folk med relevant bakgrunn. Noen arbeider mer systematisk med rekruttering f.eks. gjennom å gi sommerjobb til personer under utdanning, ved å ta inn lærlinger, ved å delta på utdanningsmesser og andre arenaer der de presenterer jobbmuligheter for unge, gi stipend under utdanning m.v. Systematisk innsats for rekruttering synes å gi resultater.

Utfordringene varierer mellom næringer og bedrifter. Store selskaper (f.eks. oljeselskap) rekrutterer lett. Begrepet «champions league» har blitt brukt for å beskrive disse. Bedrifter i divisjonene under kan ha lagt større problemer. Rekrutteringsproblemene hevdes å føre til at ideer ikke blir satt ut i livet og mulige innovasjoner ikke fulgt opp, i denne typen bedrifter. På sikt kan denne utviklingen føre til en vedvarende svekkelse av konkurransekraften i det eksisterende næringslivet i regionene. Når bedrifter fra ”champions league” trer inn i lokale arbeidsmarkeder, slik en ser både i Hammerfest og Sandnessjøen, forrykkes konkurransesituasjonen i arbeidsmarkedet. Disse rekrutterer fra øverste hylle også fra lokale bedrifter, som igjen blir avhengig av å rekruttere nye. Disse må trolig regne med større opplæringskostnader enn før, litt avhengig av hvilken kompetanse de får tak i. På den andre siden dreier dette seg i stor grad om hvordan det lokale næringslivet møter konkurransen. Flere kompetansearbeidsplasser er en styrke mht. å skape større faglige miljø, med karrieremuligheter. Våre intervjudata peker i retning av at de delene av næringslivet i regionene som berøres av den økte konkurransen om ingeniørene så langt i liten grad har fått summet seg til å utvikle offensive grep og holdninger til denne utviklingen.

Hvordan harmonerer de ulike næringenes behov for arbeidskraft i framtiden med de utviklingstrekkene vi ser når det gjelder demografi og flytting?

De demografiske utviklingstrekkene for Nord-Norge er urovekkende med tanke på framtiden. Egenveksten, basert på fødselsoverskudd, er stort sett kun til stede i de største byene. Om det ikke skjer et drastisk trendbrudd må en forvente fortsatt befolkningsnedgang i store deler av landsdelen. Økt innvandring kan vise seg å bli et slikt trendbrudd, og kan endre i alle fall noe på dette. Folketallsveksten de siste årene kommer i stor grad av innvandring, men Nord-Norge har likevel en lavere innvandrerandel enn resten av landet. Den økende andelen eldre i landsdelen vil også gi utfordringer for arbeidslivet, både fordi det blir en større andel som trenger «å bli forsørget», og at mange eldre trenger flere tjenester som også er arbeidsintensive. Når vi ser på framskrivningene for antallet personer i yrkesaktiv alder (20-69 år) er det kun i de alternativene med høy innvandring denne gruppen vokser framover. I middelalternativet vokser denne gruppen fram til ca 2020 og avtar deretter. Dette er en meget stor utfordring for landsdelen.

Om noen næringer skal ha stor vekst i sysselsettingen vil det bety at de enten må tiltrekke seg arbeidskraft fra de øvrige sektorene, nå tak i personer som ikke allerede er i jobb eller det er behov for ekstern arbeidskraft, gjennom økt tilflytting (innenlands eller utenlandsk) og/eller pendling. Som drøftet overfor er det også relevant å stille spørsmål ved hvor vidt næringene i utgangspunktet rekrutterer hovedsakelig blant enten kvinner eller menn. Ved å greie å rekruttere mer jevnt vil også rekrutteringsgrunnlaget utvides tilsvarende. Marine næringer og mineralnæringen, som begge har presentert maksalternativ i sektorstudien, er begge typiske mannsnæringer, og om de skal ha kraftig framtidig vekst vil rekrutteringsgrunnlaget utvides om de blir mer attraktive for kvinner. Tilsvarende gjelder for helse- og omsorgssektoren som også har store behov for flere folk framover, her vil tiltak for å bli mer attraktive for menn kunne ha betydning for rekrutteringsmulighetene.

Hva er potensialet for å utvikle mer velfungerende arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge og hvilke tiltak vil være viktige?

Nord-Norge er geografisk stort og har spredt befolkning. Dagens 87 kommuner utgjør 51 BA-regioner. Pågående og planlagt veiprosjekter vil kunne redusere dette noe særlig på Helgeland (Alstahaug, Vefsn, Mo i Rana), Narvik/Harstad-området, Finnsnes-området (Midt-Troms). I tillegg kan båtrute mellom de største kommunene i Finnmark, Hammerfest/Alta og Vadsø/Sør-Varanger gi regionforstørring av betydning i Finnmark, ved at de største BA-regionene knyttes tettere sammen. Flere av de øvrige planlagte veiprosjektene integrerer småkommuner med andre småkommuner, evt i en større BA-region. Om ikke tenkningen rundt pendling og tidsbruk ved pendling endres vesentlig vil det være begrenset potensial for regionforstørring i Nord-Norge.

Endring av arbeidslivet på et mer overordnet nivå, knyttet til mer fleksibilitet, bruk av «fjernarbeid» eller nettverksarbeid kan gi andre utslag. Med bruk av teknologi kan geografiske avstander viskes ut, så lenge en er «pålogget». Dette kombinert med f.eks. noen dager med pendling vil kunne gi andre pendlingsmønstre og dermed andre arbeidsmarkedsregioner.

En interessant observasjon fra våre caseregioner er at informanter som var opptatt av å bygge gode lokalsamfunn var kritisk til innpendling og argumenterte for at det er viktig for lokalsamfunnene at folk bosetter seg, ut fra en tanke om at da vil de investere mer i lokalsamfunnet. Samtidig var de åpne for at folk må kunne bo der, men pendle ut.

Hvilke strategiske valg trer fram som viktige når en politikk for mer attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner skal utformes?

Attraktivitet for hvem vil være viktig å avklare. Det trenger ikke være slik at befolkningen og næringslivet gjør de samme vurderinger av hva attraktivitet er. For en bedrift kan lett tilgang til naturressurser og en organisering som sikrer rask uttak av profitt virke mer forlokkende enn for de folkene som skal leve i slike omgivelser. Dermed kan krav til bedriftene om å rydde, redusere utslipp, følge ordinære arbeidstidsordninger osv. medføre at bedrifter opplever steder som mindre attraktive, mens det gjør dem mer attraktive for befolkningen.

Attraktivitet for befolkningen kan også være avhengig av alder, etnisitet, livsfase, kjønn m.v. F.eks. kan det være viktig for samer at deres barn vokser opp i et samisk samfunn. Det har vært en forklaring på at Kautokeino og Karasjok har oppretthold folketallet så vidt godt i

perioder andre kommuner med tilsvarende avstand til regionsenter har hatt kraftigere reduksjon. I tillegg har disse kommunene mange kompetansearbeidsplasser, særlig knyttet til den samiske offentligheten (Sametinget, Samisk høgskole, Det Samiske Nasjonalteatret Beaivváš, NrK Sápmi, mv). Det som oppleves som attraktivt for småbarnsforeldre, med tette og oversiktlige samfunn, med korte avstander, kan i en annen livsfase, som ungdom, oppleves som «trangt». En økt bevisstgjøring på hva som er attraktivt for hvem kan være en nyttig øvelse. Mange små steder har kvaliteter som mange ønsker – og interessante jobber, men klarer kanskje ikke å markedsføre dette godt nok.

Hvilke koblinger er det mellom bedriftene og lokalsamfunnene som de driver i? Koblingene kan omfatte f.eks. bruk av lokal arbeidskraft slik at det skaper jobber til lokalbefolkningen, gjennom lokalt eierskap, gjennom innkjøp i det lokale næringslivet som slik sett skaper ringvirkninger og sysselsetting. F.eks. trakk en informant fram at etter bedriften foretok store investeringer og satset lokalt i fiskeindustrien (lakseslakteri) er det blitt enklere å rekruttere lokal arbeidskraft, og deres arbeidsplass oppleves som mer attraktiv.

Med svake koblinger, f.eks. ekstern eid bedrift og stor grad av ekstern arbeidskraft, vil det være viktig med tettere koblinger på andre felt. Hvordan jobber da bedriften i forhold til boliger, integrering av de ansatte osv.? Kanskje kan en benytte begrepet «samfunnskontrakt» om hvordan slike koblinger skjer og hva de inneholder. F.eks. i Sør-Varanger har det vært en diskusjon om i hvilken grad bedrifter skal ta ansvar for de ansattes boligsituasjon. I Herøy har kommunen og bedriftene satt i gang et samarbeidsprosjekt for å bøte på boligutfordringene.

I hvilken grad kan mange næringer vokse på samme tid og sted? Nord-Norge med såpass små lokalsamfunn og dertil små arbeidsmarkeder vil få særlige utfordringer og problem om det legges opp til stor og parallell vekst i flere næringer samtidig. Det er det ikke arbeidskraft nok til. En maksimal vekst i de ulike næringene på samme tid, vil, om en er i stand til å tiltrekke seg tilstrekkelig arbeidskraft utenfra, stille lokalsamfunnene og både privat og offentlig service i en krevende situasjon. Det er imidlertid et spørsmål om hvor realistisk en situasjon med maksimal vekst egentlig er, konkurransen om arbeidskraft tatt i betraktning.

Brå og stor vekst er utfordrende for den bedriften som opplever det, med store investeringer og store rekrutteringsutfordringer på samme tid. Men brå og stor vekst er også utfordrende for lokalsamfunnene, både sosialt og kulturelt, mht bolig, tjenestetilbud og annen infrastruktur. Konstruktive dialoger mellom næringsliv og kommune vil være vesentlig. Styringsredskap i form av krav ved lisenser, kvoter og konsesjoner kan benyttes for å sikre samfunnets interesser ved utbygginger. Det virker urimelig om det skulle være slik at kommunene må bære alle kostnadene, mens bedriftene tar ut profitten av de lokale ressursene. Særlig store utbyggere må føre noe tilbake til lokalsamfunnene for å få en samfunnsaksept.

Hva kan gjøres for å imøtekomme næringenes framtidige behov for arbeidskraft?
De bedriftene som jobber *systematisk med rekruttering* gjennom planer som blir iverksatt, greier rekrutteringen på en bedre måte enn de som ikke gjør det. Her er datamaterialet fyldigere når det gjelder næringslivet enn for offentlig sektor, som i disse regionene jo først og fremst er kommunene. Mange av kommunene er små og har i årevis hatt problemer med

å rekruttere nøkkelpersonell, og vi har registrert uro som går ut på at kommunene har mindre strategisk kompetanse nå enn tidligere på grunn av stram økonomi og det at en har fjernet det gamle etatssjefnivået.

Igjen vil de som tradisjonelt i første rekke rekrutterer en stor majoritet av enten kvinner eller menn kunne utvide rekrutteringsgrunnlaget gjennom å bryte ned slike kjønnsskiller.

Strategisk satsing på *utdanning* rettet mot regionens behov for kompetanse kan bidra til å kvalifisere til framtidens jobber. Dette gjelder både videregående utdanning og høyere utdanning. Dette kan organiseres på ulike måter og etter ulike metoder der samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner og arbeidsliv vil være en nøkkelfaktor. Tilretteleggende tiltak for å få flere ungdom til å sluttføre videregående utdanning blir også viktig.

Gjennom casestudien framkom det tydelig hvor sentral videregående utdanning er for flere deler av næringslivet som særlig trenger fagarbeidere, samt som lokale kompetansemiljø. Å fjerne utdanningsprogram i videregående skole har konsekvenser på flere plan. Videre er det gjennomgående klare behov for og ønsker om økt samarbeid mellom lokale bedrifter og videregående skoler. Betydningen av partnerskap mellom næringsliv og videregående skole bør undersøkes systematisk. Det er også gode grunner til å inkludere ungdomsskolene i dette arbeidet.

Mer satsing på utdanning på høyere nivå kan imøtekomme behovet for høykompetanse personell. Flere regioner i Nord-Norge har dårlig dekning av høyere utdanning, selv om høyere utdanningsinstitusjoner er lokalisert mange steder (Nesna, Mo i Rana, Bodø, Narvik, Harstad, Tromsø, Alta, Hammerfest og Kautokeino). Flere av disse utdanningsinstitusjonene gir begrensede eller smale tilbud. Breddetilbudene finnes i første rekke ved universitetene i Bodø og Tromsø. I tillegg er det etablert ulike modeller der universitet og høgskoler gir desentraliserte tilbud, f.eks. gjennom studiesenter. I alle tre eksempelregionene, både i Sandnessjøen, Nordreisa og Sør-Varanger, gis det med ujevne mellom desentraliserte høgskoletilbud, i tillegg til mulighetene som ligger i nettbaserte studier.

Tettere samarbeid og koblinger mellom næringsliv og høyere utdanningsinstitusjoner kan også utvikles mer systematisk. Det arbeidet som har vært drevet i en årrekke i regi av utviklingsselskapet ”Gode Sirklar” i Fjell, Sund og Øygarden kommuner blir stadig referert til her (Karlsen og Cruickshank 2010).

I stor grad fylles arbeidsplassene med lokal arbeidskraft. I tillegg må det hentes inn arbeidskraft utenfra for å dekke behovet, og det gjelder så vel ufaglært som faglært og sterkt spesialisert arbeidskraft. En del sesongnæringer slik som f.eks. fiskeindustri og reiseliv har behov for så mange folk i sine høgsesonger i løpet av året, at det er helt nødvendig å hente inn (mye) folk utenfra, dette har det også historisk vært tradisjon for. Mineralnæringen i Sør-Varanger og fiskerinæringen, både i Skjervøy og Sandnessjøen er i stor grad avhengig av arbeidskraft «utenfra». Den lokale arbeidskraften er enten ikke tilstrekkelig, mangler nødvendig kompetanse eller jobbene som tilbys oppfattes ikke attraktivt nok. Samtidig skal det understrekes at det f.eks. i Sør-Varanger er svært lav arbeidsledighet og det er få lokale å rekruttere fra om en ikke greier å få tak i folk som allerede er i jobb.

Hvilken rolle kan kommunale og regionale myndigheter ta for å utvikle attraktive lokalsamfunn og velfungerende arbeidsmarkedsregioner?
Mye og godt utviklet samarbeid kreves for å skape velfungerende lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner. Det er imidlertid et åpent spørsmål hvorvidt de aktuelle aktørene har vilje og evne, ikke minst økonomisk, til å skape de løsningene som behøves for å få dette til. Et spørsmål er om det er ressurser i kommunene for å jobbe overordnet og mer langsiktig med lokal samfunnsutvikling, eller bindes ressursene i første rekke til tjenesteproduksjon? Et annet punkt er at institusjoner, både i kommuner, næringsliv og fylkeskommuner, bærer i mange tilfeller med seg en historie om lokale og regionale motsetninger som ofte oppleves som et hinder for gode og framtidsrettede løsninger. Næringslivet opplever det som flaskehalser at kommunene samarbeider for dårlig.

De nye initiativene for å legge en regional utviklingsdynamikk til grunn, for eksempel gjennom omdømmeprosjekt og felles plankontor i Nord-Troms og et felles næringsplan-arbeid mellom kommunene på Helgeland bærer bud om vilje til å søke etter løsninger for et større fellesskap enn det rent lokale. Samtidig er det resultatene av samarbeidet som betyr noe for hvor godt regionen er rustet til å møte utviklingen, og disse er det usikkerhet ved. For det første fordi gode tiltak krever finansiering, og det alltid vil være knapphet på økonomiske ressurser, og for det andre fordi mange av de grepene som er nødvendige fordrer samarbeid og prioriteringer fra aktører utenom de lokale, som fylkeskommune, stat og nasjonale/internasjonale selskaper. De møysommelige prosessene ved å få gjennomført så tilsynelatende enkle grep som å endre fergeruter, illustrere at iverksettingen av gode ideer som måtte komme ut av lokale samarbeidsprosesser kan ta lang tid.

Infrastruktur og kommunikasjon er sentralt i velfungerende arbeidsmarkedsregioner. Veger (inkludert bro og tuneller), jernbane og båtruter mv. kan bidra til mer velfungerende arbeidsmarkedsregioner. Avstandene i nord er så stor at dette likevel gir begrensede effekt. Flytilbud er vesentlig for persontransporten i landsdelen, både for arbeidslivet, innbyggere og besøkende. Imidlertid er internkommunikasjonen med fly innad i landsdelen begrenset, fordi mye av trafikken planlegges til/fra Oslo, og det er ofte mer kostbart å forflytte seg innad i Nord-Norge enn til hovedstaden.

Presset på offentlige budsjetter har resultert i at mange opplever stadige tilbakevendende diskusjoner om kutt i tjenestetilbud, slik som båtruter og skoletilbud der regionale myndigheter har ansvar. Også kutt og diskusjoner om kutt i kommunale tjenestetilbud kan gjøre at steders framtid oppleves som usikre og dermed mindre attraktive. Når tilbud som har eksistert bygges ned oppleves det som en svekkelse blant brukerne.

Hvordan kan ulike næringer og lokalsamfunn samarbeide om å rekruttere og beholde kompetent og stabil arbeidskraft?
Slik de demografiske strukturene er og slik det ser ut for at de påvirker framtiden, vil de fleste regionene i Nord-Norge forvente fortsatt befolkningsnedgang og samtidig en aldrende befolkning. Om det skal rekrutteres flere må det komme utenfra, fra andre steder i Norge og fra utlandet. I tillegg handler det om å integrere innbyggere og tilflyttere, ta ut arbeidskraftreserver, se, benytte og utvikle den kompetansen folk har. «Kampen om folk» blir avgjørende. Arbeidslivet, både bedrifter og offentlig sektor, trenger personell for å utføre arbeid. Da vil konkurransen om å være attraktive bosteder kunne bli viktigere. Da

handler dette om å ta vare på innbyggerne som er der, og det innebærer å integrere tilflyttere. Dette er en langsiktig oppgave som krever planmessig arbeid. Kommuner er ofte vant med planmessig arbeid, men jammen kreves det også for arbeidsgivere. Mange små bedrifter driver lite langsiktig tenkning. De store driver ofte mer strategisk arbeid allerede. Her er et potensial for at bedrifter på lokalnivå i større grad samarbeider, lærer av hverandres erfaringer, f.eks. gjennom bransjeorganisasjoner og næringsforeninger.

Kompetanse har stadig økende betydning. Noen typer kompetanse, f.eks. ingeniørkompetanse, er det nasjonal mangel på, dette gir seg også utslag i Nord-Norge. Det er et behov for fortsatt og økt satsing på desentraliserte/fleksible høyere utdanninger, gjerne i samarbeid med bedrifter og arbeidsgivere. For mange er fortsatt satsing på videregående utdanning viktig. Både fordi lokalt næringsliv trenger fagarbeidere, og at tilrettelegging for alternative opplæringsformer kan fange opp noen av de elevene som i dag ikke fullfører videregående utdanning.

For å tiltrekke seg og beholde kompetanse er det også behov for å tenke jobb til to i en familie. Mange innflyttere ønsker å kunne få «prøvebo», uten å måtte kjøpe eget husvære med det samme. Tilgang på differensierte boliger, også utleieleiligheter med ulik størrelse og standard er et tiltak. Dette må inn i samfunnsplanleggingen, slik en informant sa det: «vi må planlegge for midlertidighet». Folk har en mer mobil livsform, det må kunne innebære at det er flott at folk forsøker seg med å bo her en stund. Ulike programmer som tiltrekker seg nye f.eks. trainee-ordninger m.v. kan gjøre at steder og regioner kan få «vist seg fram».

Mange synes å ønske tilgang til et visst servicenivå og tilbud og bredde i arbeidsmarked. Det taler for viktigheten til de litt større regionsenterne.

6.4 Virkemidler

Jobb med stedskvaliteter og attraktivitet

Det er selvsagt ingen standardoppskrift med en gitt programpakke som følger med. Dette er hardt utviklingsarbeid som tar tid, for den enkelte kommune/sted. Det krever analyser av de stedlige utfordringene og kvalitetene, og at det er sammenheng mellom målgruppe og budskap. Innbyggere, næringsliv og frivillig sektor kan finne fram til hva som er stedets kvaliteter. Er dette noe som kan tiltrekke seg nye innbyggere, fra inn- og utland? Er det takhøyde og åpenhet, også mot «nye ting», hvordan tas nye innbyggere og potensielle innbyggere i mot mv? Hvordan harmonerer dette med næringslivets behov for arbeidskraft? Greier stedene å rekruttere de som kommer for å jobbe, både innvandrere og pendlere? Steders identitet kan endres. Hva som er attraktivt vil være forskjellig etter livsfase, alder, kjønn, etnisitet mv. (jfr tidligere drøftinger).

- Planmessig, langsiktig og systematisk arbeid med stedskvaliteter og utfordringer. Steders identitet kan endres. Hva som er attraktivt oppleves ulikt mellom ulike grupper og ulike aktører. Det gjelder kvinner og menn, ulike aldersgrupper, etnisk bakgrunn, utdanningsnivå mm.
- Det gjøres mye godt prosjektarbeid om disse temaene f.eks. omdømmeprosjekt, bolyst prosjekt, LUK osv. Hvordan få slik prosjekttenkning inn i det ordinære systemet for planlegging og utvikling?

- Mange (mindre) steder er sterkt preget av enkeltpersoner som driver svært aktivt, kreativt og innovativt arbeid. Hvem disse er varierer. Dette kan være en person fra frivillig sektor, noen som driver bedrift eller kommunalt ansatt lærer eller andre. Slike «ildsjeler» eller «samfunnsentreprenører» er ofte svært sentral for aktivitet. Finne virkemidler som støtter opp om disse «ildsjelene» og «samfunnsentreprenørene» sine aktiviteter i lokalsamfunn.

Virkemidler for å tiltrekke seg folk:
Slik den demografiske situasjonen ser ut vil det være avgjørende å få tilgang på mer folk som kan jobbe i nord. Det vil da være et viktig spørsmål i hvor stor grad skal det satses på å få disse til å bosette seg i landsdelen eller ikke. Om det er et ønske å få økt bosetting må det settes inn tiltak på dette feltet, både i forhold til innvandring og tilflytting fra resten av landet.

- Økt satsing på innvandring, f.eks. fra Russland. Fortsatt er det utfordringer i regelverket om arbeidsinnvandring fra land utenom EØS.
- Vurdere mer bruk av personrettede virkemidler. Det gjøres allerede i dag i Nord-Troms og Finnmark (tiltakssonen). Der er det personrettede virkemidler som skattelette, nedskriving av studielån og økt barnetrygd. Disse virkemidlene virker stabiliserende på bosettingen. Det kan vurderes om andre personrettede virkemidler bør tas i bruk for hele eller deler av landsdelen?
- Mer systematisk jobbing for å få personer som i dag er utenfor arbeidsmarkedet i arbeid.

Virkemidler for å bedre velkomsten for nye innbyggere og for bedre integrering:

- Differensiert boligmarked. Dette må også innbefatte utleieboliger, med ulike standarder. En lærling har andre behov enn en familie som skal jobbe i oljebransjen.
- Ha en faglig debatt om hva det innebærer å planlegge for midlertidighet så vel som for permanens, med sikte på å utforme konkrete politiske grep for denne typen lokal samfunnsutvikling.
- Norskopplæring til arbeidsinnvandrere fra utlandet. Dette kan sikres gjennom ulike modeller for samarbeid mellom næringslivet, det offentlige og lokalsamfunnet.

Virkemidler for økt kompetanse og innovasjon:

- (Videre)utvikle modeller for samarbeid mellom næringslivet/arbeidslivet i landsdelen og utdanningsinstitusjonene.
- Være bevisste på at både videregående skoler og høgskoler/universiteter må omfattes av nye former for kompetanseutvikling.
- Tilbud om flere utdanningsløp i landsdelen, særlig innen teknologiske utdanninger.
- Styrke videregående utdanning sin rolle som stabilt kompetansemiljø i regionene og som tilbyder av fagutdanning som etterspørres i landsdelen.
- Tiltak for å øke den lave forskningsandel i nordnorsk næringsliv.
- Stimulere til økt innovasjon i næringslivet og i offentlig sektor.
- Sektorstudiene viser til egne virkemidler for den enkelte sektor

Koblinger mellom næringslivet og lokalsamfunnet:

- Mye av næringslivet i nord har eiere fra andre steder. Eksternt eierskap i bedrifter gjør at beslutninger om endringer (nedbygging/omorganiseringer) i mange tilfeller tas langt fra der bedriften er lokalisert. Gjennom konsesjoner, tillatelser og kvoter kan det stilles krav til

virksomhetene, disse grepene må brukes og videreutvikles slik at bedriftenes samfunnsansvar tydeliggjøres.
- Utvikle (bedre)samarbeidsmodeller mellom næringsliv og lokalsamfunn (samfunnskontrakt).

Infrastruktur og kommunikasjon:
- Satsing på infrastruktur og kommunikasjon. Dette er viktig både for næringsliv, arbeidstakere av begge kjønn, og ikke minst for ungdom under utdanning. Kommunikasjonene må bidra til at dagens arbeidsmarkedsregioner fungerer best mulig, og samtidig være strategisk med hensyn på å utvide arbeidsmarkedsregionene.
- Bruke veiutbygging og båtruter i regionforstørring, og starte der potensialet er størst. Bygge infrastruktur for å lette avstanden til regionsenter som servicesenter, slik at servicefunksjoner og tjenester blir lettere tilgjengelig for de som bor i områdene rundt.
- Transportbehovene for næringslivet må vektlegges. Næringer med store transportbehov og korte tidsvinduer er sårbare for stopp. Det er utfordringer både i forhold til å fjerne flaskehalser på vei, generelle utbygginger, samt sikre ferge- og båtruter.
- Være oppmerksom på sårbarheten ved reduksjon i kommunikasjonstilbudet. Særlig i båt/fergeruter kan kutt ramme lokalt næringsliv og innbyggeres tilgang til omlandet hardt.
- Flytilbud (og pris) viktig for å komme seg raskt ut/inn i regionene. Storparten av flytilbudet er lagt opp til å komme seg effektivt til/fra Oslo. Internkommunikasjonen i Nord-Norge er tidkrevende og kostbar.

Strukturelle grep:
- Utvikle modeller for samarbeid mellom lokalsamfunn, kommune, fylkeskommune og stat, med utgangspunkt i kunnskap om hvilke samarbeidsstrukturer som skaper gode resultater over tid.
- Systematisere kunnskapen om hvilke tiltak og utviklingsgrep som har god effekt. Det er behov for flere evalueringer av tiltak som vurderer hva som virker over tid.

Litteratur

Agnew, J.A. (1987). Place and politics: The geographical mediation of state and society. London: Allen & Unwin.

Alnes, P.K., Gløtvold-Solbu, K. og Hauge, A. (2012). Indre skandinavia i et Florida-perspektiv i Olsson, E, Hauge A. og Ericsson, B. red På gränsen. Interaktion, attraktivitet och globalisering i indre Skandinavien. Karlstad University press, Karlstad.

Angell, E., et al. (2003). Samiske samfunn i omstilling. Sluttevaluering av Omstillingsprogrammet for Indre Finnmark. Norut NIBR Finnmark rapport 2003:3.

Angell, E., S. Eikeland og P. Selle (2010). Utfordringer sett fra nord. I boka Angell, E., S. Eikeland og P. Selle (red) Nordområdepolitikken sett fra nord. Fagbokforlaget.

Angell, E, Aure, M og Emaus, P-A (2011). Kompetansebehov og rekruttering i fiskeforedlingsindustrien – med fokus på utenlands arbeidskraft. Rapport 2011:1 Norut, Alta.

Angell, E et al. (2012). Tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms - utviklingstrekk og gjennomgang av virkemidlene. Norut Alta rapport 2012:2

Arbo, P. og B. Hersoug (2010). Oljevirksomhetens inntog i nord. Næringsutvikling, politikk og samfunn. Oslo. Gyldendal.

Arbo, P. (1997). Alternative nord-Norge bilder. Perspektiv på regional næringsutvikling. Nytt norsk tidsskrift nr 4: 310-324.

Aronsen, M. (2006). Quart 2006 – mer enn musikk. Verdiskaping og ringvirkninger. Prosjektrapport nr. 08/2006. Kristiansand: Agderforskning.

Aure, M (2001). ”Innovative Traditions. Coping Processes among Households, Villages and the Municipality" in Aarsæther and Bærenholdt (eds) The Reflexive North Nord, The Nordic Council of Ministers

Aure, M (2007). ”Migrasjonsprosesser og rekrutteringskanaler: Å bli arbeidsmigrant” i Sosiologi i Dag 3-4/2007 p.9-29

Aure, M (2008). ”Arbeidsmigrasjon fra Teriberka til Båtsfjord 1999- 2002” (Labour Migration from Teriberka Russia to Båtsfjord Norway 1999-2002) Dr.Polit Thesis, University of Tromsø 252 p.

Aure, M (2011b).”The Migrant Making Organisation. Gender, Labour and Agency in a New Migration Process” Journal for International and Global Studies, Volume 2, Number 2: April

Aure, M, (2012). Ny arbeidskraft, nye innbyggere – nye nordlendinger i Jentoft, S., Nergaard, J-I. og Rørvik, K.A. Hvor går Nord-Norge- et institusjonelt perspektiv på folk og landsdel. Orkana Akademisk,

Aure, M., Flemmen, A.B., Golebiowska, K. (2011a). Transnational Links at the Edge, In D. Carson, R. Rasmussen, P. C. Ensign, A. Taylor and L. Huskey (Eds). Demography at the Edge: Remote human populations in developed nations.Farnham, England: Ashgate Publishing.

Aure, M., Nilsen, H . R., Josefsen, E og Ringholm, T. (2011b). Med håp og engasjement. En kunnskapsstatus om utfordringer og strategier i rekruttering av arbeidskraft til distriktskommuner. Norut Tromsø 6/2011.

Barlindhaug, R. (red.) (2005). Storbyens boligmarked. Drivkrefter, rammebetingelser og handlingsvalg. Spartacus.

Berg, N.G. & Forsberg, G. (2003). Rural geography and feminist geography: Discourses on rurality in Britain and Scandinavia". I Øhman, J. & Simonsen, K. Eds. Voices from the North. New Trends in Nordic Geography. Ashgate. 173-190.

Berg, N.G. og Lysgård,K. (2004). Ruralitet og urbanitet – bygd og by iBerg,N.G. og B. Dale, H.K. Lysgård & A. Löfgren (red.), *Mennesker, steder og regionale endringer*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Berge, O.K., Brandtzæg B.A. og Svardal, S. (2011). Styring og engasjement. Følgjeevaluering av lokal samfunnsutviklingi kommunene (LUK), statusrapport, TF-rapport nr. 286

Bourdieu, P. (1972/1977). Outline of a theory of practice. Cambridge University Press.

Boyle, P and Halfacree, K. (1999). Migration and Gender in the Developed World. Routledge. London and New York.

Brekke, I., (2008). Like muligheter?: betydningen av etnisk bakgrunn for sysselsetting og inntekt. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.

Brochmann, G. and A. Hagelund (2005). Innvandringens velferdspolitiske konsekvenser. Nordisk kunnskapsstatus.TemaNord 2005:506. København: Nordisk ministerråd.

Brochmann, G. og K. Kjeldstadli (2008). A history of immigration: the case of Norway 900-2000. Oslo, Universitetsforl.

Brochmann, G. and A. Hagelund (2010). Velferdens grenser. Universitetsforlaget, Oslo

Brunborg, H., I. Texmon og M. Tønnesen (2012). Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Modeller og forutsetninger. Økonomiske analyser 4/2012. Statistisk Sentralbyrå.

Bugge, M.M. og Isaksen, A. (2007). Kultur-Retur. Fylkeskommunenes satsinger på kulturbasert næringsutvikling. NIFU STEP Rapport 4/2007.

Bukve, O. (1994). Lokal utviklingspolitikk? Kommunen som næringspolitisk aktør, Oslo: Det norske samlaget

Bukve, O. (2001). Lokale utviklingsnettverk, avhandling for dr. philosgraden, rapport nr 76, Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap

Bukve, O. (2004). Funksjonsfordelingsstrid og regionaliseringsinitiativ. Mot ein norsk regionalisme" i Amdam, R og Bukve,O Det regionalpolitiske regimeskiftet – tilfellet Noreg, Tapir Akademist Forlag, Trondheim

Bysveen, T. og S. Knutsen (1987). "Vacancy Chains Initiated by Outmigration: A Study of the Housing Market in Oslo", Housing Studies 2 (3): 202-212.

Cassel, S.H. og Thulemark, M.(2012). Innflyttning til fjälldestinasjoner i Olsson, E, Hauge A. og Ericsson, B. red På gränsen. Interaktion, attraktivitet och globalisering i indre Skandinavien. Karlstad University press, Karlstad.

Cresswell, T.og Uteng, T. P. (2008). Gendered Mobilities: Towards a Holistic Understanding. In Uteng, T.P. og Cresswell, T. (red) Gendered Mobilities, 1-14. Aldershot: Ashgate.

Cresswell, T. (2006). On the Move: Mobility in the Modern Western World. New York: Routledge

Cruickshank, J. (2008). Diskursens egenvekt i konstruksjonen av det rurale. Avhandling for PhD-graden, Universitetet i Tromsø.

Dahle, M; Grimsrud, G.M. og Holthe,I. (2011). Bosettingsvirkninger av regionale traineeordninger.cIdeas2evidence rapport 1/2011.

Danielsen, H. og Lundberg, H.G.(2010). Nærmiljø og plassmyter: Sentrum og drabantby mellom mangfold og trygghet Sosiologisk tidsskrift Journal of Sociology nr. 2 2010 – 18. årgang

Danielsen, H. (2006). Med barn i byen : foreldreskap, plass og identitet, Dr. Thesis, University of Bergen.

Dicken, P. (2007). Global shift. Mapping the changing contours of the world economy. (5th Edition). London: Sage Publ.

Didriksen, T-A et al. (2013). Sektoranalyse av minaralnæringen i Nord-Norge: Status og potensial mot 2030. Vista analyse.

Dølvik, J. E. and L. Eldring (2008). Mobility of labour from new EU states to the Nordic region: development trends and consequences. Copenhagen, Nordic Council of Ministers.

Eikeland, S. (red.), Karlstad, S., Ness, C., Nilsen, T og Nilssen, I.B. (2009). Dette er Snøhvit. Norut Alta 2009:3.

Eikeland, S., Karlstad,S., Nilsen, T., Ringholm,T. (2010). Regionale forvenninger om ringvirkninger av utbyggingog drift av Goliatfeltet. Norut Alta 2010:5.

Ellingsæter, A.L., (2009). Vår tids moderne tider: det norske arbeidstidsregimet. Universitetsforl., Oslo.

Engebretsen, Ø. og Gjerdåker, A. (2010): Regionforstørring: Lokale virkninger av transportinvesteringer. TØI-rapport 1057/2010

Engebretsen, Ø. og Gjerdåker, A. (2012). Potensial for regionforstørring. TØI-rapport 1208/2012.

Enger, A. et al. (2013). Sektoranalyse av reiselivsnæringen i Nord-Norge. Menon-publikasjon 14/2013.

Ericsson, B., og Vaagland, J. (2002). Arrangementer og destinasjonsutvikling. Lokalsamfunnsmessige og lokaløkonomiske sider ved kulturfestivaler.F afo-report 2007:27

Eriksen E.O. (red.) (1996). Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord. Bergen. Fagbokforlaget.

Espelien, A. et al. (2013). Sektoranalyse av annen industry og næringsvirksomhet I Nord-Norge. Menon-publikasjon nr 15/2013.

Favell, A., (2008). The New Face of East-"West Migration in Europe. Journal of Ethnic and Migration Studies 34 (5), 701 - 716.

fisheries] Report 07/08. Trondheim: Centre for Rural Research

Fleming, T. (2007). A creative economy green paper for the Nordic region. Nordic Innovation Centre.

Flemmen, A.B., Lotherington, A.T., (2009). Transnational marriage migration: Russian-Norwegian encounters. VDM Verlag Dr. Müller, Saarbrücken.

for Rural Research.

Florida, Richard (2002). The rise of the creative class : and how it's transforming work, leisure, community and everyday life. Basic books. New York

Florida, Richard (2005). Cities and the creative class. Routledge. New York.

Forsberg, G. (2001). The difference that space makes. A way to describe the construction of lical and regional gender contracts. Norsk Geografisk Tidsskrift, 55(3), 161-165.

Foss, O,Juvkam, D. og Onsager,K. (2006). Litteraturstudie: Små og mellomstore byer og regional utvikling. NIBR notat 2006:111

Fossland, T. og Aure, M. (2011). Når høyere utdanning ikke er nok. Integrasjon av høyt utdannede innvandrere i arbeidsmarkedet (When Higher Education is Not Enough. Integration of highly skilled migrants in the labour market), Sosiologisk Tidsskrift, (19), 131-152

Fosso, E. J. (2004). Unges flytting - et spørsmål om identitet og myter om marginale steder? N. G. Berg, B. Dale, H. K. Lysgård, & A. Løfgren (eds), Mennesker, steder og regionale endringer Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Friberg, J.H. and G. Tyldum, red. (2007). Polonia i Oslo. En studie av arbeids- og levekår blant polakker i hovedstadsområdet.

Fulsås, N. (2000). Nord-Norge i går – Nord-Norge blir integrert i nasjonen: 1890-1990. I P. Arbo et al. Nordnorsk utsyn. En landsdelsstudie med tre scenarier. Universitetet i Tromsø.

Førde, A., Kramvig, B., Berg, N.G., Dale, B. (red) (2013). Å finne sted. Metodologiske perspektiver på stedsanalyser, Akademisk forlag

Gerrard, S. (2008). "A travelling fishing village: The specific Conjunction of Place". Bærenholdt. O.J. & Granås. B. (eds). 2008. Mobility and place : enacting northern European peripheries. Aldershot: Ashgate.

Giddens, A. (1984). The constitution of society: Outline of the Theory of Structuration. Polity Press, Cambridge

Grimsrud G.M. og Sørlie, K. (2004). Flytting og bosetting, jobb og pendling. I Berg, N.G., Dale,B., Lysgård, H.K. og Løfgren, A.: Mennesker, steder og regionale endringer. Trondheim: Tapir akademiske forlag.

Grimsrud, G M., Aure, M., Vaage, T. (2012a). Målgrupper, aktiviteter og budskap i Distriktskommunenes- tilflyttingsarbeid. Resultater fra en spørreskjemaundersøkelse, Ideas2evidence rapport 1/2012

Grimsrud, G. M. (2011). Gendered spaces on trial: the influence of regional gender contracts on in-migration of woman to rural Norway. Geografiske analyser: Series B, Human Geography. Volume 93, Issue 1, pages 3-20, March 2011

Grimsrud, M.G. Aure, M., Josefsen, E., Vaage, T. (2012b). Katalog over innflyttingsarbeid i distriktene, ideas2evidence Rapport 9/2012.

Grimsrud, G M., Aure, M. (2013). Tilflytting for en hver pris? En studie av lokalt tilflyttingsarbeid i norske distriktskommuner. Ideas2evidence rapport 4/2013, ideas2evodence, Norut og Møreforskning på oppdrag fra Distriktssenteret.

Halvorsen, K.W et al. (2013). Sektoranalyse av fornybar energi i Nord-Norge. Analyse og strategi.

Hansen, JC. (2004). Ungdoms forhold til sted: Er Rjukan et blivende sted? I Berg, NG. et al (red). Mennesker, steder og regionale endringer. Tapir forlag.

Hauge, A (2012). Richards Florida teori om den Kreative klasse i Olsson, E, Hauge A. og Ericsson, B. red På gränsen. Interaktion, attraktivitet och globalisering i indre Skandinavien. Karlstad University press, Karlstad.

Haugen, M., Lysgård H.k. (2006). Discourse of rurality in a Norwegian context. Norsk geografisk tidsskrift, 60, 174-178.

Heggen, K., Myklebust, J.O. og Øia, T. (2001). Innleiing: Ungdom,stad og meining. I Kåre Heggen, Jon Olav Myklebust and Tormod Øia (eds) Ungdom. I spenninga mellom det lokal og det globale. Oslo: Det Norske Samlaget.

Henry, C. (2008). Entrepreneurship in the creative industries: An international perspective. Edward Elgar Publishing

Hjorthol, R (2008). Daily Mobilities of Men and Women – A barometer of gender Equality? In Uteng, T.P. og Cresswell, T. (red) Gendered Mobilities, Aldershot, Ashgate.

Holm, F.E. og M. Villa (2010). Små samfunn tar sats. Sluttrapport frå følgeevalueringen av Regjeringens Småsamfunnssatsing, Rapport nr. 5/10 Bygdeforskning

Husbanken (2012a). Boligetablering i distriktene – Nasjonal konferanse i Bodø 5.-6. desember 2011

Husbanken (2012b). Helhetlig boligpolitikk og bedre virkemiddelbruk i distriktene

Husbanken (2013). Boligetablering i distriktet– Erfaringskonferanse i Bodø 12. februar 2013

Isaksen, A. (2005). Den kreative klassen og regional næringsutvikling i Norge. Arbeidsnotat 22/2005. Oslo, NIFU STEP.

Johnsen, J.P. og Vik, J. (2008). Mellom marked og nettverk: Om fiskerirekruttering og sysselsettingssystemer i fiske. Rapport 7/08, Bygdeforskning.

Jones, B. (1996). The Social Constitutions of labour Markets. Why skills cannot be commodities in Crompton, R, D.Gallie and K.Purcell eds Chaninging Forms of Employment. Organisations, Skills and Gender.Routeledge, London and New York.

Juvkam, D. (2002). Inndeling i bo- og arbeidsmarkedsregioner. NIBR-rapport 2002:20

Juvkam, D og F. Gundersen (2013). Inndelinger i senterstruktur, sentralitet og BA-regioner. NIBR-rapport 2013:1

Jæger, K. T. Kvidal og A. Viken (2012). Festivaler i Nord-Norge: Et samhandlingfelt for reiseliv, øvrig næring, kultur og sosialt liv. Rapport nr 2012:10. Norut Alta.

Karlsen, J., H.K. Lysgaard, A.K. Ryntveit og O. Langhelle (2002). Følgeevaluering av distriktspolitisk eksperiment: Utkantsatsingen, FoU-rapport nr. 10/2002, Agderforskning

Karlsen, J., H.K. Lysgaard, A.K. Ryntveit, O. Langhelle og J.K. Fosse (2003). Følgeevalueringen av Utkantsprogrammet. Sluttrapport. FoU-rapport nr.3/2003, Agderforskning.

Karlsen, T. og J. Cruickshank (2010). Gode Sirklar. En evaluering, Prosjektrapport nr. 1/2010, Kristiansand: Agderforskning.

Karlstad, S. og Lie, I. (2008). Sentraliseringstendensene i norske regioner - befolkning og næringsliv. Rapport 2008:12

Karlstad, S. (2005). Kulturnæringer lengst nord. Verdiskaping, lønnsomhet eller bare kultur? Rapport 2005:15 Norut NIBR Finnmark.

Kobro, L.U., Vareide, K og Hatling, M. (2012). Suksessrike distriktskommuner. En studie av kjennetegn ved 15 norske distriktskommuner, samarbeidsrapport TF/Sintef, TF-rapport nr. 303.

KRD, Kommunal- og regionaldepartementet, Sluttrapport (2009). Identifisering av prosjekter med formål om å få tilflyttere til å trivves og bli værenden på et sted, Rambøll på oppdrag av KRD.

KS: LIVSKRAFTIG. Fagrapport fra programmet Livskraftige kommuner – kommunenettverk for miljø- og samfunnsutvikling

Kvidal, T. og Nygaard, V. (2010). Rekruttering og bolyst i Finnmark. Fra bedrifters og kommuners ståsted. Rapport Norut Alta 2010:2.

Kvidal, T., Lie, I. og Nygaard, V. (2008). Russisk arbeidskraft i Finnmark – utvikling, erfaringer og framtidige behov, Norut Alta notat 2008:1001

Larsen, H. O. Og N. Aarsæther, red. (1985). Lokalt tiltaksarbeid, Tromsø, -Oslo-Bergen-Stavanger: Universitetsforlaget.

Leitner, H (2000). "The Political Economy of International Labor Migration". I E. Sheppard og T. J. Barnes (Red.), A Companion to Economic Geography. (s.450-467). Oxford and Massachusetts: Blackwell Publishers.

Lie, I. og Nilssen, I. Berg (2010). Nordlandskommunene – indikatorer for utfordringer i næringsutviklingen 2010. Rapport 2010:11 Norut Alta.

Lie, I (2012). Sysselsettingsutvikling i kulturnæringer i Finnmark. Arbeidsnotat 2012:1002, Norut Alta-Áltá.

Lie, I (2012). Kulturnæringer i samiske områder - sysselsettingsutvikling og bedriftsstruktur. Ivar Lie. Rapport 2012:12, Norut Alta-Áltá.

Liebig, T. (2009). "Jobs for Immigrants: Labour Market Integration in Norway", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 94, OECD Publishing.

Lochocki, T (2010). Trend, causes and pattern of Young people's Civic Engagement Trend, causes and pattern of Young people's Civic Engagement, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor,rapport 2010-5.

Loga, J (2011). "Inkludering i nærmiljø. En studie av frivillige organisasjoner som flerkulturelle møteplasser" , Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor,rapport 2011-5

Lotherington, Ann Therese (red), Gro Alteren, Geir Bye og Mikko Moilanen (2006). Kvinner og menns representasjon og innflytelse i Olje- og energisektoren. Resultater fra en kartlegging. Norut-rapport nr 4/2006. Tromsø: Norut Samfunnsforskning AS (52s)

Lysø, R., J. Karlsen og N.A. Sletterød (2005). Miljøvennlige og attraktive tettsteder i distriktene. Sluttrapport fra følgeevalueringen av programmet, NTF-rapport 2005:4, Nord-Trøndelagsforskning.

Lønning, D.J. og H. Teigen (2009). Omdømmebygging. Ein kunnskapsstudie av utviklingsrelevante bidrag i perioden 1999-2000. NF-notat nr. 1012/2009.

Massey, D.S. (1998). Worlds in motion: understanding international migration at the end of the millenium. Oxford University Press, Oxford.

Massey, D. (1994). A Global Sense of Place. I Massey, D. Space, Place and Gendere. Cambridge: Polity Press.

Massey, D. (1995). Spatial divisions of labour:social structures and the geography of production. 2nd edition. Basingstoke:Macmillan. 1st edn 1984

Massey, D. (2005). For Space. London, California, New Dehli: SAGE

Medalen, T. (2010). Bolyst og engasjement i småbyer og tettsteder: evaluering av stedsutviklingsprogrammet Asplan Viak

Medby, P. , Nordvik,V., Austin, P. og Råd, O.G. (2003). "Flyttekjedemekanismer – En utredning av sammenhengenmellom boligproduksjon og fordeling". Prosjektrapport nr. 347, Norges Byggforskningsinstitutt, 2003.

Meld. St. 29 (2012-13) Morgendagens omsorg, Helse og omsorgsdepartementet.

Meld. St. 13 (2012-13) Ta heile Noreg i bruk. Distrikts- og regionalpolitikken. Kommunal- og regionaldepartementet.

Meld. St.12 (2012-13) Perspektivmeldingen 2013, Finansdepartementet.

Meld. St 26 (2012-13) Nasjonal transportplan 2014-2023.

Meyer, J.-B., (2001). Network Approach versus Brain Drain: Lessons from the Diaspora. International Migration 39 (5), 91-110

Milbourne P. (2007). Re-population rural studies: migrations, movements and mobilities. Journal of Rural Studies 23: 381–386.

Miljøverndepartementet: Miljøvennlige og attraktive tettsteder. Erfrainger og anbefalinger fra Tettstedsprogrammet

Moldenæs, T. (2006). I sitt bilde? Identitet og identitetskonstruksjoner i lokalsamfunn. Tapir Akademisk forlag, Trondheim

Munkejord, M.C. og Olsen, K (2011). "Vi investerer i opplevelser". En analyse av innflytteres fortellinger om mobilitet, flerstedstilknytning og hverdagstrivsel på to steder i Finnmark i Norsk Antropologisk Tidsskrift, 1/2011, s. 4-17

Munkejord, M.C.a (2006). Challenging Discourses on Rurality: Women and Men In-Migrants' Constructions of the Good Life in a Rural Town in Northern Norway in Sociologia Ruralis, vol 46, n 3, pp. 241-257

Munkejord, M.C. (2009). Hjemme i nord : en analyse av stedsopplevelser med utgangspunkt i kvinnelige og mannlige innflytteres fortellinger om hverdagsliv i Havøysund og Vadsø, Finnmark. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø

Munkejord, M.C. (2009). Det kompakte bosted. Innflytteres fortellinger om kystens nordlige ruraliteter i Tidsskrift for kulturforskning 3/ 09, s. 19-36 2009

Munkejord, M.C. (2010). Å jobbe deltid i nord: Om stedets betydninger i konstitueringen av arbeidslivserfaringer, Sosiologisk tidsskrift, vol 18, 137-155

Munkejord, M. C. (2011) Fortellinger om betydningen av friluftsliv for innflyttere i nord, i Marit Hauge og Stræte, E.P. (red): Rurale brytninger. Trondheim: Tapir, s. 113-131.

Munkejord, M.C: (2011) Reinventing Rurality in the North in Viken, A. & Nyseth, T. (eds): Place Reinvetions, Northern Perspectives, Aldershot: Ashgate

Niemi E. (2010). Skapingen av Nord-Norge- av én eller flere regioner? I Angell, Eikeland og Selle (red) Nordområdepolitikken sett fra nord. Bergen. Fagbokforlaget.

Nilssen, I. B. og Lie, I. (2010). Finnmarkskommunene – indikatorer for omstillingsutfordringer 2010. Rapport 2010:12 Norut Alta. http://www.norut.no/alta/

Nilssen, I. B. og Lie, I. (2011). Tromskommunene – indikatorer for omstillingsutfordringer 2011. Rapport 2011:7. Norut Alta. http://www.norut.no/alta/

Nilssen, I. B., Lie,I., Nilsen, H.R. og Myhr, S (2012a). Sør-Troms/nordre Nordland - faktagrunnlag om næringsliv og befolkningsstruktur. Norut Tromsø Rapport 07/2012. http://www.norut.no/tromso/

Nilssen, I.B et al. (2012b). Erfaringsstudie om ringvirkninger fra petroleumsvirksomhet for næringsliv og samfunnet for øvrig. Norut Alta rapport 2012:08.

NOU 2011:3. Kompetansearbeidsplasser – drivkraft for vekst i hele landet.

Nygaard, V. (2012). «Hvordan står det til med boligmarkedet i distriktene?» Artikkel i Plan 1/2012,

Nygaard, V., Lie,I. og Karlstad, S. (2010). En analyse av små, usikre eller stagnerende boligmarkeder, Norut Alta rapport 2010:13.

Nygaard, V., Ringholm,T., Karlstad,S. og Angel, E. (2008). "Pakkeløsning for kystkrisen?" Evaluering av ekstraordinære midler til 11 Finnmarkskommuner. Norut Alta Rapport 2008:10.

Nystrand, B., Båtevik,F.O., Herse,Ø., Kjerstad,M. og Tangen, G. (2006). Rekruttering av offiserer til fiskerinæringen, Rapport MA 10/06.Møreforskning og Høgskolen i Ålesund.

O'Reilly, K (2012). International Migration and Social Theory. Basingstoke: Palgrave

OED (2012). Kunnskapsinnhenting om virkninger av petroleumsvirksomhet i det nordøstlige Norskehavet. Rapport.

Olsson et al. (2012). På gränsen. Interaktion, attraktivitet och globalisering i indre Skandinavien. Karlstad University press, Karlstad.

Olwig, K. F. og N. N. Sørensen. (2002). "Mobile livelihoods. Making a living in the world". In N. N. Sørensen og K. F. Olwig (eds.), Work and Migration. Life and livelihoods in a globalizing world. (s.1-19). London and New York: Routledge.

Onsager, K. (2004). Introduksjon. I K. Onsager og T. Selstad (red):Regioner i utakt. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.

Onsager, K., et al. (2012). Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Skjervøy kommune, NIBR raspport 2012:23.
Ordkraft: Følgeevaluering av omdømmeskaolen, sluttrapport. Kristiansand: Ordkraft
Papastergiadis, N. (2000). The Turbulence of Migration. Globalization, Deterritorialization and Hybridity. Cambridge: Polity Press.
Paulgaard, G (2000). Ungdom, lokalitet og modernitet. Om kulturbrytninger og identitetsutforming i et kystsamfunn nordpå. Tromsø: Det samfunnsvitenskapelige fakultet, UIT, avhandling for graden dr.polit.
Paulgaard, G. (2002). Local identities in a ”globalised” world. Young 10:3/4, 95-107
Pedersen T. (2011). Nordområdesatsingen: Realitet eller retorikk? I Jentoft S og J-I Nergård og K.A. Røvik (red): Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring. Stamsund. Orkana Akademisk.
Prp 1S (2012-2013). Statsbudjsettet, Kommunal- og regionaldepartementet.
Rambøl (2012). Evaluering av kommunale og regionale næringsfond. Sammendragsrapport for KRD.
Regjeringen (2009). Nye byggesteiner i nord. Neste trinn i Regjeringens nordområdestrategi. Depertementene. 12.mars 2009.
Reve T. og A. Sasson (2011). Et kunnskapsbasert Norge. Oslo. Universitetsforlaget.
Reve T. og E.W. Jakobsen (2001). Et verdiskapende Norge. Oslo. Universitetsforlaget.
Reve T. T. Lensberg og K Grønhaug (1992). Et konkurransedyktig Norge. Oslo. Tano.
Riemsdijk, M., van (2010). Neoliberal reforms in elder care in Norway: Roles of the state, Norwegian employers, and Polish nurses. Geoforum 41 (6), 930-939.
Riemsdijk, M. van (2006). Rekruttering av polske sykepleiere til Norge. Erfaringer og virkninger Oslo: Fafo Østforum.
Ringholm, T., E. Angell og A. Gjertsen (2006). Styringsdialog i regionalpolitisk samordning, Erfaringer fra de nordnorske fylkeskommunene. Norut Samfunn, Arbeidsrapport nr 04/2006:
Ringholm T., N. Aarsæther, V. Nygaard og P. Selle (2009). Kommunen som samfunnsutvikler, Rapport 8/2009, Tromsø: Norut Tromsø
Ringholm, T., E. Angell og I. Lie (2012). Etter Toven. Scenarier for Midtre og Ytre Helgeland. Norut Tromsø Rapport 13/2012.
Rogstad, J. og Orupabo, J., (2007). Vennligst vent, du rykker stadig fram til start. I Søkelys på arbeidslivet 24 (1), 33-42.
Rogstad, J., (2001). Sist blant likemenn?: synlige minoriteter på arbeidsmarkedet. Institutt for samfunnsforskning, Oslo.
Roksvaag K. og I. Texmon (2012a). Arbeidsmarkedet for helse- og sosialpersonell fram mot 2035. Dokumentasjon av beregninger med HELSEMOD 2012. Rapporter 2012/18. Statistisk sentralbyrå.
Roksvaag K. og I. Texmon (2012b). Arbeidsmarkedet for lærere og førskolelærere fram mot 2035. Dokumentasjon av beregninger med LÆRERMOD 2012. Rapporter 2012/18. Statistisk sentralbyrå.
Rye, J.F. (2006). Lokal kapital og arvelig bofasthet. Rurale ungdommers bostedspreferanser. Tidsskrift for ungdomsforskning 6(1), s.3-24.
Rye, J.F. (2007). Kjønnsperspektiv på flytteforskning om ungdom. BARN 1-2007.s. 81-101
Rye, J. F. (2008). Sosial dumping eller sosial jumping? Utenlandsk arbeidskraft i norsk landbruk. In Almås, R. M.S.Haugen, J.F. Rye and M. Villa, eds, Den nye bygda. Trondheim: Tapir Academic Publisher.
Rye, J.F. (2011). Youth migration, rurality and class: a Bourdieusian approach. European Urban and Regional Studies 18 (2), 170-191.
Rye, J.F. og A. Blekesaune (2007). The Class Structure of Rural-to-Urban Migration. The Case of Norway. YOUNG:15. s. 169-19.
Rye, J.F. og J. Andrzejewska (2010). The Structural Disempowerment of Eastern European Migrant Farm Workers in Norwegian Agriculture. Journal of Rural Studies. Vol 26(1)41-51.

Rødvei, P.H. (2000). Kommunene og den kompetente arbeidskraften – Gjennomtrekk og rekruttering i et organisatorisk og demografisk perspektiv. Nordlandsforskning - rapport nr. 11, 2000

Røe et al. (2007). Sosiokulturelle stedsanalyser - en veileder, Akershus fylkeskommune/NIBR

Røe, P.G. og Vestby, G.M. (2013). Sosiokulturelle stedsanalyser: teorigrunnlag og metodologi i Førde, A., Kramvig, B., Berg, N.G., Dale, B. (red) (2013) Å finne sted. Metodologiske perspektiver på stedsanalyser, Akademisk forlag.

Røvik K.A, S. Jentoft og J-I Nergård (2011). Nord-Norge: Fra utkant til global arena. I Jentoft S og J-I Nergård og K.A. Røvik (red): Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring. Stamsund. Orkana Akademisk.

Sand R, M. Steen, E. Carlsson S.K. Nilsen (2010). Langtidseffekter av omstillingsprogram. Trøndelag Forskning og Utvikling AS Steinkjer.

Sand, J.Y. red. (2012). Et kunnskapsbasert Nord-Norge, Sparebanken Nord, Norge, Tromsø, 2012

Sandlie, H.C. og Seeberg, M.L. (2013). Fremtidens leiemarked i et internasjonalt arbeidsmarked, NOVA, Notat 1/13.

Sametinget (2012). Regionalpolitiske strategier http://innsyn2.e-kommune.no/innsyn_sametinget_norsk/wfdocument.aspx?journalpostid=2012014060&dokid=380961&versjon=12&variant=A&ct=RA-PDF

Sametinget (2010). Sametingets melding om næringsutvikling. http://www.sametinget.no/Dokumenter

Sassen, S. (1988). The Mobility of Labour and Capital: A Study in International Investment and Labour Flow. Cambridge University Press.

Schmidt L, K.B Stokke, K.Onsager, F.Gundersen og K.Sørlie (2011). Livskraftige kystsamfunn. Steds- og næringsutvikling i Lurøy kommune, med hovedvekt på Lovund. NIBR-rapport 2011:30.

Schmidt, L., Guttu, J. og Frants Gundersen (2007). Fargerikt samfunn i et arktisk klima: En studie av steds- og næringsutviklig i Vardø. NIBR-rapport 2007:03.

Seeberg, M. L. og Sollund, R. (2009). Openings and Obstacles for Migrant Care Workers: Filipino Au Pairs and Nurses in Norway in Shechory, M., Ben-David, S. and Soen, D. (red.): Who pays the price? Foreign Workers, Society, Crime and the Law. New York: Nova Science Publishers

Sheller, M og J. Urry.(2006). "The new mobilities paradigm". Environment and planning A. volume 38, pp. 207 – 226.

Skålholt, A. & Guldvik, I. (2009). Bulyst, kjønn og entreprenørskap – ein kvalitativ analyse, Regionrådet i Nord-Gudbrandsdalen, østlandsforskning 2009/16

Sparebank1 Nord-Norge (2012). Konjunkturbarometeret http://www.kbnn.no/
SSB Rapporter 2009/32.

St.meld. nr 19 (2001-02). Nye oppgaver for lokaldemokratiet – regionalt og lokalt nivå. Kommunal- og regionaldepartementet.

St.meld. nr. 39 (2006–2007). Frivillighet for alle.

St.meld. nr 18 (2007-08). Om arbeidsinnvandring.

Støren, L.A., (2004). Arbeidsledighet og overkvalifisering blant ikke-vestlige innvandrere med høy utdanning: analyser av kandidatundersøkelsen 2002. Norsk institutt for studier av forskning og utdanning, Oslo.

Søholt,S., Ødegård,A.M., Lynnebakke,B. og Eldring, L (2012a). Møte mellom internasjonalt arbeidsmarked og nasjonalt boligmarked Samarbeidsrapport NIBR/Fafo, Norsk institutt for by- og regionforskning.

Søholt, S., Aasland, A., Onsager, K. &Vestby, G.M. (2012b). "Derfor blir vi her" – innvandrere i Distrikts-Norge. Nibr-rapport nr. 5. Oslo: Nibr.

Sørlie, Kjetil (2003): Bosettingspreferanser, flyttemotiver og flytteprosesser. Regionale trender 2003.

Sørlie, K. (2009). Bolyst og stedsattraktivitet – motiver for å flytte og bo i distriktene. NIBR notat 2009:111.

Sørlie, K. (2010). Bosetting, flytting og regional utvikling. Gyldendal akademisk.

Sørlie, K., M. Aure og B. Langset (2012). Hvorfor flytte? Hvorfor bli boende? Bo- og flyttemotiver de første årene på 2000-tallet. NIBR-rapport 2012:22.

Sør-Varanger kommune (2013). Bolignotat for Sør-Varanger kommune, April 2013

Torp, H., 2005. Nytt arbeidsliv: medvirkning, inkludering og belønning. Gyldendal akademisk, Oslo.
Teigen, H., Nordgreen, R. og Spilling, O. (red.) (1995). Langtidsliner i distriktspolitikk og tiltaksarbeid. Vett & Viten. Oslo.
Teigen, H., T. Ringholm og N. Aarsæther (2013). Innovatør frå alders tid, i Ringholm T., H. Teigen og N. Aarsæther (red): Innovative kommuner, Cappelen Damm Akademisk
Tinagli, Irene (2012). Norway in the creative age. Report, June 2012.
Tjelmeland, H. (1997). Stat, ideology og økonomi i Nord-Norge 1935-1995, i Ø. Thomassen og Lorås, J. (red) Spenningens land. Nord-Norge etter 1945, Oslo.
Tønnesen, M., H. Brunborg, Å. Cappelen, T. Skjerpen og I. Texmon (2012). Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Inn- og utvandring. Økonomiske analyser 4/2012. Statistisk Sentralbyrå.
Vareide K. (2012a). Måling av omstillingsbehov i kommunene i Finnmark. TF-notat nr 24/2012.
Vareide K (2012b). Sårbar eller robust? En analyse av norske kommuners næringsmessige sårbarhet. TF-notat nr 16.
Vareide K. og H. N. Storm (2011a): Næringsutvikling, innovasjon og attraktivitet i Nordland. TF-notat nr 29/2011.
Vareide K. og H. N. Storm (2011b): Næringsutvikling, innovasjon og attraktivitet i Samisk område. TF-notat nr 35/2011.
Vareide, K. og L.U. Kobro (2012). Skaper kultur attraktive steder? TF-notat 1/2012.
Vareide K. og H. N. Storm (2012). Attraktivitetsbarometeret 2011, TF-notat nr 12/2012
Vareide K. og H. N. Storm (2010). Næringsutvikling og attraktivitet. Samiske områder, Telemarksforskning, TF-notat nr. 55/2010
Vestby, G.M. og Ekne Ruud, M. (2008). Attraktive turistdestinasjoner – gode oppvekstmiljøer? Geilo og Hemsedal for lokal ungdom. NIBR-rapport 2008:17 Oslo.
Vestby et al (2012). Festivalkommuner Samhandling mellom kommuner og festivlaer. NIBR –rapport 2012:7.
Viken A., Granås B. og Nyseth T. (2008). Kirkenes: An Industrial Site Reinvented as a Border Town. Acta Borealia Vol 25, No 1, 22-44.
Villa, M. (1999). Bygda - sosial konstruksjon av 'trygt og godt'. Sosiologi i dag 29, pp. 31-52
Villa, M. (2004). Bygda som bustad. Doktoravhandling 2004:45, Trondheim: NTNU.
Villa, M (2005). Bustadsval i det post-industrielle norske samfunnet. Utviklingstrekk og teoretiske perspektiv Notat nr 3/05, Norsk senter for bygdeforskning.
Vågane, L., I. Brechan og R. Hjorthol (2011). Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2009. Transportøkonomisk institutt (TØI).
Wiborg, A. (2004). Place, Nature and Migration: Students' Attachment to their Rural Home Places. Sociologia Ruralis.
Wiborg, A (2005). Flere unge til distriktene? Muligheter og utfordringer for økt til(bake)flytting av unge voksne. NF- arbeidsnotat 1003/2005, Nordlandsforskning.
Wiborg, A. (2009). Kulturbasert næringsutvikling i distriktene: Et diskusjonsnotat. Nordlandsforskning arbeidsnotat 1002/2009.
Williamson, K. J. et al (2004) ”Gender Issues”, Chapter 11 of the Arctic Human Development Report: Arctic Council.
Winther, U. et al. (2013). Sekotranalyse for de marine næringene i Nord-Norge. Sintef in print.
Wollebæk, D. og Sivesind, K.H. (2010). Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge fra 1997-2009, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor 2010:3
Wæraas, A og Bjørnå, H.(2011). Kommunegrå eller unik? Omdømmehåndtering i kommunesektoren. Wæraas, A., Byrkjeflot, H., Angell S.(red) (2011) Substans og framtreden. Omdømmehåndtering i offentlig sektor. Universitetsforlaget, Oslo.
Wæraas, A., Byrkjeflot, H., Angell S.(red) (2011). Substans og framtreden. Omdømmehåndtering i offentlig sektor. Universitetsforlaget, Oslo.

Aall. C.; L.J. Halvorsen, E. Heiberg, A. Tønnesen (2009). Følgeevaluering av Livskraftige kommuner og Grønne energikommuner. Sluttrapport. Vestlandsforskningsrapport nr. 7/2009

Aarsæther, N., Bærenholdt, J.O., 2001. Transforming the local: coping strategies and regional policies. Nordisk Ministerråd, København.

Aarsæther, N. og T. Ringholm (2011). The Rural Municipality as developer. Entrepreneurial and Planning Modes in Local Development, Lex Localis Vol 9(4), s. 373-387

7 Vedlegg

7.1 Antall sysselsatte i de nord-norske fylkene i 2011 (4.kvartal) fordelt på næring og endring fra 2003-2011 samt lokaliseringskoeffisient (LQ)

Vedleggstabell 7.1.1

FINNMARK	Status 2011			Endring 2003-2011		
	2011	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	1092	2,9 %	0,9	-128	-10 %	7 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	2595	6,9 %	5,2	-81	-3 %	8 %
Petroleumsutvinning	436	1,2 %	1,2	407	1403 %	1359 %
Mineralutvinning	526	1,4 %	7,3	330	168 %	145 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	225	0,6 %	0,4	63	39 %	52 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	520	1,4 %	0,3	244	88 %	67 %
Annen industri	153	0,4 %	0,2	-36	-19 %	-5 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	480	1,3 %	1,7	97	25 %	17 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	244	0,7 %	1,2	88	56 %	8 %
Bygg og anlegg	2711	7,2 %	1,0	202	8 %	-21 %
Varehandel	4410	11,8 %	0,8	357	9 %	1 %
Transport	1918	5,1 %	1,1	193	11 %	8 %
Reiseliv	1855	5,0 %	1,1	31	2 %	-2 %
Media, informasjon og kulturnæringer	1003	2,7 %	0,5	76	8 %	-10 %
Finans, forsikring, eiendom	591	1,6 %	0,5	112	23 %	6 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	827	2,2 %	0,5	138	20 %	-16 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	963	2,6 %	0,6	400	71 %	34 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	4200	11,2 %	1,7	71	2 %	-3 %
Undervisning	3665	9,8 %	1,2	0	0 %	-9 %
Helse- og sosialtjenester	8070	21,5 %	1,1	878	12 %	-10 %
Annen personlig tjenesteyting	769	2,1 %	0,8	33	4 %	-16 %
Uoppgitt næring	212	0,6 %	1,1	-95	-31 %	-21 %
Totalsum	**37465**	**100,0 %**	**1,0**	**3380**	**10 %**	**-3 %**

Vedleggstabell 7.1.2

TROMS	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Antall	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	2378	2,9 %	0,9	-566	-19 %	-2 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	3101	3,8 %	2,9	-655	-17 %	-7 %
Petroleumsutvinning	272	0,3 %	0,4	113	71 %	27 %
Mineralutvinning	95	0,1 %	0,6	61	179 %	156 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	453	0,6 %	0,4	83	22 %	35 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	876	1,1 %	0,3	60	7 %	-14 %
Annen industri	760	0,9 %	0,4	-124	-14 %	0 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	659	0,8 %	1,1	-184	-22 %	-30 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	466	0,6 %	1,1	117	34 %	-15 %
Bygg og anlegg	5548	6,9 %	0,9	643	13 %	-16 %
Varehandel	10216	12,7 %	0,9	386	4 %	-4 %
Transport	3470	4,3 %	0,9	63	2 %	-2 %
Reiseliv	4470	5,5 %	1,3	-251	-5 %	-9 %
Media, informasjon og kulturnæringer	2664	3,3 %	0,6	341	15 %	-3 %
Finans, forsikring, eiendom	1671	2,1 %	0,7	-169	-9 %	-27 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	2573	3,2 %	0,7	573	29 %	-7 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	2137	2,7 %	0,6	237	12 %	-24 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	7370	9,1 %	1,4	-274	-4 %	-9 %
Undervisning	8892	11,0 %	1,4	632	8 %	-1 %
Helse- og sosialtjenester	20537	25,5 %	1,3	3209	19 %	-4 %
Annen personlig tjenesteyting	1677	2,1 %	0,8	156	10 %	-10 %
Uoppgitt næring	337	0,4 %	0,8	-4	-1 %	9 %
Total	**80622**	**100,0 %**	**1,0**	**4447**	**6 %**	**-7 %**

Vedleggstabell 7.1.3.

NORDLAND	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Antall	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	3812	3,3 %	1,0	-1170	-23 %	-6 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	6060	5,2 %	3,9	-668	-10 %	1 %
Petroleumsutvinning	7	0,0 %	0,0	7		
Mineralutvinning	517	0,4 %	2,3	195	61 %	37 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	2610	2,2 %	1,5	-101	-4 %	9 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	1944	1,7 %	0,4	48	3 %	-19 %
Annen industri	1523	1,3 %	0,6	141	10 %	25 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	1427	1,2 %	1,7	177	14 %	6 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	707	0,6 %	1,1	232	49 %	1 %
Bygg og anlegg	9635	8,3 %	1,1	1938	25 %	-3 %
Varehandel	14505	12,5 %	0,9	1060	8 %	0 %
Transport	5512	4,7 %	1,0	112	2 %	-2 %
Reiseliv	6702	5,8 %	1,3	-185	-3 %	-6 %
Media, informasjon og kulturnæringer	3247	2,8 %	0,5	354	12 %	-6 %
Finans, forsikring, eiendom	2247	1,9 %	0,7	150	7 %	-10 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	2755	2,4 %	0,6	446	19 %	-17 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	2362	2,0 %	0,5	2	0 %	-37 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	10382	8,9 %	1,3	263	3 %	-2 %
Undervisning	10585	9,1 %	1,2	499	5 %	-4 %
Helse- og sosialtjenester	26919	23,2 %	1,2	3698	16 %	-6 %
Annen personlig tjenesteyting	2327	2,0 %	0,8	411	21 %	1 %
Uoppgitt næring	469	0,4 %	0,8	-183	-28 %	-18 %
Totalt	**116254**	**100,0 %**	**1,0**	**7426**	**7 %**	**-6 %**

7.2 Antall sysselsatte i de nord-norske regionene i 2011 (4.kvartal) fordelt på næring og endring fra 2003-2011 samt lokaliseringskoeffisient (LQ)

Vedleggstabell 7.2.1.

ØST-FINNMARK	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	401	2,9 %	0,9	-22	-5 %	12 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	1136	8,2 %	6,1	34	3 %	14 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	361	2,6 %	13,5	327	962 %	938 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	24	0,2 %	0,1	8	50 %	63 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	218	1,6 %	0,4	119	120 %	99 %
Annen industri	53	0,4 %	0,2	-20	-27 %	-13 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	143	1,0 %	1,4	12	9 %	1 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	83	0,6 %	1,1	19	30 %	-19 %
Bygg og anlegg	805	5,8 %	0,8	135	20 %	-9 %
Varehandel	1546	11,2 %	0,8	115	8 %	0 %
Transport	679	4,9 %	1,1	66	11 %	7 %
Reiseliv	608	4,4 %	1,0	38	7 %	3 %
Media, informasjon og kulturnæringer	291	2,1 %	0,4	77	36 %	18 %
Finans, forsikring, eiendom	206	1,5 %	0,5	1	0 %	-17 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	277	2,0 %	0,5	73	36 %	0 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	345	2,5 %	0,6	133	63 %	26 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	2203	16,0 %	2,4	25	1 %	-4 %
Undervisning	1222	8,9 %	1,1	-17	-1 %	-10 %
Helse- og sosialtjenester	2896	21,0 %	1,1	196	7 %	-15 %
Annen personlig tjenesteyting	230	1,7 %	0,6	-2	-1 %	-21 %
Uoppgitt næring	44	0,3 %	0,6	-71	-62 %	-51 %
Total	13771	100,0 %	1,0	1246	10 %	-3 %

Vedleggstabell 7.2.2.

INDRE-FINNMARK	Status 2011			Endring 2003-2011		
	2011	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	441	9,3 %	2,8	8	2 %	19 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	28	0,6 %	0,4	-11	-28 %	-17 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	18	0,4 %	2,0	14	350 %	326 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	5	0,1 %	0,1	5	:	:
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	11	0,2 %	0,1	9	450 %	428 %
Annen industri	67	1,4 %	0,7	15	29 %	43 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	44	0,9 %	1,3	2	5 %	-3 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	49	1,0 %	2,0	15	44 %	-4 %
Bygg og anlegg	218	4,6 %	0,6	-10	-4 %	-33 %
Varehandel	502	10,6 %	0,8	15	3 %	-5 %
Transport	171	3,6 %	0,8	16	10 %	7 %
Reiseliv	208	4,4 %	1,0	-58	-22 %	-26 %
Media, informasjon og kulturnæringer	300	6,3 %	1,2	64	27 %	9 %
Finans, forsikring, eiendom	96	2,0 %	0,7	59	159 %	142 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	96	2,0 %	0,5	-9	-9 %	-45 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	31	0,7 %	0,2	-33	-52 %	-88 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	640	13,5 %	2,0	-123	-16 %	-21 %
Undervisning	597	12,6 %	1,6	33	6 %	-3 %
Helse- og sosialtjenester	1042	22,0 %	1,1	156	18 %	-4 %
Annen personlig tjenesteyting	116	2,5 %	0,9	-24	-17 %	-38 %
Uoppgitt næring	48	1,0 %	2,0	-4	-8 %	3 %
Total	4728	100,0 %	1,0	139	3 %	-10 %

Vedleggstabell 7.2.3.

VEST-FINNMARK	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	250	1,3 %	0,4	-114	-31 %	-14 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	1431	7,5 %	5,6	-104	-7 %	4 %
Petroleumsutvinning	436	2,3 %	2,5	407	1403 %	1359 %
Mineralutvinning	147	0,8 %	4,0	-11	-7 %	-31 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	196	1,0 %	0,7	50	34 %	47 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	291	1,5 %	0,4	116	66 %	45 %
Annen industri	33	0,2 %	0,1	-31	-48 %	-34 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	293	1,5 %	2,1	83	40 %	32 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	112	0,6 %	1,1	54	93 %	45 %
Bygg og anlegg	1688	8,9 %	1,2	77	5 %	-24 %
Varehandel	2362	12,5 %	0,9	227	11 %	3 %
Transport	1068	5,6 %	1,2	111	12 %	8 %
Reiseliv	1039	5,5 %	1,2	51	5 %	1 %
Media, informasjon og kulturnæringer	412	2,2 %	0,4	-65	-14 %	-32 %
Finans, forsikring, eiendom	289	1,5 %	0,5	52	22 %	4 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	454	2,4 %	0,6	74	19 %	-16 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	587	3,1 %	0,8	300	105 %	68 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	1357	7,2 %	1,1	169	14 %	9 %
Undervisning	1846	9,7 %	1,2	-16	-1 %	-10 %
Helse- og sosialtjenester	4132	21,8 %	1,1	526	15 %	-8 %
Annen personlig tjenesteyting	423	2,2 %	0,8	59	16 %	-4 %
Uoppgitt næring	120	0,6 %	1,2	-20	-14 %	-4 %
Total	**18966**	**100,0 %**	**1,0**	**1995**	**12 %**	**-1 %**

Vedleggstabell 7.2.4.

NORD-TROMS	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Antall	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	332	4,9 %	1,5	-126	-28 %	-10 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	600	8,9 %	6,6	-174	-22 %	-12 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	10	0,1 %	0,8	1	11 %	-13 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	67	1,0 %	0,7	-12	-15 %	-3 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	74	1,1 %	0,3	46	164 %	143 %
Annen industri	22	0,3 %	0,2	-3	-12 %	2 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	90	1,3 %	1,8	-14	-13 %	-21 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	43	0,6 %	1,2	9	26 %	-22 %
Bygg og anlegg	517	7,6 %	1,0	115	29 %	0 %
Varehandel	668	9,9 %	0,7	-18	-3 %	-11 %
Transport	296	4,4 %	1,0	-7	-2 %	-6 %
Reiseliv	319	4,7 %	1,1	26	9 %	5 %
Media, informasjon og kulturnæringer	69	1,0 %	0,2	10	17 %	-1 %
Finans, forsikring, eiendom	64	0,9 %	0,3	-16	-20 %	-38 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	129	1,9 %	0,4	36	39 %	3 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	173	2,6 %	0,6	-11	-6 %	-43 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	555	8,2 %	1,2	-59	-10 %	-15 %
Undervisning	682	10,1 %	1,3	35	5 %	-3 %
Helse- og sosialtjenester	1886	27,9 %	1,4	343	22 %	0 %
Annen personlig tjenesteyting	146	2,2 %	0,8	-8	-5 %	-26 %
Uoppgitt næring	26	0,4 %	0,8	-5	-16 %	-6 %
Total	**6768**	**100,0 %**	**1,0**	**168**	**3 %**	**-10 %**

Vedleggstabell 7.2.5.

TROMS	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	866	2,0 %	0,6	-227	-21 %	-3 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	1276	3,0 %	2,2	-346	-21 %	-10 %
Petroleumsutvinning	22	0,1 %	0,1	22	:	:
Mineralutvinning	11	0,0 %	0,1	5	83 %	60 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	114	0,3 %	0,2	62	119 %	132 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	365	0,9 %	0,2	-13	-3 %	-25 %
Annen industri	417	1,0 %	0,5	-50	-11 %	4 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	307	0,7 %	1,0	-78	-20 %	-28 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	223	0,5 %	1,0	43	24 %	-24 %
Bygg og anlegg	2869	6,7 %	0,9	329	13 %	-16 %
Varehandel	5549	12,9 %	0,9	527	10 %	2 %
Transport	1949	4,5 %	1,0	187	11 %	7 %
Reiseliv	2747	6,4 %	1,5	-104	-4 %	-7 %
Media, informasjon og kulturnæringer	1722	4,0 %	0,7	287	20 %	2 %
Finans, forsikring, eiendom	1165	2,7 %	0,9	-107	-8 %	-26 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	1727	4,0 %	0,9	406	31 %	-5 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	1330	3,1 %	0,8	326	32 %	-4 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	2787	6,5 %	1,0	-2	0 %	-5 %
Undervisning	5389	12,6 %	1,6	704	15 %	6 %
Helse- og sosialtjenester	10951	25,5 %	1,3	1531	16 %	-6 %
Annen personlig tjenesteyting	964	2,2 %	0,9	172	22 %	1 %
Uoppgitt næring	163	0,4 %	0,7	-11	-6 %	4 %
Total	42913	100,0 %	1,0	3663	9 %	-4 %

Vedleggstabell 7.2.6.

MIDT-TROMS	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	560	4,0 %	1,2	-104	-16 %	2 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	847	6,0 %	4,5	-88	-9 %	1 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	63	0,4 %	2,3	52	473 %	449 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	190	1,3 %	0,9	3	2 %	14 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	75	0,5 %	0,1	-39	-34 %	-56 %
Annen industri	237	1,7 %	0,8	-69	-23 %	-8 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	115	0,8 %	1,1	-96	-45 %	-53 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	92	0,7 %	1,2	0	0 %	-48 %
Bygg og anlegg	970	6,9 %	0,9	175	22 %	-7 %
Varehandel	1759	12,5 %	0,9	72	4 %	-4 %
Transport	452	3,2 %	0,7	-104	-19 %	-22 %
Reiseliv	643	4,6 %	1,0	-141	-18 %	-22 %
Media, informasjon og kulturnæringer	306	2,2 %	0,4	-25	-8 %	-25 %
Finans, forsikring, eiendom	163	1,2 %	0,4	17	12 %	-6 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	298	2,1 %	0,5	89	43 %	7 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	257	1,8 %	0,4	16	7 %	-30 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	2442	17,3 %	2,6	-69	-3 %	-8 %
Undervisning	1265	9,0 %	1,1	-17	-1 %	-10 %
Helse- og sosialtjenester	3076	21,8 %	1,1	615	25 %	3 %
Annen personlig tjenesteyting	259	1,8 %	0,7	9	4 %	-17 %
Uoppgitt næring	59	0,4 %	0,8	-7	-11 %	0 %
Total	**14128**	**100,0 %**	**1,0**	**289**	**2 %**	**-11 %**

Vedleggstabell 7.2.7.

SØR-TROMS	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Antall	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	620	3,7 %	1,1	-109	-15 %	2 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	378	2,2 %	1,7	-47	-11 %	0 %
Petroleumsutvinning	250	1,5 %	1,6	91	57 %	13 %
Mineralutvinning	11	0,1 %	0,3	3	38 %	14 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	82	0,5 %	0,3	30	58 %	70 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	362	2,2 %	0,5	66	22 %	1 %
Annen industri	84	0,5 %	0,2	-2	-2 %	12 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	147	0,9 %	1,2	4	3 %	-5 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	108	0,6 %	1,2	65	151 %	103 %
Bygg og anlegg	1192	7,1 %	0,9	24	2 %	-27 %
Varehandel	2240	13,3 %	0,9	-195	-8 %	-16 %
Transport	773	4,6 %	1,0	-13	-2 %	-5 %
Reiseliv	761	4,5 %	1,0	-32	-4 %	-8 %
Media, informasjon og kulturnæringer	567	3,4 %	0,6	69	14 %	-4 %
Finans, forsikring, eiendom	279	1,7 %	0,6	-63	-18 %	-36 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	419	2,5 %	0,6	42	11 %	-25 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	377	2,2 %	0,5	-94	-20 %	-57 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	1586	9,4 %	1,4	-144	-8 %	-13 %
Undervisning	1556	9,3 %	1,2	-90	-5 %	-14 %
Helse- og sosialtjenester	4624	27,5 %	1,4	720	18 %	-4 %
Annen personlig tjenesteyting	308	1,8 %	0,7	-17	-5 %	-26 %
Uoppgitt næring	89	0,5 %	1,0	19	27 %	37 %
Total	**16813**	**100,0 %**	**1,0**	**327**	**2 %**	**-11 %**

Vedleggstabell 7.2.8.

VESTERÅLEN	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Antall	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	388	2,7 %	0,8	-137	-26 %	-9 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	1717	12,0 %	8,9	-184	-10 %	1 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	30	0,2 %	1,1	-5	-14 %	-38 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	89	0,6 %	0,4	-5	-5 %	7 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	159	1,1 %	0,3	8	5 %	-16 %
Annen industri	146	1,0 %	0,5	101	224 %	239 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	135	0,9 %	1,3	25	23 %	15 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	91	0,6 %	1,2	55	153 %	105 %
Bygg og anlegg	1313	9,2 %	1,2	186	17 %	-12 %
Varehandel	1819	12,7 %	0,9	130	8 %	0 %
Transport	630	4,4 %	1,0	0	0 %	-4 %
Reiseliv	644	4,5 %	1,0	-136	-17 %	-21 %
Media, informasjon og kulturnæringer	246	1,7 %	0,3	47	24 %	6 %
Finans, forsikring, eiendom	277	1,9 %	0,7	39	16 %	-1 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	338	2,4 %	0,6	75	29 %	-7 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	263	1,8 %	0,4	-131	-33 %	-70 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	1133	7,9 %	1,2	-13	-1 %	-6 %
Undervisning	1284	9,0 %	1,1	64	5 %	-3 %
Helse- og sosialtjenester	3307	23,1 %	1,2	226	7 %	-15 %
Annen personlig tjenesteyting	210	1,5 %	0,6	-5	-2 %	-23 %
Uoppgitt næring	81	0,6 %	1,1	-14	-15 %	-4 %
Total	**14300**	**100,0 %**	**1,0**	**326**	**2 %**	**-11 %**

Vedleggstabell 7.2.9.

LOFOTEN	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	325	2,9 %	0,9	-46	-12 %	5 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	1860	16,4 %	12,2	-274	-13 %	-2 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	1	0,0 %	0,0	0	0 %	-24 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	30	0,3 %	0,2	23	329 %	341 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	228	2,0 %	0,5	21	10 %	-11 %
Annen industri	29	0,3 %	0,1	1	4 %	18 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	88	0,8 %	1,1	11	14 %	6 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	40	0,4 %	0,7	5	14 %	-34 %
Bygg og anlegg	1056	9,3 %	1,2	305	41 %	12 %
Varehandel	1368	12,1 %	0,9	112	9 %	1 %
Transport	381	3,4 %	0,7	24	7 %	3 %
Reiseliv	739	6,5 %	1,5	90	14 %	10 %
Media, informasjon og kulturnæringer	188	1,7 %	0,3	25	15 %	-3 %
Finans, forsikring, eiendom	159	1,4 %	0,5	-11	-6 %	-24 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	255	2,2 %	0,5	46	22 %	-14 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	197	1,7 %	0,4	61	45 %	8 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	675	6,0 %	0,9	-1	0 %	-5 %
Undervisning	986	8,7 %	1,1	-32	-3 %	-12 %
Helse- og sosialtjenester	2467	21,8 %	1,1	633	35 %	12 %
Annen personlig tjenesteyting	185	1,6 %	0,6	42	29 %	9 %
Uoppgitt næring	85	0,7 %	1,5	12	16 %	27 %
Total	**11342**	**100,0 %**	**1,0**	**1047**	**10 %**	**-3 %**

Vedleggstabell 7.2.10.

OFOTEN	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	236	1,8 %	0,5	-65	-22 %	-4 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	210	1,6 %	1,2	-18	-8 %	3 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	104	0,8 %	4,1	31	42 %	19 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	189	1,4 %	1,0	-2	-1 %	12 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	157	1,2 %	0,3	-11	-7 %	-28 %
Annen industri	174	1,3 %	0,6	99	132 %	146 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	267	2,0 %	2,8	42	19 %	11 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	103	0,8 %	1,5	-2	-2 %	-50 %
Bygg og anlegg	1253	9,5 %	1,3	387	45 %	16 %
Varehandel	1835	13,8 %	1,0	83	5 %	-3 %
Transport	901	6,8 %	1,5	-106	-11 %	-14 %
Reiseliv	735	5,5 %	1,3	-60	-8 %	-11 %
Media, informasjon og kulturnæringer	275	2,1 %	0,4	-21	-7 %	-25 %
Finans, forsikring, eiendom	214	1,6 %	0,5	-18	-8 %	-25 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	361	2,7 %	0,6	30	9 %	-27 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	283	2,1 %	0,5	92	48 %	11 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	987	7,4 %	1,1	-373	-27 %	-32 %
Undervisning	1293	9,8 %	1,2	47	4 %	-5 %
Helse- og sosialtjenester	3322	25,1 %	1,3	470	16 %	-6 %
Annen personlig tjenesteyting	311	2,3 %	0,9	37	14 %	-7 %
Uoppgitt næring	41	0,3 %	0,6	-15	-27 %	-16 %
Total	**13251**	**100,0 %**	**1,0**	**627**	**5 %**	**-8 %**

Vedleggstabell 7.2.11.

BODØ	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	434	1,2 %	0,4	-282	-39 %	-22 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	624	1,8 %	1,3	63	11 %	22 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	47	0,1 %	0,7	-11	-19 %	-43 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	309	0,9 %	0,6	41	15 %	28 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	467	1,3 %	0,3	11	2 %	-19 %
Annen industri	470	1,4 %	0,6	42	10 %	24 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	371	1,1 %	1,5	64	21 %	13 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	180	0,5 %	1,0	7	4 %	-44 %
Bygg og anlegg	2659	7,6 %	1,0	316	13 %	-15 %
Varehandel	4600	13,2 %	0,9	421	10 %	2 %
Transport	1778	5,1 %	1,1	304	21 %	17 %
Reiseliv	2292	6,6 %	1,5	-402	-15 %	-19 %
Media, informasjon og kulturnæringer	1292	3,7 %	0,7	118	10 %	-8 %
Finans, forsikring, eiendom	984	2,8 %	1,0	178	22 %	4 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	915	2,6 %	0,6	101	12 %	-24 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	883	2,5 %	0,6	44	5 %	-31 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	3966	11,4 %	1,7	340	9 %	4 %
Undervisning	3197	9,2 %	1,2	361	13 %	4 %
Helse- og sosialtjenester	8401	24,2 %	1,2	912	12 %	-10 %
Annen personlig tjenesteyting	817	2,3 %	0,9	171	26 %	6 %
Uoppgitt næring	99	0,3 %	0,6	-119	-55 %	-44 %
Total	**34785**	**100,0 %**	**1,0**	**2680**	**8 %**	**-5 %**

Vedleggstabell 7.2.12.

SALTEN ELLERS	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	380	6,2 %	1,9	-160	-30 %	-12 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	514	8,4 %	6,3	-131	-20 %	-9 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	#DIV/0!
Mineralutvinning	21	0,3 %	1,8	10	91 %	67 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	529	8,6 %	5,9	-9	-2 %	11 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	135	2,2 %	0,5	1	1 %	-21 %
Annen industri	82	1,3 %	0,6	9	12 %	27 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	141	2,3 %	3,1	19	16 %	8 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	46	0,8 %	1,4	42	1050 %	1002 %
Bygg og anlegg	428	7,0 %	0,9	155	57 %	28 %
Varehandel	577	9,4 %	0,7	93	19 %	11 %
Transport	228	3,7 %	0,8	-1	0 %	-4 %
Reiseliv	343	5,6 %	1,3	33	11 %	7 %
Media, informasjon og kulturnæringer	59	1,0 %	0,2	15	34 %	16 %
Finans, forsikring, eiendom	37	0,6 %	0,2	-10	-21 %	-39 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	44	0,7 %	0,2	-3	-6 %	-42 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	35	0,6 %	0,1	-10	-22 %	-59 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	427	7,0 %	1,0	11	3 %	-2 %
Undervisning	628	10,3 %	1,3	35	6 %	-3 %
Helse- og sosialtjenester	1341	21,9 %	1,1	195	17 %	-5 %
Annen personlig tjenesteyting	95	1,6 %	0,6	13	16 %	-5 %
Uoppgitt næring	33	0,5 %	1,1	-18	-35 %	-25 %
Total	**6123**	**100,0 %**	**1,0**	**289**	**5 %**	**-8 %**

Vedleggstabell 7.2.13.

INDRE HELGELAND	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	1015	4,3 %	1,3	-200	-16 %	1 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	90	0,4 %	0,3	-8	-8 %	3 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	231	1,0 %	5,1	129	126 %	103 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	1395	6,0 %	4,1	-176	-11 %	1 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	617	2,6 %	0,6	18	3 %	-19 %
Annen industri	502	2,1 %	1,0	-69	-12 %	2 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	346	1,5 %	2,0	18	5 %	-2 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	211	0,9 %	1,7	97	85 %	37 %
Bygg og anlegg	2075	8,9 %	1,2	436	27 %	-2 %
Varehandel	2941	12,6 %	0,9	220	8 %	0 %
Transport	951	4,1 %	0,9	-89	-9 %	-12 %
Reiseliv	1018	4,3 %	1,0	173	20 %	17 %
Media, informasjon og kulturnæringer	1004	4,3 %	0,8	159	19 %	1 %
Finans, forsikring, eiendom	436	1,9 %	0,6	9	2 %	-16 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	538	2,3 %	0,5	97	22 %	-14 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	417	1,8 %	0,4	-200	-32 %	-69 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	1971	8,4 %	1,3	212	12 %	7 %
Undervisning	2068	8,8 %	1,1	79	4 %	-5 %
Helse- og sosialtjenester	5005	21,4 %	1,1	872	21 %	-1 %
Annen personlig tjenesteyting	526	2,2 %	0,9	123	31 %	10 %
Uoppgitt næring	60	0,3 %	0,5	-33	-35 %	-25 %
Total	23417	**100,0 %**	**1,0**	**1867**	**9 %**	-4 %

Vedleggstabell 7.2.14.

YTRE HELGELAND	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	1034	7,9 %	2,4	-280	-21 %	-4 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	1045	8,0 %	6,0	-116	-10 %	1 %
Petroleumsutvinning	7	0,1 %	0,1	7	:	:
Mineralutvinning	83	0,6 %	3,3	41	98 %	74 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	69	0,5 %	0,4	27	64 %	77 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	181	1,4 %	0,3	0	0 %	-22 %
Annen industri	120	0,9 %	0,4	-42	-26 %	-11 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	79	0,6 %	0,8	-2	-2 %	-10 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	36	0,3 %	0,5	28	350 %	302 %
Bygg og anlegg	851	6,5 %	0,9	153	22 %	-7 %
Varehandel	1365	10,5 %	0,7	1	0 %	-8 %
Transport	643	4,9 %	1,1	-20	-3 %	-7 %
Reiseliv	931	7,1 %	1,6	117	14 %	11 %
Media, informasjon og kulturnæringer	183	1,4 %	0,3	11	6 %	-11 %
Finans, forsikring, eiendom	140	1,1 %	0,4	-37	-21 %	-39 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	304	2,3 %	0,5	100	49 %	13 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	284	2,2 %	0,5	146	106 %	69 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	1223	9,4 %	1,4	87	8 %	3 %
Undervisning	1129	8,7 %	1,1	-55	-5 %	-13 %
Helse- og sosialtjenester	3076	23,6 %	1,2	390	15 %	-8 %
Annen personlig tjenesteyting	183	1,4 %	0,5	30	20 %	-1 %
Uoppgitt næring	70	0,5 %	1,1	4	6 %	16 %
Total	**13036**	**100,0 %**	**1,0**	**590**	**5 %**	-8 %

Vedleggstabell 7.2.15

Sandnessjøenregionen	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	381	6,4 %	1,9	-75	-16 %	1 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	464	7,8 %	5,8	-91	-16 %	-6 %
Petroleumsutvinning	7	0,1 %	0,1	7	#DIV/0!	#DIV/0!
Mineralutvinning	16	0,3 %	1,4	14	700 %	676 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	14	0,2 %	0,2	5	56 %	68 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	142	2,4 %	0,6	-1	-1 %	-22 %
Annen industri	33	0,6 %	0,3	16	94 %	109 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	26	0,4 %	0,6	-3	-10 %	-18 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	25	0,4 %	0,8	25	#DIV/0!	#DIV/0!
Bygg og anlegg	416	7,0 %	0,9	59	17 %	-12 %
Varehandel	650	10,9 %	0,8	18	3 %	-5 %
Transport	342	5,8 %	1,3	23	7 %	4 %
Reiseliv	437	7,3 %	1,7	-37	-8 %	-12 %
Media, informasjon og kulturnæringer	99	1,7 %	0,3	-2	-2 %	-20 %
Finans, forsikring, eiendom	65	1,1 %	0,4	-22	-25 %	-43 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	176	3,0 %	0,7	53	43 %	7 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	115	1,9 %	0,5	46	67 %	30 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	299	5,0 %	0,8	-28	-9 %	-14 %
Undervisning	514	8,6 %	1,1	-13	-2 %	-11 %
Helse- og sosialtjenester	1602	26,9 %	1,4	250	18 %	-4 %
Annen personlig tjenesteyting	95	1,6 %	0,6	27	40 %	19 %
Uoppgitt næring	29	0,5 %	1,0	-2	-6 %	4 %
Totalt	5947	100,0 %	1,0	269	5 %	-8 %

Vedleggstabell 7.2.16

Nordreisa-Skjervøy	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	104	3,0 %	0,9	-68	-40 %	-22 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	381	10,9 %	8,1	-37	-9 %	2 %
Petroleumsutvinning	7	0,2 %	0,2	7	:	:
Mineralutvinning	2	0,1 %	0,3	-6	-75 %	-99 %
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	19	0,5 %	0,1	10	111 %	90 %
Annen industri	5	0,1 %	0,1	-2	-29 %	-14 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	51	1,5 %	2,0	5	11 %	3 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	36	1,0 %	2,0	3	9 %	-39 %
Bygg og anlegg	285	8,2 %	1,1	69	32 %	3 %
Varehandel	395	11,3 %	0,8	-11	-3 %	-11 %
Transport	174	5,0 %	1,1	7	4 %	1 %
Reiseliv	185	5,3 %	1,2	-7	-4 %	-7 %
Media, informasjon og kulturnæringer	49	1,4 %	0,3	9	23 %	5 %
Finans, forsikring, eiendom	44	1,3 %	0,4	5	13 %	-5 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	73	2,1 %	0,5	7	11 %	-25 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	140	4,0 %	1,0	-30	-18 %	-54 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	251	7,2 %	1,1	-25	-9 %	-14 %
Undervisning	379	10,9 %	1,4	14	4 %	-5 %
Helse- og sosialtjenester	863	24,8 %	1,2	134	18 %	-4 %
Annen personlig tjenesteyting	40	1,1 %	0,4	-6	-13 %	-34 %
Uoppgitt næring	6	0,2 %	0,3	-5	-45 %	-35 %
Totalt	3482	100,0 %	1,0	66	2 %	-11 %

Vedleggstabell 7.2.17

Sør-Varanger	Status 2011			Endring 2003-2011		
	Antall	Andel	LQ Landet	Absolutt	Prosent	+/- landet
Landbruk og reindrift, landbruksbasert industri	75	1,4 %	0,4	-19	-20 %	-3 %
Fiske, fiskeindustri, oppdrett, nye marine arter	162	3,0 %	2,2	111	218 %	229 %
Petroleumsutvinning	0	0,0 %	0,0	0	:	:
Mineralutvinning	339	6,3 %	32,5	339	:	:
Prosessindustri (metall, mineral, kjemisk)	20	0,4 %	0,3	11	122 %	135 %
Mekanisk industri (inkl. verft/offshore)	169	3,1 %	0,7	104	160 %	138 %
Annen industri	29	0,5 %	0,3	-13	-31 %	-16 %
Fornybar energi (inkl. anlegg for elektrisitet)	16	0,3 %	0,4	2	14 %	6 %
Vannforsyning, avfallshåndtering, miljørydding	18	0,3 %	0,6	11	157 %	109 %
Bygg og anlegg	377	7,0 %	0,9	134	55 %	26 %
Varehandel	645	12,0 %	0,8	64	11 %	3 %
Transport	251	4,7 %	1,0	39	18 %	15 %
Reiseliv	305	5,7 %	1,3	22	8 %	4 %
Media, informasjon og kulturnæringer	77	1,4 %	0,3	13	20 %	2 %
Finans, forsikring, eiendom	78	1,4 %	0,5	16	26 %	8 %
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	108	2,0 %	0,5	30	38 %	3 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	195	3,6 %	0,9	97	99 %	62 %
Offentlig adm., trygdeordninger, forsvar, politi, rettsvesen	763	14,2 %	2,1	52	7 %	2 %
Undervisning	504	9,4 %	1,2	55	12 %	4 %
Helse- og sosialtjenester	1162	21,6 %	1,1	114	11 %	-11 %
Annen personlig tjenesteyting	78	1,4 %	0,5	7	10 %	-11 %
Uoppgitt næring	15	0,3 %	0,5	-3	-17 %	-6 %
Totalt	5386	100,0 %	1,0	1186	28 %	15 %

Markedsgata 3, postboks 1463
9506 Alta

Internett: www.finnmark.norut.no
e-post: post@finnmark.norut.no
telefon +47 78 45 73 00
telefax +47 78 45 73 01
Foretaksnummer NO 983 5551 661 MVA

Norut, Northern Research Institute, Alta - Áltá er et forskningsinstitutt i Norut-gruppen